

มหาชาติคำหลวง : การแปลเพื่อการรับรู้สาร

มหาวิทยาลัยศิลปากร โดย สงวนลิขสิทธิ์
นางสาวจุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
ภาควิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๓
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาชาติคำหลวง : การแปลเพื่อการรับรู้สาร

โดย

นางสาวจุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๕๓

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE ROYAL VERSION OF MAHAJATI : TRANSLATION FOR PERCEPTION

**By
Chutharat Chaisawat**

มหาวิทาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธ์

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Thai

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2010

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง "มหาชาติคำหลวง : การแปลเพื่อการรับรู้สาร" เสนอโดย นางสาวจุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์จูไรรัตน์ ลักขณะศิริ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภกาญจน์ ผาทอง)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.สุมาลี ลีประเสริฐ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์)

...../...../.....

๔๕๒๐๒๒๐๔ : สาขาวิชาภาษาไทย

คำสำคัญ : การแปล/การรับรู้สาร

จุฬารัตน์ ไชยสวัสดิ์ : มหาชาติคำหลวง : การแปลเพื่อการรับรู้สาร. อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์ : รศ.ดร. มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. ๒๑๗ หน้า.

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการแปลแต่ง วิธีการที่ทำให้เกิดการรับรู้สาร และสารที่ได้รับจากวิธีการเหล่านั้น ในมหาชาติคำหลวงจำนวนเท่าที่แปลแต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจำนวน ๗ กัณฑ์ โดยเปรียบเทียบกับเวสสันดรชาดก ในอรรถกถาหาานิบาตชาดก

ผลการศึกษาพบว่า กวีแปลแต่งมหาชาติคำหลวงด้วยการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางประการให้เข้ากับบริบททางสังคมของยุคสมัยและง่ายต่อการรับรู้ของผู้รับสาร โดยเลือกใช้วิธีการแปลที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจ ๓ แบบ ได้แก่ ๑) การเพิ่ม แบ่งเป็น การเพิ่มความใหม่และการขยายความ ๒) การเปลี่ยน แบ่งเป็น การเปลี่ยนความและการเปลี่ยนรายละเอียด ๓) การตัด ได้แก่ การตัดความ วิธีการที่กวีเลือกใช้มากที่สุดคือวิธีการขยายความ วิธีการที่ใช้น้อยที่สุดคือวิธีการตัดความ วิธีการที่กวีเลือกใช้ไม่ได้ทำให้ โครงเรื่องของเวสสันดรชาดกเปลี่ยนไป แต่จะส่งผลให้มหาชาติคำหลวงมีเนื้อความที่ชัดเจนเข้าใจง่ายและมีความสมเหตุสมผลมากขึ้น ด้านวิธีการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจพบว่า กวีใช้วิธีการเสนอเชิงปริมาณ ด้วยการกล่าวซ้ำและการหลอกล้อ การเปรียบเทียบ และอธิบายด้วยการให้ข้อมูลและให้รายละเอียด จากการศึกษาวิธีการแปลกับวิธีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจของกวีพบว่ากวีต้องการเสนอสาร ๓ ประเด็น คือ ๑) พระเวสสันดรคือผู้ประเสริฐเปี่ยมบารมี เนื่องจากเป็นบุคคลสำคัญผู้มีชาติกำเนิดสูงส่งและมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ด้วยการบำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๑๐ ประการ และทานบารมีเป็นบารมีที่สำคัญที่สุด ๒) คุณธรรมต่างๆ ที่บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติตามฐานะแห่งตน ได้แก่ ธรรมของผู้ปกครอง ความกตัญญูคุณเวที ความเสียสละ และการครองเรือน ๓) ความเชื่อเรื่องกรรม

วิธีการแปลแต่งและวิธีการสื่อสารที่กวีเลือกใช้ในการสร้างสรรค์มหาชาติคำหลวงขึ้นไม่เพียงแต่โน้มน้าวให้ผู้รับสารรับรู้คุณค่าและความหมายของสารต่างๆ เท่านั้น แต่วิธีการดังกล่าวอาจมีส่วนนำความเชื่อถือศรัทธาจนถึงขั้นนำไปปรับใช้ให้เกิดคุณประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นต่อไป

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา ๒๕๕๓

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

49202204 : MAJOR : THAI

KEY WORDS : TRANSLATION/ PERCEPTIONS

CHUTHARAT CHAISAWAT : THE ROYAL VERSION OF MAHAJATI : TRANSLATION FOR PERCEPTION. THESIS ADVISOR : ASSOC.PROF.MANEEPIN PROMSUTTIRUK, Ph.D. 217 pp.

The Purpose of this thesis is to investigate translation techniques, persuasive communication, and important messages of The Royal of Mahajati by comparing only seven chapters believed to be composed in the reign of King Boromatrailokanat with the Atthakatha version.

The study found that the poet adapted his translation for the conformation with the composition period and the benefit of message preceptors. The poet used three translation for reader persuasion techniques namely addition (in content and amplification) ; alteration (in content and details) ; and ellipsis. The techniques mostly used are detail addition and amplification respectively. The ellipsis is very rarely used. These translation techniques do not effect the plot of the jataka, but enhance clearness and justification of the story. Three methods of persuasive communication are found namely quantitative presentation, especially repetition and lexical variety; comparison; and explanation. The translation technique and persuasive communication of the poets could convey some important messages. Firstly, the Prince Vessantara is great by his noble birth and his intensive aim for the Bodhijinana through ten perfect meritorious performances of which giving alms is the most important. Secondly, mortity suitable to people with different rank and condition are righteousness of a ruler, gratitude, liberality having good family life. The last is belief in karma.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

Department of Thai Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2010

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถจาก รองศาสตราจารย์ ดร.มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้ถ่ายทอดความรู้ นำทางความคิด ตลอดจนเสียสละเวลาให้คำแนะนำและตรวจแก้วิทยานิพนธ์ด้วยความรักและเอาใจใส่เสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ จุไรรัตน์ ลักขณะศิริ อาจารย์ ดร.สุมาลี ลิ้มประเสริฐ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภกาญจน์ ผาทอง ที่กรุณาตรวจแก้และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ ช่วยให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ โครงการทุนวิจัยมหัศจรรย์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัยแห่งชาติ (สกว.) ผู้มอบทุนสนับสนุนการวิจัย ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัสววิรุฬหการ ศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ และศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปราณี กุลละวณิช ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และคณาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้และปูพื้นฐานทางด้านภาษาและวรรณคดีไทยให้แก่ผู้วิจัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สำเนียงงาม อาจารย์นันท์วัลย์ สุนทรภาระสติด และอาจารย์สุภาพร ฤดีจำเริญ ที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนอาจารย์และนักวิชาการทุกท่านที่ผู้วิจัยได้นำหนังสือและตำรามาใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์และอ้างอิงอันเป็นส่วนสำคัญยิ่งต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณ ชนิตา สีหามาศย์ ปทิตตา พุพะเนียด เพื่อนผู้แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดและร่วมฝ่าฟันความยากลำบากในการทำวิทยานิพนธ์ พี่ปิยะนารถ โภคมาส อุภาวัฒน์ นามหิรัญ นิตยา มีสุวรรณ และนวพรรณ สามไพบุลย์ เพื่อนผู้คอยช่วยเหลือ แบ่งปัน รวมถึงปียมิตรทุกคนที่คอยติดตามถามไถ่ด้วยความห่วงใยเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณพ่อและแม่ผู้เปี่ยมด้วยความรักความกรุณาอย่างหาที่เปรียบมิได้ รวมถึงทุกคนในครอบครัวของเราที่คอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลังและเป็นกำลังใจอันสำคัญยิ่ง ก่อให้เกิดความสำเร็จครั้งนี้

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง และสำนึกในพระคุณของท่านนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่ได้ร่วมกันแปลแต่งวรรณคดีขึ้นเอนกนี้ขึ้นเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
บทที่	
๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	๑๐
สมมติฐานของงานวิจัย	๑๑
ขอบเขตของการวิจัย	๑๑
ข้อตกลงเบื้องต้น	๑๑
วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
๒ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการแปลแต่งมหชาติ	๑๓
ภูมิหลังการแต่งมหชาติคำหลวง	๑๓
รูปแบบและลักษณะคำประพันธ์	๑๗
พระราชประวัติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัย ..	๒๓
๓ แนวคิดและทฤษฎี	๒๘
หลักการแปล	๒๘
การสื่อสาร	๓๑
การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ	๓๕
การรับรู้สาร	๓๕
๔ วิธีการแปลแต่งมหชาติคำหลวง	๔๔
การเพิ่ม	๔๔
การเพิ่มความใหม่	๔๕
การขยายความ	๖๖

บทที่	หน้า
การเปลี่ยน	๑๒๕
การเปลี่ยนความ	๑๒๕
การเปลี่ยนรายละเอียด	๑๓๕
การตัด	๑๔๔
การตัดความ	๑๔๔
๕ สารในมหานิติศาสตร์คำหลวง	๑๔๕
พระเวสสันดรคือผู้ประเสริฐเปี่ยมด้วยบุญบารมี	๑๕๑
ความสำคัญของพระเวสสันดร	๑๕๑
บารมีของพระเวสสันดร	๑๕๕
ทานบารมี	๑๕๕
อธิษฐานบารมี	๑๖๘
เมตตาบารมี	๑๗๐
ปัญญาบารมี	๑๗๕
วิริยบารมี	๑๗๕
เนกขัมมบารมี	๑๘๑
ศีลบารมี	๑๘๒
สังฆบารมี	๑๘๓
ขันติบารมี	๑๘๔
อุเบกขาบารมี	๑๘๖
คุณธรรมที่บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติสมตามฐานะของตน	๑๘๘
ธรรมของผู้ปกครอง	๑๘๘
ความกตัญญูกตเวที	๑๙๑
ความเสียสละ	๑๙๔
ธรรมของผู้ครองเรือน	๑๙๕
ความเชื่อเรื่องกรรม	๑๙๕
๖ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๒๐๔
สรุปผล	๒๐๔
อภิปรายผล	๒๐๕

บทที่	หน้า
ข้อเสนอแนะ	๒๐๕
บรรณานุกรม	๒๑๐
ประวัติผู้วิจัย	๒๑๓

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญญัตินาม

ตารางที่		หน้า
๑	แสดงความสะดวกคล่องกันระหว่างวัตถุประสงค์ของผู้รับสารและผู้ส่งสาร	๓๔
๒	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้า สุทโธทนะกราบพระพุทธเจ้าครั้งที่ ๒	๔๕
๓	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้า สุทโธทนะกราบพระพุทธเจ้าครั้งที่ ๓	๔๖
๔	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหล่า พระญาติพากันสงบนิ่งหลังจากพระพุทธเจ้าแสดงอิทธิปาฏิหาริย์	๔๗
๕	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน กษัตริย์ เจตราชฎีร้ทูลขอให้พระเวสสันดรอยู่ปกครองเมืองเจตราชฎีร้	๔๘
๖	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร เปล่งอุทานเป็นครั้งแรกหลังครองเพศบรรพชิต	๕๐
๗	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร กำหนดข้อปฏิบัติของพระองค์กับพระนางมัทรี ในระหว่างที่ทรงครอง เพศบรรพชิต	๕๐
๘	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พรานเจตบุตร ดำเนินชุก	๕๒
๙	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน อัจจุตฤยี เล่าเรื่องพระเวสสันดรแก่ชุก	๕๓
๑๐	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร ตรัสว่าทรงรักสรรเพ็ชดาณียิ่งกว่าพระราชกุมารทั้งสอง	๕๔
๑๑	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร ทรงปิตินดีในบุตรทานของพระองค์	๕๕
๑๒	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติทูล ขอให้พระกัณหาได้อยู่ร่วมกับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีดั้งเดิม	๕๖
๑๓	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหล่านาง พราหมณีรุมเยาะเย้ยเหยียดหยามนางอมิตตดาเรื้องญาติให้เอาสามีแก่	๕๘

ตารางที่		หน้า
๑๔	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัครธรรย์ กล่าวถึงกริยาอาการของสัตว์ต่างๆในป่าหิมพานต์	๕๕
๑๕	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ประชุมชาดก และพุทธโอวาท	๖๐
๑๖	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้า สุทโธทนะเล่าเรื่องอดีตถวายแด่พระพุทธเจ้า	๖๗
๑๗	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ฝน โบกขรพรรษตกในที่หุมนุมพระญาติ	๖๘
๑๘	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ชูชกหนีสุนัข ป่าขึ้นต้นไม้และกู่ร้องถามหาผู้บอกทางไปสู่ที่ประทับของ พระเวสสันดร	๗๑
๑๙	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พรานเจตบุตร มอบอาหารและน้ำเป็นเครื่องบรรณาการแก่ชูชก	๗๖
๒๐	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ชูชกคำนวณ ช่วงเวลาเหมาะสมในการเฝ้าพระเวสสันดร	๗๗
๒๑	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร รอคอยการมาของชูชก	๗๘
๒๒	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร ทอดพระเนตรเห็นชูชก	๗๙
๒๓	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร สั่งให้พระชาติออกไปต้อนรับชูชก	๘๐
๒๔	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ชูชกพรรณนา เปรียบเทียบน้ำพระทัยของพระเวสสันดรกับปัญจมหานที	๘๑
๒๕	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวงตอน พระเวสสันดร เกิดความหวั่นไหวเพราะความสงสารพระราชกุมารทั้งสอง	๘๕
๒๖	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ชูชกพูด เรื่องพระเวสสันดรบริจาคบุตรทานให้ตนแด่พระเจ้ากรุงสญชัย	๘๖
๒๗	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน กล่าวถึง พระนางมัทรีทำหน้าที่เข้าป่าเพื่อหาอาหาร	๘๗

ตารางที่		หน้า
๒๘	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เปรียบเทียบ พระนางมัทรีกับดอกบัว	๘๘
๒๙	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้า กรุงศุภชัยทอดพระเนตรเห็นพระราชกุมารทั้งสองที่มาอยู่กับชูชก	๙๐
๓๐	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน กล่าวถึงชูชก ออกขอทานหาเงิน	๙๒
๓๑	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหล่านาง พราหมณีรุมตำหนินางอมิตตดาเรื่องมีสามีแก่อัปลักษณ์	๙๖
๓๒	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติ พิจารณาลักษณะพราหมณ์(ชูชก) ขณะกำลังเดินเข้ามายังอาศรม พระเวสสันดร	๙๖
๓๓	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ชูชกแสดง พฤติกรรมคุกคามพระชาติ	๙๗
๓๔	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติ พิจารณาลักษณะชูชก	๙๗
๓๕	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้า กรุงศุภชัยพระราชทานทรัพย์สมบัติแก่ชูชก	๙๙
๓๖	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พราหมณ์ หนุ่มทั้งหลายชื่นชมพฤติกรรมของนางอมิตตดา	๑๐๑
๓๗	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พราหมณ์ หนุ่มทั้งหลายพากันตำหนิภรรยาคนและให้ดูนางอมิตตดาเป็นตัวอย่าง	๑๐๓
๓๘	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน อัจจุตฤย พิจารณาจุดประสงค์ในการพบพระเวสสันดรของชูชก	๑๐๕
๓๙	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงแผ่นดินสั่นสะเทือนเหมือนช้างพลายตกมัน	๑๐๘
๔๐	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงน้ำกระเพื่อมและยอดเขาสีเนรุราชโน้มยอดถวายนมัสการ พระเวสสันดร	๑๐๙

ตารางที่		หน้า
๔๑	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงเหล่าเทพทั้งหลายถวายนมัสการแด่พระเวสสันดร	๑๑๐
๔๒	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงเกิดความโกลาหลขึ้น มีฟ้าแลบฟ้าร้อง และมีฝนฉกพรพรุน ตก	๑๑๑
๔๓	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน กษัตริย์ เจตราชูร์แนะนำเรื่องการใช้ชีวิตในป่าหิมพานต์แก่พระเวสสันดร	๑๑๒
๔๔	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร เปล่งอุทานหลังบรรพชิต	๑๑๓
๔๕	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร เสด็จจกรม เจริญภูวนา	๑๑๔
๔๖	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร ถามทางจากผู้คนที่เดินสวนทางไปมา	๑๑๖
๔๗	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พรรณนา ความรุ่งเรืองของเมืองเจตราชูร์	๑๑๗
๔๘	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน กล่าวถึง พระพุทเจ้ามีพระสาวกจำนวนมาก	๑๒๐
๔๙	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระราชมารทั้งสองถามทางจากเหล่าคนที่เดินสวน ทางมา	๑๒๐
๕๐	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระราชมารทั้งสองเดินทางถึงเมืองเจตราชูร์	๑๒๑
๕๑	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระนางมุสดี ประทานผ้าแพรพรรณแก่พระนางมัทรี	๑๒๓
๕๒	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน กล่าวถึง กองทัพของพระเจ้ากรุงศุขชัย	๑๒๔
๕๓	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร ถือเพศบรรพชิต	๑๒๕

ตารางที่		หน้า
๕๔	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน อัจจุตฤายี บอกทางแก่ชูชก	๑๓๐
๕๕	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน อัจจุตฤายี บรรยายธรรมชาติรอบสระมุจลินทร์	๑๓๑
๕๖	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร ทำนายนกความฝันของพระนางมัทรี	๑๓๓
๕๗	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติ พิจารณาบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมของชูชก	๑๓๔
๕๘	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร หลั่งน้ำตั่งจิตอธิษฐานต่อสรรเพ็ชดาญาณ	๑๓๕
๕๙	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงฟ้าแลบฟ้าร้อง	๑๓๗
๖๐	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงอาถรรพ์ของสัตว์สี่เท้าทั้งหลายในป่า	๑๓๘
๖๑	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ดั้นไม้หน่อมกิง ถวายผลแก่พระเวสสันดรและพระราชกุมารทั้งสอง	๑๓๙
๖๒	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดร เดินจงกรม	๑๔๐
๖๓	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวงตอน พรานเจตบุตร มอบอาหารและน้ำเป็นเครื่องบรรณาการแก่ชูชก	๑๔๑
๖๔	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติ ต้อนรับชูชก	๑๔๓
๖๕	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระนางมัทรี ถือเพศบรรพชิต	๑๔๔
๖๖	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน นางอมิตดา บอกให้ชูชกไปขอพระราชทานทาสชายหญิงจากพระเวสสันดร	๑๔๕
๖๗	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน ชูชกหลบหนี ชาวเมืองเชตุครไปตามทางที่มุ่งสู่เขาวงกต	๑๔๖

ตารางที่		หน้า
๖๘	เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดกกับมหชาติคำหลวง ตอน พระชาติทูต เรื่องพระเวสสันดรแก่พระเจ้ากรุงสญชัย	๑๔๓

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญ

ในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ (ลิไทย) ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือไตรภูมิพระร่วงขึ้นเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาสำหรับสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติธรรม ในหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงทั้งเรื่องของนรก สวรรค์ โลกมนุษย์ การทำบาป และการสร้างบุญ รวมไปถึงผลกรรมที่พึงได้รับ นอกจากไตรภูมิพระร่วงแล้ว เรื่องทางพุทธศาสนาอีกเรื่องหนึ่งที่มีความนิยมมากคือ เวสสันดรชาดก เรื่องนี้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ซึ่งเป็นเรื่องราวในพระชาติสุดท้ายก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันปรากฏพระบารมีของพระโพธิสัตว์ครบ ๑๐ ประการบริบูรณ์ บารมีสูงสุดที่ปรากฏในพระชาติแห่งพระเวสสันดรนี้คือ ทานบารมี เรื่องเวสสันดรชาดกหรือที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยเรียกว่า มหาชาติ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนไทยทุกชนชั้น ทั้งยังได้รับความใส่ใจพระทัยจากพระมหากษัตริย์จึงได้มีการแปลแต่งและนำเรื่องเวสสันดรชาดกนี้มาใช้สวดใช้เทศน์กันในวันสำคัญทางพุทธศาสนาจนกลายเป็นเรื่องที่ได้รับการนิยมนิยมและมีความแพร่หลายอย่างยิ่ง ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกกล่าวถึงอันตรธาน ๕ และตักเตือนให้คนเร่งทำบุญกุศลเมื่อพระพุทธรูปยังคงอยู่ และต่อไปในภายหน้าจะไม่มีผู้รู้พระไตรปิฎกอย่างแท้จริง^๑ และโดยเฉพาะเมื่อความตอนหนึ่งในคำพยากรณ์เรื่องปัญจอันตรธานนี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ เพราะกล่าวว่าคัมภีร์ชาดกจะเสื่อมและโดยเฉพาะ “ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หากคนสวดแลมิได้เลย”^๒ ด้วยเหตุนี้จึงได้มีผู้พยายามหาวิธีแก้ไขเพื่อมิให้เกิดเหตุดังกล่าว คำพยากรณ์ การพยายามแปลหรือแต่งเรื่องเวสสันดรสำนวนต่างๆ จึงเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามรักษาชาดกเรื่องนี้ไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ

^๑ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้จัดพิมพ์, ประชุมจารึก ภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘. พิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗), ๖๑.

^๒ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๔), ๖๖.

ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีการทำนุบำรุงศาสนาอย่างจริงจัง โดยมีพระราชกรณียกิจต่างๆ มากมาย เกี่ยวกับการศาสนา ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ ว่า

ศักราช ๘๒๐ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๐๑) ครั้งนั้นให้บูรณะพระศาสนาบริบูรณ์ แล
หล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ซาติ

ศักราช ๘๒๒ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๐๓) เล่นการมหรสพฉลองพระ แล
พระราชทานแก่สงฆ์แลพราหมณ์แลพสกนิกรทั้งปวง...

ศักราช ๘๒๖ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๐๗) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า สร้างพระวิหาร
วัดจุฬามณี

ศักราช ๘๒๗ (พ.ศ. ๒๐๐๘) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าทรงพระผนวช ณ วัดจุ
ฬามณี ได้ ๘ เดือน แล้วลาพระผนวช^๑

พระราชกรณียกิจที่สำคัญอย่างหนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือโปรดให้
นักปราชญ์ราชบัณฑิตในสมัยของพระองค์ร่วมกันแปลแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น ดังปรากฏ
หลักฐานในคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือ
มหาชาติคำหลวงว่า “...มีจดหมายเหตุปรากฏว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีรับสั่งให้ประชุม
นักปราชญ์ราชบัณฑิตในกรุงศรีอยุธยาแปลแต่งเมื่อปีขาล จุลศักราช ๘๔๔ พ.ศ. ๒๐๒๕...”^๔
ตรงตามที่พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ ได้กล่าวถึงการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง
ว่า “ศักราช ๘๔๔ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๒๕) ท่านให้เล่นการมหรสพ ๑๕ วัน ฉลองวัดพระศรีรัตน
มหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์”^๕ การแปลหนังสือเรื่องมหาชาติเป็น
ภาษาไทยมีอยู่หลายสำนวนด้วยกัน แต่เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานมหาชาติฉบับแปลในสมัย
สุโขทัย มหาชาติฉบับภาษาไทยที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดและที่มีต้นฉบับอยู่ในปัจจุบันจึงได้แก่
มหาชาติคำหลวง ซึ่งนับได้ว่าเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มแรกของสมัยอยุธยา ผู้แต่งแล้วแต่
เป็นกวีที่มีความสามารถทางการประพันธ์ทั้งสิ้น ดังปรากฏคำยกย่องในตอนท้ายของกัณฑ์ทศพรว่า

^๑ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๕),
๑๗-๒๑.

^๔ กรมศิลปากร, มหาชาติคำหลวง (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๖), ๓.

^๕ พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ, ๒๓.

“ทศวรรณา นิญฐิตา บรรพบริบูรณ์ คำหลวง เลือกถ้วนผู้ปรีชาพนธ์ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโน้น ๓๑๕๓”^๖ ทั้งยัง “คงจะเป็นการแต่งประกวดกันให้ไพเราะ”^๗ ด้วยอีกประการหนึ่ง มหาชาติคำหลวงจึงได้รับการยอมรับว่า “แต่งดีอย่างเอก”^๘

เหตุที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแปลแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นนั้นมีได้เพื่อเป็นวรรณคดีสำคัญประจำรัชกาลและแต่งขึ้นโดยมุ่งหมายที่ความไพเราะเท่านั้น แต่อาจมีความมุ่งหมายที่จะใช้เป็นเครื่องมืออันสำคัญเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ตลอดจนเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร เนื่องจากมหาชาติคำหลวงเป็นวรรณคดีแปลทางพุทธศาสนาที่สอดแทรกคำสอนต่างๆ ทางพุทธศาสนาไว้มาก เรื่องของพระเวสสันดรจึงมีคุณค่าสำคัญต่อการปลูกฝังจริยธรรมแก่ผู้อ่านผู้ฟัง

ในการแปลแต่งวรรณกรรม ผู้แปลแต่งย่อมจะต้องมีเหตุผลในการเลือกวิธีการที่จะใช้ในการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจให้เกิดการรับรู้สารบางอย่าง ก่อนการแปลผู้แปลจะต้องผ่านกระบวนการตีความและเลือกว่าจะต้องแปลแบบใดจึงจะเหมาะสมกับผู้รับสาร^๙ จึงอาจกล่าวได้ว่าในการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง กวีในฐานะผู้ส่งสารจะเลือกใช้วิธีการต่างๆ ในการแปลเพื่อให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้ซึ่งก็คือกระบวนการเลือก การรวบรวมจัดระบบข้อมูล การตีความ และการแปลความ^{๑๐} และเนื่องจากภาษามีได้จำกัดให้คนรับรู้โลกเพียงบางด้านและรับรู้ได้ต่างกันแต่ภาษาและวัฒนธรรมในสังคมหนึ่งๆ จะนำคนในสังคมนั้นๆ ให้รับรู้ไปทางใดทางหนึ่งมากกว่าทางอื่นอีกด้วย^{๑๑} เมื่อการรับรู้ที่มีความสำคัญต่อการมองโลกและการตีความของมนุษย์ ลักษณะเฉพาะของบุคคลที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของบุคลิกภาพ การศึกษา อารมณ์ ความเชื่อ ค่านิยม ศรัทธา ทักษะสติ แรงบันดาลใจ ฯลฯ มีอิทธิพลต่อการที่จะเข้าใจสภาพแวดล้อมรอบตัว และมีอิทธิพลต่อการประพฤติตนมากกว่าจากสิ่งเร้าภายนอก^{๑๒} การที่กวีจะเลือกวิธีการต่างๆ ใน

^๖ “มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร,” ใน พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕), ๑๔.

^๗ ธนิต อยู่โพธิ์, *ตำนานเทศน์มหาชาติ* (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๔), ๕.

^๘ เรื่องเดียวกัน.

^๙ สัจฉวิ สายบัว, *หลักการแปล* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑).

^{๑๐} มัลลิกา คณานุกรณ์, *จิตวิทยาการสื่อสารของมนุษย์* (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗).

^{๑๑} อรทัย ชื่นมนุญย์, *จิตวิทยาสังคมขั้นสูง* (กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), ๔๔-๔๕.

^{๑๒} จุฑาพวรรณ์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต, *วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), ๕๘.

การสร้างสรรค์เนื้อเรื่องให้เกิดความแตกต่างจากต้นฉบับนั้นก็เพราะต้องการสื่อสารความรู้สึก ความคิด ความเชื่อบางอย่าง หรือเพื่อสื่อความหมายใดๆ ตามความต้องการของกวีไปถึงผู้อ่านนั่นเอง ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาว่าภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์และสังคมของช่วงสมัยที่กวีสร้างสรรค์มหานาคีคำหลวงขึ้นนี้ กวีใช้วิธีการใดบ้างในการแปลแต่งเรื่องมหานาคีคำหลวง และวิธีการนั้นๆ มีผลต่อการโน้มน้าวใจให้เกิดการรับรู้คุณค่าของเรื่องอย่างไร วรรณคดีเรื่องนี้จึงยังคงความสำคัญและเป็นที่ยู้งักของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาอย่างยาวนาน

๒. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องมหานาคี จากการสำรวจการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องมหานาคี พบเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

มณี พยอมยงค์^{๑๑} เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหานาคีภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้" ศึกษาประวัติความเป็นมา อิทธิพลต่อท้องถิ่นและเปรียบเทียบลักษณะการแต่ง เนื้อเรื่อง ส่วนวนโวหาร พฤติกรรมของตัวละคร ในมหานาคีทั้งสี่ภาค ผลการศึกษาพบว่า มหานาคีทั้งสี่ภาคแต่งด้วยร้อยแก้วเป็นหลัก โดยภาคกลางเป็นร้อยที่มีชื่อความยาว ใช้ศัพท์สูง มีความสมบูรณ์มากที่สุด เพราะคัดเลือกสำนวนที่ดีที่สุดมารวมกัน มหานาคีภาคเหนือและภาคอีสานใช้ภาษาถิ่นง่ายๆ ฟังได้ทุกชนชั้น ส่วนมหานาคีภาคใต้ แต่งด้วยกาพย์ 3 ชนิด กับบาลีนิพนธ์ โดยใช้ภาษาถิ่นปะปนอยู่มาก เพื่อให้เหมาะกับการเล่นมโนห์ราหรือนำไปขับร้อง ด้านสำนวนโวหาร กวีทั้งสี่ภาคมีความประณีตในการใช้ภาษา ทำให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพ เกิดจินตนาการจากการใช้ภาพพจน์แบบต่างๆ พฤติกรรมของตัวละครเป็นไปตามลักษณะอุปนิสัยของคนในท้องถิ่น แบ่งออกเป็นพฤติกรรมแบบชาววังและพฤติกรรมแบบชาวบ้าน ทั้งสี่ฉบับสะท้อนค่านิยมทางศาสนา ประเพณี การเมืองการปกครอง แง่คิดทางปรัชญา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา แตกต่างกันบ้างในรายละเอียด ทำให้เห็นลักษณะของสังคมไทยในสมัยโบราณว่ายึดมั่นในอุดมคติและความสงบสุขทางใจ ในขณะที่ปัจจุบันนิยมความเจริญทางวัตถุแต่ขาดความงดงามด้านจิตใจ

^{๑๑} มณี พยอมยงค์, "การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหานาคีภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕).

ประกอบ นิมมานเหมินท์^{๔๔} ศึกษาเรื่อง "มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น" ศึกษาการใช้ภาษา เปรียบเทียบความเป็นมาของมหาชาติภาคกลางกับมหาชาติลานนา และศึกษาสภาพสังคมวัฒนธรรมที่มีผลต่อบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของตัวละครในมหาชาติลานนา ผลการศึกษาพบว่า มหาชาติลานนาทั้ง 5 ฉบับมีลักษณะส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน แต่จะแตกต่างกันบ้างในเรื่องความบางตอน ภาษา การใช้คำ สำนวน กวีได้ดัดแปลงวรรณคดีอันมีบ่อเกิดจากอินเดียในสมัยพุทธกาลให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น คือให้ตัวละครมีวิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีบางอย่างเป็นแบบล้านนา การพยายามสอดแทรกรายละเอียดอันเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่นทำให้มหาชาติลานนามีความเป็นวรรณคดีท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ และมีคุณค่าควรแก่การศึกษาและเก็บรักษาต่อไป

สมาน โഴ๊ะเหม^{๔๕} เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "มหาชาติฉบับเมืองเพชร กัณฑ์ชูชก : การศึกษาเชิงวิเคราะห์" ศึกษารูปแบบและอักขรวิธีที่ปรากฏ วิเคราะห์สภาพทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ วิเคราะห์คุณค่าทางวรรณศิลป์ และเปรียบเทียบเนื้อเรื่องมหาชาติเมืองเพชรกัณฑ์ชูชก สำนวนหมอปาน กับฉบับหลวงวัดสังข์กระจาย ผลการศึกษาพบว่า กัณฑ์ชูชกมหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก จารด้วยอักษรขอม ซึ่งมีรูปแบบและอักขรวิธีหลายสมัยด้วยกัน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยหลังรัชกาลที่ ๖ ด้านสังคมแสดงให้เห็นว่าค่านิยม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของชาวเพชรบุรีเกิดจากการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ ด้านวรรณศิลป์ พบว่ารูปแบบของคำประพันธ์ในมหาชาติเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก มีลักษณะเป็นร้อยกรองเป็นส่วนใหญ่ แต่พบกลอนแบบพื้นบ้านแทรกอยู่มาก สำนวนโวหาร โคลง ฉันท์ และส่ท่อน ให้เห็นประวัติศาสตร์ โบราณคดีในสมัยนั้น การศึกษาเปรียบเทียบทำให้สันนิษฐานได้ว่ามหาชาติเมืองเพชรกัณฑ์ชูชก สำนวนหมอปาน น่าจะเป็นต้นแบบของมหาชาติฉบับหลวง สำนวนวัดสังข์กระจาย

^{๔๔} ประกอบ นิมมานเหมินท์, มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖).

^{๔๕} สมาน โซ๊ะเหม, "มหาชาติฉบับเมืองเพชร กัณฑ์ ชูชก : การศึกษาเชิงวิเคราะห์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘).

ผ่องศรี ยอดสกุล^{๑๖} เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "มหาชาติเมืองเพชรบุรี สำนักวัดเกาะ" ศึกษามหาชาติเมืองเพชรบุรี สำนักวัดเกาะจำนวน ๑๓ กัณฑ์ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้เปรียบเทียบกับมหาชาติฉบับหลวง ด้านเนื้อเรื่อง รายละเอียดของเนื้อความ รูปแบบคำประพันธ์ ตัวละคร วรรณศิลป์ สภาพสังคมและวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า เนื้อเรื่องมหาชาติเมืองเพชรบุรี สำนักวัดเกาะส่วนใหญ่เหมือนกับมหาชาติฉบับหลวง แต่มีความแตกต่างบ้างในการเรียกชื่อกัณฑ์และรายละเอียดอื่นๆ เช่น จำนวนนับและบทบรรยาย เนื้อเรื่องบางตอน มีเฉพาะในสำนวนใดสำนวนหนึ่งเท่านั้นเกิดจากการเสริมเพื่อความสมบูรณ์ สมจริง หรือเพื่ออธิบายพฤติกรรมตัวละคร ด้านรูปแบบคำประพันธ์พบว่ามหาชาติทั้งสองฉบับมีลักษณะคำประพันธ์ ในรูปแบบเดียวกัน คือ ใช้ร้อยยาวเป็นหลัก บางตอนมีลักษณะเป็นกลบท และในมหาชาติเมืองเพชรบุรีพบว่า มีชนิดของกลบทที่หลากหลายกว่า การเปรียบเทียบตัวละครพบความแตกต่างด้านลักษณะนิสัยและพฤติกรรมเพียงเล็กน้อย ด้านวรรณศิลป์พบการใช้โวหารเปรียบเทียบ การเล่นคำ เล่นอักษร ทำให้เกิดความงามด้านเสียงและความหมาย ด้านสังคมและวัฒนธรรมพบว่า มีหลายวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมของอินเดีย แต่มีลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไทยปะปนอยู่

สิญญา จิระเกียรติ^{๑๗} เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษามหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน" ศึกษามหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน จากต้นฉบับคัมภีร์ใบลาน จารด้วยอักษรขอมไทยจำนวน ๕ สำนวน ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ วรรณศิลป์ และสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏอันเป็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างคติทางพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า แม้ต้นฉบับคัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรขอมแต่มีการดัดแปลงให้เข้ากับอักษรวิธีของไทย อักษรวิธีที่ปรากฏต่างกันเพราะเขียนตามการออกเสียง ด้านรูปแบบคำประพันธ์ ประกอบด้วยร้อยยาวและกลอนแหก ด้านวรรณศิลป์ พบว่ากวีใช้คำง่าย เรียบเรียงให้เกิดความไพเราะด้วยการใช้คำในลักษณะต่างๆ เช่น การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ การใช้คำเปรียบเทียบ เป็นต้น ด้านสังคมและวัฒนธรรมแสดงให้เห็นความเชื่อในทางไสยศาสตร์ และพุทธศาสนาของชาวเพชรบุรี

^{๑๖} ผ่องศรี ยอดสกุล, "มหาชาติเมืองเพชรบุรี สำนักวัดเกาะ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑).

^{๑๗} สิญญา จิระเกียรติ, "การศึกษามหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน" (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑).

กุลนิจ คณะฤกษ์^{๔๘} เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาวิจัยนวนิยายมหาวาเสสันดรชาดก พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส" ได้ศึกษาในด้านเนื้อเรื่อง ที่มาของเรื่อง ศิลปะการประพันธ์ และศิลปะการใช้ภาษา ผลการศึกษาพบว่าพระนิพนธ์มีเนื้อความเหมือนกับอรรถกถาเป็นส่วนใหญ่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงใช้กลวิธีการประพันธ์เนื้อเรื่อง ๕ วิธี ได้แก่ การเพิ่มเหตุการณ์ในเนื้อเรื่อง การตัดเหตุการณ์ในเรื่อง การเพิ่มรายละเอียดของเรื่อง การตัดรายละเอียดของเรื่อง และการเปลี่ยนแปลงรายละเอียด กลวิธีที่ทรงใช้มากที่สุดก็คือการเพิ่มรายละเอียดของเรื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสมจริง เพื่อแสดงลักษณะของตัวละคร เพื่อเพิ่มอรรถรสแก่ผู้อ่าน เพื่อเน้นย้ำแนวคิดสำคัญของเรื่อง ทำให้เกิดความชัดเจน และเพื่อแสดงฝีมือการประพันธ์ของกวี ในด้านศิลปะการประพันธ์ ทรงพระนิพนธ์ด้วยร้อยแก้ว และทรงใช้กลบท ๔ ชนิด เข้ามาแทรกในร้อย ได้แก่ กลบทยดกึ่งคำ กลบทกบตัน กลบทละลอกแก้วกระทบฝั่ง และกลบทนาครีพันธ์ ด้านการใช้ภาษา ทรงสร้างคำและสรรคำเป็นพิเศษ ทรงใช้โวหารภาพพจน์หลายชนิดเข้ามาประกอบ และทรงใช้พรรณนาโวหาร รวมถึงบรรยายโวหารเป็นโวหารสำคัญในการดำเนินเรื่อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องมหาชาติพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเชิงวรรณกรรมท้องถิ่นซึ่งจะศึกษาในด้านองค์ประกอบของวรรณกรรมเฉพาะสำนวนหรือศึกษาเปรียบเทียบกับสำนวนอื่นร่วมกับการศึกษาเชิงสังคมวัฒนธรรม มีเพียงวิทยานิพนธ์ของกุลนิจ คณะฤกษ์ ที่ศึกษาเรื่องกลวิธีการประพันธ์เนื้อเรื่อง สามารถเป็นแนวทางทางความคิดให้ผู้ศึกษานำมาปรับใช้ในการศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นกลวิธีการแปลแต่งของกวีต่อไป แต่ถึงอย่างไรจากการสำรวจยังไม่พบว่า ได้มีผู้ศึกษามหาชาติในเชิงการแปลเพื่อการรับรู้สารมาก่อนดังกล่าวมาแล้ว

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาชาติคำหลวง ได้แก่

ถลลนา ศิริเจริญ^{๔๙} ได้ศึกษา "อสังการในมหาชาติคำหลวง" ตามหลักทฤษฎีอสังการศาสตร์ของสันสกฤต โดยวิเคราะห์อสังการด้านเสียงและด้านความหมาย เพื่อชี้ให้เห็นความงาม

^{๔๘} กุลนิจ คณะฤกษ์, "การศึกษาวิจัยนวนิยายมหาวาเสสันดรชาดก พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒).

^{๔๙} ถลลนา ศิริเจริญ, "อสังการในมหาชาติคำหลวง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕).

ของมหาดิคำหลวง ผลการศึกษาพบว่ามหาดิคำหลวงมีความงามที่ตรงตามทฤษฎีอสังการของสันสกฤตเป็นส่วนใหญ่ เช่น ในด้านเสียงมีการใช้ศัพทาลังการ ในด้านความหมายมีการใช้ อรรถาลังการ และประกอบด้วยรสรวรรณคดีซึ่งยังผลให้มหาดิคำหลวงมีความงามและความไพเราะ นอกจากนี้ยังพบว่ามหาดิคำหลวงมีความงามที่เป็นลักษณะเฉพาะของวรรณคดีไทยอีกด้วย เช่น การสัมผัสสระ การสัมผัสพยัญชนะ การใช้คำเพลง การเล่นคำ และการใช้กลบท เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความสามารถและความตั้งใจในการประพันธ์ มหาดิคำหลวงจึงเป็นวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่เรื่องหนึ่งของไทย

จากการศึกษาความงามของมหาดิคำหลวงตามทฤษฎีอสังการของสันสกฤตซึ่งชี้ให้เห็นว่ามหาดิคำหลวงประกอบด้วยรสรวรรณคดีทำให้มีความงามและความไพเราะ ทั้งยังมีลักษณะเฉพาะของวรรณคดี เช่น การเล่นคำ ที่สามารถเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องการใช้คำและการใช้ความในมหาดิคำหลวง ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาในการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการโน้มน้าวจากเรื่องมหาดิคำหลวงต่อไป

มหาวิทาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ได้แก่

ทองดี ปิงใจ^{๒๐} ได้ศึกษา "พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมใน

อาณาจักรอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๑๕๕๑-๒๑๗๑)" โดยศึกษาว่าผู้นำทางการเมืองได้นำแนวคิดทางพุทธศาสนาใช้ในการปกครองอย่างไร และศาสนามีอิทธิพลต่อการพัฒนาของชุมชนและสังคมอย่างไรในช่วงเวลาดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่า กษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทรงใช้แนวคิดทางพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์เป็นอุดมการณ์ของรัฐ โดยเน้นเรื่องทานบารมีและบุญบารมีขององค์พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงใช้ชาดก โดยเฉพาะมหาเวสสันดรชาดกมาสั่งสอนเพื่อให้เห็นถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นจักรพรรดิราชา และเป็นหน่อพระพุทเจ้า ทั้งยังเน้นให้สมาชิกในสังคมประกอบกรรมดี ละอายและเกรงกลัวต่อการทำชั่ว รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่เน้นการปกครองโดยอำนาจมาเปลี่ยนมาใช้ในการปกครองด้วยธรรมมากขึ้น มีการสั่งสอนประชาชนให้ปฏิบัติธรรมโดยผ่านการ

^{๒๐} ทองดี ปิงใจ, "พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในอาณาจักรอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๑๕๕๑-๒๑๗๑)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑).

เทศน์มหาชาติ ในภายหลังจึงได้มีการปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง จนเมื่อเกิดสงครามไทย-พม่า ซึ่งกินเวลายาวนาน ประเพณีดังกล่าวที่ซบเซาลงไปได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ทำให้บ้านเมืองมีเอกราชและมีความสุข

อัญชลี ธีรเนตร^{๒๑} ได้ศึกษา "กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า" โดยศึกษาเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ ในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยนำทฤษฎีกระบวนการทัศน์การเล่าเรื่อง และทฤษฎีสัญญาวิทยา มาใช้เป็นกรอบในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า ๑. การโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จะเริ่มด้วยการเล่าเรื่อง หรือเปรียบเทียบสิ่งใกล้ๆ ตัวผู้ฟังกับธรรมะที่จะสอน หรือสรุปประเด็นสำคัญไว้ในตอนต้นเรื่อง ซึ่งช่วยจูงใจผู้ฟังให้สนใจในเนื้อหา และมีวิธีการดำเนินเรื่องโดยการใช้หลักฐานอ้างอิงคำสอนด้วยการอธิบายให้รายละเอียด การพรรณนาขยายความ การบอกเล่าจากประสบการณ์ตรง การยกตัวอย่างและการเปรียบเทียบกับสิ่งใกล้ๆ ตัว ทำให้เห็นภาพชัดเจน และมีความน่าเชื่อถือ ๒. การยกตัวอย่างและการเปรียบเทียบ จะใช้เรื่องเล่าซึ่งเป็นเรื่องสั้นๆ ไม่ซับซ้อน เหตุการณ์ต่างๆ มีความสัมพันธ์กันตามหลักเหตุและผล สามารถติดตามและเห็นจริงได้ ๓. การยกตัวอย่างเปรียบเทียบอุปมาอุปไมย ในการอธิบายหัวข้อธรรมะซึ่งเป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม โดยสิ่งที้นำมาเปรียบเป็นธรรมชาติที่อยู่รอบๆ ตัวมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์มาก่อน จึงสามารถสร้างมโนภาพตามตัวอย่างที่นำมาเปรียบเทียบ และเข้าใจในหลักธรรมะนั้นง่ายขึ้น ๔. การอธิบายธรรมะที่เป็นนามธรรมโดยการใช้คำสั้นๆ ง่ายๆ และเป็นคำที่มีความหมายในตัวเอง เป็นรูปธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัตถุจริง ทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น

วิศิษย์ ปิ่นทองวิชัยกุล^{๒๒} ได้ศึกษา "ภาพลักษณ์พระพุทธเจ้าในสมัยวิกตอเรีย : กรณีศึกษากวีนิพนธ์ The Story of Gautama Buddha and His Creed : An Epic (1871) ของ Richard Phillips" มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การนำเสนอภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่ได้รับการนำเสนอผ่านตัวอย่างมุมมองของปัญญาชนในบริบทสังคมวิกตอเรีย ในกวีนิพนธ์ The Story of Gautama Buddha and His Creed : An Epic (1871) ของ Richard Phillips ได้ศึกษาริบททางสังคม

^{๒๑} อัญชลี ธีรเนตร, "กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๒๒} วิศิษย์ ปิ่นทองวิชัยกุล, "ภาพลักษณ์พระพุทธเจ้าในสมัยวิกตอเรีย : กรณีศึกษากวีนิพนธ์ The Story of Gautama Buddha and His Creed : An Epic (1871) ของ Richard Phillips," (งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์ยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

และวัฒนธรรมของสังคมวิกตอเรียเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นประกอบการวิเคราะห์ตัวบท พบว่าวิกตอเรียประกอบสร้างผลงานจากองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ตัวบทวรรณคดีพุทธศาสนาและมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมในสังคมตะวันตก ได้แก่ แนวคิดวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เป็นต้น ในทัศนคติของพระพุทธเจ้า มนุษย์เป็นศูนย์กลางของความทุกข์ และมนุษย์มีศักยภาพที่จะแก้ปัญหาด้วยตัวเอง พระองค์ในฐานะมนุษย์คนหนึ่งจึงได้เสด็จออกเดินทางเพื่อศึกษาเรียนรู้ทางพันธุกรรม Richard Phillips นำเสนอภาพลักษณ์ที่โดดเด่นของพระพุทธเจ้าไว้ห้าประการ ได้แก่ ๑) มีความเป็นสุภาพบุรุษในอุดมคติวิกตอเรีย นักเขียนประกอบสร้างและถ่ายทอดบุคลิกลักษณะของพระพุทธเจ้าด้วยวัตถุประสงค์ที่จะสะท้อนตัวอย่างของสุภาพบุรุษที่ควรจะเป็นของบุรุษในสังคมวิกตอเรีย คือ สามารถเป็นตัวแทนของมนุษย์เพศชายที่เป็นตัวอย่างของบุคคลผู้อุดมด้วยความรู้ความสามารถ คุณธรรมจริยธรรม ๒) มีความเป็นมนุษย์ที่สมจริง คือ กวีนำเสนอภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าให้มีลักษณะความเป็นมนุษย์ที่สมจริง ไม่ได้เป็นเทพเทวามีอิทธิปาฏิหาริย์ใดๆ ๓) มีความเป็นมนุษย์ผู้วิวัฒน์ คือ กวีประกอบสร้างพระพุทธเจ้าที่มีความเป็นมนุษย์ผู้เรียนรู้ปัญหาชีวิตและโลกโดยวิธีการแบบประจักษ์นิยม พระพุทธเจ้าเป็นผู้เห็นปัญหาความทุกข์ที่มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางและทรงใช้ปัญญาในการใคร่ครวญพยาธิสภาพของทุกข์โรคาและหาทางแก้ไข ๔) มีความเป็นนักปฏิรูป คือ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ช่วยเหลือนมนุษย์โดยไม่เลือกปฏิบัติ เพราะมนุษย์ทุกผู้ทุกนามมีสิทธิ์ที่จะเรียนรู้และหาทางแก้ไขปัญหาได้เท่าเทียมกัน และ ๕) ความเป็นนักวิทยาศาสตร์ คือ ทรงเป็นผู้ใฝ่รู้ รักในการศึกษาหาความรู้และมักวิเคราะห์ใคร่ครวญในปัญหาต่างๆ คุณสมบัติดังกล่าวสื่อถึงภาพลักษณ์พระพุทธรูปในมโนทัศน์ของ Richard Phillips ที่มีความเป็นมนุษย์ผู้วิวัฒน์ในแง่ปัญญาและจิตวิญญาณ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องในด้านอื่นๆ ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้านกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าว รวมทั้งการวิเคราะห์ภาพลักษณ์พระพุทธรูปในกวีนิพนธ์ งานวิจัยดังกล่าวนี้จะเป็นประโยชน์ให้กับผู้ศึกษาใช้เป็นแนวทางความคิดในการวิเคราะห์เรื่องมหาชาติคำหลวงตามวัตถุประสงค์ของผู้ศึกษา

๓. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาวิธีการแปลแต่งเรื่องมหาชาติคำหลวง

๒. เพื่อวิเคราะห์สารและวิธีการที่ทำให้เกิดการรับรู้สารในการแปลแต่งมหาชาติ

คำหลวง

๔. สมมติฐานในการวิจัย

มหาชาติคำหลวงมีวิธีการแปลแต่งเพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านผู้ฟัง เห็นคุณค่าของการทำทาน และยึดมั่นในหลักธรรมทางพุทธศาสนา

๕. ขอบเขตของการวิจัย

๑. การศึกษาเรื่องมหาชาติคำหลวงนั้นผู้ศึกษาเลือกศึกษาเฉพาะกัณฑ์ที่เป็นความเก่าแต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจำนวน ๗ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร วนประเวศน์ ชูชก มหาพน กุมาร มหาราช และนครกัณฑ์ ทั้งนี้จะไม่ศึกษากัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกบรรพ และฉกษัตริย์ซึ่งเป็นสำนวนแต่งซ่อมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๒. ต้นฉบับมหาชาติคำหลวงที่นำมาใช้ในการศึกษานี้จะใช้เนื้อเรื่องมหาชาติคำหลวงฉบับพิมพ์รวมในพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ของราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๕ เนื่องจากเป็นฉบับที่มีการพิมพ์รวมเล่มล่าสุด

๓. ในการศึกษาเปรียบเทียบ จะใช้ต้นฉบับมหาชาติคำหลวงเปรียบเทียบกับเวสสันดรชาดก ในอรรถกถาหานิบาตชาดก จากพระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ ๔ ภาคที่ ๓ ของ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

๖. ข้อตกลงเบื้องต้น

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาจะใช้คำย่อว่า "อรรถกถาฯ" แทนการกล่าวถึงเวสสันดรชาดก ในอรรถกถาหานิบาตชาดก

๗. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลงานในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยแบ่งการศึกษาออกเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑. สืบหาและรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาชาติคำหลวง ตลอดจนทฤษฎีหรือแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

๒. ศึกษาความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีต่างๆ ได้แก่ ทฤษฎีการแปล ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม ทฤษฎีการสื่อสาร การรับรู้และการโน้มน้าว และประวัติศาสตร์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๓. วิเคราะห์ข้อมูล โดยพิจารณาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
๔. สรุปผลการศึกษา เรียบเรียง และเสนอผลงานเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์

๘. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ทราบว่าผู้แต่งใช้วิธีการใดบ้างในการแปลแต่งมหาดิคำหลวง
๒. ได้ทราบสารและวิธีการโน้มน้าวใจจากการแปลแต่งมหาดิคำหลวง

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ ๒

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง

นิทานชาดกรวบรวมขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เชื่อกันว่าเป็นพุทธวัจนะพรรณนาถึงอดีตชาติของพระองค์เอง พระองค์ทรงเล่าเรื่องต่างๆ เมื่อครั้งพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ประกอบเหตุการณ์ในพระชาติปัจจุบันของพระองค์ เพื่ออธิบายหัวข้อธรรมที่เข้าใจยากให้ง่ายขึ้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ^{๒๓} ทรงให้ความเห็นว่าการที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยยกเอาเรื่องนิทานมาแสดงเป็นอุปมาในพระธรรมเทศนาอยู่บ่อยครั้งก็เพื่อเป็นการสั่งสอน รวมทั้งให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ถือเป็นเรื่องธรรมดาที่ตัวละครในนิทานย่อมมีทั้งฝ่ายดีและชั่ว ฝ่ายดีจะเป็นคนหรือสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ย่อมเรียกว่า "มหาสัตว์" และสมมุติต่อมาภายหลังพุทธกาลว่ามหาสัตว์ในชาดกนั้นคือ อดีตชาติของพระพุทธเจ้า คัมภีร์ชาดกอันเป็นเสมือนดังประมวลนิทาน จึงเป็นเรื่องที่คนคิดใจกันมาก เพราะคติธรรมที่สอนในคัมภีร์นี้เป็นคติธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต^{๒๔} ต่อมาในภายหลัง เมื่อมีการร้อยกรองพระไตรปิฎกขึ้น จึงมีการแต่งประชุมชาดกเพิ่มเติมขึ้นเพื่อปลูกศรัทธาให้มั่นคงดังว่า มหาสัตว์นั้นๆ เกิดเป็น พระพุทธองค์และบุคคลบริวารหรือสัตว์อื่นๆ มาเกิดเป็นบุคคลต่างๆ ในปัจจุบันชาติรูปเรื่องชาดกจึงปรากฏอยู่ในหนังสือนิบาตชาดก

๑. ภูมิหลังการแปลแต่ง

ในบรรดาชาดกเรื่องต่างๆ นั้น พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เชื่อกันว่าเวสสันดรชาดกมีความสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ เนื่องจากเนื้อเรื่องของเวสสันดรชาดกนี้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน ๕๔๗ เรื่องของนิบาตชาดก อันปรากฏพระบารมีของพระโพธิสัตว์ครบทั้ง ๑๐ ประการ คือ เนกขัมมบารมี วิริยบารมี เมตตาบารมี อธิษฐานบารมี ปัญญาบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี อุเบกขาบารมี สัจจบารมี

^{๒๓} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, *ปัญญาสาสดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ* (พระนคร:กรมศิลปากร, ๒๔๕๕), คำนำ.

^{๒๔} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา* (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), ๑๒๐.

และทานบารมี^{๒๕} เดิมแต่งเป็นภาษาบาลี ๑๓ กัณฑ์ โดยแต่ละกัณฑ์จะมีจำนวนคาถาไม่เท่ากัน รวมทั้งหมดเป็น ๑,๐๐๐ คาถา ต่อมาเมื่อรรถกถาจารย์ได้แต่งอรรถกถาภาษาบาลีอธิบายความเป็นร้อยแก้วเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามายังประเทศไทย คัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาบาลีก็ได้แพร่หลายเข้ามาด้วย พุทธศาสนิกชนที่เป็นคนไทยคงนำเอาเรื่องเวสสันดรชาดกมาเทศน์เฉพาะที่เป็นคาถา เรียกว่า “เทศน์คาถาพัน” สาเหตุที่ทำให้พุทธศาสนิกชนชาวไทยนั้นนิยมนำเรื่องเวสสันดรชาดกมาเทศน์ เรียกว่า “เทศน์มหาชาติ” นั้นชนิด อยู่โพธิ^{๒๖} สันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากคำพยากรณ์เรื่องอันตรธาน ๕ ซึ่งเป็นความเชื่อตามพยากรณ์เรื่องการเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนา ๕ ประการเรียกว่า ปัญจอันตรธาน

^{๒๕} เกี่ยวกับบารมีของพระเวสสันดรนั้น ความตอนหนึ่งในปฐมสมโพธิกถาได้กล่าวไว้ว่า ในครั้งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรนั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีครบ ๑๐ ประการบริบูรณ์ ดังความว่า “ทรงบำเพ็ญพระสมดังสขบารมีบริบูรณ์ในชาติเป็นพระยามหาเวสสันดร เบื้องหน้าแต่หน้านั้นก็เป็นปัจฉิมภวิชาติ ได้ตรัสแก่พระสัพพัญญุตญาณสำเร็จพุทธภูมิบารมี แลในชาติเป็นพระเวสสันดรนั้น กาลเมื่อวันประสูติ ตรัสแก่พระมารดาว่าจะบำเพ็ญทานแลทรงบริจาคมหาทานทั้งหลาย คุณัยพรรณนามาแล้วจัดเป็น พระทานบารมี แลกาลเมื่อทรงสถิตอยู่ในครรภ์ ทรงรักษาเบญจางคิกศีลเป็นนิจแลรักษาอุโบสถศีลทุกๆ กิ่งเดือน จัดเป็นพระศีลบารมี กาลเมื่อเสด็จออกจากพระนครสละเสียดซึ่งกามคุณ ทรงบรรพชาเป็นดาบสอยู่ในอรัญประเทศนั้น จัดเป็นพระเนกขัมมบารมี กาลเมื่อทรงพระดำริจักให้อัชฌัตติกทาน แต่ยังสถิตอยู่ในทารกภูมิแลเมื่อพระราชทานสองพระโอรสแก่ชุกพรหมณ์ กอปรด้วยพระวิจารณ์ญาณ บรรเทาเสียดซึ่งความรักแลความโศกแต่บุตรวิโยคนั้นจัดเป็นพระปัญญาบารมี กาลเมื่อเสด็จดำรงราชสมบัติทรงพระอุตสาหะเสด็จออกสู่ทานสาลาทุกๆ กิ่งเดือนมิได้ขาด แลกาลเมื่อออกทรงพาหิรบรพชาอุตสาหะบูชาเพลิง เพื่อจักบำรุงซึ่งเตโชกสิณภาวนานั้น จัดเป็นพระวิริยบารมี กาลเมื่อพระราชบิดาตรัสสั่งให้นฤเทศน์พระองค์เสียดจากพระนคร ด้วยคำชาวสิวิราชญ์ชกไทยมิได้มีความพิโรธในพระราชบิดร แลกาลเมื่อพราหมณ์ตีพระโอรสทั้งสองอดกลั้นเสียดซึ่งความโกรธในพราหมณ์ จัดเป็นพระขันติบารมี กาลเมื่อตรัสปฏิญาณ จะให้อัฐิทานแลบุตรแก่พราหมณ์แล้ว ก็ทรงเสียดสละบริจาคให้โดยสัตย์ มิได้ตรัสกลับกลอกล่อลวงนั้น จัดเป็นพระสัจจ บารมี กาลเมื่อทรงพระสมათานมั่นมิได้กระทำในพระทัยเสน่หาอาลัยในพระราชบุตรอันทรงสละให้เป็นทาน แลกาลเมื่อทอดพระเนตรเห็นหมู่สกเสนาสำคัญว่าเข้าศึกสะคั่งแต่ภรรยา พระมัทรีทูลเด้าโลมพระทัย แล้วเสด็จลงจากยอดบรรพต กระทำพระทัยมั่นมิได้หวั่นไหวแต่ภยนั้น จัดเป็นพระอธิษฐานบารมี กาลเมื่อแผ่พระเมตตาไปแก่ชาวกาลิงคราชญ์พระราชทานกุญชรทาน แลกาลเมื่อสถิตในวงกต แผ่พระเมตตาทั่วไปแก่สัตว์จตุบาทนั้น จัดเป็นพระเมตตาบารมี กาลเมื่อตัดเสียดซึ่งเสน่หาในพระปิยนุตรแลมิได้โกรธแก่พราหมณ์ ตั้งพระทัยเป็นมัชฌัตตารมณ์ท่ามกลาง ไม่รักไม่ชังแก่ผู้ใดนั้น จัดเป็นพระอุเบกขาบารมี...” (ปฐมสมโพธิกถา : คุสิตปริวัตต์ ปริจเฉทที่ ๒, พระนิพนธ์สมเด็จพระยาปรมาณูชิตชินโรส ๒๕๐๕ หน้า ๔๐)

^{๒๖} ชนิด อยู่โพธิ, ตำนานเทศน์มหาชาติ (กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๔), ๑๖.

อันมีเรื่องเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงอธิษฐานให้ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่ถาวรห้าพันปี นับแต่พระองค์ดับขันธปรินิพพานแล้ว มีความตอนหนึ่งว่า

...เมื่อพระศตตันตปิฎกสูญสิ้นไปแล้ว ก็ยังมีผู้รู้แต่เพียงชาคและพระวินัยปิฎก ต่อมาความรู้ในชาคต่างๆ ก็สูญสิ้นไปอีกและเมื่อชาคจะสูญสิ้นนั้น มหาเวสสันดร ชาคสูญสิ้นไปก่อนชาคอื่นๆ ต่อไปชาคทั้งหมดก็สูญ...^{๒๓}

ความนิยมเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยกรุงสุโขทัย ประมาณ พ.ศ.๑๘๘๘ รัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ดังเช่นในหนังสือไตรภูมิอภินิหาร ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีต่างๆ ของพระพุทธเจ้าที่บังเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดร ความว่า

...ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าของเราสร้างสมภารเป็นพระญาเวสสันดร อันอวยทาน ช่างเผือกตัวซื่อปัจจัยนาเคนทร์แก่พรหมณ์ทั้งหลาย อันมาแต่เมืองกลิงคราฐด้วยใจ สัทธา ด้วยบุญสมภารบารมีดั่งนั้น ดุจจึงได้มาเป็นพระรัศมีอันขาว แลดูได้ไปก่อนหน้า ท่านบุญสมภารเราดังนี้แล^{๒๔}

พันเอกพระสารพลขันธ์ (เยรินี)^{๒๕} กล่าวว่าการศึกษาพุทธศาสนิกชนเรียกเรื่องเวสสันดร ชาคกว่ามหาชาตินั้นเนื่องจาก "พระโพธิสัตว์ในกำเนิดพระเวสสันดร ได้เป็นแบบอย่างของความ เป็นมนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งวิวัฒนาการอันสูงสุด อันนำไปสู่ความสมบูรณ์แห่งศีลและปัญญา เหมาะแก่ การข้ามพ้นห้วงสุดท้ายอันเป็นตัวแทนที่แยกความเป็นมนุษย์และความเป็นทเวาให้ออกจากกัน ด้วยเหตุ นี้กำเนิดชาติสุดท้ายจึงได้นามว่า มหาชาติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุ ภาพ^{๒๖} ได้แสดงความเห็นในส่วนนี้ว่า บารมีทั้ง ๑๐ ประการของพระเวสสันดร โดยเฉพาะการ บำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรและภริยา คือ พระชาติ พระกัมหา และพระนางมัทรีแก่ผู้ที่มา ขอเพื่อความสำเร็จในพระโพธิญาณ เป็นสาเหตุทำให้พุทธศาสนิกชนเรียกเรื่องมหาเวสสันดรชาค

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๔} พญาลิไทย, ไตรภูมิอภินิหารหรือไตรภูมิพระร่วง (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๕, ๑๓๑).

^{๒๕} ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, ๑๖.

^{๒๖} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ปัญญาสชาคฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระ นคร:กรมศิลปากร, ๒๔๕๕), กำนนำ.

อีกชื่อหนึ่งว่า “มหาชาติ” ดังปรากฏหลักฐานในจารึกสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงเรื่องนี้ ทั้งในชื่อของมหาเวสสันดรและมหาชาติปะปนกัน^{๑๑}

ทั้งนี้ การเรียกเวสสันดรว่า “มหาชาติ” มีเฉพาะในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทยเท่านั้น เริ่มปรากฏหลักฐานในสมัยสุโขทัย ในศิลาจารึกหลักที่ ๓ จารึกนครชุม ซึ่งจารึกเมื่อพ.ศ. ๑๕๐๐ กล่าวถึงอันตรธาน ๕ ตักเตือนให้คนเร่งทำบุญกุศลเมื่อพระพุทธศาสนายังคงอยู่ และต่อไปในภายหน้าจะไม่มีผู้รู้พระไตรปิฎกอย่างแท้จริง ได้มีการกล่าวถึงมหาชาติ ความว่า

อันหนึ่งโสดนับแต่ปีสถาปนาพระมหาชาตินี้ไปเมื่อหน้าได้เก้าสิบเก้าปี เถิงในปี
 ฤณ อันว่าพระปิฎกไตรนี้จักหายแลหาคนจรรู้แท้มิได้เลย ยังมีคนรู้ ก้นสเล็กสน้อยไซ้
 ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หากคนสวดแลมิได้เลย ธรรมชาคกอันอื่นไซ้
 มีต้นหาปลายมิได้ มีปลายหาต้นมิได้เลย จำพวกพระอภิธรรมไซ้ พระปิฎกาน และ
 พระขมก ก็จักหายเมื่อนั้นแล^{๑๒}

นอกจากนี้ในจารึกหลักที่ ๖ ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง พ.ศ. ๑๕๐๕ ได้ปรากฏข้อความสรรเสริญคุณธรรมของพระมหาธรรมราชาลิไทตอนหนึ่งว่า “...ในทานบารมีก็เหมือนพระเวสสันดร...”^{๑๓}

จากหลักฐานต่างๆ ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยทรงให้ความสำคัญและสนับสนุนพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เรื่องมหาชาติจึงเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลต่อคนไทย ทั้งยังสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยให้มั่นอยู่กับพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี และเนื่องจากคำพยากรณ์เรื่องปัญญาอันตรธานมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ เพราะกล่าวว่าคัมภีร์ชาดกจะเสื่อมและโดยเฉพาะเมื่อธรรมเทศนาอันได้แก่มหาชาติจะหาคนสวดไม่ได้ ความต้องการรักษาชาดกเรื่องนี้ไม่ให้เสื่อมสูญจึงทำให้ผู้รู้พยายามแปลแต่งเรื่องเวสสันดรสำนวนต่างๆ ขึ้นหลายสำนวนด้วยกัน

เรื่องมหาชาติได้รับความนิยมเรื่อยมาจนในพ.ศ. ๒๐๒๕ สมัยอยุธยาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งมีพระทัยเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างมาก ทั้งทรงเห็นความสำคัญของเรื่องมหาชาติอย่างยิ่งจึงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแปลแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น ในขณะที่

^{๑๑} ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, ๕.

^{๑๒} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้จัดพิมพ์, ประชุมจารึก ภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย, ๖๑.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, ๑๑๔.

พระองค์ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก โดยมีวัตถุประสงค์ในการแปลแต่งก็เพื่อ "เป็นหนังสือสำหรับสัปบุรุษอ่านสู่กันฟังเวลาไปประชุมกันทำบุญให้ทานในงานนักขัตฤกษ์ เพื่อให้เข้าใจคาถาพื้น"^{๓๔}

๒. รูปแบบและลักษณะคำประพันธ์

หนังสือมหาดิคำหลวงที่แต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๕ มีทั้งหมด ๑๑ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนประเวศน์ ชุชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกรบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ มีหลักฐานจากจดหมายเหตุว่า เมื่อครั้งเสด็จกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ต้นฉบับหนังสือมหาดิคำหลวงสูญหายไป ๖ กัณฑ์ คือ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกรบรรพ และฉกษัตริย์ จนในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตในกรุงแต่งกัณฑ์ที่ขาดหายไปทั้ง ๖ กัณฑ์ขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ หนังสือมหาดิคำหลวงจึงมีครบทั้ง ๑๑ กัณฑ์^{๓๕} วิธีแปลแต่งมหาดิคำหลวงนี้เป็นการแปลแต่งแบบแปลร้อยใช้ลักษณะคำประพันธ์หลายรูปแบบ ลักษณะการแต่งคือจะยกเอาภาษาบาลีตั้งไว้บาทหนึ่งก่อนแล้วแปลแต่งเป็นภาษาไทยวรรคหนึ่ง สลับกันไปจนจบคำประพันธ์ที่ใช้มีหลายชนิดแตกต่างกันไปในแต่ละกัณฑ์ เช่น ร่าย โคลง ฉันท์ กาพย์ เป็นต้น ตามแต่ความถนัดของผู้แต่งหรือตามแบบแผนที่ได้กำหนดไว้ และให้ได้รับความไพเราะ มีความหมายตรงกับภาษาบาลี ธนิต อยู่โพธิ์^{๓๖} ได้กล่าวถึงการแต่งมหาดิคำหลวงว่า คงจะเป็นการแต่งประกวดกันให้ไพเราะและให้ได้รับความใกล้เคียงกับความในภาษาเดิมทั้ง ๑๑ กัณฑ์ จึงถือกันว่ามหาดิคำหลวงนั้นเป็นวรรณคดีที่แต่งได้อย่างเอกมาแต่ครั้งกรุงเก่า

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษากลวิธีการแปลแต่งของกวี เพื่อให้เห็นวิธีการที่กวีเลือกใช้เพื่อโน้มน้าวใจให้เกิดการรับรู้สาร ท่ามกลางบริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ในสมัยของกวี และเนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษามหาดิคำหลวงสำนวนเก่าซึ่งหมายถึงฉบับที่แปลแต่งในสมัยอยุธยา ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษามหาดิคำหลวงจำนวน ๙ กัณฑ์เท่านั้น ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์ชุชก กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มหาราช และนครกัณฑ์

^{๓๔} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, คำอธิบาย เรื่องหนังสือกาพย์สักกรบรรพ ในกาพย์มหาดิ (พระนคร:คลังวิทยา, ๒๔๕๕), ๘๖.

^{๓๕} สุนันท์ อัญชลินุกูล, "การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาดิคำหลวง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), ๑-๒.

^{๓๖} ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาดิ, ๕.

มหาชาติคำหลวงใช้คำประพันธ์ประเภทร้อยเป็นหลัก โดยในจำนวน ๗ กัณฑ์ที่ผู้ศึกษาใช้ศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ กัณฑ์ที่ใช้ร้อยเพียงอย่างเดียว มี ๕ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์วันประเวศน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และนครกัณฑ์ ส่วนอีก ๒ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์มหาพน และกัณฑ์มหาธาต พบว่ากวีประพันธ์ด้วยร้อยโดยมีคำประพันธ์ชนิดอื่นแทรกอยู่ด้วย คือ กัณฑ์มหาพน มีโคลงสี่สุภาพที่มีคำโทคู่ และมีฉันท ๔ ชนิด ได้แก่ อินทรวีเชียรฉันท วสันตฉลิตฉันท สัททูลวิกิพิตฉันท และมาลินีฉันท มีกาพย์ ๒ ชนิด คือ กาพย์ยั้งและกาพย์สุรางคนางค์^{๓๓} และในกัณฑ์มหาธาต มีโคลงสี่สุภาพที่มีคำโทคู่ ทั้งนี้สามารถยกตัวอย่างคำประพันธ์ประเภทต่างๆ ได้ดังนี้

๑. คำประพันธ์ประเภทร้อยในมหาชาติคำหลวง มีรูปแบบการแปลแต่งโดยยกข้อความภาษาบาลีมาไว้ ๒ ลักษณะ คือ

๑.๑ ยกข้อความภาษาบาลีลงไว้ที่ละวรรคหรือที่ละบาท สลับกับคำแปลภาษาไทย เช่น

อันว่าพระโพธิสัตว์ ผู้หวังตรัสเป็นพระ ชนะแก่พลมาร อุทาน อุทาน
โศกก็มีพระราชโองการขึ้นชม อิติ เป็นปฐมดังนี้ ปทุพพชชา ที่แท้
อันว่าบรรพชิต ทรงพิริยสิทธิสมาริ เม อธิคตา แลกูมาแกลิ่งปรารธนา
แล้ว แฝวมุทินโทษนฤทกข์ อโห สุข อโห เป็นสุขนักษนา ปรมสุข หาศ
ข้ออันจะเปรียบปานมิได้เท่า เว้นไว้แต่สุขในนฤพาน เมื่อใดกูได้ตรัส
แก่สรรเพชดาญาณก็จะลุลากแล จงกม อารุหุช ธกัเสด็จเหนือฟ้างพื้นภูมิ
จงกรม ชมที่จะภาวนากษิณกรรมนั้นน อปราปริ จงกมิตวา ธกัจงกรม
ไปมา ตั้งเอกรรคตาดิทรทุกเมื่อแล (มหาชาติคำหลวง กัณฑ์วันประเวศน์
หน้า ๓๐)

๑.๒ ยกข้อความภาษาบาลีที่เป็นประโยคยาว สลับกับคำแปลภาษาไทย เช่น

อภิญาปากทำ จตุตถชฌาน สมุปชชิตวา อันว่าพระผู้ผ่านสงสาร ก็ถึง
แก่จตุรถิทธฌานสมาริ อันเป็นอาที่แก่อภิญา ดั่งนั้นน ฯ ตโต วุฏฐาย

^{๓๓} ชลลดา เรื่องรักย์ลิจิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล (กรุงเทพฯ: โครงการ
เผยแพร่งานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), ๘๔.

อากาศ อพุกคุณตุวา พระผู้เนถทุกซ์ ก็ถูกจากอากาศ เสด็จอากาศใน
 คคะฉนาคระแลฯ ดูจะเรียราย ปรายลอบบวบาท เหนือเกล้าญาติ
 ตระกูล อันมามูลมาชุมนุมในที่นั้นน ฯ **คณฺทามุพฺรุกขมฺมูเล ยมกปาฏิ**
หาริยสทิสํ ปาฏิหาริยํ อกาสิ พระเจ้าจึงกทำปราฎิหารยาศ
 จรรยอนนอนรรค ดูยมกปราฎารยในต้นคณฺทามพพฤกษนั้นน ฯ **ตทา**
สุทฺธโรทนมหาราชา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา อาห จึงกรุงสุทฺธโรทนเห็นอัศจรรย์
 ก็ทูลปล้นด่งนี้ ฯ **ภนฺเต ตุมฺหากํ ชาตทิวเส อสิสฺสฺส กภาพเทวิสฺส**
ชฺฉิสฺสฺส วนฺทนคฺคํ อุนิदानํ โว ฯ ข้าแต่พระมุนีนารด ข้าเห็นพระ
 บาทยกุล แห่งพระทศพลบพิตรอันพิจิตร์ศรีมี ชาติรินาเกล้าไกล้า เพื่อจะ
 ให้ไหว้ภาพเทพิล ในวันพระมุนิน โททรทยนนั้นน ฯ (มหาชาติคำหลวง
 กัณฑ์ทศพร หน้า ๓)

๒. คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพที่มีคำโทคู่ ซึ่งบางครั้งอาจมีคำภาษาบาลีแทรก

อยู่ด้วย เช่น

มหาวิทฺยาลัษฺยทีสฺยปจฺกร ธาณิ
 โภจนฺโต ข้าช้อยแต่ ฤทธิ
 ยํ ทินฺนํ ได้ดี แกล่แกล้ง

อาหารเครื่องกินมี	เอมโอช
อนิโภชนหวาน	แจ้จ้ำ
ไ้ท้าวณฤโทษข้า	จับหนี
ลูกราชสีพิกถั่ว	ไพร่ฟ้า
พลเมืองบคูดี	ดาลคยด
กรลยคลับลิ้นน้ำ	อยู่สร้าง แสงบุญ

(มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน หน้า ๕๔)

เมื่อนั้นพระบาทไ้	จอมจักร
จะไ้ถ่หลานรักสนอง	ช่วงไ้
ทองพนนลิ่งสินชัก	ประสาท
แลลิ่งแลร้อยไ้	แก่เจ้าชูชก โสคแล

(มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพร หน้า ๑๗๕)

๓. คำประพันธ์ประเภทฉันท ได้แก่

๓.๑ อินทรวีเชียรฉันท เช่น

ฟงเสทชีพรามณ	เขายขวงามทั้งแก่งทั้ง
ไม้ไล่ช่อแข่งกัน	ต่างต่างพรรณใบขจร
มีนามแต่อาที	กันธมาทน์ ศิขร
ที่ใดท่านภูธร	แพศยันครราชา
เสด็จด้วยสองกุมาร	ลูกสุดสงสารโสภา
ทรงบรรพชาสา	ชรในพนาไลอย
ห่อเกล้าชฎาธาร	ภักสังวารบุชาไฟ
แผ่นหล้าสำนองไผท	หนังสือให้ท่านทรงธาร
ไหวไฟใจวิเวก	เงื่อนปรเตกศรียอารย
ขยวมาบไกลสถาน	พิศาลพูนพำแสดง

(มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน หน้า ๕๖)

มหาวิทยาลัษณศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

๓.๒ วสันตฉันทฉันท เช่น

มีราชสีห์พยัคฆมารช	เดียรดาษในกลางดง
มีอัสวมุจิกษยรรยง	ตระนงในพนาคร
มีขมดบำเรสมฤคคณา	พลพาลไกรษร
มีทงสมรรถพนจร	รม่งมรกำพงไพร
กต่ายกแตทงเนื้อทงเบื้อ	มีหมาเนื้อแลหมาใน
จ้อนรอกสรบงนุคณไร	บไกลอ้อดอกควงบาน
บ้างค่างชะนีกุฎโรธ	ดาลอุโฆษด้วยสงฟาน
ลิงจุ่นลิงจ้อนสำเนียงสำนान	ขานแข่งเหล่านแทบสระศรี
วัวลานวัวแดงประชนปรเชอญ	กทิงเทอญพนาดี
วัวเพราะวัวพรยทงหมั้นทงหมี	โคคีรีรวงพล

(มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน หน้า ๑๐๑)

๓.๓ มาลินีฉันท เช่น

คูกรทวิชนานรรศสำนान นกตระการมี อันดับไป
 วิจิตรสรลิตเสียงไส ปี่กรงรองไร คูเขี้ยวจี

ปรมุทอนุชกรรยา สกุกา สกุกีศรี
 สุรตีวีรตีวาที ในพนาลี ลัญจุชม
 สกุกพิहनานา โดยอันดับมา ในไพรพนม
 วจนมฤตยบันสานสม เสียงรงม ยีนบแหบหาย
 พิสุทท นยนาภา ขาวทงงสองตา คูโพรงพราย
 วิชจิตรโนมฉาย เกิดแต่ไข่ลาย ลอออกค์
 อคูลยวิบูลยปักยี ในพนาลี พราหมณพงษ์
 มธูรสูรสำนยง คูยรรง ในพนาคร
 (มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน หน้า ๑๐๒)

๓.๔ สัททูลวิกิพิตฉันท์ เช่น

ป่านันมีมฤคเอลอันอริกหลาย ชะมด
 ทรายแลฟานแล่น ถ้ายอง
 รัมรยงรายรุกขษาขนาคนตรกอง สาร
 ณะนองคณาตาย ทงคง
 หนึ้นน้ำวรรลีพนพฤษคูรง นานาใน
 ไพรพง พิศาล
 ป่านันมีกทลิมฤคางคณประมาณ
 สถิตสถานสถาพร พิบูลย
 มีเข้าฝ้างแลลมานบพักทำก็มาภูล
 เองด้วยอคูลย เดชพระ
 (มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน หน้า ๑๐๕)

๔. คำประพันธ์ประเภทกาพย์ เช่น

๔.๑ กาพย์ฉบัง เช่น

พณคณนทคภาษา	ร้อนรื่องโดยกา	ละเข้าชรเสียงเที่ยงคืน
พณคณนท หอบมีหีน	บมิโหจยมยีน	ตรศักรสยทพรยกไพร
พณคณนทคณานาวิไล	ต่างต่างกันไกว	คูรจำรองสยงหวาน
พณคณนทคคุดระการ	รื่องก้องสยงสาร	สรเนาะสุรโนคเอาใจคน
พณคณนทคคาศดล	สองข้างสระสกล	อเนกชื่อมุจลินทร์

พนคณนทคโหมยบิน ไปมาหากิน คในชลามพุชสถ
 พนคณนทคหลายกล เหยยสุรสานนท ฟงงลันลุงลานใจ
 (มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน หน้า ๑๐๔)

๔.๒ กาพย์สุรางคนางค์ เช่น

	ข้าแต่พระศรี
ท่านเจ้าใจดี	อย่าคอยอย่าพุน
ไซ้ข้าจมา	สู่ใจเจ้าบุญ
ขอเข้าของขุน	ผู้ชี้เมืองขวาง

	กุมมาใช้เงิน
เพื่อจักใคร่เห็น	ท่านเจ้าใจหวาน
ผีไ้ยังรู้	ที่พระภูบาล
บอกแจ้งอย่างาน	คู่ข้าขอฟง หนึ่งรา

(มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน หน้า ๕๕)

๓ พระราชประวัติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัย

๓.๑ พระราชประวัติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระนามเดิมคือสมเด็จพระรามศวร ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) กับเจ้าหญิงแห่งราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งนับว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีเชื้อสายแห่งสองราชวงศ์ ได้แก่ ราชวงศ์สุโขทัยและราชวงศ์สุพรรณภูมิแห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงพระราชสมภพเมื่อพ.ศ.๑๕๑๔ มีข้อความในลิลิตยวนพ่ายซึ่งเป็นเรื่องพงศาวดารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกล่าวถึงสถานที่ประสูติว่า

“แกลงปางพระมาครไ้	สัภพ ท่านนา
แดนคำบลพระอุทย	ท่งกว้าง
แกลงปางเคลื่อนพลรบ	เรื่องเดช
เอามิ่งเมืองไ้จ้าง	แกร่งปรฯ” ^{๓๘}

^{๓๘} ลิลิตยวนพ่าย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๒), ๑๗.

จากโคลงบทนี้ทำให้ทราบว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ประสูติ ณ ท่งกว้าง ที่รู้จักกันในนาม “ท่งหันตรา” ซึ่งอยู่ใน อำเภอกุทัย^{๓๕}

พ.ศ. ๑๕๘๑ ทรงได้รับพระราชทานอภิเษกเป็นพระมหาอุปราช สมเด็จพระราชบิดาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปครองหัวเมืองฝ่ายเหนือประทับ ณ เมืองพิษณุโลก ต่อมาใน พ.ศ. ๑๕๙๑ ภายหลังจากที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ สวรรคตเนื่องจากพระอาการประชวร พระองค์จึงได้เสด็จกลับลงมาครองราชย์สมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนาถบพิตรเป็นเจ้า” เสดยราชอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา ๑๕ ปี

พ.ศ. ๒๐๐๖ ได้เสด็จไปประทับ ณ เมืองพิษณุโลกและใช้หัวเมืองเหนือเป็นราชธานีถึง ๒๕ ปี ตลอดเวลาที่เมืองพิษณุโลกเป็นราชธานี โปรดเกล้าฯ ให้พระราชโอรสคือพระบรมราชาครองกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองลูกหลวง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จสวรรคต ณ เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาที่ครองราชย์นานที่สุดเป็นเวลาถึง ๔๐ ปี

๓.๒ เหตุการณ์สำคัญในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ด้านการเมืองการปกครองและสงคราม

อาณาจักรอยุธยาเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีความเจริญยิ่งในทุกๆ ด้านจากระบบการปกครองที่เคยเป็นลักษณะการปกครองแว่นแคว้นในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงปฏิรูปการปกครองใหม่ให้มีระบบที่เหมาะสมกับความเป็นอาณาจักรใหญ่ของกรุงศรีอยุธยา ด้วยการจัดระบบขุนนางให้เป็น ๒ ฝ่าย เป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาก่อนการปกครองของพระองค์นั้น ระบบขุนนางไม่ได้แยกออกจากกันอย่างชัดเจน ทั้งทหารและพลเรือนทั่วไปอยู่ภายใต้การปกครองระบบทหาร ในยามบ้านเมืองสงบสุขพลเรือนสามารถทำมาหากินและใช้ชีวิตได้อย่างปกติ หากแต่ในยามสงครามหน้าที่หลักของทุกคนคือเป็นทหาร การจัดการระบบขุนนางใหม่จึงทำให้เกิดตำแหน่งสมุหกลาโหม ปกครองฝ่ายทหาร และสมุหนายกปกครองฝ่ายพลเรือนและคุมหน่วยงานจตุสดมภ์ อันได้แก่ เวียงหรือพระนครบาล วังหรือพระธรรมาภิบาล คลังหรือพระโกษาธิบดี และนาหรือพระเกษตราราช นอกจากนี้ยังมีการแบ่งหัวเมืองออกเป็นหัวเมืองชั้นใน และหัวเมืองชั้นนอก แบ่งหัวเมืองใหญ่และหัวเมืองเล็กตามลำดับความสำคัญ คือ หัวเมืองเอก โท ตรี และจัตวา อีกทั้งยังแบ่งการปกครองท้องที่เป็นหมู่บ้าน ตำบล แขวง และเมือง

^{๓๕} กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, บรรณาธิการ, *วรรณกรรมสมัยอยุธยา ฉบับถอดความ* (กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๕), ๒๑๘.

ด้านการปกครองนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงวางรากฐานเกี่ยวกับกฎหมายไทยหลายเรื่องได้แก่ ทำเนียบศักดินาข้าราชการพลเรือน พ.ศ.๑๕๕๘ ทำเนียบศักดินาทหารหัวเมือง พ.ศ.๑๕๕๘ ลักษณะกบฏ พ.ศ.๒๐๐๐ ลักษณะอาญาหลวง พ.ศ.๒๐๐๑ และกฎหมายเทียรบาล พ.ศ.๒๐๐๑ การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตรากฎหมายเพิ่มเติม ๕ ฉบับ ทำให้การปกครองบ้านเมืองเป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน กล่าวคือการตราพระราชกำหนดศักดินาขึ้นเสมือนเป็นเครื่องบ่งบอกฐานะอันแตกต่างของบุคคล เป็นตัวกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ กำหนดสิทธิของบุคคลในสังคมให้แตกต่างกัน หรือกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์ของสังคม กฎมนเทียรบาลก็เป็นกฎหมายสำคัญอีกฉบับหนึ่งสำหรับเป็นระเบียบใช้ในราชสำนัก โดยกำหนดให้แบ่งราชการในราชสำนักเป็น ๓ แผนก คือ แผนกตำรา แผนกพระธรรมนูญ และแผนกพระราชกำหนด นอกจากนี้ยังทรงกำหนดตำแหน่งวังหน้าขึ้นเป็นครั้งแรก ทำให้ได้ทราบแน่ชัดว่า บรรดาพระราชโอรสทุกพระองค์ในพระมหากษัตริย์นั้น พระราชโอรสองค์ใดมีฐานะสูงกว่าซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการสืบสันตติวงศ์ต่อไป ทำให้ปัญหาการแย่งชิงราชบัลลังก์เบาบางลงได้บ้าง ด้วยเหตุนี้การสถาปนาตำแหน่งพระมหาอุปราชหรือวังหน้าจึงได้กลายเป็นธรรมเนียมสืบต่อไปในสมัยหลัง

ด้านการสงครามในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นก็มีเหตุการณ์สำคัญๆ เกิดขึ้นหลายครั้งเช่นกัน ได้แก่

พ.ศ. ๑๕๕๘ เมืองมะละกาและยะโฮร์หัวเมืองประเทศราชทางตอนใต้ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาบานเกิดกระด้างกระเดื่องไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นของไทยเหมือนแต่ก่อน อันมีสาเหตุมาจากชาวพื้นเมืองเดิมที่เคยนับถือพุทธศาสนาได้หันไปเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม และได้แปรพักตร์ไปจากกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งทัพไปตีถึงสองคราวแต่ไม่สามารถตีคืนได้

พ.ศ.๒๐๐๔ พระยาอุษิษฐิระเจ้าเมืองสวรรคโลกซึ่งเป็นโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ อยู่ปลายอาณาเขตทางเหนือเอาใจออกห่างไปเข้ากับพระเจ้าติโลกราชเจ้าเมืองเชียงใหม่ โดยหวังจะเป็นใหญ่ทางหัวเมืองเหนือ พระเจ้าติโลกราชสบโอกาสเหมาะหวังจะแก้แค้นกรุงศรีอยุธยาบ้างจึงยกกำลังลงมาตีเมืองกำแพงเพชร เรื่อยลงมาจนถึงเมืองชัยนาท สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทราบเรื่อง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกทัพขึ้นไปขับไล่ และเข้าตีจนพระเจ้าติโลกราชต้องถอยทัพกลับ

พ.ศ.๒๐๐๕ เจ้าเมืองสวรรคโลกองค์เดิมที่หนีพระราชอาญาไปอยู่เมืองเชียงใหม่ยกทัพมาตีเมืองสุโขทัยได้และกำลังจะรุกรกลงมาตีเมืองกำแพงเพชรต่อไป แต่ยังไม่ทันถึงเมืองกำแพงเพชร พอดีกับพวกฮ่อยกมาตีเมืองเชียงใหม่เสียก่อน พระเจ้าติโลกราชจึงสั่งให้เจ้าเมือง

สวรรคโลกถอยทัพกลับไปป้องกันเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงยกทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองสุโขทัยกลับคืนมาได้ และจากศึกที่เมืองสุโขทัยครั้งนั้นทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องสูญเสีย พระราชโอรส คือ "พระอินทราชา" ไปในการศึก หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงตัดสินพระทัยย้ายขึ้นไปประทับที่เมืองสองแคว และทรงตั้งพระราชโอรสอีกองค์หนึ่งคือ "พระบรมราชา" เป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา เวลานั้นจึงเป็นช่วงที่มีกษัตริย์คราวเดียวกันถึง ๒ พระองค์ เมืองสองแควที่นับได้ว่าเป็นราชธานีอีกแห่งหนึ่ง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงเปลี่ยนชื่อเมืองเสียให้สมเกียรติว่า "เมืองพิษณุโลก" ช่วงเวลาเกือบสิบปีหลังจากนั้นนับเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการสงคราม สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงมีเวลาทำนุบำรุงศาสนาและราชการอย่างอื่นได้เต็มที่

ในปี ๒๐๐๘ ขณะที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชที่วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก พระองค์ส่งราชทูตไปยังเชียงใหม่เพื่อขอเครื่องอัฐบริขารพร้อมกับพระเถระนุเถระไปทำพิธีผนวชจากพระเจ้าติโลกราช เจ้าเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราชจึงโปรดให้หมื่นล่ามแขกเป็นราชทูตพร้อมด้วยพระเทพคุณเถระและพระอันดับ ๑๒ รูปลงมาเมืองพิษณุโลกเพื่อเข้าเฝ้าถวายเครื่องอัฐบริขารแด่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตามหลักฐานศิลาจารึกวัดจุฬามณี ที่บันทึกว่า

ศักราช ๘๒๖ ปีกนกัษัตร(พ.ศ. ๒๐๐๘) อันคัณัน สมเด็จพระรามาธิบดี

ศรีบรมไตรโลกนาถบพิตรเป็นเจ้าให้สร้างอาศรมจุฬามณีที่จะเสด็จออกทรงมหาภิเนษกรรม ขณะนั้นเอกราชทั้งสามเมืองคือ พระญาล้านช้าง แลมหาราชพระญาเชียงใหม่ แลพระญาหงสาวดี ชมพระราชศรีทธา ก็แต่งเครื่องอัฐบริขารให้มาถวาย

พ.ศ.๒๐๑๗ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จยกทัพไปกวาดต้อนเอาครอบครัวเมืองสวรรคโลกกลับคืนมาได้

พ.ศ. ๒๐๑๘ หลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทำสงครามกับพระเจ้าติโลกราชต่อเนื่องมาเป็นเวลา ๒๗ ปี พระเจ้าติโลกราชจึงติดต่อกับฝ่ายกรุงศรีอยุธยาขอเป็นไมตรีกัน ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาจึงรับข้อเสนอของพระเจ้าติโลกราช ทั้งสองเมืองจึงเป็นมิตรไมตรีต่อกันจนสิ้นรัชกาล

ด้านการศาสนา

ภายหลังจากที่มีพระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยา ๒ รูป ชื่อพระพรหมมุนี และพระโสมเถระ ไปอุปสมบทตามสิงหลัททริและได้ศึกษาธรรมวินัยที่ลังกาอยู่หลายปี เมื่อกลับมาได้นิมนต์พระชาว

ลังกามาด้วยสองรูป ชื่อพระมหาวีกรมพาหุกับพระอุดมปัญญา ได้ตั้งคณะสงฆ์ที่เรียกว่าคณะสงฆ์ วัดป่าแก้วขึ้น เป็นพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดอย่างยิ่ง ในสมัยนี้พุทธศาสนาจึงมีความเจริญรุ่งเรืองมาก

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นกษัตริย์นักปราชญ์ เนื่องจากได้ทรงดำเนินนโยบายการปกครองประเทศและประกอบพระราชกรณียกิจมากมายเพื่อให้ประชาชนของพระองค์มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย พระองค์ทรงเป็นนักปกครองที่ปฏิบัติภารกิจต่างๆ เพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง ทรงทำหน้าที่เป็นองค์ศาสนูปถัมภกเนื่องจากพระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจที่สำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้ทรงสร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่ทางตอนเหนือ แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเขตพระราชฐานเดิมเป็นเขตพุทธาวาส สร้างเป็นวัดชื่อ "วัดพุทธาวาส" หรือ "วัดพระศรีสรรเพชญ์" ใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีต่างๆ จึงเป็นวัดในเขตพระราชวังที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ต่อมาในภายหลังได้กลายเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิ และพระอัฐิ เชื้อพระวงศ์ต่างๆ

ในปี พ.ศ.๒๐๐๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติ และทรงปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ เช่น ในปี พ.ศ. ๒๐๐๓ เมื่อพระองค์ครองราชย์อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ได้โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ และสร้างพระวิหารวัดจุฬามณีขึ้น ต่อมาในพ.ศ.๒๐๐๘ ได้ทรงออกผนวช ณ วัดจุฬามณีนั่นเอง ซึ่งเป็นการผนวชที่ใช้เวลานานถึง ๘ เดือนจึงลาผนวช

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. ๒๐๒๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราชขึ้นที่เมืองพิษณุโลก เป็นสถานที่สำคัญทางศาสนาที่เป็นศูนย์กลางจิตใจของอาณาจักรฝ่ายเหนือ จัดให้เล่นการมหรสพถึง ๑๕ วัน โดยในปีเดียวกันนี้เอง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันแปลแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นเป็นวรรณคดีสำคัญในรัชสมัย และนับเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มแรกในสมัยอยุธยา

จากรายละเอียดที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในยุคสมัยมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์งานของกวี มหาชาติคำหลวงได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นเนื่องจากความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีความใฝ่พระราชหฤทัยในพุทธศาสนาและสนับสนุนให้ปราชญ์ผู้รู้เป็นผู้สร้างสรรค์งานขึ้นนี้ขึ้น มหาชาติคำหลวงจึงกลายเป็นวรรณคดีสำคัญของยุคสมัย ทั้งยังอาจมีฐานะเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคคนในสังคมให้มีความคิดความเชื่อ มีอุดมการณ์ที่สอดคล้องคล้ายคลึงกันได้อีก

ประการหนึ่งเพื่อเอื้อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อย่างไรก็ตามการโน้มน้าวให้ผู้อื่น เกิดความคิดความเชื่อคล้อยตามได้มากน้อยเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของกวีในการ เลือกใช้เทคนิควิธีการถ่ายทอดความคิดความเชื่อที่เป็นประโยชน์เหล่านั้นผ่านผลงานประพันธ์ได้ มากน้อยเพียงใด ซึ่งผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงเรื่องนี้ในบทที่ ๔ วิธีการแปลแต่งมหາชาติคำหลวง และ บทที่ ๕ สารในมหชาติคำหลวง ต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ ๓

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

จากที่กล่าวมาแล้วในบทก่อนหน้าว่ามหาชาติคำหลวงเป็นวรรณคดีแปลทางพุทธศาสนาย่อมต้องสอดแทรกคำสอนต่างๆ ทางพุทธศาสนาไว้มาก เพื่อประโยชน์ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่พุทธศาสนิกชน แต่การแปลแต่งเรื่องเวสสันดรชาดกขึ้นโดยกวีต่างยุคสมัยนั้น เป็นไปได้มากกว่าที่จะเลือกใช้วิธีการในการสร้างสรรค์ผลงานที่แตกต่างกัน เพื่อถ่ายทอดความหมายทางความคิดความเชื่อภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาเรื่องการแปลเพื่อการรับรู้สาร เนื้อหาในบทนี้จึงจะกล่าวถึงความรู้และแนวคิดเกี่ยวกับหลักการแปล การสื่อสารเพื่อการรับรู้และการโน้มน้าวใจอันเป็นแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์เนื้อความในมหาชาติคำหลวงเพื่อให้เห็นว่ากวีเลือกใช้วิธีการใดบ้างในการสื่อสารให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้ความหมายต่างๆ ตามความมุ่งหมายของกวี ดังนี้

๑. หลักการแปล

การแปลเป็นเรื่องของการถ่ายทอดความหมายของบทต้นฉบับลงสู่บทที่เป็นฉบับแปล ความหมายจึงเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับผู้แปลที่จะต้องเก็บจากต้นฉบับ^{๕๐} ในส่วนนี้ จิระพรชัย บุญเกียรติ^{๕๑} ได้แสดงทรรศนะไว้ว่า การแปลมิใช่การถ่ายทอดภาษาแต่เป็นกระบวนการของการทำความเข้าใจและการถ่ายทอดความหมายหรือสาร(message) ที่ผู้เขียนต้นฉบับต้องการสื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ออกมาเป็นภาษาหนึ่ง ให้ผู้อ่านบทแปลได้รับรู้เข้าใจและเกิดอารมณ์อย่างเดียวกับผู้อ่านต้นฉบับ

Eugene Nida^{๕๒} ผู้เชี่ยวชาญด้านทฤษฎีการแปลชาวอเมริกัน มีความเห็นว่าการแปลเป็นการถ่ายทอดความหมาย(meaning) และการถ่ายทอดรูปแบบการเสนอความหมาย(form) ของข้อความในภาษาหนึ่งเป็นอีกภาษาหนึ่ง หรืออาจกล่าวได้ว่าการแปลไม่ใช่เรื่องของการเสนอ

^{๕๐} สัจฉวิ สายบัว, หลักการแปล (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), ๑.

^{๕๑} จิระพรชัย บุญเกียรติ และคณะ, ศาสตร์การแปล : รวมบทความเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ (กรุงเทพฯ : โครงการศูนย์การแปล คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), ๑๐.

^{๕๒} Eugene Nida อ้างถึงใน สัจฉวิ สายบัว, เรื่องเดียวกัน.

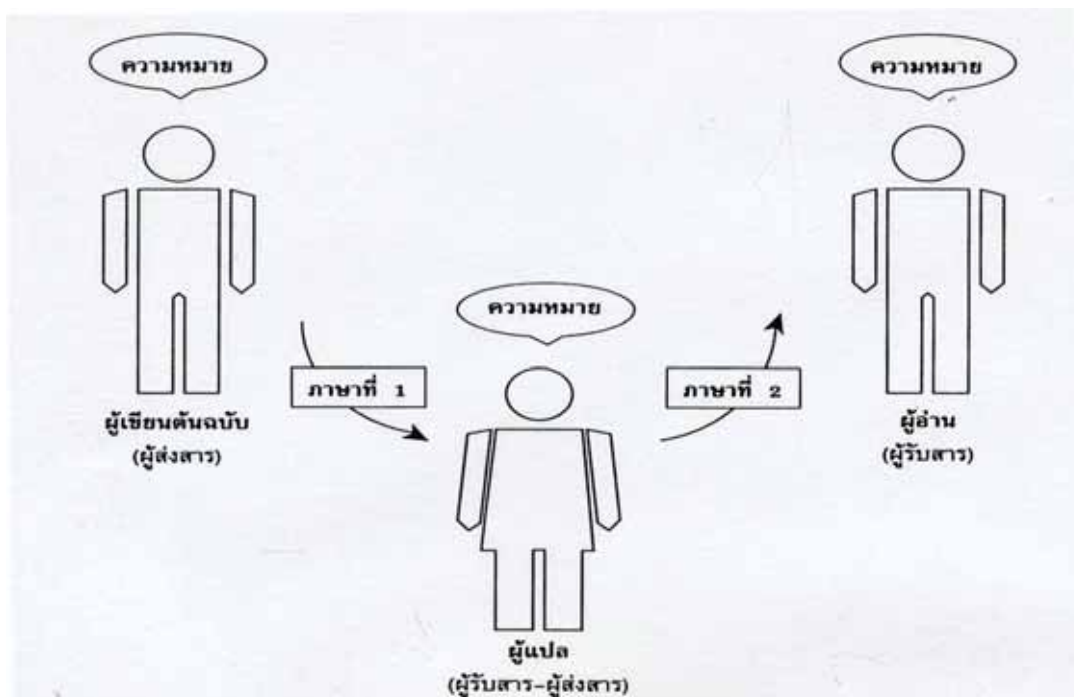
ความหมายเท่านั้น แต่รวมไปถึงรูปแบบการเสนอความหมาย ซึ่งหมายถึง การใช้เสียง คำ วลี หรือ ประโยค และข้อความที่ประกอบด้วยประโยคหลายประโยค ดังนั้น การเลือกคำ การเรียงคำให้เป็น หน่วยที่ใหญ่ขึ้นในระดับวลี และแม้แต่การจัดวางวลีใดก่อนหลังก็มีส่วนสำคัญที่ผู้แปลจะต้อง พิจารณาและถ่ายทอดจากต้นฉบับมาเป็นฉบับแปลด้วย

ในทางภาษาศาสตร์อธิบายว่า ความหมาย คือ หัวข้อหรือเรื่องราวที่ผู้สื่อสารต้องการจะ สื่อโดยมีจุดประสงค์ของการสื่อ และมีรสชาติ น้ำเสียง หรือ บรรยากาศที่ผู้รับสารรู้สึกได้ ส่วน รูปแบบของการเสนอความหมาย คือ คำ โครงสร้างประโยค และ โครงสร้างของหน่วยภาษาที่ใหญ่ กว่าประโยค รวมไปถึงระเบียบวิธีเรียงสิ่งเหล่านี้ การจัดกลุ่มความหมายเข้าเป็นประโยค การเรียง ประโยคเข้าเป็นข้อความที่ใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ ที่ผู้แปลเลือกสรรมาใช้สื่อความหมายที่มีอยู่ใน ต้นฉบับ ความหมายหรือสารเปรียบเสมือนกับโครงสร้างลึกลับ ส่วนรูปแบบการเสนอความหมาย เปรียบเสมือนโครงสร้างผิว หัวข้อของโครงสร้างลึกลับหนึ่งหัวข้อสามารถสื่อออกมาเป็น โครงสร้าง ผิวได้มากกว่าหนึ่งวิธี

Peter Newmark^{๔๓} อธิบายว่า การแปลคือการถ่ายทอดความหมายจากภาษาหนึ่งไปเป็น อีกภาษาหนึ่งให้ตรงตามความหมายของผู้เขียน ผู้แปลมักมีแนวโน้มที่จะถ่ายทอดคำใน ภาษาต้นฉบับไปสู่คำในภาษาแปลให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่อย่างไรก็ดีผู้แปลก็ไม่สามารถ จำลองแบบมาหรือเป็นบทเดียวกับต้นฉบับเดิมได้ จากทฤษฎีนี้เองทำให้สามารถอธิบายได้ว่า ในการแปลถ่ายทอดความหมายจากภาษาหนึ่งเป็นอีกภาษาหนึ่งนั้น แม้ผู้แปลจะพยายามถ่ายทอดคำ จากภาษาต้นฉบับไปสู่คำในภาษาแปลให้ได้มากที่สุดก็ตาม แต่ก็อาจมีความหมายบางส่วน คลาดเคลื่อน คืออาจมีข้อมูลรายละเอียดบางส่วนขาดหายไป หรืออาจมีข้อมูลรายละเอียดบางส่วน เพิ่มเติมเข้ามาก็เป็นได้

สำหรับการสื่อสารด้วยการแปลนั้น ผู้แปลจะอยู่ระหว่างผู้ส่งและผู้รับ ความหมายที่ผู้ ส่งสื่อออกไปนั้น ผู้รับมิได้รับโดยตรงแต่รับจากผู้แปล ผู้แปลทำหน้าที่รับความหมายที่ส่งมาจากผู้ ส่งในภาษาหนึ่ง ผู้แปลรับมาแล้วนำความหมายนั้นมาส่งต่อโดยใช้อีกภาษาหนึ่งไปยังผู้รับ ตอนนี้ผู้ แปลทำหน้าที่ส่งสาร ผู้แปลจะมีบทบาทในฐานะตัวกลาง ทำหน้าที่รับสารจากผู้ส่งและทำหน้าที่ ส่งสารไปยังผู้รับ ผู้แปลจึงอยู่ตรงกลางระหว่างผู้เขียนต้นฉบับ(ผู้ส่งสาร) และผู้อ่านฉบับแปล (ผู้รับสาร) ซึ่งแสดงได้ดังนี้

^{๔๓} Peter Newmark อ้างถึงใน สุพรรณณี ปิ่นมณี, การแปลขั้นสูง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), ๖.

ภาพที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ของการสื่อสารด้วยการแปล

ที่มา: ศัญฉวี สายบัว, **หลักการแปล** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), ๕.

นอกจากนี้นักแปลยังเป็นตัวกลางทั้งในแง่สถานที่และเวลา โดยแปลงานที่มีต้นฉบับที่เขียนอยู่ในประเทศหนึ่ง แล้วถ่ายทอดความหมายออกมาให้ผู้อ่านที่อยู่ในอีกประเทศ อีกวัฒนธรรม และอีกสมัยเวลาอ่าน ทั้งนี้ผู้แปลต้องมีความมุ่งหมาย คือ ต้องกำหนดไว้ว่าผู้อ่านงานแปลเป็นคนกลุ่มใด มีภูมิหลังในด้านการศึกษา เพศ ฐานะทางสังคมอย่างไร เพื่อเลือกลักษณะภาษาในฉบับแปลได้เหมาะสม ความมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของการแปลไม่ว่าจะจากต้นฉบับประเภทใด คือให้ผู้อ่านงานแปลเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบต่องานแปลได้เทียบเคียงกับปฏิกิริยาที่ผู้อ่านต้นฉบับมี ดังนั้นลักษณะงานแปลจะแตกต่างกันไปตามผู้อ่าน และต้นฉบับอันหนึ่งอาจมีฉบับแปลได้หลายฉบับซึ่งแต่ละฉบับมีลักษณะที่เป็นไปตามความมุ่งหมายที่ผู้แปลกำหนดไว้

สำหรับรูปแบบของการแปลนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบใหญ่ ๆ คือ การแปลแบบตรงตัวและการแปลแบบเอาความ

๑. การแปลแบบตรงตัว (literal translation) คือ การแปลที่พยายามรักษารูปแบบของการเสนอความคิด (form) ของต้นฉบับให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงเรียกต่าง ๆ กันว่า การแปลเอาคำ แปลแบบคำต่อคำ แปลตามตัวอักษรหรือที่เรียกว่าแปลโดยพยัญชนะ

๒. การแปลแบบเอาความ (semantic translation) หรือที่เรียกว่า แปลแบบเอาเฉพาะความหมาย หรือ แปลโดยอรรถ มีลักษณะที่แตกต่างกับการแปลแบบตรงตัวหลายประการ เช่น รูปแบบที่ผู้แปลใช้ในการถ่ายทอดภาษาอาจจะแตกต่างกันไปจากรูปแบบที่ใช้ในต้นฉบับ การเรียงลำดับความคิดอาจจะไม่เหมือนกัน เป็นต้น เพื่อให้งานแปลสามารถทำหน้าที่สื่อความหมายของต้นฉบับไปสู่ผู้อ่านให้เข้าใจได้

นอกจากนี้ สุพรรณิ ปิ่นมณี^{๔๔} ยังเสนออีกแนวทางหนึ่ง เรียกว่า การแปลแบบเรียบเรียง คือ ผู้แปลมุ่งที่จะถ่ายทอดสาระสำคัญจากต้นฉบับไปสู่ผู้อ่านบทแปล โดยมีการปรับเนื้อหาและเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจสาระดังกล่าวได้โดยสะดวก คล้ายกับการนำเอาโครงเรื่องจากต้นฉบับมาเขียนเสียใหม่ มีการตัดทอนรายละเอียด คัดแปลงแนวความคิด และเพิ่มคำอธิบายตามแนวที่ผู้เรียบเรียงเห็นว่า จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องที่ตนอ่านได้อย่างชัดเจน

เนื่องจากการแปลเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยความรู้ ทักษะ ความชัดเจน ความชำนาญในการเลือกใช้คำให้ถูกต้องเหมาะสมตามหลักของภาษา วัฒนธรรม กาลเทศะ ต้องใช้จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์เข้าไปผสมผสานกัน ต้องรู้ภาษาทั้งสอง คือ ภาษาที่เป็นต้นฉบับ (source language) และภาษาของฉบับแปล (target language) เป็นอย่างดี^{๔๕} ดังนั้น ในการแปลเมื่อผู้แปลมีความมุ่งหมายให้บทแปลนั้นๆ สามารถสื่อความหมายได้ดีและในตัวผู้อ่านงานแปลมีการตอบสนองที่ใกล้เคียงกับปฏิกิริยาของผู้อ่านต้นฉบับหรือตามที่ผู้แปลต้องการ ผู้แปลจะต้องปรับบทแปล ไม่ว่าจะเป็นการปรับในระดับคำ สำนวนหรือโวหาร และระดับโครงสร้างของภาษา เช่น เสียง โครงสร้างของประโยค โครงสร้างของการเรียงลำดับ เป็นต้น ซึ่งสามารถทำได้โดยวิธีการเพิ่มหรือตัดคำ สำนวน หรือข้อความ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายกระจ่างขึ้นตามเหตุผลของผู้แปล

๒. การสื่อสาร (Communication)

ความหมายของคำว่า "การสื่อสาร" นั้น ได้มีนักวิชาการหลายท่านให้คำนิยามไว้อย่างหลากหลาย แต่ใน "การนิยามความหมายของการสื่อสารให้ชัดเจนและครอบคลุมทุกประเด็นเป็นสิ่งที่ทำได้ยากเนื่องจากการสื่อสารเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาและมีลักษณะเป็นนามธรรมจับต้องไม่ได้" ดังนั้นการสื่อสารจึงมีความหมายหลากหลาย

^{๔๔} สุพรรณิ ปิ่นมณี, การแปลชั้นสูง, ๑๓.

^{๔๕} เขวง จันทระเขตต์, การแปลเพื่อการสื่อสาร (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), ๑.

ไปตามมุมมองของผู้ศึกษา"^{๔๖} ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจความหมายของการสื่อสารจึงขอยกตัวอย่างนิยามของคำว่า การสื่อสารบางทฤษฎี เช่น สวานิต ชมาภัย^{๔๗} กล่าวว่า "การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อกันระหว่างมนุษย์ เพื่อให้รับรู้เรื่องราวอันมีความหมายร่วมกัน และเกิดการตอบสนองต่อกัน" จุมพล รอดคำดี^{๔๘} กล่าวว่า "การสื่อสาร หมายถึง พฤติกรรมการติดต่อกันสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้สึกนึกคิด เจตคติ ตลอดจนประสบการณ์ระหว่างกันและกัน เพื่อให้เกิดผลตอบสนองบางประการที่ตรงกับเป้าหมายที่วางไว้" และ อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท^{๔๙} กล่าวว่า "การสื่อสารคือกระบวนการที่บุคคลหนึ่งถ่ายทอดสารไปยังอีกบุคคลหนึ่งและบุคคลหลังมีปฏิกิริยาตอบโต้ ปรากฏการณ์นี้เป็นเรื่องของสัญลักษณ์ (คือใช้เครื่องหมายทั้งที่เป็นภาษาคำพูดและภาษาไม่ใช่คำพูด) และการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) นั่นคือ การมีปฏิกิริยาตอบโต้ระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสาร"

จากนิยามข้างต้นจะเห็นว่านักวิชาการแต่ละท่านได้ให้ความหมายของการสื่อสารแตกต่างกันไป ทั้งนี้เนื่องจากการสื่อสารของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาต่างๆ ผู้ศึกษาเรื่องการสื่อสารจึงมีประสบการณ์ มีความสนใจการสื่อสารในมุมมองที่แตกต่างกัน ตลอดจนมีวิธีการศึกษาเรื่องการสื่อสารที่แตกต่างกันด้วย ได้แก่ นักวิชาการบางท่านอาจสนใจและเน้นการสื่อสารในเชิงแนวคิดและทักษะในการโน้มน้าวใจ สนใจวิธีของการสื่อสารคือการใช้วัจนภาษา หรืออวัจนภาษา ให้ความสำคัญกับกระบวนการแปลความหมายซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์และส่งผลต่อการเข้าใจความหมายรอบตัว อาจสนใจในเรื่องของภูมิหลังและประสบการณ์ส่วนตัวซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมการสื่อสาร รวมไปถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่สื่อสาร ในขณะที่นักวิชาการบางท่านมีพื้นฐานทางความคิดที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีอื่นๆ ได้แก่ "จิตวิทยาเรื่องสิ่งเร้าและการตอบสนองซึ่งเชื่อว่าเมื่อผู้ส่งสารส่งสารใดก็ตามไปยังผู้รับสารก็จะทำให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ตามที่ผู้ส่งสารต้องการ"^{๕๐}

ดังนั้นเพื่อประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารในครั้งนี้จึงขอนิยามความหมายของการสื่อสารตามความเห็นของผู้วิจัยโดยการสังเคราะห์จากนิยามความหมายที่

^{๔๖} สุรัตน์ ตรีสุกต, *หลักนิเทศศาสตร์* (กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๐), ๑๓.

^{๔๗} สวานิต ชมาภัย, *การสื่อสารของมนุษย์* (กรุงเทพฯ : ๖๘ การพิมพ์, ๒๕๒๖), ๑๒.

^{๔๘} จุมพล รอดคำดี, *สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), ๒.

^{๔๙} อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, *การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), ๒.

^{๕๐} ประมะ สตะเวทิน, *หลักนิเทศศาสตร์* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), ๘.

นักวิชาการแต่ละท่านกล่าวไว้ว่า การสื่อสาร คือ กระบวนการถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนสารซึ่งอาจเป็นข้อมูล ข่าวสาร อารมณ์ ความคิด ความรู้สึก ทศนคติ รวมถึงประสบการณ์ จากบุคคลหนึ่ง (ผู้ส่งสาร) ไปยังบุคคลหนึ่ง (ผู้รับสาร) โดยใช้สื่อต่างๆ เป็นช่องทางในการถ่ายทอดสารหรือแลกเปลี่ยนสารนั้น ทั้งนี้สารอาจอยู่ในรูปแบบของท่าทางสัญลักษณ์ หรืออยู่ในรูปแบบของภาษา

ในส่วนของกระบวนการสื่อสารนั้นอาจกล่าวได้ว่าการสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องขององค์ประกอบแต่ละส่วน ซึ่งองค์ประกอบหลักในการสื่อสารประกอบด้วย

๑. ผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Sender and Receiver) ซึ่งในตัวผู้ส่งสารและผู้รับสารเองก็มีองค์ประกอบที่สามารถช่วยให้การสื่อสารประสบความสำเร็จได้ ได้แก่

๑.๑ ทักษะในการสื่อสาร (Communication skill) อันประกอบด้วย การพูด การฟัง การอ่าน การเขียนและยังรวมถึงการแสดงออกทางท่าทางและกริยาต่างเช่นการใช้สายตา การยิ้ม ท่าทางประกอบ และสัญลักษณ์ต่างการฝึกฝนทักษะการสื่อสาร และรู้จักเลือกใช้ทักษะจะส่งผลให้ประสบความสำเร็จในการสื่อสารได้ทางหนึ่ง

๑.๒ ทศนคติ (Attitude) การมีที่ดีทศนคติที่ดีต่อการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการตนเองต่อเรื่องที่ทำการสื่อสาร หรือแม้กระทั่งต่อช่องทางและผู้รับสารและในทางกลับกัน ทศนคติของผู้รับสารที่มีต่อองค์ประกอบต่างๆก็สามารถทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพได้ ในทางตรงกันข้ามหากว่ามีทศนคติที่ไม่ดีแล้วก็จะก่อให้เกิดความล้มเหลวได้เช่นกัน

๑.๓ ความรู้ (Knowledge) ของตัวผู้ส่งสารและผู้รับสารเองก็มีผลต่อการสื่อสาร ทั้งความรู้ในเนื้อหาที่จะสื่อสารถ้าไม่รู้อาจไม่สามารถสื่อสารให้ชัดเจนหรือทำให้ผู้รับสารเข้าใจได้ ผู้รับสารเองหากขาดความรู้ก็ไม่สามารถทำความเข้าใจตัวสารได้ อีกด้านหนึ่งก็คือความรู้ในกระบวนการสื่อสาร ถ้าไม่รู้ในส่วนนี้ก็ไม่สามารถวางแผนทำการสื่อสารให้สำเร็จได้เช่นกัน

๑.๔ สถานภาพทางสังคมและวัฒนธรรม (Social Status and Culture) สถานภาพของตัวเองในสังคมเช่นตำแหน่งหรือหน้าที่การงานจะมีส่วนกำหนดเนื้อหาและวิธีการในการสื่อสารด้านวัฒนธรรมความเชื่อ ค่านิยม วิถีทางในการดำเนินชีวิตก็จะมีส่วนในการกำหนด ทศนคติ ระบบความคิด ภาษาการแสดงออกในการสื่อสารด้วยเช่นกัน เช่นสังคมและวัฒนธรรมของเอเชียและยุโรปทำให้มีรูปแบบการสื่อสารที่ต่างกัน หรือแม้กระทั่งสังคมเมืองกับสังคมชนบทก็มีความแตกต่างกัน

๒. สาร (Message) ได้แก่ เนื้อหา ข้อมูล หรือความคิดที่ถูกถ่ายทอดไปยังผู้รับสารซึ่งก็จะมียุทธศาสตร์ประกอบ ได้แก่ เนื้อหา (Content) คือเนื้อหาสาระที่ถูกถ่ายทอดไปยังผู้รับสาร การเข้ารหัส

(Code) คือ กลุ่มของสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้สื่อความหมาย และการจัดสาร (การนำเสนอ) (Treatment) คือการเรียบเรียงรหัส และเนื้อหาให้ถูกต้องเหมาะสม ได้ใจความ

๓. ช่องทาง (Channel) ช่องทางและสื่อจะเป็นตัวเชื่อมผู้ส่งสารและผู้รับสารเข้าด้วยกัน การเลือกใช้สื่อสามารถเป็นตัวลดหรือเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารได้ ในการเลือกสื่อต้องพิจารณาถึงความสามารถของสื่อในการนำสารไปสู่ประสาทสัมผัสหรือช่องทางในการรับสาร ซึ่งก็ได้แก่การมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การได้กลิ่น การลิ้มรส

นอกจากองค์ประกอบในการสื่อสารแล้ว วัตถุประสงค์ในการสื่อสารก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและเอื้อประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้มากที่สุด วัตถุประสงค์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารจะมีความสอดคล้องกัน ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ในการสื่อสารของผู้ส่งสารและผู้รับสาร

วัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร	วัตถุประสงค์ของผู้รับสาร
๑. เพื่อแจ้งให้ทราบ (Inform) ในการกระทำ การสื่อสารนั้น ผู้ส่งสารมีความต้องการที่จะบอกกล่าว หรือชี้แจงข่าวสาร เรื่องราว เหตุการณ์ ข้อมูล ให้ผู้รับสาร	๑. เพื่อทราบ (Understand) ผู้รับสารมีความ ต้องการที่จะทราบเรื่องราว ข่าวสาร ข้อมูล เหตุการณ์ ที่มีผู้แจ้งหรือรายงาน ชี้แจงให้ ทราบ
๒. เพื่อสอนหรือให้การศึกษา (Teach or Educate) ผู้ส่งสารมีความต้องการที่จะสอน วิชาความรู้เรื่องราวที่มีลักษณะเป็นวิชาการ เพื่อให้ผู้รับสารมีความรู้เพิ่มขึ้นจากเดิม	๒. เพื่อศึกษา (Learn) เป็นการแสวงหาความรู้ ของผู้รับสารจากการสื่อสาร
๓. เพื่อสร้างความพอใจหรือเพื่อความ บันเทิง (Please or Entertain) ผู้ส่งสารมีความ ต้องการที่จะทำให้ผู้รับสารเกิดความพอใจและ ได้รับความบันเทิงจากสารที่ตนเองส่งออกไป ไม่ว่าจะ เป็นในรูปแบบของการพูด การเขียน หรือ การแสดงกิริยาท่าทาง	๓. เพื่อหาความพอใจ (Enjoy) ผู้รับสารมีความ ต้องการที่จะแสวงหาสิ่งที่สามารถมาช่วย สร้างความบันเทิงและความสบายใจให้กับ ตนเอง

ตารางที่ ๑ (ต่อ)

วัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร	วัตถุประสงค์ของผู้รับสาร
๔. เพื่อเสนอหรือชักจูงใจ (Propose or Persuade) ผู้ส่งสารได้เสนอสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่อผู้รับสารและมีความต้องการชักจูงใจให้ผู้รับสารมีความคิดคล้อยตาม หรือยอมรับ ปฏิบัติตามการเสนอแนะของตน	๔. เพื่อกระทำหรือตัดสินใจ (Dispose or Decide) ผู้รับสารทำการสื่อสารเพื่อใช้ในการตัดสินใจหรือเพื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ที่มา : ดัดแปลงจาก สุวรรณี ตรีสุกถ, **หลักนิเทศศาสตร์** (กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๐), ๔๒.

ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า วัตถุประสงค์ในการสื่อสาร คือผู้ส่งสารมีจุดมุ่งหมายให้ผู้รับสารได้ทราบความต้องการของตนว่าต้องการสื่อสารในรูปแบบใด อาจมุ่งให้ผู้รับสารเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มุ่งให้เกิดผลทางจิตใจและอารมณ์ หรือสื่อสารเพื่อชักจูงโน้มน้าวให้เกิดคล้อยตาม ให้เกิดการกระทำหรือตกอยู่ในภาวะตัดสินใจ การสื่อสารมีความสำคัญต่อการก่อให้เกิดความรู้ต่อการชักจูงโน้มน้าวใจ ตลอดจนสร้างความเข้าใจกันในสังคม

๓. การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ (Persuasive Communication)

การสื่อสารสามารถแบ่งออกไปเป็นประเภทต่างๆ ได้ตามวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร ซึ่งวัตถุประสงค์สำคัญอย่างหนึ่งของการสื่อสารก็คือการโน้มน้าวใจ โดยในด้านความหมายของการโน้มน้าวใจนั้นได้มีนักวิชาการได้ให้คำอธิบายไว้ดังนี้

อัญชลี ธีรเนตร^{๕๐} ให้ความเห็นว่า การโน้มน้าวใจ คือกิจกรรมหรือกระบวนการซึ่งผู้ส่งสารพยายามที่จะชักจูงใจ เปลี่ยนแปลงความเชื่อ ทศนคติหรือพฤติกรรมของบุคคลอื่นๆ หรือกลุ่มบุคคลผ่านการถ่ายทอดของแหล่งสารไปยังผู้รับสารในบริบทต่าง ๆ ซึ่งผู้ถูกโน้มน้าวใจมีเสรีภาพที่จะเลือกว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ได้ โดยมีลักษณะของการโน้มน้าวใจ ๓ ประการ คือ

๑) ผู้โน้มน้าวใจมีความตั้งใจที่จะมีอิทธิพลบางประการเหนือผู้ถูกโน้มน้าวใจ

^{๕๐} อัญชลี ธีรเนตร, "กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), ๕.

๒) โดยปกติผู้ถูกโน้มน้าวใจจะมีทางเลือกมากกว่าหนึ่งและผู้โน้มน้าวใจจะพยายามชักจูงผู้ถูกโน้มน้าวใจให้ยอมรับทางเลือกที่ตนเสนอ

๓) สิ่งที่ผู้ถูกโน้มน้าวใจต้องการคือการเปลี่ยนแปลงหรือการสร้าง หรือการดำรงไว้ซึ่งความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของผู้ถูกโน้มน้าวใจ ซึ่งส่งผลต่อปัจจัยอื่นอันได้แก่ อารมณ์ พฤติกรรม เป็นต้น^{๕๒}

ในด้านแนวคิดจิตวิทยาในการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจได้อธิบายถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ว่า ประกอบด้วยส่วนประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ๑) การจูงใจ (Motivation) หมายถึง การผลักดันความมุ่งประสงค์หรือความต้องการต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งที่ตามมา คือ พฤติกรรม ๒) ความเข้าใจ (Cognitive) หมายถึง เรื่องราวเกี่ยวกับการรวมตัวของมโนภาพหรือความนึกคิดจากสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ความเข้าใจจากการรับรู้ (Perception) การจดจำ (Memory) การใช้ดุลยพินิจ (Judging) การคิด (Thinking) และ ๓) การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา อันสืบเนื่องมาจากสภาพการกระตุ้นจากภายนอก (External Stimulus Condition)^{๕๓}

การสื่อสารที่จะเกิดขึ้นเมื่อผู้สื่อสารสามารถถอดความคิดออกมาแล้วส่งผ่านสัญลักษณ์ในรูปแบบที่ผู้รับสารจะเข้าใจได้ ความคิดหนึ่งๆ จะสามารถแสดงออกได้ด้วยถ้อยคำหลายอย่างต่างๆ กันแม้ในภาษาเดียวกัน การใช้คำหรือวิธีการที่ต่างกันทำให้ผู้รับสารเกิดความประทับใจในระดับที่แตกต่างกัน ความสำเร็จของการโน้มน้าวจะขึ้นอยู่กับวิธีการที่ใช้เป็นส่วนประกอบในการโน้มน้าว อันได้แก่

๑. การใช้หลักฐาน (Evidence) เป็นการสร้างสารวิธีหนึ่งที่สำคัญมากเพราะมีส่วนพัฒนาเรื่องราวหรือข้อความเพื่อการโน้มน้าวใจให้สามารถเข้าใจได้แจ่มชัดขึ้น และมีน้ำหนักมากขึ้น โดยสามารถแบ่งประเภทของหลักฐานได้ดังนี้

๑.๑ การยกตัวอย่าง (Examples or Illustrations) อาจมาในรูปแบบของตัวอย่างโดยละเอียดจากเรื่องจริง ตัวอย่างย่อ ๆ เพียงคำสองคำ หรืออาจเป็นตัวอย่างที่แต่งสมมติขึ้น ทั้งยังสามารถวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งลงไปอีกได้ว่า ตัวอย่างที่ยกมานั้นเป็นแบบฉบับของประเภทนั้นหรือไม่ และตัวอย่างนั้นมีรายละเอียดพอที่จะอธิบายประเด็นที่ต้องการชี้ให้เห็นหรือไม่

๑.๒ การใช้สถิติ (Statistics) หรือการเสนอในเชิงปริมาณ

^{๕๒} อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท, การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ, ๓.

^{๕๓} James, A. Bayton, อ้างถึงใน อัญชลี ธีรเนตร, "กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า," ๑๑.

๑.๓ การใช้พยาน (Testimony) เป็นการอ้างถึงผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นที่นิยมแพร่หลายและเป็นหลักฐานที่แข็งแกร่ง

๑.๔ การเปรียบเทียบ (Analogy or Comparison) มีหน้าที่สำคัญคือ การหาความคล้ายคลึงระหว่างสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่เราไม่รู้จัก ไม่เข้าใจ

๑.๕ รายละเอียด (Details) หมายถึง ลักษณะต่าง ๆ หรือส่วนต่าง ๆ ของวัตถุชิ้นหนึ่ง ของเหตุการณ์หนึ่ง ๆ หรือของความคิดรวบยอดความคิดใดความคิดหนึ่งโดยการให้รายละเอียดที่เฉพาะเจาะจง ผู้พูดสามารถทำให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างกระจ่างได้ในเรื่องที่พูด การให้รายละเอียดเพิ่มขึ้นอาจจะดึงดูดความสนใจได้ ถ้าให้รายละเอียดมากขึ้นจะเป็นการดึงดูดความสนใจของผู้ฟังมากขึ้น

๑.๖ การพรรณนาความ (Description) ประโยชน์คือช่วยให้ผู้ฟังได้เห็นภาพชัดเจนเกี่ยวกับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง

๑.๗ การบอกเล่า (Narration) หมายถึง การบรรยายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา

อาจกล่าวได้ว่า การสร้างสารหรือการใช้สารนั้นต้องรู้จักการเลือกใช้วิธีการต่าง ๆ อันหมายถึงการเลือกใช้คำ เลือกใช้ความ เลือกใช้รูปแบบหรือวิธีการนำเสนอ เลือกใช้เหตุผลที่มีน้ำหนัก มีหลักฐานหรือพยานเพื่อยืนยันความถูกต้องและความน่าจะเป็นให้ได้มากที่สุด ไม่เช่นนั้นแล้วสารที่สร้างขึ้นอาจขาดน้ำหนัก ทำให้ไม่น่าเชื่อถือ และขาดประสิทธิภาพในการโน้มน้าวใจ

๒. การจัดลำดับสาร (Order of Message) การจัดลำดับสารที่เหมาะสมอาจให้ผลทางการโน้มน้าวใจได้มาก แต่ทั้งนี้อาจยังไม่มิกฎเกณฑ์ที่แน่นอนว่าการจัดลำดับสารแบบใดจึงจะเหมาะสมที่สุด ทั้งนี้ในการจัดลำดับสารจึงต้องใช้ตัวแปร ได้แก่ ลักษณะของเนื้อหา ทักษะคติเดิมต่อเนื้อหานั้นๆ ของผู้รับสาร ความเกี่ยวข้องของเนื้อหากับผู้รับสาร รวมไปถึงสภาพความสนใจของผู้รับสารในขณะหนึ่งๆ เป็นตัวกำหนดในการจัดเนื้อหาสาร

๓. จุดจูงใจในสาร (Message Appeals) การโน้มน้าวใจจะได้ผลดียิ่งขึ้นถ้ามีจุดจูงใจที่ผู้รับสารสามารถเชื่อมโยงได้กับกรอบอ้างอิงของตัวเอง จุดจูงใจที่ใช้กันทั่วไป ได้แก่

๓.๑ จุดจูงใจโดยใช้ความกลัว (Fear Appeals)

๓.๒ จุดจูงใจโดยใช้อารมณ์ (Emotional Appeals)

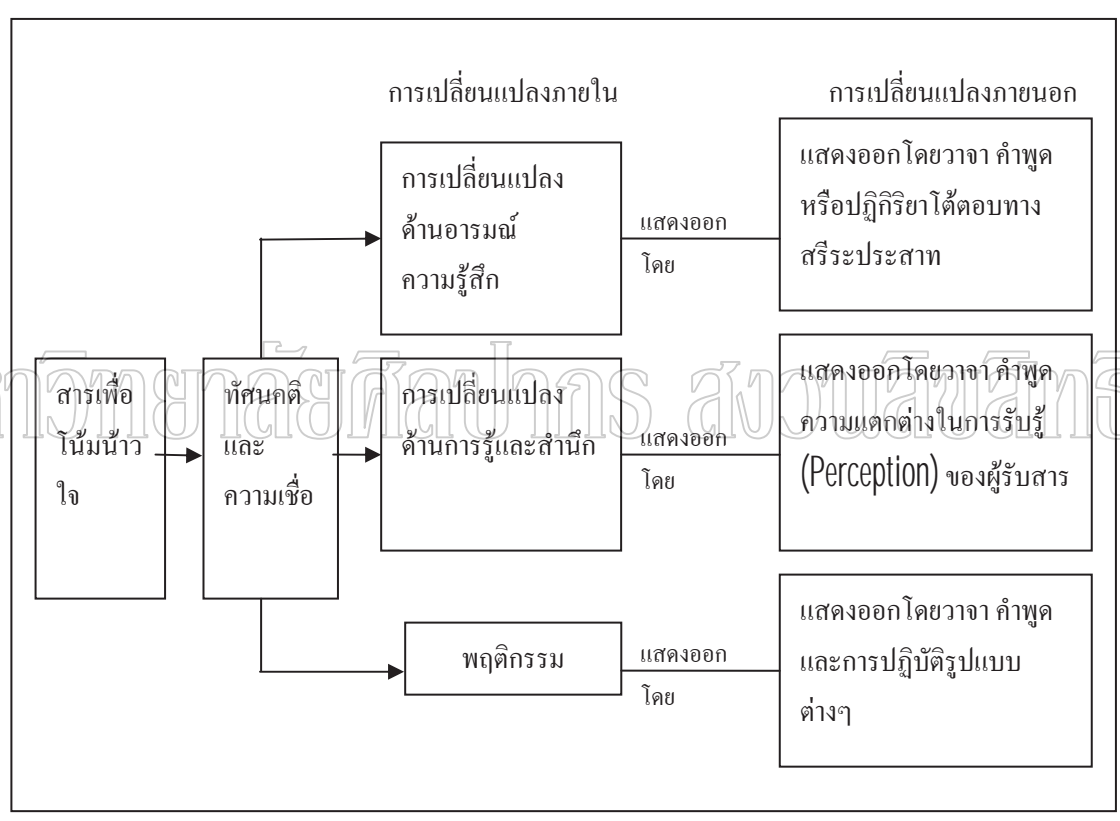
๓.๓ จุดจูงใจโดยใช้ความโกรธ (Anger Appeals)

๓.๔ จุดจูงใจโดยใช้อารมณ์ขัน (Humorous Appeals)

๓.๕ จุดจูงใจโดยใช้รางวัล (Rewards As Appeals)

๓.๖ จุดจูงใจโดยใช้แรงจูงใจ (Motivational Appeals)^{๕๔}

สำหรับผลของการโน้มน้าวใจนั้นจะมีต้นตอมาจากการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความเชื่อซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ การเปลี่ยนแปลงในการรู้และสำนึก (Cognitive Change) การเปลี่ยนแปลงในอารมณ์ความรู้สึก (Affective Change) และการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม (Behavioral Change) ซึ่งสามารถแสดงได้ดังนี้

ภาพที่ ๒ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ ทัศนคติ กับการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงภายนอกที่ร่างกายที่สามารถสังเกตเห็นได้

ที่มา : อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), ๑๘.

^{๕๔} อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ, ๑๕๑-๒๓๓.

ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำอย่างมีจุดหมาย โดยผู้ส่งสารมีเจตนาที่จะมีอิทธิพลเหนือกว่าผู้รับสาร หรืออาจกล่าวได้ว่าการโน้มน้าวใจจะเกิดขึ้นเพื่อหวังผลในการสร้างสิ่งจูงใจ เพื่อการยอมรับทางกระบวนการรับรู้ หรือเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบพฤติกรรมในการแสดงออก ในการโน้มน้าวใจแต่ละครั้งผู้โน้มน้าวใจจะต้องเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมในการเลือกสารเพื่อโน้มน้าวใจ ลำดับต่อจากนั้นจึงจะเป็นหน้าที่ของผู้ถูกโน้มน้าวใจที่จะต้องตัดสินใจเลือกว่าจะเชื่อ หรือปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามเจตนาของผู้โน้มน้าวใจหรือไม่ หากผู้ถูกโน้มน้าวใจเชื่อหรือปฏิบัติตามเจตนาดังกล่าว นั้นย่อมหมายความว่า การสื่อสารในครั้งนั้นบรรลุผล

๔. การรับรู้ (Perception)

“เนื่องจากการสื่อสารและการสื่อความหมายมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ในสังคม จึงมีนักวิชาการมากมายสนใจเกี่ยวกับกระบวนการรับรู้ (Perceptual Process)”^{๕๕} อาจกล่าวได้ว่าการรับรู้และการสื่อสารเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน การรับรู้โดยทั่วไปแล้ว จะส่งผลต่อการสื่อสารคือการรับรู้ช่วยให้เข้าใจวิธีการสื่อสารของบุคคลอื่น และช่วยให้สามารถเลือกวิธีการที่เหมาะสมในการสื่อสารกับบุคคลต่างๆ ได้ ซึ่งก่อนที่มนุษย์จะรับรู้สิ่งต่างๆ ได้ อาจต้องผ่านกระบวนการบางอย่าง ได้แก่

๑. การให้ความสนใจและการเลือกรับสาร กล่าวคือ ในกระบวนการที่ประสาทรับรู้ของมนุษย์ถูกกระตุ้นด้วยสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมรอบตัว แต่เนื่องจากความรับรู้ของมนุษย์มีขีดจำกัด มนุษย์จึงจำเป็นต้องเลือกสิ่งที่จะรับรู้ โดยเลือกจากสิ่งที่ตนสนใจและสามารถตอบสนองความต้องการของตน หรืออาจเลือกเปิดโอกาสการรับรู้ในสิ่งที่สอดคล้องและช่วยส่งเสริมกับค่านิยม ความเชื่อ หรือทัศนคติของตนได้

๒. การรวบรวมและจัดระบบสาร คือ กระบวนการที่สมองรวบรวมและจัดระบบสิ่งที่ผ่านเข้ามาทางประสาทรับรู้ เพื่อให้เกิดเป็นความหมาย โดยการรวบรวมและจัดระบบสารนี้จะทำให้ข้อมูลหรือสารไม่กระจัดกระจาย ทั้งยังสามารถแยกแยะความสำคัญก่อนหลังของสาร ส่งผลให้เกิดความหมายที่สามารถรับรู้และเข้าใจได้ง่ายขึ้น

๓. การแปลความหมาย คือ การสร้างหรือให้ความหมายแก่ข้อมูลที่ได้รับ กล่าวคือ เมื่อสมองเลือกรับและจัดระบบของข้อมูลที่ได้รับแล้ว สมองจะเริ่มทำการแปลความหมายโดยจำเป็นต้องอาศัยบริบทของข้อมูล ตลอดจนประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องเป็นตัวช่วยให้เกิดการรับรู้สิ่งต่างๆ

^{๕๕} นพมาศ ธีรเวคิน, จิตวิทยาสังคม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), ๑๑๔.

อรรถัย ชื่นมนุชย์^{๕๖} ได้อธิบายความหมายของการรับรู้ว่า "การรับรู้หรือ Perception นั้น เป็นกระบวนการที่เลือก หมายถึงว่าคนเราจะเลือกที่จะรับรู้สิ่งต่างๆ เลือกที่จะรับรู้คุณภาพบางอย่าง เลือกที่จะรับรู้ความสัมพันธ์แนวใดแนวหนึ่งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา" ซึ่งนอกจากการรับรู้จะส่งผลต่อการสื่อสารแล้วในขณะเดียวกันการสื่อสารเองก็ส่งผลต่อการรับรู้เช่นกัน

ในทฤษฎีของ นพมาศ ชีรเวทิน^{๕๗} "การรับรู้เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในกระบวนการสื่อสาร เพราะเวลาส่งสารถ้าผู้รับเครื่องรับไม่ดีก็จะไม่รู้กันว่าต้องทำอะไรต่อไปเพื่อเกิดผลดีหรือผลที่เหมาะสม ในกระบวนการสื่อสารนั้นนอกจากความสามารถและความแม่นยำของผู้สื่อความหมายแล้ว การรับรู้เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของการรับความหมายที่เขาสื่อมา เพื่อจะได้ตีความและแสดงปฏิกิริยาในขั้นต่อไป ดังนั้นความสามารถในการที่จะรับรู้ในกระบวนการสื่อสารรวมทั้งการรับรู้และการตีความข่าวสารได้ถูกต้องในสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา จึงมีความสำคัญมากต่อการดำรงชีวิตของผู้รับรู้ในขั้นต้น อีกทั้งความสามารถในการรับรู้ที่ดียังเอื้ออำนวยความคล่องตัวต่อกระบวนการการสื่อสารกับผู้อื่นและสังคมหน่วยใหญ่"

รัจรี นพเกตุ^{๕๘} กล่าวว่า "การรับรู้คือกระบวนการประมวลและตีความข้อมูลต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเราโดยผ่านอวัยวะรับรู้ความรู้สึก สิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะมีการตอบโต้ต่อสิ่งที่มีมากระตุ้น" และเนื่องจากมีสิ่งเร้าหรือข้อมูลต่างๆ มากมายรอบกายมนุษย์ จึงเป็นไปได้ที่มนุษย์คนหนึ่งจะสามารถเปิดรับสิ่งเร้าได้ทั้งหมด บุคคลจึงเลือกรับรู้เฉพาะสิ่งเร้าที่มีลักษณะบางประการขึ้นอยู่กับปัจจัยสองประการ ได้แก่ ตัวอวัยวะรับรู้ความรู้สึก คือเกิดความคาดหวัง (Expectation) ว่าจะมีสิ่งเร้าเกิดขึ้นจึงเตรียมอวัยวะพร้อมที่จะรับรู้ (Perceptual Set) และสิ่งเร้า ซึ่งสิ่งเร้าบางตัวอาจเรียกถึงความสนใจและทำให้เกิดการรับรู้ได้ง่ายกว่าสิ่งเร้าอื่น

มัลลิกา คณานุรักษ์^{๕๙} กล่าวว่า "การรับรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสื่อสารของมนุษย์ เพราะในชีวิตประจำวันของมนุษย์จะมีกระบวนการรับรู้เกิดขึ้นตลอดเวลา การรับรู้เป็นกระบวนการเลือก (Selection) การรวบรวมจัดระเบียบข้อมูล (Organization) การตีความ การแปลความ (Interpretation) จากการสัมผัสของมนุษย์ และการกำหนดภาพลักษณ์ของสิ่งเร้าจะช่วยสร้างการรับรู้ที่สำคัญของมนุษย์"

^{๕๖} อรรถัย ชื่นมนุชย์, *จิตวิทยาสังคมขั้นสูง* (กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), ๔๔.

^{๕๗} นพมาศ ชีรเวทิน, *จิตวิทยาสังคม*, ๑๑๔.

^{๕๘} รัจรี นพเกตุ, *จิตวิทยาการรับรู้* (กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), ๑.

^{๕๙} มัลลิกา คณานุรักษ์, *จิตวิทยาการสื่อสารของมนุษย์* (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), ๕๗.

จุฑาพรรษ์ ผดุงชีวิต^{๖๐} ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการรับรู้ไว้ว่า “การรับรู้มีความสำคัญต่อการมองโลกและการตีความของมนุษย์ ลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของบุคลิกภาพ การศึกษา อารมณ์ ความเชื่อ ศรัทธา ทักษะสติ แรงบันดาลใจ ฯลฯ มีอิทธิพลที่จะเข้าใจสภาพแวดล้อมรอบตัว และมีอิทธิพลต่อการประพุดิตนมากกว่าจากสิ่งเร้าภายนอก”

กรรณิการ์ อัสวครเดชา^{๖๑} กล่าวว่า การรับรู้ หมายถึง กระบวนการที่เราเอาสิ่งที่สัมผัสจากประสาท (Sensory Cues) และประสบการณ์ที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้อง รวบรวมเป็นภาพที่มีความหมายภายใต้สถานการณ์นั้นๆ วิธีที่ผู้รับสารเพื่อการโน้มน้าวใจได้รับข้อมูลจากประสาทสัมผัส (ความสนใจ) และรวบรวมเป็นรูปธรรมที่มีความหมาย (การรับรู้) สำหรับตัวเขาเองจะเป็นตัวทำให้เกิดการตอบสนอง กระบวนการดังกล่าวไม่สามารถสรุปได้ว่าสิ่งเร้าที่รับมาจะเหมือนกับสิ่งที่ผู้ส่งตั้งใจส่งออกไป ผู้รับสารอาจจะรับรู้เพียงส่วนหนึ่งของสิ่งเร้า บิดเบือนบางส่วน และขยายส่วนอื่นๆ ให้เกินความจริง หรือเปลี่ยนแปลงส่วนอื่นๆ เพื่อจะให้ได้การตีความหมายที่เข้าได้กับตัวเอง

“การรับรู้เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนมาก และตัวบุคคลผู้รับรู้เป็นกุญแจสำคัญของการสื่อสาร เป็นที่ยอมรับกันว่าตัวผู้รับรู้ (Perceiver) เป็นบุคคลที่ก่อพลวัตได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็น Active Agent ซึ่งหมายความว่าเขาหรือเธอไม่ได้รับรู้เฉยๆ แต่คิดเป็นและตัดสินใจเป็น ด้วยเหตุนี้อคติจึงสามารถมีบทบาทได้”^{๖๒} ทั้งนี้การรับรู้จะมีประสิทธิภาพแค่ไหนนั้นจะขึ้นอยู่กับความพร้อมทั้งทางร่างกาย ทางปัญญา ทางอารมณ์ และทางสังคมของผู้รับรู้เป็นหลัก ในขณะที่สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้จะได้แก่ ๑) ภาษาที่ใช้ในสังคมหนึ่งๆ เพราะ “ภาษาเป็นเครื่องหมายในการแสดงความคิด เป็นเครื่องหมายในการแสดงความรู้สึก ภาษามิได้จำกัดให้คนรับรู้โลกเพียงบางด้าน และรับรู้ได้ต่างกัน แต่ภาษาและวัฒนธรรมในสังคมหนึ่งๆ จะนำคนในสังคมนั้นๆ ให้รับรู้ไปทางใดทางหนึ่งมากกว่าทางอื่นอีกด้วย”^{๖๓} ๒) แรงจูงใจและความต้องการในสิ่งนั้น เมื่อคนเรามีความสนใจหรือต้องการในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นพื้นฐานอยู่แล้วจะทำให้สามารถรับรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นได้เร็วและง่ายขึ้น ๓) ทักษะสติ เนื่องจากโดยปกติแล้วคนเราจะสนใจและรับรู้สิ่งที่เรามีทักษะสติที่ดีด้วย ๔) ประสบการณ์เดิม ๕) บุคลิกของตัวผู้รับรู้เอง หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าสิ่งที่มีอิทธิพลอย่างยิ่ง

^{๖๐} จุฑาพรรษ์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต, วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), ๕๘-๕๙.

^{๖๑} กรรณิการ์ อัสวครเดชา, การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๖๒} นพมาศ ชีวเวคิน, จิตวิทยาสังคม, ๑๑๕.

^{๖๓} อรรถัย ชื่นมณูญย์, จิตวิทยาสังคมขั้นสูง, ๔๕.

ต่อความเป็นไปรอบตัวมนุษย์ ก็คือ วัฒนธรรม ทั้งยังยังมีการเชื่อมโยงโดยตรงระหว่างวัฒนธรรม การรับรู้ และพฤติกรรม เพราะ "ปัจจัยด้านวัฒนธรรมมีผลและมีส่วนสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับ กระบวนการรับรู้"^{๖๔} ซึ่งในส่วนนี้ จุฑาพรรษ์ (จามจรี) ผดุงชีวิต^{๖๕} ได้สรุปไว้ว่า "(๑) การรับรู้ เป็นทางเลือก (Perception as Alternative) เพราะมีสิ่งเร้า (Stimuli) มากมายในบริบทที่สามารถ กระทบความรู้สึกและเข้าสู่กระบวนการแห่งมโนสำนึกและการรับรู้ของมนุษย์ในช่วงเวลาเวลาหนึ่ง และวัฒนธรรมร่วมเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญของทางเลือกดังกล่าว (๒) มนุษย์จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ ผ่านการรับรู้ จึงจะมีรูปแบบการรับรู้ที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาบนโลกโดยปราศจาก ความหมาย และวัฒนธรรมเป็นตัวทำให้เกิดความหมาย โดยส่งผ่านมาทางประสบการณ์ของมนุษย์ เราเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นอาจพอกล่าวสรุปได้ว่า การรับรู้คือการตัดสินใจวัฒนธรรม มนุษย์เลือกที่จะ รับรู้และพัฒนาทัศนคติ มโนคติ หรือมุมมองต่อโลกใบนี้ในหลากหลายทาง ขึ้นอยู่กับภูมิหลังทาง วัฒนธรรมของมนุษย์ การรับรู้มีอยู่ในตัวมนุษย์แต่ละคนในรูปแบบของความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม และรูปแบบวัฒนธรรม"

จากข้อมูลเบื้องต้นอาจพอสรุปได้ว่า การแปลเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารเพื่อการ รับรู้ โดยมีผู้แปลเป็นผู้รับสารมาก่อน แล้วเลือกใช้วิธีต่างๆ ที่จะถ่ายทอดความหมายให้ผู้รับ ได้รับรู้สารตามที่ถูกเลือกสรรแล้วทั้งความหมายและวิธีการถ่ายทอด ในกระบวนการของการ สื่อสารเพื่อการรับรู้ การสื่อสารกับการรับรู้มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น และต่างก็มีอิทธิพล ต่อกันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กล่าวคือ การสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้ เกิดกระบวนการรับรู้ของบุคคล ซึ่งการรับรู้ช่วยให้ตระหนักถึงสิ่งต่างๆ รอบตัว ช่วยให้สามารถ สร้างความหมายให้แก่สิ่งเหล่านั้น ช่วยให้คนเราสามารถรู้จักตัวเองและผู้อื่น ส่งผลต่อการ แสดงออกของพฤติกรรม การรับรู้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความรู้สึกรู้ หรือทัศนคติที่มีต่อ บุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นทั้งในด้านบวกและด้านลบ ซึ่งทิศทางของทัศนคติที่เกิดขึ้นนี้เองที่อาจจะส่งผล ต่อรูปแบบและวิธีการสื่อสารในคราวต่อไปได้อีก ดังนั้นความสามารถในการรับรู้มีผลต่อศักยภาพ และประสิทธิผลของการสื่อสารอย่างไร ความสามารถในการสื่อสารเองก็ย่อมมีผลต่อประสิทธิภาพ ในการรับรู้เช่นนั้น

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า กวีในฐานะของผู้ที่ได้รับสารมาก่อน เมื่อเข้าสู่กระบวนการ แปลกวีจะเลือกใช้วิธีการอันหลากหลายในการสร้างสรรค์เนื้อเรื่องบางส่วนให้เกิดความแตกต่าง จากต้นฉบับ และเมื่ออยู่ในฐานะผู้ส่งสารกวีจะมีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อสารความรู้ ความคิด หรือ ความเชื่อบางอย่างไปถึงผู้อ่าน ที่สำคัญคือสำหรับผู้อ่านซึ่งเป็นผู้รับสารเมื่อได้รับสารจากงานแปล

^{๖๔} อ้างถึงใน จุฑาพรรษ์ (จามจรี) ผดุงชีวิต, วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์, ๖๐.

^{๖๕} จุฑาพรรษ์ (จามจรี) ผดุงชีวิต, เรื่องเดียวกัน.

ที่มีความต่างของกวีแล้ว ย่อมจะเกิดการรับรู้สารต่างๆ จากวิธีการดังกล่าว และการรับรู้นี้จะก่อให้เกิดการเข้าใจ มีผลต่อการโน้มนำความคิด ความเชื่อ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการแสดงออกในภายหลัง

ในการแปลแต่งมหາชาติคำหลวงกวีได้เลือกใช้วิธีการต่างๆ ด้านภาษาที่น่าสนใจในการโน้มนำความคิด ความเชื่อของกวีถ่ายทอดผ่านผลงานเพื่อโน้มนำให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อถือศรัทธาตาม ในขณะที่ผู้อ่านมีสิทธิ์เลือกว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อตามความหมายที่กวีถ่ายทอดนั้น กวีก็ได้พยายามอย่างเต็มที่เพื่อสร้างสรรค์ผลงานให้น่าเชื่อถือที่สุดและถ่ายทอดความคิด ความเชื่อของกวีไว้อย่างแนบเนียนโดยมีวัตถุประสงค์อยู่ที่สามารถทำให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้คุณค่า ความหมายตามความมุ่งหมายของกวีได้มาก จนอาจถึงขั้นนำไปปรับใช้หรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในที่สุด ซึ่งส่วนนี้ผู้วิจัยจะขอก้าวในบทที่ ๔ วิธีการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง และบทที่ ๕ สารในมหาชาติคำหลวง ต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ ๔

วิธีการแปลแต่งมหາชาติคำหลวง

จากการที่ได้ศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับการแปลและการสื่อสาร ทำให้ทราบว่า การแปลมิใช่การถ่ายทอดภาษาแต่เป็นกระบวนการของการทำความเข้าใจและการถ่ายทอดความหมายหรือสารที่ผู้เขียนต้นฉบับต้องการสื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ออกมาเป็นภาษาหนึ่ง ให้ผู้อ่านบทแปลได้รับรู้เข้าใจและเกิดอารมณ์อย่างเดียวกับผู้อ่านต้นฉบับ^{๖๖} เนื่องจากการแปลเป็นศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยทั้งความรู้ ทักษะ ความชำนาญในการเลือกใช้คำที่เหมาะสมถูกต้องตามหลักภาษา วัฒนธรรม กาลเทศะ ต้องใช้จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์เข้าไปผสมผสาน ผู้แปลจำเป็นต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาทั้งสองภาษาเป็นอย่างดี จึงจะสามารถทำให้อ่านเข้าใจความหมาย กระจ่างชัดตามความมุ่งหมายของผู้แปล^{๖๗}

ในมหชาติคำหลวง—กวีในฐานะผู้แปลได้ใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารความรู้ ความคิด และทัศนคติของกวีด้วยการแปลและเรียบเรียงร้อยถ้อยคำให้เกิดเป็นเนื้อความที่มีความหมาย อาจเป็นการแปลอย่างตรงไปตรงมาโดยรักษาความเดิมไว้ รวมไปถึงการเสริมแต่งหรือสร้างสรรค์ความหมายใหม่ๆ ขึ้นเพื่อเน้นย้ำความหมายเดิมก็ได้ จากการศึกษาวิธีการแปลโดยการเปรียบเทียบมหชาติคำหลวงกับเวสสันดรชาดก ในอรรถกถาหมานิบาตชาดก พบว่ามีการใช้วิธีการแปล ๖ แบบ ได้แก่ การคง การเพิ่ม การเปลี่ยน การตัด การรวบ และการสลับลำดับ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเนื้อเรื่องและลักษณะเฉพาะของกวี สำหรับการศึกษาวิธีการแปลอันเป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาวิธานิพนธ์เรื่องการแปลเพื่อการรับรู้สารในมหชาติคำหลวง เนื้อหาในบทที่ ๔ นี้ ผู้ศึกษาจึงขอกกล่าวถึงเฉพาะวิธีที่มีผลต่อการโน้มน้าวใจให้เกิดการรับรู้สารตามความมุ่งหมายของกวีเท่านั้น ได้แก่ ๑) การเพิ่ม แบ่งเป็น การเพิ่มความใหม่ และการขยายความ ๒) การเปลี่ยน แบ่งเป็น การเปลี่ยนความ และการเปลี่ยนรายละเอียด ๓) การตัด ซึ่งได้แก่การตัดความ ดังนี้

๑ การเพิ่ม คือ การเพิ่มข้อความที่ใช้ถ่ายทอดความหมาย ตั้งแต่ระดับคำ และกลุ่มความคิดที่ใหญ่ขึ้น เช่น วลีหรือประโยค เพื่อความชัดเจนของเนื้อเรื่องทั้งในด้าน ตัวละคร สถานที่ สิ่งของ

^{๖๖} จิระพรชัย บุญเกียรติ และคณะ, ศาสตร์การแปล : รวมบทความเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ, ๑๐.

^{๖๗} เขวง จันทรเขตต์, การแปลเพื่อการสื่อสาร, ๑.

ปริมาณหรือระยะทาง รวมถึงการพรรณนาความในบทต่างๆ อันเป็นการแสดงเหตุผลที่ปรากฏในเรื่อง การเพิ่มความสามารถแบ่งตามลักษณะของเนื้อความที่เพิ่มเข้ามาได้ ๒ แบบ ได้แก่ การเพิ่มความใหม่ และการขยายความ ดังนี้

๑.๑ การเพิ่มความใหม่ คือ การเพิ่มเนื้อความที่ไม่ปรากฏในต้นฉบับ เพื่อสื่อความหมายใหม่ๆ ที่ส่งผลต่อการเน้นย้ำความหมายเดิมให้ชัดเจนขึ้น แบ่งได้เป็น ๓ ประเด็น ได้แก่ การเพิ่มความเกี่ยวกับบุคคล การเพิ่มความเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์ และการเพิ่มความเกี่ยวกับประชุมชาดก และพุทธโอวาท

๑.๑.๑ การเพิ่มความเกี่ยวกับบุคคล ประกอบด้วยการเพิ่มความเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระเวสสันดร พระราชมารทั้งสอง และนางอมิตตดา ดังนี้

๑.๑.๑.๑ พระพุทธเจ้า

ในกัณฑ์ทศพร หลังจากพระเจ้าสุทโธทนะได้เห็นอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธเจ้าแล้วจึงตรัสว่าเมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ พี่เลี้ยงนำพระองค์มาเพื่อให้ไว้ฤกษ์กาลเทวดี ครั้นนั้นพระบาททั้งสองของเจ้าชายสิทธัตถะกลับไปตั้งอยู่เหนือเศียรของฤกษ์ พระเจ้าสุทโธทนะจึงกราบพระบาทพระพุทธเจ้า(เจ้าชายสิทธัตถะ)เป็นครั้งแรก และปวารณาตนเป็นข้าบาทของพระพุทธเจ้า ทั้งได้กล่าวถึงวันพระราชพิธีแรกนาขวัญว่า ขณะที่พระพุทธเจ้า(เจ้าชายสิทธัตถะ)บรรทมอยู่ใต้ร่มไม้หว่า ได้เห็นเงาไม้หว่าไม่บ้ายไปตามแสงแดด ครั้นนั้นพระเจ้าสุทโธทนะได้กราบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งที่สอง ในมหาชาติคำหลวง กวีเพิ่มความว่าเหล่าพระญาติทั้งหมดได้สรรเสริญพระพุทธเจ้าด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งประเสริฐสุดยิ่งกว่าสิ่งใด ดังนี้

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้าสุทโธทนะกราบพระพุทธเจ้าครั้งที่ ๒

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ข้าพระองค์ก็ได้กราบพระบาทของพระองค์ นี้	อหิ์ ตุมหากั ปาเท วนุที ข้าไหว้พระบาทบงกช แห่งตถาคตศพลบพิตรแล ฯ อหิ์ เม ทุดิยวณุทนา อนี้คือข้าไหว้พระบาทลายอง เปนคำรบสองแห่ง ข้า ถ้วนหน้าญาติสรรเสริญ เมอลอุกฤษฐกว่า

ตารางที่ ๒ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
เป็นการกราบของข้าพระองค์ ครั้งที่ ๒ (กัณฑ์ทศพร หน้า ๖๐๐)	ชั้น ^{๖๕} แลฯ (กัณฑ์ทศพร หน้า ๕)

และเมื่อพระเจ้าสุทโธทนะได้เห็นอัศจรรย์ในครั้งหลังคือพระพุทธเจ้า(เจ้าชายสิทธัตถะ) แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เสด็จขึ้นสู่อากาศ จึงได้กราบพระพุทธเจ้าเป็นครั้งที่สาม ในมหาชาติคำหลวง กวีเพิ่มความว่าเทวดาทุกชั้นฟ้าได้เห็นอัศจรรย์ที่เกิดขึ้น ดังนี้

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้าสุทโธทนะกราบพระพุทธเจ้าครั้งที่ ๓

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
บัดนี้ข้าพระองค์เห็นปาฏิหาริย์ อันยังไม่เคยเห็น นี้ จึงได้กราบพระบาทของพระองค์ นี่เป็นการ กราบของข้าพระองค์ ครั้งที่ ๓ (กัณฑ์ทศพร หน้า ๖๐๐)	อิทานิ อิมิ อธิกุรูปุพฺพ ปาฏิหาริย์ทิสวา ในกาลตร บัต อันทว่าข้าเห็นอัศจรรย์ แต่ก่อนอนนบหอนเห็น แลมาเห็นเปนปรากฏดังนี้ ฯ อหํ คุมหากำ ปาเท วทุทามิ ข้าไหว้พระบาทแห่งพระสยามภูวนารถ นายกแล ฯ อยิ ตติยวฺทนา อนันนึคือข้าเคารพด้วย งาม ถ้วนถึงสามแห่งข้า ทุกท่ววฟ้าอัศจรรย์ โสดแลฯ (กัณฑ์ทศพร หน้า ๕)

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในมหาชาติคำหลวงได้ปรากฏข้อความที่ไม่ได้ปรากฏในอรรถถาฯ เพราะในอรรถถาฯ กล่าวเพียงว่าพระเจ้าสุทโธทนะได้กราบพระพุทธเจ้า(เจ้าชายสิทธัตถะ)เป็นครั้งที่ ๒ และเมื่อเห็นปาฏิหาริย์อันไม่เคยเห็นก็ได้กราบเป็นครั้งที่ ๓ โดยไม่ได้แสดงนัยอื่นนอกจากเล่าตรงตามเหตุการณ์ หากแต่ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ให้ความที่แฝงนัยความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าหรือเจ้าชายสิทธัตถะไว้ด้วย

^{๖๕} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง เมอลอุกฤษฐกว่าขึ้น ก. เมิลอุกฤษฐกว่าขึ้น เห็นว่าเป็นสิ่งประเสริฐสุดยิ่งกว่าสิ่งใด. [เมอล (เมิล) = อุ อุกฤษฐ (อุกฤษฐ์ = สูงสุด, ยิ่งนัก กว่าขึ้น = กว่าอื่น, ลีนไป, กว่าทั้งสิ้น].

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะได้กราบพระพุทธเจ้าแล้ว เหล่าพระญาติไม้อาจนั่งอยู่จึงพากันกราบพระพุทธเจ้า ดังความว่า "อันว่าพระสาภยราชอนนมาชุนุ์ก็ถวายกรพุมบงกชทสนขณะนมัสการกฤษดาณชลี ยุงแลฯ" เมื่อเหล่าพระญาติได้กราบแล้ว พระพุทธเจ้าจึงเสด็จจากอากาศแล้วประทับนั่ง ในมหาชาติคำหลวงกวีได้เพิ่มความว่า เหล่าพระญาติได้ลูแก่สิกขาบท^{๖๕} คือหลังจากที่ได้เห็นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าแล้ว ทำให้เกิดศรัทธาและเข้าใจศีลได้ชั้นหนึ่งเหมือนเข้าใจพุทธคุณของพระองค์ ดังนี้

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันตรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหล่าพระญาติพากันสงบนิ่งหลังจากพระพุทธเจ้าแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

อรรถกถาเวสสันตรชาดก	มหาชาติคำหลวง
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว พระประยูรญาติที่ประชุมกันได้แวดล้อมแล้ว ทั้งหมดมมีจิตแน่วแน่นิ่งอยู่. (กัณฑ์ทศพร หน้า ๖๐๐)	นิสินเน ปน ภควติ ในเมื่อพระมุนีนารถเสด็จเอาอาสน์แลแล้ว ฯ ลิกขุปโตโต ชาติสมาโกโมโฮสิ อันว่าชุนุ์พระญาติสหรคต ^{๖๖} ก็ลูแก่สิกขาบทพระสรรเพชญ์พุทธบพิตรแลสพเพ เอกภคจิตตา หุตวา นิสิตสู อันว่าพระญาติทั้งชั้น สทันทัยนจินดา เปนอนกการตจิตร สถิตในสถานอยู่นั้น ฯ (กัณฑ์ทศพร หน้า ๔)

การที่กวีเพิ่มความส่วนนี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เหนือบุคคลทั่วไป จึงไม่ควรมิผู้ใดลบหลู่ ในที่นี้การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นเพียงเครื่องยืนยันความยิ่งใหญ่เหนือบุคคลทั่วไปของพระองค์เท่านั้น แต่กลับเป็นเสมือนบทเรียน หรือเป็นเครื่องอบรมตนแก่เหล่าพระญาติให้เลิกถือตัว แสดงความกระด้างกระเดื่องต่อผู้อื่น แม้ผู้นั้นจะอ่อนเยาว์หรือต่ำต้อยกว่าก็ตาม

^{๖๕} พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายว่า สิกขาบท คือ ข้อที่ต้องศึกษา, ข้อศีล, ข้อวินัย, บทบัญญัติข้อหนึ่งๆ ในพระวินัยที่ภิกษุพึงศึกษาปฏิบัติ, ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ศีล ๓๑๑ แต่ละข้อๆ เรียกว่าสิกขาบท เพราะเป็นข้อที่จะต้องศึกษา หรือเป็นบทฝึกฝนอบรมตนของสาธุชน อุบาสก อุบาสิกา สามเณร สามเณรี ภิกษุ ภิกษุณี ตามลำดับ

^{๖๖} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมาย สหรคต ก. ร่วมไปด้วย, พร้อมด้วย. [สห (พร้อม, กับ) + ร อากม + คต (ไป)].

กวีเพิ่มความว่าเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ขณะพระพุทธเจ้าดำรงพระยศเป็นเพียงเจ้าชาย สิทธิทัตตะพระองค์ได้รับการกราบคารวะจากพระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดาของพระองค์ โดยการกราบครั้งที่ ๒ เป็นการกราบที่เหล่าพระญาติทั้งหลายล้วนได้เห็นการกระทำทั้งสิ้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาในที่ชุมนุมพระญาติอีกครั้งคือในครั้งที่ ๓ และแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เสด็จขึ้นเหนืออากาศ พระเจ้าสุทโธทนะจึงกราบคารวะอีกครั้งหนึ่ง ทำให้เทวดาทุกชั้นได้เห็นปาฏิหาริย์ครั้งนี้ด้วย กวีแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าคือผู้ที่มีความยิ่งใหญ่เหนือบุคคลทั่วไป การเพิ่มความในตัวอย่างหลังสุดได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเปี่ยมด้วยบารมีที่ไม่อาจมีผู้เสมอเหมือน และไม่ควรที่ผู้ใดจะกระด้างกระเดื่องหรือกล่าวลบหลู่พระองค์

๑.๑.๑.๒ พระเวสสันดร

กัณฑ์วนประเวศน์ กวีได้เพิ่มความไว้หลายตอนด้วยกัน ได้แก่ ตอนที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระราชกุมารทั้งสอง เสด็จออกจากกรุงสีกิพีไปจนถึงเมืองเจตราชฎูร์ ได้พบกษัตริย์เจตราชฎูร์ทั้งหลายมาเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามสาเหตุที่ทั้งสี่พระองค์เสด็จออกเดินทางอย่างยากลำบาก และมุ่งหมายจะไปแจ้งข่าวยังเมืองเชตุครเพื่อให้ทั้งสี่พระองค์ได้คืนเมือง เนื่องจากพระเวสสันดรถูกเนรเทศทั้งที่ไม่มีความผิด พระเวสสันดรทรงเกรงว่าจะยังทำให้สองเมืองมีความบาดหมางกันจนเกิดสงครามจึงห้ามไว้ กษัตริย์เจตราชฎูร์จึงได้ทูลขอให้พระเวสสันดรอยู่ครองราชสมบัติยังเมืองเจตราชฎูร์เพื่อให้เป็นเมืองที่มีความมั่นคง มีความอุดมสมบูรณ์ต่อไป โดยที่กษัตริย์เจตราชฎูร์ทั้งหลายยินดีเป็นข้าราชการบริพารของพระเวสสันดร ความตอนนี้ในมหาชาติคำหลวง กวีได้เพิ่มความกล่าวถึงเหตุผลที่กษัตริย์เจตราชฎูร์ทั้งหลายเห็นควรให้พระเวสสันดรอยู่ครองราชสมบัติเมืองเจตราชฎูร์แทนการคืนสู่เมืองเชตุคร ความว่า พระทัยของพระเวสสันดรประกอบไปด้วยความเพียร พระองค์ย่อมปกครองบ้านเมืองด้วยคุณธรรม ดังนั้นเมื่อพระเวสสันดรตกลงพระทัยจะไม่คืนเมืองเชตุครก็ขอเชิญเสด็จครองราชย์สมบัติที่เมืองเจตราชฎูร์เสีย และเพิ่มความว่า กษัตริย์เจตราชฎูร์ทั้งหลายจะทำหน้าที่ปรนนิบัติพระองค์อย่างดี เพื่อที่พระเวสสันดรผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าจะได้ตั้งสอนประชาชนชาวเมืองให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม ดังนี้

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน กษัตริย์เจตราชฎูร์ทูลขอให้พระเวสสันดรอยู่ปกครองเมืองเจตราชฎูร์

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
พระยาเจตราชเหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ยัง	เต ราชาน อहांสุ อันด้นันนอันว่าท้าวเจตราช

ตารางที่ ๕ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>แคว้นให้เจริญ ถ้าพฤติกรรมนั้นเป็นไปในรัฐนี้ ชาว เจตรัฐขอถวายตัวเป็นบริวาร เจริญเสด็จครองราชย์ สมบัติในเจตรัฐนี้ทีเดียว รัฐนี้ก็มั่งคั่งสมบูรณ์ ชนบท ก็เพียบพูนกว้างใหญ่ ขอพระองค์ทรงปลงพระหฤทัย ปกครองราชสมบัติ เถิดพระเจ้าข้า.</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สเจ เอสา ปวตุเตตฺตล ความว่า ถ้าในรัฐนี้มีพฤติกรรมอย่างนี้. บทว่า รชชสฺ สมนุสฺสาลิตฺตุํ ใดแก่ เพื่อครอบครองราชย์สมบัติ อีก อย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้แหละ.</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๖๕)</p>	<p>ทงหลาย ก็ถวายนมัสการ ก็ทูลสารด้วยคาถา ดังนี้ สเจ เอสา ปวตุเตตฺตล บพิตร แม่พระ บาทมิไป ยังเขตตราลัยถิ่นเล่าใช้ รกฎสุมี รกฎ ทุพฺพนํ หฤทัยทำวธอุทโยค ย่อมลี้ยงโลกโดย ธรรม์ อีเชว รชชํ การเหิ เชอญฺฐเสวอยโ สวรัยสมบัติในเจตรัฐบ้านบริมณฑล เจเตหิ ปริวาริโต พลพญาอุพรราช ก็จะครดาชล้อมเป นบริวาร อิทุธํ ผลิตฺยจิทํ รกฎํ แทงธนสารแสน โกฏี เมืองศุข้ำโสศสฤทธิ อิทุโธ ชนปโท มหา มหาราชภูรบริตเพ็ญภูค พิบูลยเบอกสิมา มติ กโรหิ ทุวิ เทว เชอญฺฐกรณมาแก่ศุข้ำ ก็ตั้ง หน้าที่จะบำเรอ รชชสฺ สมนุสฺสาลิตฺตุํ เพื่อพระ เสมอพระมุนีนารถ ก็จะสอนประหาราชภูรให้ เห็นธรรม วิเศษนั้น ฯ</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗)</p>

การที่กวีเพิ่มความส่วนนี้ แสดงให้เห็นว่าเหล่ากษัตริย์เจตราชูร์ต่างให้ความเคารพ
 นับถือในองค์พระเวสสันดรอย่างยิ่ง รวมไปถึงมีความเชื่อมั่นว่าหากพระเวสสันดรทรงอยู่ปกครอง
 เมืองเจตราชูร์แล้ว ประชาชนจะต้องอยู่ดีมีสุข บ้านเมืองจะอุดมสมบูรณ์เนื่องจากพระเวสสันดร
 ย่อมปกครองด้วยธรรมและสอนชาวเมืองให้อยู่ในธรรมด้วย นอกจากนี้จะสังเกตได้ว่า กวีใช้คำ
 “เสมอพระมุนีนารถ” เมื่อกล่าวถึงพระเวสสันดร ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรมีฐานะ
 เทียบเท่ากับพระพุทธเจ้า ทั้งนี้เนื่องจากกวีมีความรู้นอกเหนือจากตัวบทอยู่แล้วว่าพระเวสสันดรคือ
 ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต กวีจึงเลือกใช้คำที่แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรมีฐานะ
 เท่ากับพระพุทธเจ้าหรือเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งเมื่ออยู่ในฐานะที่เทียบเท่ากับพระพุทธเจ้าเช่นนี้เอง
 พระองค์จึงสามารถสั่งสอนธรรมาให้แก่ผู้อื่นได้

หลังจากที่พระเวสสันดรบรรพชาแล้ว พระองค์ได้เปล่งอุทานว่าพระองค์ทรงมีความสุขอย่างยิ่งในเพศบรรพชิตของพระองค์ ในมหาชาติคำหลวงกวีได้เพิ่มความว่าความสุขที่เกิดจากการบรรพชาของพระองค์เป็นความสุขที่ไม่สามารถหาสุขอื่นใดมาเปรียบได้ เว้นก็แต่ความสุขที่เกิดจากการนิพพาน พระองค์จะถึงความสุขนั้นก็ต่อเมื่อได้ลุถึงสรรเพ็ชดาญาณ คือญาณอันแสดงถึงความเป็นผู้รู้ทั้งปวงแล้วเท่านั้น ดังนี้

ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรเปล่งอุทานเป็นครั้งแรกหลังครองเพศบรรพชิต

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ทรงเปล่งอุทานว่า โอ เป็นสุข เป็นสุขอย่างยิ่ง เราได้ถึงบรรพชาแล้ว</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗๑)</p>	<p>อโห สุขุ ปรมสุขุ ปพพชชา เม อธิคตาดิ ฯ โภชิตศโต อันว่าพระโพธิสัตว์ ผู้จะหวังตรัสเปนพระ ขณะแก่พลมาร อุทาน อุทานเนนโต ธกัมีพระราชโองการชื่นชม อิติ เปนปฐม คังงนี้ ปพพชชา ที่แท้อันว่าบรรพชิต ทรงพิริยสิทธิสมาริ เม อธิคตาดิ แลภูแก่สังปรารณาดุแล้ว แฝ่วมุทิต โทชนนทุกข์ อโห สุขุ โอเป็น สุขหนักหนา ปรมสุขุ หาสุขอื่นอันจะเปรียบปานมิได้เท่า เว้นไว้แต่สุขในนฤพาน เมื่อใดภูได้ตรัสแก่สรรเพ็ชดาญาณ ก็จะมีลุลากแล</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๐)</p>

การเพิ่มความว่าไม่มีความสุขใดที่จะเทียบเท่าความสุขที่เกิดจากนิพพาน และการได้สรรเพ็ชดาญาณเท่านั้นจึงจะทำให้ความปรารณานั้นสำเร็จ เป็นความพยายามของกวีเพื่อจะเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่าพระเวสสันดรมีความปรารณาอย่างยิ่งที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตและนิพพาน

ตอนที่พระเวสสันดรกล่าวถึงสิ่งที่พระองค์และพระนางมัทรีควรถือปฏิบัติต่อไปหลังจากทรงครองเพศบรรพชิต นั่นคือการที่ทั้งสองพระองค์จะไม่ข้องเกี่ยวกับในเชิงชู้สาว ไม่ใกล้ชิดกันในเวลากลางคืน กวีเพิ่มความว่า บรรพชิตเป็นเพศที่สูงส่ง ไม่ควรมีความหวนไหวในทุกสิ่ง ดังนั้นจึงไม่ควรเกี่ยวข้องกับหญิงใด ดังนี้

ตารางที่ ๗ เปรียบเทียบบรรณานุกรม เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรกำหนดข้อปฏิบัติในระหว่างครองเพศบรรพชิตของพระองค์กับพระนางมัทรี

บรรณานุกรม เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ฝ่ายพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ก็ทรงขอพระ พระนางมัทรีว่า เเนะน่องมัทรีผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้ เราทั้งสองชื่อว่าเป็นบรรพชิตแล้ว ขึ้นชื่อว่าหญิง เป็นมลทินแห่งพรหมจรรย์ ตั้งแต่นี้ไป เธออย่ามาสู่ สำนักฉัน ในเวลาไม่สมควร พระนางมัทรีทรงรับว่า สาธุ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗๒)	โพธิศดูโตปี ต่ วรี ยาจิ ส่วนพระภรรคาธิดา ก็พร้ายาจนแต่เจ้ามัทรี อันมีประการดั่งนี้ ฤทเท มทุกิ มยี่ อิตโต ปฎฐาย ปพพชิตานา นาม ดูกร เจ้ามัทรี จำเดิมแต่นี้ไป อันว่าเราอาไสรยแก่ บรรพชิตอันอุกฤษฐ ^{๑๑} สัณญา บมิจุลจล ^{๑๒} สักสิ่ง เลย อิตถิ จ นาม พุราหุมจริยสุต มล่ ชื่อว่า วรรณิดา ย่อมให้เปนศีลาวิบัติ แก่ผู้จะครอง บรมบรรณมิตตาภาวนา แห่งบรรพชากกรรมนั้นน ดูว อิตโต ปฎฐาย อกาเล มม สนตีกั มาอาค- จุลาหิติ จำเดิมแต่นี้ไป จงเจ้าอย่าไคลคลา มาสู่ ดูใช้การ สถานสำนึ่งพินี่ สาสาธุติ สมปฎิจุ อันนางพระญา ก็รับพระกฤษฎีกากำหนด แห่ง พระคาบศว่าสาธุแล ฯ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๑)

การที่พระเวสสันดรกำหนดข้อควรปฏิบัติระหว่างพระองค์กับพระนางมัทรีขึ้น เพราะพระองค์ต้องการรักษาความสูงส่งของเพศบรรพชิตเอาไว้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์อยู่ในศีลอย่างเคร่งครัด

ตอนที่ชูชกถามทางเพื่อจะไปพบพระเวสสันดรจากพรานเจตบุตร พรานเจตบุตรเกิดความไม่พอใจเพราะคิดว่าชูชกมาเพื่อต้องการบางอย่างจากพระเวสสันดร จึงได้กล่าวตำหนิชูชกก่อนจะกล่าวว่าพระเวสสันดรเสด็จไปประทับอยู่ที่เขาวงกตพร้อมด้วยพระนางมัทรี และพระราชกุมารทั้งสอง ในมหาชาติคำหลวงก็ได้เพิ่มความว่าพระเวสสันดรได้ออกบวชเพื่อเอาบุญ ดังนี้

^{๑๑} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า **อุกฤษฐ** ว. อุกฤษฐ์, สูงสุด. (ส. อุตฺกฤษฐ; ป. อุกฤษฐ).

^{๑๒} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า **จุลจล** น. จลาจล, ความหวั่นไหว, ความวุ่นวาย.

ตารางที่ ๘ เปรียบเทียบบรรณกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พราน
เจตบุตรตำหนิชูชก

บรรณกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>... พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ถูกพวกแกลเบียดเบียน เพราะทรงให้ทานมากไป จนต้องพาพระโอรส พระธิดาและพระมเหสี เสด็จไปประทับอยู่ ณ เขา วงกต</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๘๓)</p>	<p>ปพพาธิโต สกา รฎฐา ไพร่เมืองมีพระพรังพร้อง ขับชจรจากห้องไหรณ วุฏเก วสติ ปพพเต บัดนี้ธเอาตนไปสิงสถิตย ทรงบรรพชิตข้างเขา หลวง คุมเหติ พุราหุเม ปกโตเวอยพราหมณมิ่ง ย่อมลวงเอาลาภ ให้ทำวธปรดาบเข็ญใจ อติทานน ขตติโย บัดนี้ธให้สารไสเสวตร ชำนิ นเรศนั้นนแก่สู อาทาย ปุคตทารณจ พระภูบดี เอาเอารส อิกนางนักรพตเสด็จไป วุฏเก วสติ ปพพเต สู้สำนักนิในเขาวงกฏ ทรงเพศพรต เอาบุญ</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๘๓)</p>

จากตัวอย่างข้างต้น อาจสันนิษฐานได้ว่าการเพิ่มความของกวีในส่วนนี้ไม่เพียงเป็นการให้ข้อมูลว่าพระเวสสันดรเสด็จไปประทับที่ป่าหิมพานต์เพื่อประสงค์จะออกบวชเท่านั้น แต่กวีมีเจตนาที่จะเน้นย้ำด้วยการออกบวช ครองตัวอยู่ในศีลของบรรพชิตของพระเวสสันดรนั้นเป็นการสร้างบุญอย่างหนึ่ง

กัณฑ์มหาพน ตอนที่ชูชกเดินทางไปพบกับอัจจุตฤาษีแล้ว ได้ถามอัจจุตฤาษีเกี่ยวกับพระเวสสันดร เมื่อพระอัจจุตฤาษีเล่าเรื่องพระเวสสันดร ได้กล่าวว่าพระองค์ได้เสด็จพร้อมด้วยพระนางมัทรี และพระราชกุมารทั้งสอง ไปประทับอยู่ที่อาศรมในป่าหิมพานต์ ทรงถือเพศบรรพชิต มวยผมสวมชฎา ทรงหนังเสื่อ คล้องสร้อยสังวาล และมีความกล่าวถึงวัตรปฏิบัติของพระองค์ นั่นคือการทำพิธีบูชาไฟ ความตอนนี้ในมหาชาติคำหลวงกวีได้เพิ่มความเปรียบเทียบว่าพระเวสสันดรทรงทำพิธีบูชาไฟทำให้จิตใจสงบเกิดตบะแรงกล้า ประหนึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระศรีอาริย์โดยเฉพาะ และเปรียบว่าเหมือนกับพระพุทธเจ้า ดังนี้

ตารางที่ ๙ เปรียบเทียบบรรณกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน อัจจุตฤาษี
เล่าเรื่องพระเวสสันดรแก่ชูชก

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>... ทรงเพศบรรพชิตอันประเสริฐ ทรงขอสำหรับสอยผลาผล ภาชนะ สำหรับใช้ในการบูชาเพลิง กับทั้ง ชฎา ทรงหนังสือเหลืองเป็นภูเขา ทรงบรรทมเหนือแผ่นดิน... กิ่งไม้ และใบไม้ทั้งหลายอันลมให้ หวั่นไหวแล้ว ดังจะชวนบุคคลผู้ไป ให้มายินดี และยังบุคคลผู้อยู่ในที่ นั้นให้เปลิดเพลิน ซึ่งเป็นที่ประทับ แห่งพระราชาวาสันดร พร้อมด้วย พระมัทรีราชเทวี พระชาติ และกัณ หาชีนา ทรงเพศบรรพชิตอัน ประเสริฐ และขอสำหรับสอย ผลาผลภาชนะสำหรับใช้ในการบูชา เพลิง กับทั้งชฎา ทรงหนังสือ เหลืองเป็นภูเขาทรง บรรทมเหนือ แผ่นดินทรงนมัสการเพลิง (กัณท์มหาวน หน้า ๖๕๗)</p>	<p>ธเรณโต พุราหุณณณั ทรงบรรพชาสา ธรในพนาไลย อาสทญจ มสณชฎุ ห่อเกล้าชฎาธาร กักสังวารบุชาไฟ จุมวาสิ ฉมา เสดิ แผ่นหล้าสำนองไฟท หนังสือให้ ชาดเวท นมสสติ ไหว้ไฟใจวิเวก เจือนปรเตยกศรีย- อารย^{๓๓} อารย^{๓๓} สาขาปตตสมิริตา พฤกษาในเดือนถ้อง ใบกีกก้อง เพื่อลมบน รมมยบเดว อากนตุ ท้าวฝูงประชาชน กัจฉินจโดยหา โมทยนติ นิवासัน ลัพัตรชวยขึ้น ดุจหั้นจหรรษา ยตุล เวสสุนตุโร ราชา ที่ใดที่แดนอา สรมราชทรวง ธรรม^{๓๔} ธรรม^{๓๔} สท ปุตเตหิ สมมติ เสด็จด้วยลูกกรักรราช อิกนาง นารถเมยขวัณ ธเรณโต พุราหุณณณั ทรงเพศทำกรรม บรรพชิต ชีไพร อาสทญจ มสณชฎุ ชฎาสังवालเวีย^{๓๕} หน้าตระเบีย^{๓๕} บุชาไฟ</p>

^{๓๓} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า เจือนปรเตยกศรีย อารย ว. เจือนปรเตยก ศรียอารย, ประหนึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระศรีอารยย์โดยเฉพาะ คือ พระพุทธเจ้า. [เจือน = ประหนึ่ง, อย่างเดียวกับ ปรเตยก(ปรตยง) = ปัจเจก].

^{๓๔} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า เวีย ก.คล้อง, ทัดไว้.

^{๓๕} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า ตระเบีย ๑. น. ทัพพี (ที่ใช้ในการบูชาไฟ). (เทียบความในภาษาบาลี อสทญจ มสณชฎุ) (หนังสือเวสสันดรทีปนิ ภาคภาษาไทยว่า มล = พาชนะสำหรับบูชาพระเพลิง จมล = ภาชนะสำหรับบริโภค กล่าวคือ ทัพพีสำหรับบูชาเพลิง: อินดี จมส = ทัพพี). ๒. น. แสงสว่าง. [เปอร์เซีย Tbiy = แสงสว่าง; ป. ตปติ = ส่องแสง].

ตารางที่ ๕ ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	จุมวาสี ฉมา เสดิ หนังสือสมบูรณโส อาสนาโถย แทนชาติรี ชาตเวทึ นมฺสฺสติ ไหว้ไฟไกรตระบะ ดูจด่ง พระชินศรี กเรริมาลา วิกตลา เดือนถ้องพนาลี มีกุ่มน้ำดอก ดวงบาน (กัณฑ์มหานพนา หน้า ๗๖-๗๗)

การเพิ่มความเปรียบดั่งตัวอย่างข้างต้น เพื่อแสดงให้เห็นความพยายามอย่างสูงสุดและความตั้งใจอย่างแรงกล้าเพื่อให้บรรลุความปรารถนาของพระเวสสันดร ซึ่งความพยายามของพระเวสสันดรนี้มีเฉพาะผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตเท่านั้นจึงจะทำได้

มหาวิทยานาลัยศีลปาคร ส่วนเขียนสิทธิ์

กัณฑ์กุมารมีความหลายตอนด้วยกันที่กวีเพิ่มเข้ามาและได้แสดงให้เห็นเหตุผลและความสำคัญของบุตรทานของพระเวสสันดร ได้แก่ ความตอนหนึ่งหลังจากพระเวสสันดรบริจาคบุตรทานไปแล้ว พระองค์ตรัสบอกชูชกว่าพระสัพพัญญุตญาณย่อมเป็นที่รัก(ปรารถนา)ของพระองค์ยิ่งกว่าพระราชโอรสพระราชธิดาถึงร้อยเท่าพันแสนเท่า พระองค์จึงบำเพ็ญบุตรทานเพื่อสัพพัญญุตญาณ เพราะการสำเร็จพระสัพพัญญุตญาณหรือที่กล่าวในมหาชาติคำหลวงว่า สรรเพ็ชดาญาณจะทำให้พระเวสสันดรสามารถที่จะนำทางให้ผู้คนทั้งหลายอันอยู่ในสังสารวัฏได้ พันทุกข์ ดังนี้

ตารางที่ ๑๐ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรตรัสว่าทรงรักสรรเพ็ชดาญาณยิ่งกว่าพระราชกุมารทั้งสอง

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
... บทว่า อทา ทานึ ความว่า คู่ก่อนพรหมณฺ์ผู้เจริญุ พระสัพพัญญุตญาณยอมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรบุตรของเรา โดยร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า ดั่งนั้นจึงได้พระราชทานเพื่อประโยชน์พระ	อมฺโกลุ พุราหฺมณ ปุตฺเตหิ เม สดฺกฺเขเน สหฺสฺสคฺเขเน สหฺสฺสคฺเขเน สดฺสหฺสฺสคฺเขเน สพฺพญฺญุตญาณเมว ปิยตรึ พระมหาบุรุษราช ก็มีพระราชสาสนดงนี้ ดูกรชัชชกการย อันว่าสรรเพชดาญาณ

<p>สัพพัญญุตญาณนั้น. (กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๒๒)</p>	<p>นี่เป็นที่รัก แห่งกุนิกในสงสาร มีประมาณน้อย ได้ ร้อยเท่าพนนแสนทวี กว่าสองกุมารกุมาริณนี้แล ตสฺสตถาย อทาสิ อันว่ากูให้ราชกุมารทั้งสอง ปองเปนทานแก่ พรหมณผู้หีนโหจ เพื่อประโยชน์ แก่สรรพชดาชาน อนนจะเอาสัตตวสงสาร พันจาก ทุกข์นั้นน (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๑)</p>
--	--

การเพิ่มความดังตัวอย่างได้แสดงให้เห็นว่าแม้พระเวสสันดรจะทรงรักพระราชกุมารทั้งสองมากเพียงใด แต่พระองค์จำเป็นต้องมอบพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุกเพราะพระองค์ทรงรัก และให้ความสำคัญกับสรรพชดาชานมากกว่า เนื่องจากจะทำให้พระองค์สามารถนำสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นสังสารวัฏอันเป็นทุกข์ได้

เมื่อทรงบริจาคบุตรทานแล้ว พระเวสสันดรเกิดความปีติยินดีในทานนั้นว่า พระองค์ได้ บริจาคทานดีแล้วด้วยการให้พระราชกุมารทั้งสองโดยง่าย พระองค์ทรงยินดีบริจาค พระราชโอรส พระราชธิดาผู้เป็นที่รักยังเป็นทานอันดีแก่พรหมณ ดังนี้

ตารางที่ ๑๑ เปรียบเทียบบรรณถก เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรทรงปีติยินดีในบุตรทานของพระองค์

บรรณถก เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระมหาสัตว์ ทรงบำเพ็ญบุตรทานแล้ว ยังพระ ปีติให้เกิดขึ้นว่า โอทานของเรา เราได้ให้ดีแล้ว นอน แล้วทอดพระเนตรดูพระกุมารกุมาริประทับ ยืนอยู่ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๒๑)</p>	<p>มหาสตุโต ทานํ ทควา อันว่าพระมหาสัตว์ ครั้นจะให้สองราชกุมาร ไปเปนทานแก่พรหมณ แลแล้ว อโห สุตินันน์ วต เม ทานนุติ ปีตี อุปปา เทควา ทำวธก็เกอดปริดาภิรมย ชมชื่นหั้นหรรษา ก็มีอภัยศรัยด้วยคำ ดงนี้ ดงจริงอันว่าทานกูให้ ด้วยดี เพื่อสองกุมารกุมาริณนี้ กูก็จะชักให้เป นทานด้วยง่ายนั้นน กุมาร โอโโลเกนุโต อฏฐาสี ทำวธ ก็แลมลัก พิศพระภักดรพระราชกุมาร</p>

ตารางที่ ๑๑ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	ทั้งสองอยู่แล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)

การที่กวีเพิ่มความว่าพระเวสสันดรยินดีที่ได้บริจาคพระราชกุมารทั้งสองอันเป็นที่รักยิ่งของพระองค์ เพราะพระองค์รักในสรรพชีวิตอันจะช่วยให้สัตว์ทั้งหลายพ้นทุกข์ได้นั้น อาจเพราะต้องการให้เหตุผลต่อบุตรทานที่พระเวสสันดรทรงบริจาคไปว่า ไม่ใช่พระองค์ไม่มีความรักในพระราชกุมารทั้งสอง แต่เนื่องจากบุตรทานจะเป็นเสมือนเครื่องมือหรือหนทางนำให้พระองค์สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และพระองค์จะสามารถช่วยนำสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นความทุกข์ในสังสารวัฏ บุตรทานไม่เพียงให้ประโยชน์ต่อพระองค์เท่านั้น แต่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ผู้อื่นด้วยเป็นสำคัญ พระองค์จึงยินดียิ่งที่ได้บริจาคบุตรทานให้แก่ชุก

การเพิ่มความเกี่ยวกับพระเวสสันดรที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวงนี้ส่วนใหญ่เป็นการเพิ่มความเกี่ยวกับคุณสมบัติในด้านต่างๆ ของพระเวสสันดร อันได้แก่ พระเวสสันดรเป็นผู้ทรงธรรมผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์จึงสามารถสั่งสอนให้ประชาชนรู้ธรรมได้ พระเวสสันดรทรงยินดีในเพศบรรพชิตมาก ทรงประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นหนทางนำพระองค์ไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า กวีเปรียบเทียบการปฏิบัติดังกล่าวว่าประหนึ่งพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระศรีอาริย์ และมีเฉพาะผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้นจึงจะทำได้ ทั้งนี้การที่พระเวสสันดรตั้งพระองค์อยู่ในศีลธรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อจะสั่งสมบารมีอันเป็นหนทางนำพระองค์ไปสู่นิพพานอันเป็นสุขอย่างไม่มีสุขใดจะเทียบเท่า ท้ายที่สุดการพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุก หรือการบำเพ็ญบุตรทานคือเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้พระองค์สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้สมดังความปรารถนา และพระองค์จะสามารถช่วยสัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏเดินทางข้ามพ้นห้วงแห่งความทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิดได้ด้วย การเพิ่มความเกี่ยวกับพระเวสสันดรนี้จึงเป็นวิธีการที่ทำให้พระเวสสันดรนำเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง เพราะการเพิ่มความได้ทำให้เกิดความเข้าใจว่า พระเวสสันดรไม่ได้เลือกกระทำการต่างๆ เพียงเพื่อประโยชน์สุขของพระองค์แต่เพียงผู้เดียว แต่ทั้งหมดนั้นล้วนแล้วแต่เพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์เป็นสำคัญ

หลังจากชุกพาพระราชกุมารทั้งสองออกไปจากอาศรม พระเวสสันดรแล้ว ครั้งหนึ่งชุกพาลดลี้มลงกลางทาง พระราชกุมารทั้งสองหนีกลับมาเฝ้า พระเวสสันดรยังอาศรม พระชาติได้ทูลต่อพระเวสสันดรว่าขอให้พระองค์และพระกัณหาได้พบ พระนางมัทรีก่อน หรือไม่ก็ให้พระกัณหาได้อยู่กับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีดังเดิม พระชาติ จะไปกับชุกเพียงองค์เดียว แต่เมื่อไม่อาจเป็นไปตามนั้นได้ เพราะพระเวสสันดรได้มอบพระราช กุมารทั้งสองเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุกไปแล้ว เมื่อชุกตามมาถึงและต้องการนำตัว พระราชกุมารทั้ง สองกลับไปอีกครั้ง พระราชกุมารทั้งสองจึงฝากพระเวสสันดรให้ทรงบอก พระนางมัทรีว่า พระองค์ทั้งสองมีตำราญคดี และขอให้พระเวสสันดรจงมีความสุข แต่สำหรับพระองค์นั้นแม้จะ ได้รับความทุกข์ก็จะอดทน ดังนี้

ตารางที่ ๑๒ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติ ทูลขอให้พระกัณหาได้อยู่ร่วมกับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีดังเดิม

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
พระราชกุมารกุมารทั้งสองเมื่อถูกชุกนำไปได้ กรงบทูลถ้านี้แต่พระราชบิดาว่า ขอเสด็จพ่อ โปครรับสั่งแก่เสด็จแม่ว่าหม่อมฉันทั้งสองสบายดี และขอให้เสด็จพ่อจงทรงมีความสุขสำราญเถิด. (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๕)	นิยมนา กุมาร เต คุครสงฆ์ สองสาย สวาดิเจ้า หล้า พราหมณ์ ใจกล้า แกลเอาไป แลทนายฮา ปิตรี โส เอตทพริวิ ยงคำสองน้อยนารถ ทูลแต่ พระบาทไททรงธรรม ดั่งนี้ อุมม์ อาโรคย์ วชชาติ เชอญชบอแต่ออกท้าวให้ ว่าดูบไซ้บ โสภ เสบอยทุกขทุกเมื่อได้ ตวณจ ตาต สุกิ ภว ส่วนพระบาทไส้จอยู่เสวยสุข ส่วนความทุกข์ไว้ ตูข้าจะทนเอา ธพ้อฮา (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๕)

ความส่วนที่กวีเพิ่มเข้ามานี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระราชกุมารทั้งสองได้ยอมรับต่อ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และเข้าใจเหตุผลในการกระทำของพระเวสสันดร ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็น ความดีของพระราชกุมารทั้งสองในด้านของความกตัญญูและความเสียสละซึ่งเป็นคุณธรรมที่ สันนิษฐานให้พระเวสสันดรสามารถบำเพ็ญบุตรทานบารมีได้ลุล่วงในที่สุด

กัณฑ์ชูชก ตอนที่เหล่านางพราหมณีพบนางอมิตตดาที่ทำน้ำ
ได้เยาะเย้ยเหยียดหยามนางด้วยการสันนิษฐานถึงสาเหตุที่ทำให้นางต้องตกเป็นภรรยาของชูชก
โดยอรรถกถาฯ ให้ความตอนนี่ว่า นางพราหมณีกล่าวโทษพ่อแม่ว่าได้มอบนางอมิตตดาซึ่งเป็นสาว
ให้แก่ชูชกได้อย่างไร ส่วนมหาชาติคำหลวง กวีให้เพิ่มความโดยกล่าวถึงญาติคนอื่นๆ
นอกเหนือจากพ่อแม่ไว้ในเหตุการณ์ตอนนี้ด้วย ดังนี้

ตารางที่ ๑๓ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหล่า
นางพราหมณีรูมเยาะเย้ยเหยียดหยามนางอมิตตดาเรื่องญาติให้เอาสามีแก่

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>... แนะนำนางอมิตตาปนา บิดามารดาของเจ้า เมื่อเจ้ายังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ ยังมอบตัวเจ้าให้แก่ ชูชกพราหมณ์แก่ได้ ... แนะนำนางงาม บิดามารดา ของเจ้า ผู้ใดเมื่อเจ้ายังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ มอบตัว เจ้าให้แก่ชูชกผู้คนแก่ ไม่งามเลย เจ้าจงได้ชายอื่น เป็นคู่ (กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๗๓)</p>	<p>อมิตตา นูน เต มาตา ดั่งจริง แม่มีงบนมิ่ง ฤๅนเจ้า ฤว่ายายย่าเถ่ามิ่งขง แข่งฤๅ อมิตโต นูน เต ปิตา ฤว่าพ่อแม่บหวงงปลุกให้ เปนคน ทงดาตนมิ่งก็ไสเสีย โสถฤๅ ... นหิ นูน คยหิ กฤๅณิ ดั่งจริง พันธุ์ปู่ป้า ยายย่าหน้าสูงตามิ่ง แม่ ฤๅ ปิตา มาตา จ โสภณ ทงน้ำป้ามิ่งแม่ พวก พ้องแพร์ไชร่มขัง แข่งแล อณฺณ ภตุตาริ วนุทีสุ เขาบหวงงให้ผวบ่าว มาแก่ชีพุกฟ่าวโปกหลวง ตุกลยคนี้ เย ตั ชินฺณสุส ปาทำสุรอยเขาลวงลม่อม แลมาให้แก่บาค่อมขวลทรปร ฤๅชอบนา (กัณฑ์ชูชก หน้า ๗๔-๗๕)</p>

การเพิ่มความของกวีในตอนที่เหล่านางพราหมณีรูมต่อว่านางอมิตตดา ทำให้เห็นว่า
นางอมิตตดาได้รับการดูถูกเหยียดหยามให้เจ็บใจมาก คือแม้แต่ญาติวงศ์ก็พากันรังเกียจและ
สาปแช่งไม่ให้ได้ดี กวีได้แสดงให้เห็นเหตุผลว่าทำไมนางอมิตตดาจึงแค้นเคืองต่อเหล่านาง
พราหมณีมาก และความแค้นเคืองนี้เองที่กลายเป็นสาเหตุหรือเป็นแรงผลักดันให้นางต้องการทาส
มารับใช้ และได้ร้องขอให้ชูชกเดินทางไปขอพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองจากพระเวสสันดร
ในที่สุด นอกจากนี้ การเพิ่มความกล่าวถึงบุคคลอื่นนอกเหนือจากพ่อแม่ ยังได้แสดงให้เห็น
ความสัมพันธ์แบบครอบครัวขยายของคนไทย ซึ่งมีใช่เพียงพ่อแม่เท่านั้นที่มีความสำคัญกับบุคคล
คนหนึ่ง แต่นอกเหนือไปกว่าพ่อแม่ ผู้อาวุโสอันได้แก่ ปู่ย่าตายาย หรือแม่แต่ลุงป้าหน้าอา ต่างก็มี

ความสำคัญ และมีอิทธิพลต่อความเป็นไปในชีวิตของลูกหลานได้ เป็นส่วนหนึ่งที่อาจสื่อให้เห็นวัฒนธรรมแบบไทยอันถ่ายทอดผ่านเนื้อเรื่องมหາชาติคำหลวง

การเพิ่มความเกี่ยวกับบุคคลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พบว่ากวีเลือกใช้การเพิ่มความเกี่ยวกับพระเวสสันดรมากที่สุดเพื่อแสดงให้เห็นคุณสมบัติอันประเสริฐในด้านต่างๆ ของพระองค์ ได้แก่ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์อยู่ในศีลในธรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อสั่งสมบารมีโดยเฉพาะทานบารมีเป็นที่ยากยิ่ง เพื่อจะใช้เป็นหนทางนำพระองค์ให้บรรลุความปรารถนา คือการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ได้ช่วยสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏได้ และการนิพพาน การเพิ่มความเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่เหนือคนทั้งปวง พระองค์เป็นผู้ที่ควรแก่การคารวะยกย่อง และไม่ควรลบหลู่ การเพิ่มความเกี่ยวกับพระราชกุมารทั้งสองได้แสดงให้เห็นว่าทั้งสองเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที และมีความเสียสละอันเป็นคุณสมบัติที่สนับสนุนให้ พระเวสสันดรบำเพ็ญบุตรทานบารมีได้สำเร็จตามที่ตั้งพระทัยไว้ ส่วนการเพิ่มความเกี่ยวกับนางอมิตตดาได้ทำให้เข้าใจสาเหตุของเหตุการณ์ต่างๆ ได้ง่ายขึ้น ทำให้เนื้อเรื่องมีความสมเหตุสมผลมากขึ้น และได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในลักษณะครอบครัวขยายซึ่งเป็นวัฒนธรรมแบบไทยที่กวีถ่ายทอดผ่านเนื้อเรื่องมหາชาติคำหลวง อีกด้วย

๑.๑.๒ การเพิ่มความเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์

เมื่อพระเวสสันดรได้บริจาคบุตรทานแล้วได้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นในอรรถถาฯ ได้กล่าวถึงสัตว์จตุบาทยกตัวอย่างราชสีห์เป็นต้น ในมหาชาติคำหลวงได้เพิ่มความส่วนนี้ว่าสัตว์จตุบาทมีสัตว์ชนิดใดบ้างซึ่งกล่าวถึงสัตว์อื่นๆ ด้วยมิใช่แค่ยกตัวอย่างราชสีห์เพียงชนิดเดียว ทั้งยังมีการพรรณนาถึงอาการปฏิกิริยาของสัตว์ชนิดนั้นๆ ด้วยว่าอยู่ในลักษณะอาการชะงัก ล้มทำในสิ่งที่ต้องทำอยู่เป็นปกติตามสัญชาตญาณ คือ ราชสีห์ล้มอาหาร ช้างล้มหญ้าและน้ำเนื้อล้มกลืนหญ้า เสือโคร่งไม่คำรามไม่มองตามเนื้อทราย(อาหาร) อยู่ในอาการตระหนกครุฑก็ล้มจกฉวยนาค นกหัสติลิงค์ก็ล้มคาบเอาข้างไปเป็นอาหาร เหตุอัศจรรย์ทั้งหมดเกิดขึ้นเมื่อพระเวสสันดรได้บริจาคบุตรทาน เสียงสาธุการบันลือลั่นไปทั่วทั้งป่าหิมพานต์ นำสยดสยองไปทั้งสามภพเพราะพระราชกุมารทั้งสองจะต้องพลัดพรากจากพระราชบิดาพระราชมารดา ดังนี้

ตารางที่ ๑๔ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงกริยาอาการสัตว์ต่างๆในป่าหิมพานต์

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>สัตว์จตุบาทมีราชสีห์เป็นต้น ที่อยู่ในหิมวันต- ประเทศ ได้บันลือเสียงเป็นอันเดียวกัน ทว่าหิม วันต์อัศจรรย์อันน่าสยดสยอง ได้มีเห็นปานฉะนี้ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๙๒๒)</p>	<p>หิมวันตวาสิโน สีหาทโย จตุปาทา สกล หิมวันต์ เอกนินนาท กรีสู อันว่าสัตว์สี่ตีนทั้ง หลายเป็นต้นว่า สีห์ก็ลืมหอาหาร สารลืมหญาแล น้ำ เนื้อก็บกล้ำกลืนกลยง สยงเสื่อครั้งกับคำราม บด้อมตามเอาทราย ตื่นตนตายตรดก ครุฑก็ลืมห ฉกฉวยนาค ประจากใจรันทด หัสดีลึงค์ก็ลืมห คาบคชเป็นเหยื่อ เมื่อจะให้พระราชกุมารเป็น ทาน ดาลอรรสจรรยาดีแรก เอกนินนาททุกที มีสยงสับทว่าหิมพานต ประเภทนั้นน เอวรूपี ก็สนกั อโหสิ อันว่าการพนนภกนิพิงแสง ก็ สำแดงแดนโลกไตร แผ่นดินไหวฟ้าให้ เมือง เทพก็ไขขวนนป่า สัตว์ทั้งป่าบรรดิพ สยบอาค มาตุร ด้วยนเรนสูรสองกระษัตริย์ อนจะจะได้ พลัดพระบาท เจ้าจอมนารถพระบิดามารดา ท่านนั้นน (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)</p>

การเพิ่มความส่วนนี้ สันนิษฐานว่าอาจเพราะกวีต้องการแสดงให้เห็นความอัศจรรย์
ชัดเจนว่าเหล่าสัตว์ได้ทำกริยาอาการที่แปลกไปจากปกติมาก คือจากที่เคยมีสัญชาตญาณในการหา
อาหารกลับลืมหสิ่งที่เป็นสัญชาตญาณนั้นไปเสียสิ้น เพียงเพราะพระเวสสันดรได้บริจาคบุตรทานแก่
ชูชก ความส่วนที่กวีเพิ่มเข้ามานี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นความสำคัญและความยิ่งใหญ่ใน
บุตรทานของพระเวสสันดร

๑.๑.๓ การเพิ่มความเกี่ยวกับประมุขชาดกและพุทธโอวาท

อรรถกถาฯ กัณฑ์นครกัณฑ์ ในตอนท้ายของชาดก หลังจากพระพุทธเจ้า
ทรงยกเรื่องของพระโพธิสัตว์เวสสันดรมาแล้วแก่พระสาวกจนถึงหกกษัตริย์เสด็จสู่เมืองสีพี
พระอินทร์เนรมิตฝนแก้วให้ตกทั่วเมือง และกล่าวถึงพระเวสสันดรเป็นผู้มากยิ่งด้วยทานบารมี
ตลอด พระชนชีพแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประมุขชาดก ทรงกล่าวถึงบุคคลต่างๆ ตามท้องเรื่อง
ของเวสสันดรชาดกว่าใครกลับชาติมาเกิดเป็นใครบ้าง ในพระชาติเดียวกับพระองค์ ได้แก่

พราหมณ์ชุกคือพระเทวทัต นางอมิตตาคือนางจัญจมาณวิกา พรานเจตบุตรคือพระจันนะ อัจจุตฤาษีคือพระสารีบุตร พระอินทร์คือพระอนรุทธ พระเจ้ากรุงสญชัยคือพระเจ้าสุทโธทนะ พระนางมัทรีคือพระนางยโสธราพิมพา พระชาลีคือพระราहुล พระกัณหาคืออุบลวรรณาภิกษุณี บุคคลอื่นๆ นอกจากที่กล่าวมานี้คือพุทธบริษัทของพระองค์ และเมื่อกล่าว พระเวสสันดรได้แก่ พระองค์เองซึ่งก็คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาคจึงจบลง ตอนเดียวกันนี้ ในมหาชาติคำหลวง กวีได้เพิ่มความ ส่วนของประชุมชาคโดยการกล่าวถึงบุคคลสำคัญอื่นๆ นอกเหนือจากที่อรรถกถาฯ ได้กล่าวถึงได้แก่ พระวิสวกรรมเป็นพระมหาโมคคัลลานะ ไกรสรสีหราชเป็นพระอุบาลีเถระ พยัคฆราชเป็นพระสิมพลีเถระ พญาเสือเหลืองเป็นพระจุลนาคนมหาเถระ เทวคาที่ช่วยปรนนิบัติรักษาพระชาลีเป็นพระกัจจายนมหาเถระ นางฟ้าที่ปรนนิบัติช่วยรักษาพระกัณหาเป็นนางวิสาขา ช้างปัจจัยนาคเป็นพระกัศยปเถระ นางช้างที่พาลูกเหาะมาถวายเป็นนางกิสาโคตรมีพระราชกรู่มหาราชเป็นท้าวมหานาม อำมาตย์เฝ้าปราสาทเป็นพระอานนท์เถระ และอำมาตย์ผู้แต่งเครื่องสัตตสดกทานเป็นอนาถบิณฑิกเศรษฐี ดังความว่า

ตารางที่ ๑๕ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาค กับ มหาชาติคำหลวง ตอน ประชุม

ชาคและพุทธโอวาท

อรรถกถา เวสสันดรชาค	มหาชาติคำหลวง
<p>ตรัสดังนี้แล้วทรงประชุมชาคว่า พราหมณ์ชุกในกาลนั้นคือภิกษุเทวทัต นางอมิตตาคือนางจัญจมาณวิกา พรานเจตบุตรคือภิกษุจันนะ อัจจุตดาบสคือภิกษุสารีบุตร ท้าวสักกเทวราชคือภิกษุอนรุทธะ พระเจ้าสญชัยนรินทรราชคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนางมัทรีเทวี คือ ยโสธราพิมพามารดาราहुล ชาลีกุมารคือราहुล กัณหาชيناคือภิกษุณีอุบลวรรณา ราชบริษัทนอกนี้คือพุทธบริษัท ก็พระเวสสันดรราช คือเราเองผู้สัมมาสัมพุทธเจ้าแล</p> <p>(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า ๘๑๔)</p>	<p>สควา อิมิ คาลาสหุสสปติมณฺฑิตํ มหาเวสฺสนฺดรชมฺมเทสนํ อหริควา อันว่าพระศาสดาจารย์น้ำเอาตำนานพระมหาแพศยันดรธรรมเทศนาอนนประดิษฐ์ด้วยพระคาถาพนนหนึ่ง จึงบังชูรแก่สงฆ์ทั้งหลาย ดังนี้ เอวํ ภิกฺขเว ปุพฺเพปิ มมถาติสมาคเม มหามโฆ โปกฺขรวัสฺสํ วสุสิยฺเวติ วตฺวา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อพระญาติการแห่งพระมุณีวรรตาคต ในเมื่อกำหนดบุรพชาติอันว่ามหาเมฆสาธห้าฝนสวรรค์ อนนชื่อว่า โภษขรพรโรยทอดกลงมาบนาน ด้วยประการดังนี้ฯ ชาคกํ สโมธานสิ จึงพระพุทธเจ้าชุนุมพระชาติชาถูก อนน พระคิลกหากคำรัส ตรัสแห่งพระพุทธหฤทย ด้วยพิษยพุทธัญญาณ ดังนี้ฯ ตทา ชุชโก เทวตฺโต อโหสิ ดูกรภิกษุทั้งหลาย</p>

ตารางที่ ๑๕ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p>อันว่าชุกใจถัถฐ ก็มาเปนนททัตต นี้แล อมิตดาปนา จัญจมานวิกา อันว่า อมิตดา ก็มาเปนนจัญจมานวิกา อนนเท็จแลมาสำแดง โทษแห่งพระตถาคต นี้แล เจตปุตโต สียา ฉนุโน อันว่า เจตบุตรชาวเจตราชฎร์ ก็มาเปนนายฉันนามาตย นี้แล อจตุตดาปโส สาริปุตโต อันว่าอรรจุตดาบศฤายี ก็มาเปนนพระธรรมเสนาบดี ศรีสาริบุตรพุทธเชารส นี้แล สกโก อนรุทุโธ อันว่าพระอินทร์อนนมาขอเจ้ามัทรี ศรีราชอนุช ก็มาเปนนพระอนรุทธเถรนี้แล วิสตุกมุโม โมคคผลาโน อันว่าพระวิศสวกรรม์ อนนมาสนนพระบรรชศาลา ก็มาเปนนพระมหาโมคคัลลานเถรแล สีหราชา อุปาพีเถโร อันว่าไกรสรสีหราชอนนกันนมรรคาพระมัทรี ก็มาเปนนพระอุปาพีเถรแล พุยกุราชา สิมุพลีเถโร อันว่าพยัคฆราชอนนฉวางมรรคาพระมัทรี ก็มาเปนนพระสิมุพลีเถรแล ทิปีราชา จุลลนาโค มหาเถโร อันว่าพญาทิจิอนมานิทรกันนกันนดามรรคา ก็มาเปนนพระจุลนาคมหาเถร แล ทารเก รกษติ เทวากจายโน มหาเถโร อันว่าเทพดาอนนช่วยปฏิบัติรักษา พระชาติ ให้นโรภยนิโรคทองหลาย ก็มาเปนน พระกัจจายนมหาเถร แล ทารเก รกษติ เทวริตา วิสาขา พุทธุปาธิกา อันว่านางเทพธิดาอนนช่วยปฏิบัติพระกัณหาพระชาติให้เสวยโภชนแลกษิรชารา ก็มาเปนนางวิสาขา พุทธุปาธิกา นี้แล ปจจยนาโค มหากัสสุโป อันว่าพระคชาธารสารเสวตร อนนให้เปนนเหตุแก่พระทานาธิบตีศรีบรมแพศย์นดร อนนมีนามกร</p>

ตารางที่ ๑๕ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p> บัณฑิตยนาเคนทร์ ก็มาเป็นพระกัศยปเถร แล กาเรณุกา อากาสจรี อิช กิสาโคตมี อันว่านาง ช้างชาติสวิสูทท ภาเอาบุตรเหาะมาถึงถวายเป็น เมื่อวายเป็นชนมชาติ ก็มาเป็นนางกิสโคตมี แล มทุธราชา มหานาโม อันว่าบพิตรกรุงมัทธราชรา ชาอนนเป็นพระอัยกาพระมัทรีศรีสรรพลักษณ์ กัลยา ก็มาเป็นท้าวมหานามแล อพุนนุตเร มหามจุใจ อานนุโท อันว่ามหาอมาตยานุชิต อนนเฝ้าสนิทในปราสาท พระนิเวศราชไพรัชยนต์ ก็มาเป็น พระอานนเถร แล ทานเวยุยาวจุกโร อนาถปิณฑโก อันว่า อมาตยอนนขอบพระราช อัยยาศรัย อนนได้แต่งเครื่องสัตตสดกทยทาน ทายาทย์ ก็มาเป็นอนาถปิณฑโกมหาเศรษฐี แล สลยชนนริโนโท สุตุโชนนมหาราชา อันว่ากรุงสญ ไชยราช ก็มาเป็น พระบาทศรีสุทโชนนาริบัติ ชาติศรีสุวรรณดิถก อนนเป็นชนกแห่งพระตถาคต นี้แล ผุสสุติ เทวี มหามายา อันว่าออกนางสวร รัชดี ก็มาเป็นออกนา ศิริมหามายา อนนเป็นมา คาแต่สมเด็จพระพุทธเจ้านี้ โสคแล มทุทิ เทวี ราหุลมาตา อันว่าเจ้ามัทรีราชเทวี พระบาท ก็มาเป็นนางนารถศรีโยธรา อนน เป็นมารดาแต่พระราหุลกุมาร นี้แล ชาลิกุมารโ ราหุลโล อันว่าเจ้าชาติพระราชเอารสอนนอดุลย์ ก็มาเป็นพระราหุลกุมารนี้ โสคแล กณหาชينا อุปลวณณา อันว่าเจ้ากัณหาชينا พระราชบุตร ก็ มาเป็นนางอุบลพรรณาเถรีนี้ โสคแล เสสปริสา พุทฺธิปริสา อันว่าเศศบริสัชยทงหลาย อนนได้ เคยบำเรอพระตถาคตแต่บุรพชาติ ก็มาเป็น สารูปริสัชย อนนลูกแก้วบรรดธรรม์ พระสรรเพชญ์ </p>

ตารางที่ ๑๕ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p>พุทธนี้ แล เวสสันดร โปน อหเมวาคิ สมมาสม พุทธุ ๑ เวสสันดร ส่วนพระ-แพศยันดรราช อนนชญอในทศชาติว่าทานบารมีศีลบริสุทธ น อญโณ ปุคคโค ไซบุทคคผู้อื่นผู้ไกล อหเเวว คือ พระบรมไตรโลกยบารตถาคค อนนมียศแห่ง พุทธสมบัตติ สมมาสมพุทธุ อนนตรีสแก่สรร เพชดาชาญ โหติ ก็มีกาลต่อบัดนี้ แล เวสสันดร โร โลกนาโถ เอว ชาเรถ ชาตค ๑ ภิกขเว ดูกร ภิกษุบริพาร อารยโยคาพจร โส เวสสันดร อัน ว่าพระแพศยันดรราชราชา อนนเปนจุทธาธิบตี ศรี สมมติเทพเจ้าจอมกษัตริย์ โลกนาโถ อนนได้ตรัส แก่สรรเพชญ์พุทธ อุดคมทิพจักขุ แลเปนพำนัก นแกโลกยสงสาร โหติ ก็มีโดยโบราณนินาย ตุมเห อันว่าท่านทงงหลาย ผู้สาธูสัปปุรุษ ใจบริสุทธ ศรัทธา ติวิธสมปตตี ปญฺเฐนโต อนนจะ ปรารธนาสมบัตติสามประการ มนุสสุคคโมกข สมปตติสงขาโต อนนชกล่าวคือสถานมนุษย์ สมบัตติอนนต อนนชกล่าวคือสวรรค์สมบัตติอนน อนนชกล่าวคืออูบัทริวิเวกสมบัตติอนนอนนรรณ คือพำนักนี้ในนครนฤพาน ชาเรถ จงเร่งมาชารมา ทรงดำรงดำรง ให้เห็นอรรถธรรมที่ยงแจ้ง แสง สดับธรรมบพิตร อนนช รจิตรงงเทศนา อิม มหาเวสสันดรชาตค อนนชื่อพระมหาแพศยันดร ชาติชาฎกโดยพระมเหสีนารธนายกบนนฑูร เสรีจบ ริบูรณธรรมเพำนี้แล</p> <p>(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า ๒๑๕-๒๑๗)</p>

นอกจากนี้จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่าในมหາชาติคำหลวง กวีได้เพิ่มความที่เป็นพุทธรโรวาทต่อจากประชุมชาดกกล่าวถึงผู้ที่มีใจศรัทธา ปรารถนาสมบัติสามประการ^{๑๖} ได้แก่ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และอุบัติวิเวกสมบัติหรือนิพพานสมบัติ ให้เร่งฟังธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดกที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้

การที่กวีเพิ่มความสองส่วนดังกล่าวมาแล้วนี้ ทั้งการเพิ่มความประชุมชาดก และส่วนที่เป็นพุทธรโรวาท ประการแรกอาจเพื่อต้องการให้มหาชาติฉบับนี้เป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด เนื่องจากเป็นมหาชาติฉบับแรกที่มีหลักฐานการแปลปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน และอีกประการหนึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อความ “ส่วนพระแพศยันดรราช อนนธญโอบทศชาติว่าทานบารมีศีลบริสุทธาน อดุโย โอบุคโอบ โอบุทลผู้อื่นผู้โอบ อโอบ คือพระบรมไตรโลกนารถธาคค อนนหมียศแห่งพุทธรสมบัติ สมุมาสมุพุทโอบ อนนตรัสแก่สรเพชดาชาลูล” เป็นที่น่าสังเกตว่า กวีเพิ่มความส่วนนี้โดยให้ความสำคัญว่าพระเวสสันดรผู้ยั้งชวดด้วยทานบารมีอันปรากฏในเวสสันดรชาดกนั้น ไม่ใช่ใครอื่นโอบ แต่ “คือพระบรมไตรโลกนารถธาคค” ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าในส่วนนี้น่าจะมีความพยายามถ้อยทอดความหมายหรือชี้แจงให้เกิดความเข้าใจว่า พระเวสสันดรผู้มากยั้งด้วยทานบารมีหรือแม้แต่พระพุทธเจ้า ได้เสวยพระชาติมาเป็นพระบรมไตรโลกนารถ อันดำรงพระยศเป็นองค์พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาอันเอง สอดคล้องกับแนวคิดที่ปรากฏในสังคมไทยสมัยอยุธยาที่นอกจากได้รับคติเทวราชาที่ให้ความหมายว่าพระมหากษัตริย์คือเทพที่อวดารลงมาเพื่อทำหน้าที่พิทักษ์ปกป้องประชาราษฎร์แล้ว ยังถือคติทางพุทธรศาสนาอันเป็นแนวคิดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่เสริมพระราชอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ให้สูงขึ้นผนวกกับคติความเชื่อของพุทธรศาสนาดังกล่าวจึงมีผลทำให้เกิดการยกคติพระมหากษัตริย์คือพระโพธิสัตว์ ขึ้นเป็นการเปรียบเทียบพระมหากษัตริย์เสมือนพระพุทธเจ้า^{๑๗} สำหรับในสมัยพระบรมไตรโลกนารถมีหลักฐานปรากฏให้เห็นความเชื่อตามแนวคิดนี้ในวรรณคดีเรื่อง ลิลิตยวนพ่าย ในความว่า

“เอกาทศเทพเส้าง เอาจค์

^{๑๖} พจนานุกรมพุทธรศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายว่า สมบัติ คือ ความถึงพร้อม, ความครบถ้วน, ความสมบูรณ์ ๑) สิ่งที่ได้ที่ถึงด้วยดี, เงินทองของมีค่า, สิ่งที่มีอยู่ในสิทธิอำนาจของตน, ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์, สมบัติ ๓) ได้แก่ มนุษย์สมบัติ สมบัติในขั้นมนุษย์ สวรรค์สมบัติ สมบัติในสวรรค์ อาจเรียกว่า เทวสมบัติ หรือทิพยสมบัติ ก็ได้ และนิพพานสมบัติ สมบัติคือนิพพาน

^{๑๗} ศุภาวรรณ ณ บางช้าง, พุทธรธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยสมัยอยุธยาถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), ๕๔.

เป็นพระศรีสรรเพชญ์	ที่อ้าง
พระเสด็จดำรงรักษ	เลี้ยงโลกย ใต้เส
ทุกเทพทุกท้าวไทหว	ช่วยไชย” ^{๑๘}

ข้อความจากลิลิตยวนพ่ายได้แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้รับการยกย่องสรรเสริญว่ามีความยิ่งใหญ่มาก เพราะไม่ได้ถือกำเนิดอย่างคนธรรมดา แต่อุบัติขึ้นจากการรวมตัวของเทพถึง ๑๑ องค์ด้วยกัน ถือกำเนิดเป็นพระศรีสรรเพชญ์ ผู้ตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เองคือพระพุทธเจ้า ทรงเสด็จมาปกปักรักษาไพร่ฟ้าประชาชน โดยมีเหล่าเทพทั้งหลายช่วยให้ได้รับชัยชนะ ในมหาชาติคำหลวงการที่กวีเพิ่มความตามตัวอย่างดังกล่าว จึงน่าจะเป็นอิทธิพลจากคติความเชื่อข้างต้น

จากการศึกษาวิธีการเพิ่มความใหม่ พบว่ากวีเลือกใช้วิธีการเพิ่มความใหม่ ๓ ประเด็น ได้แก่ การเพิ่มความเกี่ยวกับบุคคล การเพิ่มความเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์ และการเพิ่มความเกี่ยวกับประมุขชาติและพุทธโอวาท โดยประเด็นที่กวีเพิ่มความใหม่มากที่สุด คือการเพิ่มความเกี่ยวกับบุคคลซึ่งเป็นตัวละครต่างๆ ได้แก่ การเพิ่มความใหม่แสดงความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า การเพิ่มความใหม่แสดงคุณสมบัติในด้านต่างๆ ของพระเวสสันดร การเพิ่มความใหม่แสดงคุณสมบัติของพระราชกุมารทั้งสอง และการเพิ่มความใหม่เกี่ยวกับนางอมิตตดาเพื่อสร้างความสมเหตุสมผลให้กับเนื้อเรื่อง โดยการเพิ่มความใหม่เกี่ยวกับบุคคลนี้ได้สนับสนุนให้คุณสมบัติอันประเสริฐของพระเวสสันดรเด่นชัดขึ้น ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดการยอมรับ ตลอดจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระเวสสันดรมากขึ้น การเพิ่มความเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์ ได้แสดงให้เห็นว่าบุตรทานที่พระเวสสันดรบำเพ็ญเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และสำคัญมาก ส่วนการเพิ่มความเกี่ยวกับประมุขชาติและพุทธโอวาท ได้ทำให้มหาชาติคำหลวงซึ่งเป็นมหาชาติฉบับแรกที่มีหลักฐานการแปลปรากฏมาจนถึงปัจจุบันเป็นมหาชาติฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด ทั้งนี้การเพิ่มความใหม่ในส่วนหลังนี้ได้ทำให้กวีสามารถถ่ายทอดความหมายหรือชี้้นำให้เกิดความเข้าใจตามทัศนคติส่วนตัวของกวีได้ง่าย ในที่นี้คือการถ่ายทอดคติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์คือเทพเจ้าหรือพระพุทธเจ้า

๑.๒ การขยายความ คือ การเพิ่มรายละเอียดเพื่อขยายหรืออธิบายเนื้อความที่มีอยู่เดิมให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อความนั้นได้กว้างขวางและชัดเจนขึ้น การขยายความที่ปรากฏ

^{๑๘} หอสมุดแห่งชาติ, ลิลิตยวนพ่าย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), ๒.

ในมหาชาติคำหลวงสามารถจำแนกได้ ๗ ประเด็น ได้แก่ การขยายความเกี่ยวกับบุคคล การขยายความเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์ การขยายความเกี่ยวกับการออกบวช การขยายความเกี่ยวกับสถานที่ การขยายความเกี่ยวกับปริมาณและระยะทาง การขยายความเกี่ยวกับสิ่งของ และการขยายความเกี่ยวกับกองทัพ สามารถแสดงให้เห็นวิธีการขยายความในประเด็นต่างๆ ของกวีได้ ดังนี้

๑.๒.๑ การขยายความเกี่ยวกับบุคคล ประกอบด้วย การขยายความความเกี่ยวกับ พระพุทธเจ้า พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระราชมารทั้งสอง ชูชก นางอมิตตดา และอัญจตฤาณี ดังนี้

๑.๓.๑.๑ พระพุทธเจ้า

ในกัณฑ์ทศพร กวีได้ขยายความเกี่ยวกับลักษณะและคุณสมบัติของ พระพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นคุณสมบัติภายนอกและภายใน ได้แก่ เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะตรัสเล่าเหตุการณ์ที่ทำให้พระองค์กราบพระพุทธเจ้าถึงสามครั้ง ทรงตรัสว่าพระองค์เป็นข้าพระบาทของพระพุทธเจ้า และได้มีการขยายความว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีรัศมีงดงาม ดังนี้

ตารางที่ ๑๖ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้า

สุทโธทนะเล่าเรื่องอดีตถวายแด่พระพุทธเจ้า

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญในวันเมื่อพระองค์ประสูติ เมื่อพระพี่เลี้ยงเชิญพระองค์เข้าไปใกล้เพื่อให้นมัสการชฎิลชื่อกาลเทวละ</p> <p>(กัณฑ์ทศพร หน้า ๖๐๐)</p>	<p>ภนฺเต ตุมฺหากํ ชาตทิวเส อีสิสฺส กาทเทวิลฺลสฺส อนฺทนฺตํ อุนฺนิทานํ โว ฯ ข้าแต่พระมุนีนารถ ข้าเปนพระบาทยุคลแห่งพระทศพลบพิตร อันพิจิตรรัศมี ชาติรีนำเกล้าใกล้ เพื่อจะให้ไหว้ กาทเทพิล</p> <p>(กัณฑ์ทศพร หน้า ๓)</p>

การกล่าวว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีรัศมีงดงามนี้เป็นการขยายความให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษ มีความสง่างาม เป็นคุณสมบัติอันประเสริฐภายนอกอันมีเฉพาะพระพุทธเจ้า

หลังจากที่พระพุทธเจ้าแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาเหล่าพระญาติ จนคนทั้งหมดสงบนิ่งลงแล้ว ฝน โบกจรพรรษก็ได้ตกลงมาในทีนั้น เหล่าคนทั้งหลายเห็นเป็น

เหตุการณ์อัศจรรย์ก็พากันกล่าวว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นความอัศจรรย์ที่ไม่เคยเห็นมาก่อน และเป็นอานุภาพของพระพุทธเจ้า ดังนี้

ตารางที่ ๑๗ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน ฝน
โผยรพรชตกในที่ชุมนุมพระญาติ

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ฝนนั้นไม่ตกต้องกายของผู้ไม่ต้องการให้เปียกแม้สักหยาดเดียว ชนทั้งปวงเหล่านั้นเห็นอัศจรรย์นั้นก็เกิดพิศวง ภิกษุทั้งหลายพูดกันว่า โอ น้าอัศจรรย์ โอไม่เคยมี โอ อานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า มหาเมฆ จึงยังฝนโผยรพรชเห็นปานนี้ ให้ตกในสมามคมแห่งพระประยูรญาติทั้งหลาย</p> <p>(กัณฑ์ทศพร หน้า น.๖๐๑)</p>	<p>อาการอัศจรรย์ ก็มีใจอาลัย ดงนี้ โอโห อจุนริย์ โออัศจรรย์นักหนา โอโห อพุกต์ โอบห่อนเห็น แก่ตา แลมามี โอโห พุทธาน อานุภาโว โอ อานุภาพพระศรีศาสดา คุมหิมากว่าชั้นแล ฯ เยสัณณาคินิ สมามคม มหาเมฆ เหวรูป โปกขรวรสติ ในเมื่อหุ่ณุ่พงษ์ญาติกากร อันว่าโผยรพรชธาราก็ตกลงมาด้วยเดช พระผู้เชษฐแก่สงสารนั้นนฯ</p> <p>(กัณฑ์ทศพร หน้า ๔)</p>

การขยายความเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าดังตัวอย่างที่สองนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช่บุคคลสามัญทั่วไป แต่เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติอันประเสริฐภายใน คือทรงมีพระบรมเดชาภาพเหนือกว่าผู้ใด โดยมีฝนโผยรพรชอันเป็นฝนพิเศษไม่ตกในกาลปกติธรรมดาเป็นเครื่องยืนยันความยิ่งใหญ่ของพระองค์

นอกจากนี้การขยายความเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้านี้ยังปรากฏในลักษณะของการใช้คำเรียกที่มีความแตกต่างกันออกไป ภายในเรื่องมหาชาติคำหลวงปรากฏคำที่ใช้แทนองค์พระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก จากการศึกษาวิธีการแปลของกวี พบว่าจากเดิมที่กล่าวถึงในอรรถถาฯ กวีใช้เพียงคำที่แปลจากคำว่า "สตฺถา" ซึ่งมีความหมายว่าพระศาสดาเท่านั้น ในมหาชาติคำหลวงกวีได้ขยายความด้วยการหลากคำเรียกพระพุทธเจ้า เป็นคำที่ความหมายแสดงคุณสมบัติของพระองค์ในด้านต่างๆ เพิ่มเข้าไปในเรื่อง คำที่กวีเพิ่มเข้ามานี้ล้วนแล้วแต่เป็นการให้ความหมายที่ดี แสดงคุณสมบัติอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น สามารถแยกตามลักษณะของกลุ่มคำและความหมายของชื่อ ดังนี้

คำที่ให้ความหมายเกี่ยวกับชาติกำเนิด

พระสัมพุทธชาติตย์ หมายความว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นคุณพระอาทิตย์, พระพุทธเจ้าผู้ทรงประทานแสงสว่างดวงดวงอาทิตย์, พระพุทธเจ้าผู้เกิดในอาทิตย์วงศ์หรือโคตมโคตร

พระผู้เผ่าศนีสัมพุทธชาติตย์ หมายความว่า พระพุทธเจ้าผู้อยู่ในอาทิตย์วงศ์

คำที่ให้ความหมายว่าพระพุทธเจ้าคือผู้มีญาณ / ปัญญา

พระทศพลบพิตร หมายความว่า พระผู้มีกำลัง ๑๐^{๑๕}

พระผู้มีภาค หมายความว่า พระผู้มีพระภาค หรือพระผู้จําแนกธรรม

พระผู้มีญาณ/พระผู้มีญาณยตย์ หมายความว่า พระผู้มีญาณและยศอันยิ่งใหญ่

พระสยมภูวนารถนายก หมายความว่า พระผู้เป็นเอง (ตรัสรู้เอง) เป็นที่พึ่งและเป็นผู้นำ

พระสยัมภูวนารถบวร หมายความว่า พระผู้เป็นเอง (ตรัสรู้เอง) ผู้เป็นที่พึ่งอัน

ประเสริฐ

พระสมโพธิพุทธอยู่เกล้า เहांงำสุนทรสวรรค์ อันมีพระธรรมจักรอันเลิศ หมายความว่า พระผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ผู้มีเชื้อสายที่สืบต่อมาจากเทพเจ้าในสวรรค์ที่ดีงาม มีวงล้อมแห่งพระธรรมที่ประเสริฐ

^{๑๕} บรรจบ บรรณรุจิ กล่าวไว้ในภาคผนวกของพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติ คำหลวงว่า “ทศพล” หรือ “ทศพลญาณ” คือ พระญาณเป็นกำลังของพระพุทธเจ้า ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ฐานานญาณ ปรีชาหยังรู้ฐานะและมีใช้ฐานะ
๒. กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยังรู้ผลของกรรม
๓. สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยังรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง
๔. นานาธาตญาณ ปรีชาหยังรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่างๆ
๕. นานาธมุตติกญาณ ปรีชาหยังรู้ธรรมาศัยความโน้มเอียงของสัตว์ทั้งหลาย
๖. อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยังรู้ความตึงและความหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย

๗. ฌานาทิสังกิลเสาทิญาณ ปรีชาหยังรู้ความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว เป็นต้น
๘. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ปรีชาหยังรู้อนทำให้ระลึกถึงภพที่เคยอยู่หนหลัง คือระลึกชาติได้
๙. จดอุปปาดญาณ ปรีชาหยังรู้จุดและอุบัตติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม
๑๐. อาสวักขยญาณ ปรีชาหยังรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะ คือกิเลสทั้งหลาย.

พระผู้ทรงทิพจักษ์ หมายความว่า พระผู้มีตาทิพย์ (มีญาณหยั่งรู้)
 พระสรรเพ็ชฌ, พระสรรเพ็ชฌพุทธเจ้า, พระสรรเพ็ชฌพุทธอยู่เกล้า
 หมายความว่า พระพุทธเจ้า ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้รู้ทั่ว
 พระภูริบวรญาณมหาดิลกัรนต์ หมายความว่า พระผู้มีปัญญาญาณอันประเสริฐ
 ยิ่ง

คำที่ให้ความหมายว่าพระพุทธเจ้าคืออาจารย์(ผู้สั่งสอน)

พระศาสดาจารย์ธิปตีมนีนารถนายกคิลกัรนต์ หมายความว่า พระศาสดาจารย์ผู้
 ยิ่งใหญ่จอมมุณีผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นยอดแห่งรัตนะ

พระศาสดาจารย์ธิปตี อนนมีพิริยจรยา หมายความว่า พระอาจารย์ผู้มีธรรม

พระศาสดาจุลาโลกคุรุ สวยมภูญาณุสนธิ หมายความว่า พระอาจารย์ผู้มีญาณ
 ปัญญา

พระสรรเพชดาญาณ อารยเทพยมนุษย์ พิศุทธศาสดา หมายความว่า พระ
 อาจารย์ผู้มีญาณปัญญา ผู้มีความเจริญเหนือมนุษย์และเทพ และมีความบริสุทธิ์

พระศรีศาสดา หมายความว่า พระอาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนโดยเฉพาะผู้ตั้งถึ
 ศาสนา

พระโลกเชษฐาจารย์ หมายความว่า พระอาจารย์ผู้เจริญที่สุดในโลก

พระศาสดาบพิตร หมายความว่า พระอาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าอาจารย์ทั้งปวง

พระศาสดาตถาคต หมายความว่า พระอาจารย์ผู้เป็นไปเช่นนั้น(นิพพาน)

พระมุณีพระมเหสีศาสดา หมายความว่า พระญาติผู้ยิ่งใหญ่ผู้เป็นอาจารย์

พระผู้เป้นโลกยศาสดา หมายความว่า พระผู้เป็นอาจารย์ของโลก

พระผู้เป้นบดีพุทธาจารย์ หมายความว่า พระผู้เป็นเจ้าแห่งอาจารย์ทั้งหลาย

พระไตรโลกาจารย์ หมายความว่า พระอาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนในสามโลก

คำที่ให้ความหมายว่าพระพุทธเจ้าคือผู้ยิ่งใหญ่

พระดิลก หมายความว่า พระผู้เลิศ, พระผู้ยอด

พระนรลธิธ้อธิบดิศรบวรอมรแมนสวรรคค์ หมายความว่า พระผู้เป็นมนุษย์ผู้
 เป็นใหญ่อันประเสริฐ ถ้าเลิศและเป็นอมตะดังเทวดาในสวรรคค์ หมายถึง

พระอนนตทิวร หมายความว่า พระผู้ประเสริฐยิ่งและไม่มีที่สิ้นสุด

คำที่ให้ความหมายว่าพระพุทธเจ้าคือผู้เป็นที่พึ่งของโลก

พระไตรโลกนารถ หมายถึง พระผู้เป็นที่พึ่งในสามโลก^{๕๐}

พระผู้บีบบาปบานบุญ อุดุลยเดชโโขไชย ไตรภพนารถ หมายถึง พระผู้
กำจัดบาปสร้างบุญ ผู้มีอำนาจ ผู้เป็นที่พึ่งของโลกทั้งสาม (กามภพ รูปภพ อรูปภพ)

พระไตรโลกยมุนีนารถ หมายถึง พระมุนีอันเป็นที่พึ่งของโลกทั้งสาม

พระไตรโลกยมุนี ศรีสุรินทาทิตพงษ์ หมายถึง พระมุนีอันเป็นที่พึ่งของ
โลกทั้งสาม ผู้เป็นเผ่าพงศ์ของพระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่เหนือเทวดาทิ้งหลายที่สง่างาม

พระศาสดามหาบรมไตรภพนารถ หมายถึง พระอาจารย์ผู้เป็นที่พึ่งใน
สามโลก

พระมุนีนารถ หมายถึง พระมุนีผู้เป็นที่พึ่ง(ของโลก)

คำที่ให้ความหมายว่าพระพุทธเจ้าคือผู้ชนะ

พระชินนทร์ หมายถึง ผู้ชนะที่ยิ่งใหญ่

พระวินายก ดิลกโลกสวรรค์ หมายถึง พระผู้กำจัดกิเลสผู้เป็นยอดแห่ง
ความยิ่งใหญ่ในโลก

พระมารพิชิตพิภสิตบรมญาณ หมายถึง พระผู้ชนะมารและมีพระญาณ
อันยอดเยี่ยมซึ่งแผ่ขยายออกไปแล้ว

พระมาราภิภูครูปดีศีลวิสุทธ หมายถึง พระผู้ชนะมารผู้เป็นเจ้าของครุผู้มี
ศีลบริสุทธ

พระมาราภิภูครุราชาบดี หมายถึง พระผู้ชนะมารผู้เป็นเจ้าของครุ

พระศาสดาบทพิตรพิชิตมาร หมายถึง พระอาจารย์ผู้มีอำนาจเหนือมาร

พระมารพิชิตพิภสิตบรมญาณ หมายถึง พระผู้ชนะมารและมีพระญาณ
อันยอดเยี่ยมซึ่งแผ่ขยายออกไปแล้ว

พระพุทธเจ้าผู้แปลปราบพลมาร หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ปราบเหล่ามาร
ได้อย่างราบคาบ

พระผู้เชษฐแก่สงสาร หมายถึง พระผู้เป็นใหญ่เหนือสังสารวัฏ

^{๕๐} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา มหาวิทยาลัยมหิดล ให้ความหมายว่า "ไตรภพ" โลกทั้ง
๓ ในที่นี้ คือ กามภพ รูปภพ และ อรูปภพ.

คำที่ให้ความหมายเกี่ยวกับการหลุดพ้น / นิพพาน

พระผู้พ้นทุกข์ทุกขนฤโทษบพิตร หมายความว่า พระผู้เป็นใหญ่ผู้ปราศจากทุกข์
ปราศจากโทษ

พระผู้ผ่านสงสาร หมายความว่า พระผู้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

พระผู้เชษฐแก่สงสาร หมายความว่า พระผู้เป็นใหญ่เหนือสังสารวัฏ

พระศรีสุคต หมายความว่า พระผู้เสด็จไปดีแล้ว หมายถึงพระพุทธเจ้า

ตลาคต/พระตลาคต หมายความว่า พระผู้ไปเช่นนั้น ... เป็นต้น

จากตัวอย่างคำที่กวีสรรมาใช้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าข้างต้น ล้วนแล้วแต่เป็นคำยกย่องสรรเสริญพระคุณของพระองค์ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่ากวีเลือกใช้วิธีการคงความเรียกพระพุทธเจ้าว่า พระศาสดา และขยายความด้วยการหลากคำเรียกพระองค์แบบต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นคำที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระองค์นั้น สันนิษฐานว่าการที่กวีเลือกขยายความในลักษณะดังกล่าวนี้ เพื่อต้องการสื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นปัจเจกบุคคลผู้ยิ่งใหญ่เหนือใคร เพราะการเป็นพระพุทธเจ้านั้น เป็นเรื่องที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างธรรมดา คือไม่ใช่ใครมีความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะสามารถเป็นได้ทุกคน จะมีก็แต่ยอดบุรุษเท่านั้นจึงจะสามารถเป็นได้^{๕๑} บุคคลใดที่จะเป็นพระพุทธเจ้าจึงต้องมีความเป็นเลิศและประเสริฐสุดในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นชาติกำเนิด รูปลักษณะ ทั้งยังต้องผ่านการบำเพ็ญบารมีมาอย่างยิ่งยวด จนสามารถตรัสรู้ได้ด้วยปัญญา สามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ คำที่ใช้ในการกล่าวถึงพระองค์จึงเป็นคำที่แสดงถึงความเป็นเลิศ และมีอภิมหาที่ไม่มีใครเสมอเหมือน

ในมหากาพย์คำหลวง กวีได้ใช้การหลากคำและการเพิ่มรายละเอียดเพื่อขยายความเมื่อกล่าวถึงพระพุทธเจ้าโดยถ่ายทอดสารที่เป็นคุณสมบัติอันเป็นเลิศของพระองค์ทั้งในทางโลกอันได้แก่ชาติกำเนิดของพระองค์ และทางธรรม รวมทั้งคำแสดงความยกย่องพระองค์ว่าเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่เหนือสรรพสิ่ง โดยเฉพาะพระองค์เป็นผู้มีธรรมเหนือกว่าใครทั้งปวง นับเป็นวิธีการที่สามารถสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่าน และอาจมีผลสืบต่อไปถึงความศรัทธาพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์ผู้ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของการเป็นพระพุทธเจ้า หรือผู้มีอนาคตเป็นพระพุทธเจ้าอันประกอบด้วยความประเสริฐสุดเหนือใครอีกด้วย

^{๕๑} พระเทพมุนี(วิลาส ญาณวโร), ศาสตราจารย์ด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์ธรรมสาร เพื่อความผาสุกของสังคม, ๒๕๓๔), ๑๕.

๑.๒.๑.๒ พระเวสสันดร

การขยายความเกี่ยวกับพระเวสสันดรเป็นวิธีการที่กวีเลือกใช้มากในมหากาพย์คำหลวง ทำให้ความสำคัญของพระเวสสันดรในฐานะตัวละครเอกของเรื่องมีความสำคัญเด่นชัดขึ้น เพราะล้วนแต่เป็นการแสดงคุณสมบัติอันประเสริฐของพระเวสสันดรทั้งสิ้นสามารถยกตัวอย่างได้ดังนี้

ในกัณฑ์ชูชก ตอนที่ชูชกถูกฝูงสุนัขของพรานเจตบุตรไล่กัดชูชกได้ปีนขึ้นไปหลบอยู่บนต้นไม้ ความกลัวทำให้ต้องร้องตะโกนถามหาผู้ที่สามารถบอกทางไปสู่ที่ประทับของพระเวสสันดร ด้วยการพรรณนาคุณของพระเวสสันดร โดยขยายความว่าพระเวสสันดรคือ ผู้ทรงธรรมอันประเสริฐ มากยิ่งด้วยน้ำพระทัยแห่งการทำทาน พระองค์เป็นผู้นำความสุขแก่สรรพชีวิตในโลก เปรียบเสมือนแผ่นดิน แม่น้ำ และต้นไม้ใหญ่ เป็นที่พักพิงยามทุกข์ร้อน สามารถต่อชีวิตและสร้างความสุขสำราญให้แก่เหล่าคนและสัตว์ทั้งหลาย ดังนี้

ตารางที่ ๑๘ เปรียบเทียบอรรถกา เวสสันดรชาดก กับ มหากาพย์คำหลวง ตอน ชูชก

หนังสือป่าขึ้นต้นไม้และกัณฑ์ร้องถามหาผู้บอกทางไปสู่ที่ประทับของพระเวสสันดร

อรรถกา เวสสันดรชาดก	มหากาพย์คำหลวง
ชูชกนั้นถูกฝูงสุนัขล้อมไว้ ขึ้นนั่งบนต้นไม้ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า ใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดร พระราชบุตรผู้ประเสริฐ ผู้ทรงชำนะ มัจฉริยะ ไม่ปราชัยอีก ผู้ประทานความปลอดภัยในเวลาที่มีภัยแก่เรา พระองค์เป็นที่อาศัยของเหล่าชายาจาก เช่นกรณีใดเป็นที่อาศัยแห่งเหล่าสัตว์ ใครจะบอก	อิม่า กาธา อภาสภ เถ้าทุรชนชั่วชั้น สรอื่นออก ร้องรำสัลลย์ โภ ราชบุตุต นิสภ ฃญาธรรมพั้นแพ่ง ใครรู้แห่งไหนไป ชนุตมปราจิต กรุงไฟทโกกรม ก่อหล้าใจเพื่อยฟ้าทำทาน ภย เขมสุสทาตาร ออาจให้สุขสำราญแก่โลกย ที่ต้องโตกกลวแกลน โภ เม เวสสนดร วิฑู ใครรู้แดนเจ้าช้าง จงบอกบ้างแก่กู โย ยาจต์ ปติภูจาลี พระแพศยันดรตนใด ฝูง เชื้อใจใจถึง ยากพิงสู่สภาร ภูตานิ ธรณิรีว ทำาวรนั้นนปานแผ่นดิน กว้าง ทุกทวยอ้างอาศรย ทรณูปมี มหาราช พระแพศยันดรจตุแผ่นดิน สัตว์ ถ้วนหน้าอยู่เย็นใจ โภ เม เวสสนดร วิฑู ใครรู้แห่ง พระแพศยันดร บอกจงอรใจกู โย ยาจต์ คติ อาสิ พระแพศยันดรใครคู่จากสู่แสวงหา สวนดินี นว สาคโร คือสาครอย่างย่าน แม่น้ำน่านองถึง อุทูปมี มหาราช อันว่าพระแพศยันดร อนนเสมอ

ตารางที่ ๑๘ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ข่าวพระเวสสันดรมหาราชผู้เปรียบเหมือนแม่ธรณี แก่เราได้ พระองค์เป็นที่ไปเฝ้าของเหล่าจาก ดัง สาครเป็นที่ไหลไปแห่งแม่น้ำน้อยใหญ่. ใครจะ บอกข่าวพระเวสสันดรผู้เปรียบเหมือนสาครแก่เรา ได้ พระองค์เป็นคังสระน้ำที่มีท่าอันงาม ลงดื่มได้ ง่ายมีน้ำเย็น นำรื่นรมย์ คารคายไปด้วยดอก บุณฑริกบัวขาว ประกอบด้วยละอองเกสร.ใครจะ ฟังบอกข่าวพระเวสสันดร ผู้เปรียบเหมือนสระน้ำ แก่เราได้ พระองค์เปรียบประหนึ่งต้นนิโครธใกล้ ทาง มีร่มเงานำรื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคน เดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน. ใครจะฟัง บอกข่าว พระเวสสันดรมหาราชแก่เรา ได้ พระองค์เปรียบเหมือนต้นไม้ที่ใกล้ทาง มีร่ม เงานำรื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้ เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน. ใครฟังจะบอก ข่าวพระเวสสันดรมหาราชแก่เราได้ พระองค์ เปรียบเหมือนต้นมะม่วงที่ใกล้ทาง มีร่มเงานำ รื่นรมย์ใจ เป็นที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้า เหน็ดเหนื่อยมาในเวลาร้อน. ใครจะฟังบอกข่าว พระเวสสันดรมหาราชแก่เราได้ พระองค์เปรียบ เหมือนต้นรังที่ใกล้ทาง มีร่มเงานำรื่นรมย์ใจ เป็น ที่พักอาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อย มาในเวลาร้อน. ใครจะฟังบอกข่าวพระเวสสันดร มหาราชแก่เราได้ พระองค์เปรียบเหมือนต้นไม้ ใหญ่ที่ใกล้ทาง มีร่มเงานำรื่นรมย์ใจ เป็นที่พัก อาศัยของคนเดินทาง ผู้เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อยมาใน เวลาร้อน. ใครจะแจ้งข่าวของพระองค์ ผู้ทรงคุณ เห็นปานนั้นแก่เรา เมื่อเราเข้าไปในป่าใหญ่พรว้า เพื่ออยู่อย่างนี้ บุคคลใดบอกว่า ข้าพเจ้ารู้ข่าว</p>	<p>รัตนานครสรสินธุ์ โกเม เวสฺสนฺตฺร วิฑู โครรู้แห่ง เจ้าแผ่นดินชื่อพระนรินทรแพศยันดร อย่าให้กู ให้หอนวานบอกรา ถุลยามติฎฺฐํสุปิวิ คังถา คังถสโรช ทำช้อยโชติคฺวรม สีสฺวทกั มโนรมมโนภิรมย์สโรชิต กษีตฺริถคฺวาม ปุณฺทริ เกหิ สนฺถนฺนํ อัมภุชหลามเหลืออ่าน ทุกอย่าง ย่านขรรยงสินธุ์ ยุคต์ กิณฺชกฺขเรณฺนา อรพินฺธุ บางนุษบบววมาศ เกสรสาธุ เสาวคนธ์จจร รหุปนํ มหาราช อนุมัติพระแพศยันดรดาบศ พียงรททิสสร โก เม เวสฺสนฺตฺ วิฑู โครเห็น หรรษบอกบ้าง ที่พระผู้สร้างสาธุจรรยา อสุตถัว ปโต ชาต คังถาคังถโพพถุขากัง กว้างเกิดแทบทั้งทางทวย สิตฺจฉาย มโนรม ไบขยวรมเรื้อยสรนุกนึเถื้อยฉายา สนฺदानํ วิส เมนฺदानํ อาจโลมลาเพโลกย์ อันร้อนโรคล้ำเค็ญ กิลนฺदानํ ปฏิคฺคหํ เปนพำนักนึในราชภู อันมล้ำมารคจรัลจร ตฺวปมํ มหาราช อนุมัติ พระแพศยันดรโพธิสัตว พียงอัสยวิศาล โก เม เวสฺสนฺตฺร วิฑู โครรู้วานว่ารา ที่พระผู้เพื่อยฟ้าดิน เกษม นิกฺขรํ ปถชาต คังถาคังถไชรชรอม ชโรอออร์ทือแทบทางเดอร สิตฺจฉาย มโนรม รมเย็นเมอลมีคเมฆ พียงชลเสกเสบยใจ สนฺदानํ วิสเมนฺदानํ ทวยใด เดอรแควร์อน ดับไซ้ซ็อน กัลหายหิว กิลนฺदानํ ปฏิคฺคหํ รมเย็นฉิวเฉื้อ หล้า ถ้วนหน้าเหน้อยพำนักนอน ตฺวปมํ มหา ราช อนุมัติพระแพศยันดรสันโดฐ พงนียโครธ สูงสเบอย โก เม เวสฺสนฺตฺร วิฑู โครรู้เฉลอยกู กล่าว ที่ท้าวผู้ กล่าวคสังกรรม อมพิ วิย ปถ ชาต คังถาคังถไม้ม่วงมาศ บแคลัวคลาสทางเทอน</p>

ตารางที่ ๑๘ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>บุคคลนั้นชื่อว่ายังความร่าเริงให้เกิดแก่เรา อนึ่ง เมื่อเราเข้าไปในป่าใหญ่พราห์เพื่ออยู่อย่างนี้ บุคคลใดบอกข่าวว่า ข้าพเจ้ารู้จักราช นิवासถานของพระเวสสันดร บุคคลนั้นพึงประสพบุญมิใช่น้อย ด้วยคำบอกเล่าคำเดิยวนั้น.</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชยนต์ ได้แก่ ผู้ชนะความตระหนี่. บทว่า โกเม เวศฺสนฺตฺร วิหฺว ความว่า ชุชกกถ่าว่าใครจะพึงบอกข่าวพระเวสสันดรแก่เรา. บทว่า ปติฏฺฐาสิ ความว่า ได้เป็นที่พึงอาศัย. บทว่า สนฺदानํ ได้แก่ เป็นไปโดยรอบ. บทว่า กิลฺนฺदानํ ได้แก่ ผู้ลำบากในหนทาง. บทว่า ปฏิกุคฺหํ ได้แก่ เป็นผู้รับ คือเป็นที่พึ่งอาศัย. บทว่า อหิ ชานนฺติ โย วชฺชา ความว่า ผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ารู้สถานที่ประทับของพระเวสสันดร.</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๘๒)</p>	<p>สิตจฺฉายิ มโนรมิ โยบงงเหอนหาวบค มีรศ เรือยใจคน สนฺदानํ วิสเมนฺदानํ ทวย ทูรพลทิว หอบ ให้ชุ่มชอบใจคีน กิลฺนฺदानํ ปฏิกุคฺหํ สบสัตว์ยืนยั้งอยู่ ดับร้อนสู่สโมสร ตฤปมิมหาราช อนึ่งคือพระแพศยันดรแมนมูรติ พี่ยงพฤษจฺรณฺญเจรอนฺผล โกเม เวศฺสนฺตฺร วิหฺว ไกรรู้หนแห่งให้ อย่าไว้ว่าแก่กูหนึ่งรา สาลํ วิย ปเถ ชาตี คังงถาดังไม้รงงจรจิตร อันอยู่ชชิตทางเทา สิตจฺฉายิ มโนรมิ ร่มเย็นเอาใจโลกย์ถ้า โล้โยกโยกราง สนฺदानํ วิสฺมฺदानํ ทวยคน ครางซ้อนไข ครันอยู่ได้แรงมา กิลฺนฺदानํ ปฏิกุคฺหํ ท้าวประชา พยาริ ได้ศุขสาธุสาทร ตฤปมิมหาราช อนึ่งคือพระแพศยันดรใจกล้าย ประดุจเพียงศาลสวรรค โกเม เวศฺสนฺตฺร วิหฺว บอกงทนนที่ร้อน ท้าวชผู้ซ้อนชิงทำทาน ทุมิ วิย ปเถ ชาตี คังงถาดังไม้พฤษฺฐารเหลือแผล่ หนุ่มแก่โกลัมรคา สิตจฺฉายิ มโนรมิ ฉายร่ม ร่มร้อน ชรอันอ่อนเอาใจ สนฺदानํ วิสเมนฺदानํ คนใดมามม่าว บให้ฟ่าวผาแเด กิลฺนฺदानํ ปฏิกุคฺหํ ยอดแสะแททวยศายย สบสัตว์ยากอยู่เสบอย ตฤปมิมหาราช อนึ่งคือพระแพศยันดรลหยอย ทูกษราชฎร์ พี่ยงพฤษฺฐาชาตริราชิ...</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๘๐-๘๒)</p>

จากตัวอย่าง กวีมหาชาติคำหลวงได้ขยายความจากในอรรถกถาฯ ที่เรียกเพียงพระนามพระเวสสันดรเท่านั้น ด้วยคำที่ให้ความหมายแสดงคุณสมบัติของพระเวสสันดรว่าเป็นผู้มี ความงาม และเป็นผู้มีธรรมจรจรยา ได้แก่ "พระแพศยันดรแมนมูรติ" เป็นผู้มีรูปร่างงดงามดุจ เทวดา "ท้าวผู้กล่าวคลังธรรม" พระผู้ทรงธรรม "พญาธรรม์พันแห่ง" เป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรง

ธรรมเหนือกว่าใครในโลก “พระผู้สร้างสารัศจรรย์” พระผู้มีความประพฤติดีแล้ว “พระแพศยันดร สันโดษ” พระเวสสันดรเป็นผู้มีก้น้อย “กรุงไผทโกรมก้อหล้า ใจเพื่อยฟ้าทำทาน อาจให้สุขสำราญ แก่โลกย์ ที่ต้องโศกกลวกลน” เป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้มีน้ำพระทัยในการทำทาน สร้างความสุข ให้แก่โลกที่ตกอยู่ในความทุกข์ที่น่ากลัว “พระผู้เพื่อยฟ้าดินเกษม” เป็นพระผู้มีพระทัยกว้างขวาง แผ่นฟ้าทำให้คนทั้งหลายอันเปรียบเสมือนดินมีความสุข “ท้าวธวัชอุ๋นจิงทำทาน” พระเจ้าแผ่นดินผู้เอาชนะด้วยการทำทาน

การขยายความของกวีเป็นการเน้นย้ำว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ที่มีน้ำพระทัยกว้างขวาง น้ำพระทัยของพระองค์สามารถช่วยเหลือคนตลอดจนสัตว์ทั้งหลายได้เหมือนกับแม่น้ำ แผ่นดิน และต้นไม้ใหญ่ ให้ประโยชน์และสร้างความสุขแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก

ตอนที่ชูชกพบกับพราณเจตบุตรแล้วได้หลอกพราณเจตบุตรให้เชื่อว่าตนเป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงสญชัยเดินทางมาเพื่อเชิญเสด็จพระเวสสันดรกลับเมือง พราณเจตบุตรหลงเชื่อคำลวงของชูชกจึงต้อนรับชูชกอย่างดีด้วยอาหารที่ตนมี ตอนนีวกวีขยายความจากอรรถกถาฯ ที่กล่าวถึงพระองค์เป็นผู้ให้ตามความต้องการของผู้ขอ ดังนี้

ตารางที่ ๑๕ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พราณเจตบุตรมอบอาหารและน้ำเป็นเครื่องบรรณาการแก่ชูชก

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>... ข้าจะให้กระบอกน้ำผึ้งและขาน้ำอย่างเป็นบรรณาการแก่ตา และจักบอกประเทศที่พระเวสสันดรผู้ประทานความประสงค์ประทับอยู่แก่ตา.</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๘๕)</p>	<p>ททามิ อิทถจ มฐโน ตุมพิ กุกิให้น้ำผึ้งรวงแลบาย มิคสนุธิญจ อิกขาทราย เตอมต่างเข้า เปนผอก ดุยหิ แก่ท่านผู้จะไปบอกพระราชกิจการเพื่อจะไปอัญเชอญพระภูบาลบพิตรนั้นนตถจ เต เทสมกขิสลั ยตุถ สมุมติ กามโทติ ฯ</p> <p>ยตุถ เมาะ ยสุมี ปเทเส ยงประเทศใดนั้นนท่านเวสสนุติโร ราชา ที่ท้าวธวัชผู้ผ่านแผ่นดิน อันเปนนรินทรนายก กามโทโท อันให้อ้อมอกโลกยสงสารอวยพระทานอรเอม เปรมปรารธนาเนื่องนิตยสมุมติ เมาะ วสติ แลท้าวธเสด็จสถิตยสิงสังวาส</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๘๕)</p>

จากตัวอย่างนอกจากจะกล่าวว่พระเวสสันดรเป็นผู้ให้ตามแต่ปรารถนาของผู้ขอแล้ว ในมหาชาติคำหลวงก็ขยายความว่าพระองค์เป็นถึงผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ มีความยินดีต่อการให้ อย่างสม่ำเสมอ และเต็มความปรารถนาของผู้ขออีกด้วย

กัณฑ์กุมาร เมื่อชุกเดินทางไปตามที่อัจจุตฤณีบอกจนถึงสระโบกขรณี ได้คิดว่าเวลานี้ เย็นเสียแล้วไม่เหมาะสมที่จะเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดร เนื่องจากเป็นเวลาที่พระนางมัทรีกลับจากป่า พระนางซึ่งเป็นหญิงอาจขัดขวางทานที่ตนจะได้จากพระเวสสันดร เวลาที่เหมาะสมต่อการเฝ้า พระเวสสันดรเพื่อทูลขอพระราชกุมารทั้งสองจึงน่าจะเป็นวันรุ่งขึ้นเมื่อพระนางมัทรีเสด็จเข้าป่าไป แล้ว คิดได้ดังนั้นชุกจึงขึ้นไปพักนอนบนภูผาแห่งหนึ่งไม่ไกลนัก ตอนนี่กวีได้ขยายความแสดง คุณสมบัติของพระเวสสันดร ดังนี้

ตารางที่ ๒๐ เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน ชุกก คำนวณช่วงเวลาเหมาะสมในการเฝ้าพระเวสสันดร

บรรดกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พรุ่งนี้เวลาพระนางเสด็จไปป่า เราจึงไปสู่ อารมบพเฝ้าพระเวสสันดรราชฤณี ทูลขอกุมาร กุมารทั้งสอง เมื่อพระนางยังไม่เสด็จกลับ ก็จักพา สองกุมารกุมารนั้นหนีไป</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๐)</p>	<p>เสว ตสุตา อรณณคคกาคเ ในกาลพฤษนี้เข้า ครั้นเจ้ามัทรี คบศนีนักพรต จากพระดาบสไป ป่านั้นน อสุสมปท คนตุวา อันว่ากูก็จะได้เต้า เข้าไปสู่ ถึงที่อยู่อารมณนั้น เวสสนดร อุปสงก มิตุวา ครั้นกูเข้าไปใกล้พระราชฤณี อันมีใจ ตยาคนั้นน ทารเก ยาจิตวา กูก็จะขอพระราช เกามารทงสององค์ แต่ทำวธผู้จงจำเรอญชรรม ทุกเมื่อนั้นน ตาย อนาคตย เอว ในเมื่อเจ้ามัทรี ไปบมิมาสู่อารมบพนั้นน เต คเหตุวา ปกุกมิสุ สามีติ กูก็จะเอาสองกุมารกุมาริ ไปโดยดีด้วย ค่วนแล</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๐๗)</p>

จากตัวอย่างจะเห็นว่า กวีได้ขยายความกล่าวถึงคุณสมบัติของพระเวสสันดรว่า พระองค์คือพระเวสสันสันดรเป็นพระราชาสผู้ถือเพศเป็นฤณีเป็นผู้ที่มีใจใฝ่ต่อการให้การเสียสละ และพระองค์ทรงหมั่นเพียรต่อการเจริญธรรมตลอดเวลา

เวลาเช้าของวันรุ่งขึ้นเมื่อพระนางมัทรีออกไปสู่ป่าแล้ว พระเวสสันดรได้เสด็จออกมาประทับนอกอาศรมเพื่อรอคอยการมาถึงของชุกกอย่างพระทัยจดจ่อหลังจากพระองค์ทรงหยั่งรู้ด้วยพระญาณแล้วว่าวันนี้จะมีพราหมณ์มาขอพระราชกุมารทั้งสองจากพระองค์ ในอรรถกถาฯ ให้ความต่อนี้ว่า พระเวสสันดรประทับนั่งเหมือนพระพุทธรูปทองที่ตั้งอยู่บนแผ่นศิลา ในมหาชาติคำหลวงกวีได้ขยายความต่อนี้ว่า พระเวสสันดรมีพระองค์เหมือนพระพุทธรูปทองที่มีผิวเนื้องามราวกับแท่งทองคำที่มีเนื้อบริสุทธิ์ นอกจากนี้ในอรรถกถาฯ ได้เปรียบเทียบการรอคอยชุกกของพระเวสสันดรว่าเหมือนนักเลงสุราที่ต้องการดื่มสุรามาก โดยกวีได้ขยายลักษณะเดียวกันในมหาชาติคำหลวงว่าพระเวสสันดรรอคอยอย่างกระวนกระวายเหมือนชายคนหนึ่งที่ยากดื่มเหล้ามาก ให้ภรรยาคนไปซื้อที่ตลาด แต่ต้องอดทนรอทั้งที่แทบจะทนไม่ไหว ดังนี้

ตารางที่ ๒๑ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรรอคอยการมาของชุกก

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ถ้าคืบนั้น พระมหาสัตว์เสด็จออกหน้าพระบรรณศาลาประทับนั่ง คุงสุวรรณภูมิมาตั้งอยู่ ณ แผ่นศิลา ทรงคิดว่า บัดนี้ยากจักมา ก็ประทับทอดพระเนตรทางมาแห่งยากนั้น คุงนักเลงสุรายากดื่มฉะนั้น</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๑)</p>	<p>มหาศตโตปิ ปณณศาลโต นิกขมิทวา ส่วนพระมหาสัตว์ก็เสด็จออก อยู่นอกบรรณศาลา พระองค์ โสคแล ปาสาณผลเก สุวณณปฏิมา วิย นิสิติควา ท้าวธเสด็จเหนือศิลาบาตรบรรยงก์ ก็มีพระองค์คือพระมาศ เนื้อนิกขชาติชามพูนุทศรีสุทธประไพ จึงจะคิดในพระราชหฤทัย คังงนี้ อิทานิ ยาจโก อาคมิสุสติ ในกาลบัดนี้อันว่า ยาก ก็จะต้องเดินไต่เต้า เข้ามาสู่ภูษัดนี้แล ปีปาสีโต วิย สุราโสณโท ตสุสาคมนมมคค์ โอลิเกนุโต นิสิติ พระโพธิสัตว์เสด็จนั่งอยู่ท่า เลงแลหา ยากอันจะมาสู่พระองค์นั้นนฤา คือชายผู้หนึ่ง มักกินเหล้า แลเหล้ามีทันปาก อดอยากถ้าดูทล ใช้เมียมคนไปตลาด ไล่จะขาดรอนๆ อยู่เนิ่นนฯ</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๐๕-๑๑๐)</p>

จากตัวอย่างเป็นการขยายคุณสมบัติของพระเวสสันดร ทั้งในด้านรูปลักษณะภายนอกว่า พระองค์มีความสง่างามดุจดังพระพุทธรูปทอง มีผิวงามดุจดังทองบริสุทธิ์ และภายในว่าพระองค์

มีความปรารถนาที่จะได้สร้างบุญด้วยการทำทานต่อชุก ยากที่กำลังจะเดินทางมาเฝ้าพระองค์ โดยการเปรียบเทียบความปรารถนาทำทานอย่างแรงกล้านั้นว่าทำให้พระองค์มีความกระวนกระวายมาก เหมือนชายคิดเหล่าที่อยากดื่มเหล้ามากจนรู้สึกเหมือนเผลอจะขาดในอีกไม่นาน และรอคอยการกลับมาของภรรยาที่ไปซื้อเหล้าที่ตลาดอย่างทรมาณ

เหตุการณ์ต่อมา หลังจากที่พระเวสสันดรเสด็จออกมาประทับรอยอยู่ที่หน้าอาศรม พระองค์ซึ่งทอดพระเนตรทางเดินอยู่แล้วก็ได้เห็นชุกมุงเข้ามา ในมหาชาติคำหลวงกวีได้ขยายความว่าชุกมาถึงอาศรมของพระเวสสันดรเพราะตระหนักดีว่าพระเวสสันดรทรงศรัทธาต่อการบริจาคทานมาก ซึ่งความศรัทธาตัวเองทำให้พระองค์คิดว่าการมาของชุกในครั้งนี้ จะทำให้พระองค์ได้บำเพ็ญทานบารมีที่พระองค์ระงับไว้เป็นเวลา ๗ เดือนอีกครั้ง คิดได้ดังนั้นจึงตรัสเรียกชุกให้เข้าไปสู่ที่ประทับของพระองค์ ความตอนนี้อยู่ในอรรถกถา กล่าวว่พระเวสสันดรทรงมีความสุขยิ่ง ส่วนในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความสุขในการที่จะได้บำเพ็ญทานของพระเวสสันดรว่าพระองค์ทรงมีความสุข มีความเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง นอกจากนั้นกวียังให้ความว่าพระองค์มีจิตใจเบิกบาน ประกอบด้วย “เบญจพิช”^{๔๒} หรือความอิ่มเอิบใจ ๕ ประการ ดังนี้

ตารางที่ ๒๒ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชุก

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
พระบรมโพธิสัตว์ทอดพระเนตรทางมาก็ทอดพระเนตรเห็นชุกพราหมณ์มาอยู่ทรงเป็นเหมือนยกทานธูระซึ่งทอดทิ้งมา ๗ เดือน	โส มคฺคํ โอลโลเกนฺโต อันว่าพระมหาสัตว์ก็ตั้งตาแลตรงอง ซึ่งชั้นนช่องมรรคา ที่มีผู้จะมานั้นนโศคแล พุราหมณฺ อากฺจุนฺตํ ทิสฺวา

^{๔๒} บรรจบ บรรณรุจิ กล่าวไว้ในภาคผนวกของพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง “เบญจพิชปิติ” หมายถึง ความอิ่มเอิบใจ ๕ ประการ คือ ๑. ขุททกาปิติ(ขุททกาปิติ) ปิติเล็กน้อยเกิดขึ้นมีอาการทำให้ขนชูชันหรือน้ำตาไหล ๒. ขณิกาปิติ(ขณิกาปิติ) ปิติชั่วขณะ เกิดขึ้นมีอาการทำให้ร่างกายรู้สึกเย็นเป็นขณะๆ ในร่างกาย คล้ายฟ้าแลบแปลบๆ ๓. โอกันตिकाปิติ(โอกันตिकाปิติ) ปิติเป็นระลอกๆ เกิดขึ้นทำให้รู้สึกเย็นวาวๆ หรือเย็นชู่ๆ ในร่างกาย คล้ายระลอกคลื่นกระทบฝั่ง ๔. อุพเพงคาปิติ(อุพเพงคาปิติ) ปิติไหลลลย เป็นปิติอย่างแรง เกิดขึ้นทำให้รู้สึกเบิกบานใจและมีพลังจนทำให้แสดงอาการ หรือทำอาการบางอย่างออกมาได้ เช่น ตัวลอยหรือเปล่งอุทาน ๕. ผรณปิติ(ผรณปิติ) ปิติซาบซ่าน เกิดขึ้นทำให้รู้สึกเย็นซ่านแผ่เอิบอาบไปทั่วร่างกาย เป็นปิตินิคที่เกิดจากสมาธิ.

ตารางที่ ๒๒ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>จึงดำรัสว่า แน่ะพราหมณ์ผู้เจริญ แกจงมาเถิด ทรง โสมนัส...</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๑)</p>	<p>สตตมาเส นิกุขิต์ ทานธูร์ อุกุขิเปโนโต วิย ธก็ เห็น พราหมณบมิเยียบยง ผงงเข้ามาโดยศรัทธา จอมราช มโนนารธราพิง คำนึงดุจดงพราหมณ จะมาชรถอ ยอตรทรวงทานบารมีอันปลงไว้ ได้ เจ็ดเดือนเลื่อนวันกิน จรหล้านั้นน เอหิ วดโก พุ ราหุมนาติ ธกั่มสาสนคูกรพราหมณ อย่างามแล เข้ามา ถึงอาสนาเราอยู่ นี้ โสมนสฺสคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค พระหฤทัยปริดาภิรมย์ ชมชื่นเห็นหรรษา ศรัทธาธิ การ บาลกมลจิตร วิสิตโสมนัสสาตินนท อำพล ด้วยเบญจพิชปริติโสตแล</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๐)</p>

การที่กวีขยายความในตอนนี้ โดยกล่าวถึงความศรัทธาในการทำทาน ตลอดถึง
ความสุขเมื่อพระเวสสันดรทรงรู้ว่าพระองค์จะได้ทำทานนี้ เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า
พระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นต่อการบำเพ็ญบุตรทานอย่างแรงกล้า

เมื่อชูชกมาถึงแล้วพระเวสสันดรได้รับสั่งให้พระชาติลูกขึ้นต้อนรับ ในมหาชาติ-
คำหลวง กวีได้ขยายความให้พระเวสสันดรเรียกแทนพระองค์เองว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ปรารถนา
จะสอนคนให้สร้างบุญเพื่อจะได้เกิดในสถานที่ที่ดี พระองค์คือผู้ทรงไว้ซึ่งความเมตตากรุณา
นอกจากนี้ ในตอนที่พระเวสสันดรแทนพระองค์เองเมื่อจะตรัสกับพระชาติ กวีให้ความว่าพระองค์
คือผู้ตั้งใจละความหลงความตระหนี่ เป็นผู้สร้างสมบุญ พระเวสสันดรเมื่อทรงเห็นการมาของ
พราหมณ์ชูชก พระองค์มีความยินดีมากเปรียบเหมือนคนที่เดินทางมาจากที่ร้อนแล้วรดน้ำเย็น
ปริมาณมากลงบนศีรษะ ในมหาชาติคำหลวงกวีได้ขยายความชื่นชมยินดีของพระเวสสันดรว่า
พระองค์จะมีความสุขสำราญที่เกิดจากการได้พาคนไปสู่ความดีพร้อม อีกทั้งพระองค์จะได้
สรรเพ็ชดาญาณตามที่ทรงปรารถนา ดังนี้

ตารางที่ ๒๓ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน
พระเวสสันดรสั่งให้พระชาติออกไปต้อนรับชูชก

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>แนะนำพ่อชาติ พ่อจงลุกขึ้นยืน การมาของพวกയാจกในวันนี้ปรากฏเหมือนการมาของพวกയാจกครั้งก่อนๆ พ่อเห็นเหมือนดังพราหมณ์ ความชื่นชมยินดีทำให้พ่อเกษมสันต์.</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โปราณ วิย ทิสฺสติ ความว่า การมาของയാจกในวันนี้ ปรากฏเหมือนการมาของയാจกทั้งหลายแต่ทิศต่างๆ ในนครเชตุครในกาลก่อน. บทว่า นนฺทโย มากิกริเร ความว่า จำเดิมแต่กาลที่เราเห็นพราหมณ์นั้นความโสมนัสก็แผ่คลุมเรา เป็นเหมือนเวลารดน้ำเย็น ๑,๐๐๐ หม้อ ลงบนศีรษะของผู้ที่ถูกแดดเผาในฤดูร้อน.</p> <p style="text-align: center;">(กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๒)</p>	<p>อุฏฺเจหิ ชาติ ปติฏฺจ โปราณ วิย ทิสฺสติ ฯ ตาต ชาติกุมาร คุกรเจ้าชาติกุมารพ่อ ตว์ อันว่าเจ้าผู้เกื้อก่อกุศลธรรม อุฏฺเจหิ ลูกเรียวพลนทนเจ้า อิต ธานี เจ้าจากสถานอย่าช้า ปติฏฺจ เมาะ มม ปฺรโต ติฏฺจหาหิ อยู่ข้างหน้าพ่ออย่านานไป ราณ วิย ทิสฺสติ เมาะ อิต ปุพฺเพ เชตุตฺตรนฺคร นานาทิสาหิ ยากานํ อากมนํ วิย อชฺช ยากานํ อากมนํ มยฺหํ ทิสฺสติ ปญฺญาติ อากมนํ ฯ อันว่าสัตว์ผู้แสวงหาทาน ข้ามกัณดารเขามา ยากานํ แห่งയാจกพุทธม อชฺช ทิสฺสติ เมาะ ปญฺญาติ ก็ปรากฏในวอนนี้แลนาลูก มยฺหํ แห่งพ่อผู้จะหวังปลูกประชาชน ให้เอาตนสู่ฟ้า อากมนํ วิย ยากานํ คุจตำเนอร์ถ้วนหน้าแห่งയാจก อันตก ตินมาเหลือแล นานาทิสาหิ แต่ทิศต่างๆ ทนบ ทางเห็นเนื่อง เชตุตฺตรนฺคร ในเมืองเชตุคร นคร รัตน ราชธานี อิต ปุพฺเพ เมื่อเราয়งเป็นขจิตยธิ บติอยู่สุขสวัสดิ์ เสวยสมบัติบริบูรณ์แต่ก่อนพูน ฯ พราหมณ์ วิย ปสฺสามิ นนฺทโย มากิกริเร ฯ อหํ อันว่าพ่อผู้จะก่อเกื้อกรุณา ปสฺสามิ ก็ได้ทอดตา เห็นเสร็จ เอตํ ปุคฺคํ บุคคลผดอร์เด็จยวมา มาหาเราถึงเถื่อน งามเงื่อนพยงพรหมาจารย์ สำนานมาเปนแขก เอกสฺส พุราหฺมณฺสฺส ทิฏฺจ กาลโต ปฏฺจาย รั้งแรกกาลดูเห็น พราหมณ มาเปนอากันตุกะ</p> <p>นนฺทโย เมาะ โสมนสุโส อันว่าสุขสำราญ บาลกรมลเหตุย อภิกริเร เมาะ องฺคปจฺจฺเก ก็จับทราบไปท้าวศรียาพยพสรพวงค์ มยฺหํ แห่งพ่อผู้ยรวางโมหมศรย แลกูผู้เจรอยุธรรม์ นั้นน โสคแลฯ ฆมฺมาภิกตฺตสฺส สีเส สีตุทกมฺภู สตสฺสสุสาภิสฺยจนกาโต วิย ชาโตมฺหิ ฯ สีตุ</p>

ตารางที่ ๒๓ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p>ทกขมภูตสทสหาสิณจกกาโล วีย คุจกาลธ โสรคสรง น้ำเย็นลงบมีน้อย นับด้วยร้อยด้วย พนน กลอมอนนพยบพัน ปุริสสสเสเส ล้นหลอ ลงเหนือเกล้า เท้าท้าวตนชายหนึ่งชายหนึ่ง ฆม มากิคคตศส ซึ่งมันมาแต่ร้อน ช้อนเชื้อใจ จใ ปาโตมฺหิ คือได้สุขสำราญ ก็จะมีแก่พ่อผู้จะเอา สัตว์สงสารผู้ลำบาก ถนัดคงชเอาสุธารสมารอบ ที่นี้รอยพ่อจะได้ปราบบดสรรเพ็ชดาชาณแลดู ฮาฯ</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๐-๑๑๑)</p>

จากตัวอย่าง การแทนพระองค์ของพระเวสสันดรในมหาชาติคำหลวงเป็นการขย
 ความให้เห็นว่าพระเวสสันดรคือผู้ทรงไว้ซึ่งความเมตตากรุณา พระองค์มุ่งมั่นที่จะละความหลง
 ความตระหนี่ สร้างสมบุญบารมี ทรงปรารถนาจะสอนคนให้สร้างบุญเพื่อจะได้เกิดในสถานที่ที่ดี
 นอกจากนี้เมื่อทวิขยายความว่าพระเวสสันดรทรงมีความสุขยิ่งเหมือนคนมาจากที่ร้อนได้รดน้ำ
 ลงบนศีรษะ เนื่องจากได้เห็นชุกพราหมณ์ผู้ขอพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองเดินทางมาถึง
 แสดงให้เห็นว่าความปรารถนาต่อสรรเพ็ชดาชาณ เพื่อนำสัตว์โลกข้ามพ้นสังสารวัฏของพระองค์
 เป็นความปรารถนาที่แรงกล้า การขยายความตอนนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าพระเวสสันดรมิได้ปรารถนาสิ่ง
 ต่างๆ เพื่อพระองค์เองเท่านั้น แต่เพื่อสัตว์โลกเป็นสำคัญ

ตอนที่ชุกเข้าไปถึงยังศาลาที่ประทับของพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรกล่าวถามถึง
 สาเหตุแห่งการมาของชุก ชุกจึงรำพึงเปรียบเทียบน้ำพระทัยของพระเวสสันดรในเรื่องการให้
 ทานจุแม่ น้ำ ในอรรถกถาฯ ให้ความตอนนี้อย่างรวบรัดโดยยกข้อความเปรียบเทียบว่าห้วงน้ำที่
 เต็มเปี่ยมตลอดเวลาจะไม่มีวันเหือดแห้งได้อย่างไร น้ำพระทัยของพระเวสสันดรย่อมเต็มไปด้วย
 ความศรัทธาคือไม่มีวันหมดอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ชุกจึงเดินทางมาเพื่อขอพระราชทานพระราช
 กุมารทั้งสองจากพระองค์ ความตอนนี้ในมหาชาติคำหลวงก็กล่าวถึงความเดียวกันโดยขยายความ
 ในบทพรรณนาของชุกกล่าวถึงน้ำพระทัยของพระเวสสันดรว่ามีมากดุจตั้งแม่น้ำทั้งห้าสาขาได้แก่
 คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู และมหิ ซึ่งมีน้ำมาก มีน้ำไหลเอื่อยๆ เสียงดังอ้ออิ่งและมีน้ำไหลมาไม่ขาด

สาย มาจากสระอนินดาต เป็นต้น ผู้สวดผู้คนที่ทรมานทรมายด้วยความหิวกระหาย อุดอยากใกล้ตาย จะมายังแม่น้ำนั้นเป็นจำนวนมากนับร้อยนับพัน บ้างใช้มือทั้งสองข้าง บ้างใช้กระอ้อมตักน้ำเพื่อดื่มกิน บ้างก็ใช้อาบ จะกี่ครั้งก็คราวก็ไม่เหือดแห้งเห็นพื้นทราย กินไปจนตายไม่มีวันหมด เป็นลักษณะการพรรณนาขยายความจากความเดิมให้เข้าใจชัดเจนมากขึ้น เพื่อจะเปรียบเทียบให้เห็นน้ำพระทัยในการทำทานของพระเวสสันดรผู้หวังจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่ามีมากพระองค์ได้รับการสรรเสริญเพราะเป็นผู้ยินดีในการทำทาน ทรงทำโดยง่ายและสม่ำเสมอ เนื่องจากคำรำลือในเรื่องความเมตตากรุณาของพระเวสสันดรนั่นเองทำให้ชุกเดินทางมาเพื่อขอพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองจากพระเวสสันดร ดังนั้นพระเวสสันดรจึงควรที่จะเร่งสร้างกุศลด้วยการพระราชทานสิ่งที่ต้องการแก่ ชุกผู้ที่เดินทางมาจนถึงป่าใหญ่ ดังนี้

ตารางที่ ๒๔ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน ชุกกพรรณนาเปรียบเทียบน้ำพระทัยของพระเวสสันดรกับปัญจมหานที

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ห้วงน้ำซึ่งเต็มเปี่ยมตลอดเวลาย่อมไม่เหือดแห้ง ถิ่นใด พระองค์มีพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา ถิ่นนั้น ข้าพระองค์มาเพื่อทูลขอพระโอรส พระธิดากะ พระองค์ ขอพระองค์โปรด พระราชทานพระโอรสพระธิดาแก่ข้าพระองค์ผู้ ทูลขอเถิด</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วาริวโห ได้แก่ ห้องน้ำในปัญจมหานที บทว่า น ชียติ ความว่า คนผู้กระหายมาสู่แม่น้ำ ใช้มือทั้งสองข้าง ภาชนะ บ้างตักขึ้นดื่ม ก็ไม่หมดสิ้นไป บทว่า เอวนุตฺ ยาจิ ตาคณฺฐิ ความว่า ข้าพระองค์เข้าใจว่า พระองค์</p>	<p>ยถา วาริวโห เมอะ ยถา อุตทวาโห ดังถาดัง นทีเททัว่า คคล่าวกลายคคก อนนบมิฐบกรู บ้าง วิชชมาโน อนนมีรอดปางคคล่า^{๘๓} ใน แม่น้ำน่านห้าประการ คงคายมุนาจิรวติสรกฺมฺหิ มหานทีสงฺขาเตสุ อันพระกล่าวคือ ปรวาล^{๘๔} คงคายมุนาจิรวติสร กฺมฺหิมหานทีเที่ยง หมั่นน แลแม่น้ำนั้นนโสด ปุโร เมอะ อุตเคน ปู โร อนนโจจจรรย ด้วยอุทกอนนอธิก สนุทมา โน อนนนภุกไหลหล่งง แดม ถังงมาบมิชาติ อนวตตตาทิโต อนนมีแต่อาที่อัททวา สมญาคือ อนินตตต^{๘๕} ชเนหิ แลทวยสบสัตว์ผู้คน ปีปาลี</p>

^{๘๓} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า คคลาน, คคล่าน ก. คคล่านคคล่าน, คะคคล่าน, ไหลอย่างช้าๆ, ไหลเอื่อยๆ.

^{๘๔} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า ปรวาล, ประวาล น. ประวาล, แขนง, สาขา.

^{๘๕} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า อนินตตต น. อนินดาต, ชื่อสระ ๑ ในสระทั้ง ๗ ในป่าหิมพานต์.

เป็นผู้มีอย่างนี้เป็นรูปที่เดียว เพราะเต็มเปี่ยมด้วย
ศรัทธา จึงได้มาทูลขออะพระองค์ บทว่า ปุตุเต เม
เทหิ ยาจิโต ความว่า พระองค์อันข้าพระองค์ทูล
ขอแล้ว โปรดพระราชทานพระโอรสพระธิดาทั้ง
สองของพระองค์ เพื่อประโยชน์เป็นทาสของข้า
พระองค์

(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๔)

เกหิ อนนครหนครหาย เครื่องจักตายลำบาก
อดปากแห่งนักหนา ต่ นที อากนตุวา ก็มายง
แม่น้ำนั้นนบมีน้อย นับด้วยร้อยด้วยพัน
อุทก โอลิณจิตวา โภยกนตักเต็มใจ นทีโส
สุทธชาติ หตเลหิ วา ด้วยมือสาตเสนงโยภก็ดี
ภากเนหิ วา ด้วยให้โยภถลออม บางแซ่หอม
โชรมาอบ ปิวมาโน กินหลายคาบหลายครา
น ชียติ ก็บมีรูคลารู้คตาส ก็บมีรูแปลนหาด
เห็นทราย สพุพกาลัง กินต่อตายก็มีรูสิ้นรูสุด
ตุ่ว อันว่าท้าวผู้จะหวังเปนพระพุทฺธ ใจ
บริสุทธิหน่อไต้ น ชียติ ก็บมีรูรู้ร้อย ก็บมีรู
ถ้อยรู้ถด ทาเนน แลภาพระยศด้วยพระทาน
ให้ด้วยหาญโจมจ่าย ให้ด้วยง่ายบมิมิต
สพุพกาลัง เนานองนิตยทุกเมื่อ เพื่อฤาแล้ว
ดงงนั้นน ดุยห้ สพุทหาย ปุริตตุตาย เหตุช
หม่นหม่น กรูณา เอ่ว ดุจนั้นนแลมหาราช
อห้ อันว่าข้าผู้เฝ้าเชื้อชาติชีพรามณณ์ อิท
การณณ์ มลุลมาโน คิดความงาม ดงงนี้ที่ยง
อากลุจิ ขวนนกยงได้เปนต์ ผีชักชวนมาสู่ ตว
สนุติกั ถึงที่อยู่พลเกล้า ยาจิต์ เพื่อข้าเฝ้าทาน
มาขอ เทว ปุตุเต สองกระษัตริพอใจราช
ตี่ ตุ่ว แต่พระบาทเจ้าใจธรรมฯ ปุตุเต เม เทหิ
ยาจิโต ฯ ตุ่ว อนนว่าธท้าวผู้จหวังปองโปรด
สัตว์ผู้สวรรคต์ฟากฟ้า ยาจิโต มยา แลข้ามา
ขอเปนลาค ปุตุเต ลูกท้าวธคาบนี้จงได้ เอหิ
อย่าไหว้เลอยณพ้อ เร่งแก้ก่อกการธรรมให้ด้วย
พลนน ทนนแลสน เม แก่ข้าผู้มาถึงแดนดง
ใหญ่ คือวันไฟฝนเห็น พระบาทนี้ฯ

(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๓-๑๑๔)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า กวีได้ขยายคุณสมบัติของแม่น้ำที่มีน้ำจำนวนมากว่ามีคุณสมบัติมากมายมหาศาล โดยเปรียบเทียบคุณสมบัติอันมากมายมหาศาลของแม่น้ำนั้นกับน้ำพระทัยไฟในการทำทานของพระเวสสันดรว่ามีมากและสามารถเอื้อประโยชน์อันมากมายมหาศาลแก่สัตว์โลกได้เช่นเดียวกัน การขยายความในตอนนี่ของกวีจึงเป็นเสมือนการเน้นย้ำคุณสมบัติของพระเวสสันดรให้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายขึ้น

กัณฑ์กุมาร เมื่อพระเวสสันดรได้ฟังพระราชกุมารทั้งสองทูลความต่างๆ และได้ทอดพระเนตรเห็นชุกทำทารุณแก่พระราชกุมารทั้งสอง พระองค์จึงเกิดความหวั่นไหวด้วยความรักความสงสารพระราชกุมารทั้งสอง ความตอนนี่กวีก็กล่าวว่พระหทัยของพระเวสสันดรเกิดความร้อนรุ่ม โดยในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความเปรียบพระหทัยของพระเวสสันดร โดยให้ความว่าพระหทัยของพระเวสสันดรร้อนเหมือนพระองค์ถูกไฟอันเราร้อนเผาทั้งตัว ดังนี้

ตารางที่ ๒๕ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรเกิดความหวั่นไหวเพราะความสงสารพระราชกุมารทั้งสอง

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
กาลนั้นความเศร้าโศกมีกำลังเพราะปรารถนา พระโอรสพระธิดา ได้เกิดขึ้นแต่พระมหาสัตว์เจ้า พระหทัยมั่งสะของพระมหาสัตว์ได้เป็นของร้อน... (กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๒๕)	มหาสตุตสสุ ปุตุเต อารพุก พลวโสโก อุบุชชช อันว่าโสกานล พหลด้วยกำลังงอนนเสนหแก่ สองพงาเอารสรัตน ก็เกิดแก่พระโพธิสัตว์มาก แล ทหย์ มลั อุณุมโหสิ อันว่าหฤทยพัสดุ แห่งพระโพธิสัตว์ก็ร้อน ผล่าว คือไฟล่าวลาม องค์ ท่านนั้นน (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๕)

การขยายด้วยการใช้ความเปรียบว่าพระเวสสันดรทรงมีพระทัยร้อนรุ่มเพราะความรักความสงสารพระราชกุมารทั้งสองนี้ แสดงให้เห็นว่าบุตรทานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะธรรมดาบิดาย่อมเสนาหาในบุตรธิดาของตนอย่างยิ่ง การจะยกบุตรธิดาให้เป็นสิทธิ์ขาดแก่ผู้อื่นจึงเป็นเรื่องยาก ทั้งเมื่อเห็นว่าบุตรธิดาได้รับการทารุณกรรมต่อหน้าต่อตาด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการยากมากที่จะทนนิ่งเฉยได้ ดังนั้นการที่พระเวสสันดรทรงกระทำสิ่งที่ยากให้สำเร็จด้วยการยกพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุก ทั้งยังสามารถวางเฉยต่อความรักและความโกรธในที่สุด พระองค์จึงเป็นที่สมควรแก่การยกย่อง

กัณฑ์มหาราช เมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยถามถึงสาเหตุที่ชูชกนำพระราชกุมารทั้งสอง มากับตน ชูชกได้ตอบว่าพระเวสสันดรเป็นผู้พระราชทานพระราชกุมารทั้งสองให้แก่ตน ในขณะที่ประทับอยู่ในป่า ความตอนนี ในมหาชาติคำหลวงกวีได้ขยายความสรรเสริญ พระเวสสันดร โดยกล่าวถึงคุณสมบัติของพระเวสสันดรว่า พระองค์คือท้าวผู้ประเสริฐที่จำเป็นต้อง พบให้ได้ก่อนตาย พระชาติและพระกนิหานั้นพระเวสสันดรผู้ที่มีน้ำพระทัยผู้ซึ่งชาวโลกสามารถไป หาได้ทุกที่ เหมือนแม่น้ำที่สามารถไหลไปได้ทุกแห่งเป็นผู้พระราชทาน ดังนี้

ตารางที่ ๒๖ เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน ชูชก ทูลเรื่องพระเวสสันดรบริจาคนบุตรทานให้ตนแก่พระเจ้ากรุงสุโขทัย

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ชูชกกราบทูลว่า พระราชเวสสันดร พระองค์ใดเป็นที่พึ่ง อาศัยของยากทั้งหลาย คุณธรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ของสัตว์ทั้งหลาย หรือ เป็นที่ไปมาของยาก ทั้งหลาย พระราชาเวสสันดรพระองค์นั้น เมื่อ เสด็จประทับแรม ณ ราวไพร ได้พระราชทาน พระโอรส พระธิดาแก่ข้าพระบาท บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปติภูจาสี ได้แก่ เป็นที่พึ่ง (กัณฑ์มหาราช หน้า ๗๗๖)</p>	<p>ชูชโก อาห อันทว่าภรทวาช ก็สนองพระสาสนไท มูรชรายภิชิต สักเด็จบพิตรคีนดงนี้ โย ยาจต์ ปติภูจาสี อันทว่าพระแพศยันดร ตนใดตนหนึ่ง เปน ที่พึ่งแก่ยากนั้นน กุदान์ ธรณิวิรว คุณแผ่นดินอนน กว้าง สัตว์ทั่วทั้งอาไศรยทุกแห่งแล โส เม เวส สนุดโร ราชา ท้าวธนนนแลเลอล นัตายเกอดข้า ขอเหน ทานนั้นน ปุตเต ทาลี วเน วลี ธเสด็จอยู่ ในวรวงกฎ ให้สองราชเอารสนี้แก่กูด้วยขอบไสี โย ยาจต์ คคิ อาสิ บพิตรท้าวคนใดใจดี ชาวสิพี สรวมสู่นัน สวณุตินิว สาคโร ดูจสาครควิวกว้าง ทางน้ำ หล่งไหลถึงทุกแห่งนั้นน โส เม เวสสนุด โร ราชา อันทว่าพระแพศยันดรตนนั้นน ธหาก ฝึนนฝงงกรรมท่วแล ปุตเต ทาลี วเน วสนุดิ ธเสด็จอยู่ค้ำวอรัญยก ธให้สองโบฏกนี้แก่กูแล ณพ้อฮา (กัณฑ์มหาราช หน้า ๗๗๒)</p>

การขยายความส่วนนี้แสดงการสรรเสริญน้ำพระทัยในการทำทานของพระเวสสันดรว่า ยิ่งใหญ่มาก พระองค์เป็นผู้ที่ประกอบกรรมไปทั่วทุกหนแห่ง การได้พบเห็นพระองค์ถือเป็นมงคล

แก่ชีวิต ความตอนนี้จึงเป็นอีกหนึ่งตอนที่เน้นย้ำคุณสมบัติอันประเสริฐ สมควรแก่การยกย่องสรรเสริญของพระเวสสันดร

จากตัวอย่างการขยายความเกี่ยวกับพระเวสสันดรทั้งหมดล้วนเป็นความพยายามยกย่องสรรเสริญให้เห็นคุณสมบัติต่างๆ ของพระเวสสันดรทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ รูปลักษณะอันประกอบไปด้วยความสง่างาม มีเชื้อสายกษัตริย์ หรือคุณสมบัติภายใน ได้แก่ ทรงมีน้ำพระทัยในทางทาน ทรงเป็นผู้ประพฤตินิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระองค์มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เนื่องจากทรงหวังให้สัตว์โลกทั้งหมดได้พ้นทุกข์ในสังสารวัฏ ได้เกิดใหม่ในสถานที่ที่ดีกว่า การสรรเสริญความประเสริฐของพระเวสสันดรโดยการขยายความจะทำให้เห็นว่าพระองค์ มีความยิ่งใหญ่ เปี่ยมด้วยบุญบารมี และสมควรได้รับความศรัทธาอย่างมาก

๑.๒.๑.๓ พระนางมัทรี

ในกัณฑ์วนประเวศน์ เมื่อพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสองเสด็จไปถึงป่าหิมพานต์ และได้ครองเพศเป็นบรรพชิตแล้ว นับแต่นั้นทุกวัน พระนางมัทรีจะรับหน้าที่เป็นผู้ออกไปหาผลไม้ ในป่ามาเป็นอาหารสำหรับทุกพระองค์ ในมหาชาติคำหลวง กวีขยายความว่านับแต่นั้น พระนางมัทรี ได้เข้าป่าแสวงหาผลไม้ด้วยความอุตสาหะ ดังนี้

ตารางที่ ๒๗ เปรียบเทียบบรรณรตถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอนกล่าวถึงพระนางมัทรีทำหน้าที่เข้าป่าเพื่อหาอาหาร

บรรณรตถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>จำเดิมแต่นั้นมา พระนางนำผลมาแต่ป่าบำรุงปฏิบัติพระราชสามีและพระราชโอรสพระราชธิดา</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗๒)</p>	<p>ตโต ปฏุจาย สา อรณฺณโต ผลานิ อหริตฺวา จับเดอมแต่นั้นน ไป นางก็เข้าสู่พนาลัยเลมล่า อุตสาหแสวงหาลูกไม้ใหญ่่น้อยได้แต่ปานนั้นน ตโย ชเน ปฏฺิขคฺคิ เจ้าก็เอามาบำเรอ เผยกักษ แต่ภริยดาษ^{๖๖} แลสองราชเอารสนั้นนฯ</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๑)</p>

^{๖๖} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า ภริยดาษ น. ภรรยา, กัสตา, ผัว, ในที่นี้หมายถึง พระเวสสันดร.

การขยายความว่าพระนางมัทรีมีความอดสาหะในการออกหาผลไม้เป็นอาหารสำหรับพระเวสสันดร พระราชกุมารทั้งสอง รวมถึงพระองค์เอง น่าจะเป็นความพยายามในการเสนอให้เห็นว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงที่มีคุณสมบัติที่ดี เหมาะสมต่อความเป็นหญิงคู่พระบารมีของพระเวสสันดร

กัณฑ์มหาราช เมื่อพระชาติทูลเรื่องความเป็นอยู่ของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี แต่พระเจ้ากรุงสฤษัช วรรคกถาฯ ให้ความเกี่ยวกับพระนางมัทรีว่าพระนางมัทรีผู้สูงส่งต้องออกหาผลไม้ในป่ามาเป็นอาหารแต่พระเวสสันดร พระราชกุมารทั้งสอง และพระองค์เอง จนร่างกายฝ่ายผอม ผิวพรรณหม่นหมองเป็นสีเหลืองเพราะโดนลมและแดด โดยเปรียบว่าพระนางเป็นเหมือนดอกบัวที่อยู่ในกำมือ ความตอนเดียวกันนี้ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความว่า ดอกบัวอันบานอย่างสวยงามเมื่อตกอยู่ในมือชายที่จับเอามาบีบเคঁลั่นเล่น จนหมดความสวยงามหม่นหมองและเหี่ยวแห้งไป ดังนี้

ตารางที่ ๒๘ เปรียบเทียบวรรคกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน

เปรียบเทียบพระนางมัทรีกับดอกบัว

วรรคกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระชนนีของหม่อมฉันทั้งสองเป็นสุขุมาลชาติ ต้องทรงหาผลไม้ในป่ามาเลี้ยงกัน จนทรงชอุมี พระฉวีเหลืองเพราะลมและแดด ดุดอกปทุมอยู่ในกำมือ (กัณฑ์มหาราช หน้า ๘๘๔)</p>	<p>อมุมมา จ โน กิสา ปณฺฑุ บพิตรออกนางศุโรตร ตรอม บัดนี้ผอมเหลืองหลากแกล อมุมมา จ ทุมปฺผล เพราะเพื่อแสวงหาลูกไม้ มาถวายแต่ให้ทรงธรรม บพิตรนั้นน วาตาดเปนสุขุมาลี ปทุมํ หตุถคตมิว ฯ เทว บพิตรท้าวผู้ผ่านเฝ้าเจ้าอยู่หัว ปทุมํ อิว เมาะ ยธา ปทุมํ ตั้งถาดงดอกบวว บานแบ่ง ชั้นแข่งน้ำ เรื่องไร มาณเวน แลกรไทชายมาณพนายผู้หนึ่ง หตุถคเต ปริมทุทิต์ แลเอามาคลายเคঁลั่นซึ่งมีอมน นบงาม ฉรรแสงเศร้า ทูวณฺณ มิลาตํ บัดนี้ เห็นหิ้ว เศร้าหายสรด โหติ ก็มีในดอกบงกชนั้นนโส ศา อุมุมมา อันว่า ออกนางนงโพธิให้เทพิ แม่มัทรีดู ข้าน้อยนารด สุขุมาลี อันมีสมบุรณ์ใสสะอาด สุขุมาลย เนื่อรหาญทองแห่ง ทูวณฺณมิลาตํ อ้าบัดนี้</p>

ตารางที่ ๒๘ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p>เห็นหิ้วแหงแห่งพระองค์ วาตาดเปน ด้วยลมลง ดงแดค เเคอร์แจ้งแจคจ่างาย โหติ ก็มีหลายครา หลายคาบ คูประคาบสาหส เอวเมว ดูจดอก บงกชบวมาศแลมาลอุอำนาจในมือชาย อยู่มนน ทายมนนทัตถือเหล่น อยู่มนนเคล้นมนนคลี่ไป มาให้หิ้วแล</p> <p>(กัณฑ์มหาราช หน้า ๑๗๗-๑๗๘)</p>

การที่กวีเปรียบพระนางมัทรีกับดอกบัวซึ่งดอกไม้ที่สวยงามมีกลีบดอกบอบบาง เพื่อแสดงให้เห็นภาพที่ชัดเจนว่า พระนางมัทรีเป็นหญิงที่สูงส่ง มีความสวยงามบอบบาง เช่นเดียวกับดอกบัว เมื่อต้องใช้ชีวิตในป่า จึงไม่ใช่เรื่องง่าย ความทุกข์ยากลำบากที่พระนางได้รับ ทำให้ความสวยงามต้องหม่นหมองเหมือนดอกบัวที่ชายนำไปคลั่งเล่น ในมือที่หยาบกร้าน การให้ภาพเช่นนี้ของกวีทำให้เห็นว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงที่มีพระทัยเด็ดเดี่ยวและประกอบด้วยความงาม ความดีอย่างยิ่ง พระนางยอมอดทนต่อความยากลำบากอย่างแสนสาหัสนั้นเพียงเพื่อรักษาหน้าที่ ในฐานะพระชายา ด้วยการติดตามรับใช้พระเวสสันดรราชสวามีแม้ในยามลำบาก การขยายความ ในตอนนี้เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสนับสนุนให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ เป็นผู้ทรงคุณมากและสมควรแก่การยกย่องสรรเสริญ

๑.๓.๑.๔ พระราชกุมารทั้งสอง

กัณฑ์มหาราช ตอนที่ชูชกพาพระราชกุมารทั้งสองผ่านมายัง เมืองสีพี ในขณะที่พระเจ้ากรุงสุยชัยเสด็จออกยังตรีมุขมณฑลที่ประทับ ได้ทอดพระเนตรเห็น เด็กชายหญิงโดยไม่ทรงทราบว่าคือพระราชกุมารทั้งสอง ทรงรำพึงถึงความงามของเด็กชายหญิง ทั้งสองว่ามีความงามน่ารักคู่เดียวกับพระชาติและพระกัณหาราชนัคคา ความตอนนี้อยู่ในอรรถกถาฯ กล่าวเพียงว่า เด็กชายหญิงทั้งสองนั้นมีดวงหน้างดงามน่ารักเหมือนทองที่หลอมด้วยไฟค้างอยู่ใน ปากเบ้า งามเหมือนหล่อด้วยทองคำ และเหมือนราชสีห์ออกจากถ้ำทอง แต่ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความเป็นเด็กชายหญิงทั้งสองนั้นมีรูปร่างดูน่ารักน่าชมเหมือนรูปทองบริสุทธิ์ที่ช่างหล่อ เหล่าแล้วด้วยแสงไฟ ทำให้ดูเรืองรองสว่างไสวงามอร่ามตา มีความงามเสมอกัน ผิวขาวมากดูงาม

สง่า เหมือนรูปทองทั้งแท่ง มีดวงหน้างามดุจดังดอกบัว ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ยังไม่ทรงทราบว่า เด็กชายหญิงทั้งสองคือพระชาติและพระกัณหา ความงามของเด็กชายหญิงทั้งสองนั้นจึงทำให้ พระเจ้ากรุงสยามซึ่งทรงเข้าพระทัยว่าอาจเป็นลูกหลานขุนนางอันเป็นมียศสูงกว่าคนธรรมดาที่เดียว ดังนี้

ตารางที่ ๒๕ เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้ากรุงสยามทอดพระเนตรเห็นพระราชกุมารทั้งสองที่มากับชุก

บรรดกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>นั้นเป็นดวงหน้าของไครงามนัก ราวกะว่า ทองคำที่หลอมร้อนแล้วด้วยไฟ หรือ ประหนึ่งว่า ลี้มแห่งทองคำที่ละลายคว้างในปากเบ้า</p> <p>ทั้งสองกุมารกุมารีมีอวัยวะคล้ายกัน ทั้งสอง กุมาร กุมารีมีลักษณะคล้ายกัน คนหนึ่งเหมือน พระชาติ คนหนึ่งเหมือน แม่กัณหาชานา</p> <p>ทั้งสองกุมารกุมารีมีรูปสมบัติ ดังราชสีห์ออก จากถ้ำ กุมาร กุมารีเหล่านี้ ปรากฏประจักษ์ด้วย ทองคำที่เดียว</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วุตตตตมกุกินา ได้แก่ หลอมร้อนแล้วด้วยไฟ บทว่า สีหา ลีลาว นิกขนุตา ความว่า เป็นราวกระราชสีห์ออกจากถ้ำทองที่เดียว</p> <p>(กัณขัมหาราช หน้า ๗๗๔)</p>	<p>กตสัคคิ มุขมาภาติ เหมมิ วุตตตตมกุกินา ฯ โภณโต อมจา จูกรชาวเจ้าแห่งยุพราช อิก อมาตยลูกขุน กตส กุมารสส เพื่อครุณเด็กใด เอต มุขิ อนนมิ กักรถนั้นนไสตรศักคิ อภาติ เมะ วิโรจติ งาม พิงรักพิงชม โฉมอุดมเรืองรอง เหมมิ อิว เมะ สุวณฺณพิมุพี วีย ดูประจักษ์รูปทองชเกลา สุวณฺณ การณ แลช่างทองเหลาหล่อแล้ว อุตตตตต เมาะ ตาปีต ผั่วเผาราคีเรื่องไร อุกินา ด้วยแสงไฟบ เสร้า อภาติ เมะ วิโรจติ ดูรุ่งเร้าชวัล โอไป ดูตรการแก่ตาเรา กว่าขึ้นแล นิกขัว ชาตรูปสส อุกามมุขิ ปหสิตติ ฯ ปหสิตติ แลภักตรากุมารนั้นน ไสด งามดั่งฤา นิกขั อิว เมะ สุวณฺณพมิภา วีย สุวณฺณพมิภา วีย ฯ สุวณฺณพมิภา วีย คือแห่ง ทองชโกษชเกลา สุวณฺณพมิภา วีย คือ ดูรูปทองช เหลาหล่อ ปหสิตติ เมาะ ชาตติ ปกตสสรุ พิโถย ล่อแสงใส อุกามมุเข ในปากเบ้าแสงจรัส โฉมบริสรุจิ โหติ ก็มีอำไพรูดูงามในพระราช สนามเรา ดั่งนี้ อุโภ สทิสปจุงคา สองโสภา พระแต่ง พิศพองแผ่งพิมพ์ดวยคูนันน อุโภ สทิส ลกขณา สองสุภลักษณะเลงเลอศนี โฉมประเส รอฐูเสมอกัน บแปลกเลอย ชาลีสทิสโส เอโก ชายคยจุดจูดไนยนารถ ชาลีสราชหลานรักแล เอกา</p>

ตารางที่ ๒๕ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	กณหาชينا ยดา หึงคยวคูจธิดา ราชกัณหา หลานราชนันน สีหาวิลาว นิกุขนตา พิศดำ เนอรลีลา เมื่อสองราลีลาศคฺจสีหราชร้างคูหา หาภักษนันน อุโภ สมบุปฏิรูปกา มีรูปโถม โนมพรรณ สองเสมอกนช้ำชอน ขาวด่อนดู ยงยั้งนี้ ชาตรูปสุส มยาเยว ดูจรูปทองทั้ง แท่ง ภัคตราแบ่งบงกช ใสศดออยู่รองรอง อิเม ทิสฺสนุติ ทารกาตั้งงตาแลลีมพริบ สองงามลับ สรรพางค เพื่อถูกขุนนางนามใด ดังงนี้๑ (กัณฑ์มหาราช หน้า ๑๗๑)

การขยายความโดยการพรรณนาคุณลักษณะและการเปรียบเทียบพระราชกุมารทั้งสองกับสิ่งต่าง ๆ ในตอนนี้ แสดงให้เห็นว่าพระราชกุมารทั้งสองมีความงามมาก มีเหมาะสมต่อการเป็นผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายจากพระเวสสันดร

การขยายความแสดงคุณสมบัติที่ดีของพระราชกุมารทั้งสองเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสนับสนุนให้เห็นคุณสมบัติที่ดีนั้นของพระเวสสันดรในฐานะพระราชบิดาของพระราชกุมารทั้งสองได้เป็นอย่างดีเช่นกัน เพราะวิธีการขยายความเกี่ยวกับคุณสมบัตินอกจากจะเป็นการให้ความสำคัญแก่พระราชกุมารทั้งสองแล้ว ยังเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญของพระเวสสันดรได้รับการเน้นย้ำให้ชัดเจนด้วย

๑.๒.๑.๒ ชูชก

ในกัณฑ์ชูชก ตอนต้นของกัณฑ์กล่าวถึงพราหมณ์คนหนึ่งมีนามว่าชูชก อาศัยอยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อทุนวิฐุชิต ในเมืองกาลิงคราชญูร์ ออกขอทานทุกวัน ได้ทองมาร้อยกหาปณะ จึงเอาทองนั้นไปฝากไว้กับพราหมณ์ผู้หนึ่ง ฝากแล้วจึงออกขอทานอีก ความตอนนี้ในอรรถถาฯ กล่าวว่า เมื่อชูชกได้ฝากทองไว้แล้วเที่ยวออกหาทรัพย์อีกส่วนมหาชาติคำหลวงกล่าวว่าชูชกขำใจในการขอจึงออกไปแสวงหาทรัพย์ด้วยการเคี้ยวเช็ญขอเอาอีก ดังนี้

ตารางที่ ๓๐ เปรียบเทียบบรรณกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน
กล่าวถึงชูชกออกขอทานหาเงิน

บรรณกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>เที่ยวภิกขาจารได้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ ฝากไว้ที่ สกุลพราหมณ์แห่งหนึ่ง แล้วไปเพื่อประโยชน์ แสวงหาทรัพย์อีก (กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๗๓)</p>	<p>ภิกขาจาริยาย กหาปณ สตี ลกิตฺวา แล พราหมณนั้นน ได้ทอกร้อยกรสาปน เปนลากด้วย เดอรขอทาน ทุกวันวารแก่มหาชนทงหลาย บมิ ขาดเลย เอกสุมี พราหมณกุล เจปดฺวา ก็ฝาก ทอนั้น ไว้แก่ปรยูร พราหมณ์ผู้หนึ่งนั้นน ปุน ชนั ปรีเยสนถาย คโต พราหมณ์จี่ไริยามได้ จึงจะไปแสวงหาสิน ด้วยเงินจิ้น^{๕๗}ขอเอาเล่าแล (กัณฑ์ชูชก หน้า ๗๓)</p>

การขยายความว่าชูชกออกหาเงินด้วยการเกี่ยวเชิญขอเอาจากผู้อื่น แสดงให้เห็นอุปนิสัย
ใจคอของชูชกชัดเจนขึ้นว่าเป็นคนที่มองการขอเป็นเรื่องธรรมดาแม้ผู้ที่ถูกขอไม่สมัครใจจะให้
การขยายความดังนี้จะส่งผลต่อการทำความเข้าใจสาเหตุที่ทำให้ชูชกสามารถร้องขอพระราชกุมารทั้ง
สองจากพระเวสสันดรได้ง่ายดาย ทั้งยังไม่มีมีความปราณีต่อพระราชกุมารทั้งสองแม้แต่น้อย
หลังจากได้รับพระราชทานทั้งสองพระองค์เป็นทาสด้วยความยินยอมแล้วก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจาก
เพราะความเสนหาที่มีต่อนางอมิตตดาที่เป็นแรงผลักดันให้ชูชกคืบคั้นเดินทางไปสู่ป่าหิมพานต์แล้ว
ส่วนหนึ่งน่าจะเพราะชูชกไม่เห็นว่าการขอพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองจากพระเวสสันดรมา
เป็นทาสของตนกับนางอมิตตดาเป็นเรื่องผิดนั่นเอง

กัณฑ์ชูชก หลังจากที่เหล่านางพราหมณ์ถูกสามีกล่าวตำหนิ ทำให้เกิดเคืองแค้นต่อนาง
อมิตตดาผู้เป็นสาเหตุ เหล่านางพราหมณ์จึงพากันไปรุมด่านางอมิตตดาที่ตำหนิ ความตอนนี
ในบรรณกถา เหล่านางพราหมณ์ได้เปรียบเทียบความต่างระหว่างนางอมิตตดากับชูชก เพื่อให้เห็น
ว่าไม่เหมาะสมกันเลย โดยกล่าวถึงลักษณะชูชกว่า เป็น “คนแก่” เป็น “พราหมณ์แก่” และเป็น
“ผู้แก่” ของนางอมิตตดา ส่วนในมหาชาติคำหลวงก็ได้ขยายความแสดงลักษณะอื่นๆ ของชูชก
เพิ่มไว้ด้วย ดังนี้

^{๕๗} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า จิ้นจิ้น ก. จิ้นเชิญ,
เกี่ยวเชิญ.

ตารางที่ ๓๑ เปรียบเทียบบรรณกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหล่านางพราหมณ์รุมตำหนินางอมิตตคาเรื่องมีสามีแก่อัปลักษณ์

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พวงญาติของเจ้าผู้ในเมื่อเจ้ายังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ เขาอยู่ในที่ลับปรักษากันถึงเรื่องไม่เป็นประโยชน์ เรื่องทำชั่ว เรื่องลามก เรื่องไม่ยังใจให้เอิบอาบ เจ้าอยู่กับผัวแก่ เจ้าตายเสียดีกว่ามีชีวิตอยู่ บิดามารดาของเจ้า คงหาชายอื่นมาเป็นผัวไม่ได้แน่จึงยกเจ้า ซึ่งยังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ให้พราหมณ์แก่ เจ้าคงจักบุญชัญญะไว้ไม่ดี ในคติที่ ๕ คงจักไม่ได้ทำการบูชาไฟไว้ เจ้าคงจักค่าสมณพราหมณ์ผู้มีพรหมจรรย์ เป็นเบื้องหน้า ผู้มีศีล เป็นพหูสูต ในโลกเป็นแน่ จึงได้มาอยู่ในเรือนพราหมณ์แต่ยังเป็นสาวอยู่อย่างนี้ ถูกกุกักก็ไม่เป็นทุกข์ ถูกแทงด้วยหอกก็ไม่เป็นทุกข์ การที่เห็นผัวแก่นั่นแล เป็นความทุกข์ด้วย เป็นความร้ายกาจด้วย การเล่นหัว การรื่นรมย์ ย่อมไม่มีกับผัวแก่การเจรจาปราศรัยก็ไม่มี แม้การกระซิกกระซี้ก็ไม่งาม เมื่อใดผัวหนุ่มเมียสาวเข้าหยอกกันอยู่ในที่ลับ เมื่อนั้นความเศร้าโศกทุกอย่างที่เสียดแทงหัวใจอยู่ย่อมพินาศไปสิ้น เจ้ายังเป็นสาวรูปสวย พวงชายปรารถนายิ่งนัก เจ้าจึงไปอยู่เสียที่ตระกูลญาติเกิด คนแก่จักให้เจ้ารื่นรมย์ได้อย่างไร.</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหุ แปลว่า ได้มีแล้ว. บทว่า วาสี กลิงเคสุ ความว่า เป็นชาวบ้านพราหมณ์ทุนนวิภูษะแคว้นกาลิงครัฐ. บทว่า ตานํ ตตล คตาโวจ ความว่า หลิงในบ้านนั้นเหล่านั้น</p>	<p>เย ตํ ชินฺนสฺส ปาทำสุ พงษามิงเยียบาป ก็มาให้ มิงลัมสพาบแก่พราหมณ์นี้ เอวํ ทหริยํ สตี โฉมมลากามสามลี เนื้อแล่งถัดแดง พี่เฮอย อหิตัด วต ญาติ บาปหลงแรงฤาณเจ้า ยวปู้เป่ามิงทำ โทษฤา มนุชยีสู รโห คตา ความขำเขาซบซี้ ใน วัดที่ดรธาน ปล่ยวนั้น เย ตํ ชินฺนสฺส ปาทำสุ บนานเขาจับจู้ ในมิงเอาเถ่าปู้เปนผวว ด่งนี้ เอวํ ทหริยํ สตี หน้าให้หัวลิห้าย โฉมแม่บร่ายรูป ยงงงามแ่งไส้ ทุกกฏั วต เต ญาติ ด่งจจริง โคตรนามแม่ ยายเถ่าแม่ทำเชิญ แม่แม่ฤา มนุชยีสู รโห คตา เขาบให้เห็นคลกยจ ที่ลับสยด จรรจาจรล้าแล เย ตํ ชินฺนสฺส ปาทำสุ ก็ให้มิง มาปรตยาค แก่เถ่าจู้ไร้สากตัวเอง อ่อนเฮอย เอวํ ทหริยํ สตี งามวงเงวใจบ่าว ขึ้นหม้ามล่าวมาน สรี ใส้แม่ฮา ปาปกั วต เต ญาติ ด่งจจริงชรอย ชีพุก หากทำทุกขแก่มิง มีย่าเลอย มนุชยีสู รตห คตา เข้าไปถึงที่รโหหัส อยู่ลหัดแลมีรู้ ตัวคน ด่งนี้ เย ตํ ชินฺนสฺส ปาทำสุ แสงทำกถ แก่แม่ มาให้แก่ลุงเถ่าแก่ตาชี นี้ชอบฤา เอวํ ทหริยํ สตี มานศรีสาใจบ่าว ใครต้องครว่าจจะ คิน รอดเลอย อมนาปี วต เต ญาติ เขาก็เอามิง มาฝ่าฝืนแก่เถ่าเรือ แลมิงเอาเนื้อมาสู้เสื่อนักไลด ด่งนี้ มนุชยีสู รโห คตา ซิบซบในวัดปล่ยว บให้หน่ยวันคิน เคร่าเลอย เย ตํ ชินฺนสฺส</p>

ตารางที่ ๓๑ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ไปตักน้ำที่ท่าหน้า ได้กล่าวกะนางอมิตตตปนา นั้น. บทว่า ธิโย นํ ปริภัสสูความว่า หญิงเหล่านั้นมิได้กล่าวอะไรๆ อื่น ค่านางอมิตตตปนา นั้นโดยแท้แล. บทว่า กุตุหลา ได้แก่ เป็นประหนึ่งแตกตื่นกัน. บทว่า สมากนตุวา ได้แก่ ห้อมล้อมโดยรอบ. บทว่า ทหริยฺ ได้แก่ ยังเป็นสาวรุ่นมีความเป็นเลิศ. บทว่า ชิณฺณสุส ได้แก่ ในเรือนของพราหมณ์แก่เพราะชรา. บทว่า ทุยฺญูจฺนุเต นวมิมิ ความว่า เจ้าจักบูชาขัญญูไว้ไม่ดีในคติที่ ๕ คือเครื่องบูชาขัญญูของเจ้านั้นจักเป็นของที่กาแก่ถือเอาแล้วก่อน. ปาฐะว่า ทุยฺญูธา เต นวมิมิยา ดังนี้ก็มี ความว่า เจ้าจักบูชาขัญญูในคติที่ ๕ ไว้ไม่ดี. บทว่า อกตํ อคฺคิหุตฺตํ ความว่า แม้การบูชาไฟท่านก็จักไม่กระทำ. บทว่า อภิสฺสฺสตี ความว่า คำสมณพราหมณ์ผู้มีบาปอันสงบแล้ว หรือผู้มีบาปอันลอยแล้ว หญิงทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ ด้วยความประสงคฺว่า นี้เป็นผลแห่งบาปของเจ้านั้น. บทว่า ชฺคฺคฺมิตฺตํ น โสภตี ความว่า แม้การหัวเราะของคนแก่ที่หัวเราะเผยฟันหัก ย่อมไม่งาม. บทว่า สพุเพ โสกา วินฺสฺสฺสนฺตี ความว่า ความเศร้าโศกของเขาเหล่านั้นทุกอย่างย่อมพินาศไป. บทว่า ที ชิณฺโณ ความว่า พราหมณ์แก่คนนี้ก็จักยังเจ้าให้รื่นรมย์ด้วยกามคุณ ๕ ได้อย่างไร.</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๗๑-๖๗๕)</p>	<p>ปาทำสุ ขึ้นมิ่งมาด้วยหยาบ ก็มาให้มิ่งลัมสพาบ แก่พราหมณ์ นี้ เอวํ ทหริยฺ สตี คิโดมงามแม่ หน้า ชายบ่าวบ้าใจโดย ดดำวแล อมนาปี วาสฺวตี โยชไปเจรบรานี้หน่อ แลมิ่งมาอยู่ด้วยเถ่าพร้อมพร้อมพราหมณ์เพรง ด่งนี้ เอวํ ทหริยฺ สตี โคมนักเลงภวโลก เดือนเืองโยกแอ้แร้ รร่อนใส่ ยา ตูว์ วสตี ชิณฺณสุส ฮาเพื่อนเฮอย หญิงใดแดง งดงามหน้า แลมาตคดดำซ้ำช่องชีพราหมณ์นี้ มตฺนุเต ชีวิตา วรี ความใดอายุเขาก็ดำ ดายคิกว่าเปน คนอยู่นี้ นหิ นฺนุณ คฺยหฺ ค่งจจริง พันธุ์ปู่ป้ายาย ย่าน้ำลูงตามิ่ง แม่ฤาปีตา มาตาจ โสภณเ ทงน้ำ ป่ามิ่งแม่ พวกฟ้องแพร์ไซรมช่ง แข่งแล อณฺณภตฺตารี เขาบทางงให้พวบบ่าว มาแก่ชีพุกพาวโพกลวง ตุกลยคนี้ เยตํ ชิณฺณสุส ปาทำสุ รอยเขา ลวงสม่อม แลมาให้แก่บาคค่อมขवलทรรป ฤาชอบนา เอวํ ทหริยฺ สตี เปนสาวสันทัด สงยมพริยม รรยมปากเปรมตรู โสคแล ทุยฺญูจฺนุเต นวมิมิ ยชวแม่บูชาผีเก้าค่า กาเถ่าพรำมาากิน ก่อนฤา อกตํ อคฺคิหุตฺตํ ประดิทินนางบไหวไฟ ใดแต่หลังมาฤา ณเจ้า เยตํ ชิณฺณสุส ปาทำสุ จึง ญาติกากุมมือฝาก แลบมีขันหมากไหวมาถาม กล่าวนี้ เอวํ ทหริยฺ สตี คิโดมงามท่างเทศ เกล้า เกลี้ยงเกชดกดำ คือภูนี้ สมณ พุราหมณ นฺนุณ รอย มิ่งบย้าชีน้ำหนาว นักบวชด้วยดบับชี แต่ก่อนฤา พุราหุจริยปราชเน อันมีศีลมรรยาตฺร ท่านนั้นน ฆลาตลลยวธรรม ทุกเมื่อ โสค สว ตูว์ โลเก อภิสฺสฺสตี รอยขบนบรพชิตชีเถ่า ชผู้เปนเจ้าแจ่มใจ อารย พิเศษนั้นน สีลวนฺเต ปรีชาญาณเปรม ปราชญ์รู้บรมาตรทรงศีลศุทฺธนั้น ยา ตูว์ วสตี</p>

ตารางที่ ๓๑ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p> ชินุณฺสฺส บาบเพรงขึ้นข่มเจ้า จึงแม่มาได้ผวเฝ้า เฝ้าว่าเก แก่นี่ เอว ทหริย์ สติ นางโนเนนนักนิน ปักปิ่นเกล้าโจรงโคง ที่เสอย น ทุกข์ อหิณา ทภูจ ภูบโหงหายง่าย แล่นพิศพ่ายกลัวไกล อ่อนฮา น ทุกข์ สติยา หต หอกหางไหลแหลน แส้ทักกรแบ่บกลว ลำบากเลอย ตญจ ทุกขญจ ติปฺปญจ แม่มีผวปู้เฝ้า คืออยู่เฝ้าฝีสาง ด่งนี้ ยี่ ปสฺเส ชินุณฺสฺสทํ ปตี ปรานีนางนมแม่ แลมา ได้ผวเฝ้าเกษิเชอญ นคติ จิททา นคติ รติ การ เบญจกามรศรวม ฐกัณฺนี้แก่เฝ้าคู่ยต์วมถาจตรู ด่งนี้ ชินุณฺเนน ปตินา สห อยอกอัยกชฺเชยแก้ม หน้าหน้าแย้มถาจะสรวล แต่ใดเลอย นคติ อล ลาปสฺลลาไป บังควรคำถ้อถ้อย รักน้อยหนึ่งถา จะมีเลอย ชกฺขิมิตฺปี น โสภติ หหอยหวิวห้าย ผวเฝ้าร้ายรูปถางาม แ่งนั้นน ยทาปี ทหโร ทหรา ยามใดบ่าวรรว สาวรรีน คคร้าน ไครครยวกัน ถาอ้อมเลอย มนฺตยีสฺสุโร หคตา ครันนเมื่อถึงที่สงัด กามกำหนดนิจรรจา ฉเนือย แล สพฺเพ โสกา วินสสนฺติ สองตอบตาตรยบ หน้า ทุกข์เท่าฟ้าเห็นหาย โสคแล เขเกจิ ททยนิสฺ สิตา ไข่เครื่องตายลำบาก ความรักรอกอย่าคิน ถอยแล ทหรา คุวํ รูปตี โจนมแม่ลั่นตาบ่าว เนือนงถ่าวถนิมกาม ปุริสานภิปฏฺฐตา ยำยาม ใจเลงโลกยไครยวโยคส์สอง ววงงใส่ กจฺจ ภาติ กุเล อจฺจ แม่อย่างครองเฝ้าถึถื่อน เร่งไปหา เพื่อนพ้องมิ่งเร็ว ด้วยด่วนเทอญ ก็ ชินุ โน รมยิสฺ สติ เฝ้าล้าเลวสเวยเปล้า เสิบเนาเนื้อหนังหาย โลกสวภาพถาจะมีสุขแต่ใดเลอย ด่งนี้ฯ (กัณฑ์ชูชก หน้า ๗๔-๗๕) </p>

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า ในมหาชาติคำหลวง กวีได้แสดงลักษณะของชุกนอกเหนือจากที่กล่าวไว้ในอรรถกถา ได้แก่ เรียกชุกว่าเป็นคนแก่ สามีก่ และพราหมณ์แก่ ในความว่า “เฒ่าปู้” “เฒ่าเรื่อ” “ผวปู้เฒ่า” “ผวเฒ่าแก่ชีเชอญ” “ลุงเฒ่าแก่ตาชี” อยู่ในวัยใกล้ ผุพัง คือแก่มาก ในความว่า “ชีพุก” แก่คราวพ่อเหมือนต้นโพที่มีลำต้นผุกลวง ในความว่า “ชีพุก พาวโพกลวง” แก่หง่าเหงอะ ในความว่า “เฒ่าคู่ย่ต๋วม” คนแก่ยากจนถึงขั้นไม่มีแม่สาวคำข้าว ในความว่า “เฒ่าชีไร้สาวคำเอง” แก่ชอมช่อ ในความว่า “เฒ่าพร้อมพ้อพราหมณ์เพรง” มีลักษณะเป็นคนอัปลักษณ์ ได้แก่ เป็นนักบวชหลังค่อม ในความว่า “บาคค่อมขวลทรปร” คนแก่แก้มบุบเพราะฟันหลอ ในความว่า “เฒ่าเว้วว่เก” คนแก่ผู้ไม่มีอะไรติดตัว มีเล็บเน่า เนื้อและหนังหยาบ ในความว่า “เฒ่าล่ำเลวสเวยเปล่า เล็บเน่าเนื้อหนังหยาบ” ทั้งยังเป็นคนแก่โหดร้าย ป่าเถื่อน ในความว่า “เฒ่าถึกเถื่อน” “ผวเฒ่าร้าย” การขยายลักษณะที่เป็นโทษของชุกในตอนนี้ แสดงให้เห็นลักษณะของชุกชัดเจนขึ้นว่าเป็นพราหมณ์แก่อัปลักษณ์ทั้งตัว นอกจากนี้การขยายความในตอนี้ ยังเป็นเสมือนการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างชุกและนางอมิตตดา ซึ่งได้รับการกล่าวถึงด้วยคุณสมบัติสามประการ คือ เป็นสาว มีรูปงาม และเป็นที่ปรารถนาของชาย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กัณฑ์กัณฐก ตอนที่ชุกเดินทางมาถึงอาศรมของพระเวสสันดร เมื่อพระชาติได้ฟังพระเวสสันดรกล่าวว่าทรงทอดพระเนตรเห็นการมาถึงของพราหมณ์แล้ว จึงกราบทูลต่อพระเวสสันดรว่าพระองค์เองก็เห็นพราหมณ์เดินทางมาเหมือนกัน ในตอนนี้อรรถกถาฯ กล่าวเพียงว่าพระชาติกราบทูลว่าทรงทอดพระเนตรเห็นผู้ปรากฏตัวเหมือนกับพราหมณ์ที่ต้องการอะไรบางอย่างมาเป็นแขก ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความสิ่งที่พระชาติเห็นจากลักษณะของคนที่เดินทางเข้ามาว่า เป็นพราหมณ์แก่ผู้ดั้นด้นมาจนถึงที่ประทับของพระองค์ อาจเป็นชาวกาลิงคราชญ์มีท่าทางการเดินเหมือนพระพรหมที่ลงมายังโลก หรืออาจเป็นพระอินทร์แปลงมา ดูลักษณะเหมือนคนที่คุ้นเคยต่อการร้องขอเมื่อเข้ามาในบริเวณอาศรม ได้โกนหนวดเคราแดงดงาม ดังนี้

ตารางที่ ๓๒ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติพิจารณาลักษณะพราหมณ์(ชุก)ขณะกำลังเดินเข้ามายังอาศรมพระเวสสันดร

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
พระชาติราชกุมารได้ทรงฟังพระราชบิดาตรัส	ต๋ สุตวา กุมารโ อาห อันว่าเจ้าชาติกุมาร ครัน

ตารางที่ ๓๒ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ดังนั้น จึงกราบทูลว่าพระชาติราชกุมารได้ทรงฟังพระราชบิดาตรัสดังนั้น จึงกราบทูลว่า</p> <p>ข้าแต่เสด็จพ่อ แม้เกล้ากระหม่อมก็เห็น ผู้นั้นปรากฏเหมือนพราหมณ์ที่เขาจะต้องการอะไรมาอยู่ เขาเป็นแขกของเราทั้งหลาย.</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๒)</p>	<p>ได้ยินพระราชโองการออกพญา ก็ทูล พระกรุณา ตั้ สุตวา กุมารโ อหา อันว่าเจ้าชาติกุมาร ครั้นได้ยินพระราชโองการออกพญา ก็ทูล พระกรุณาสนองกั้นดงนี้ อหปี ดาด ปสุสามิ บพิตรพลเกล้า ข้าเห็นพราหมณ์เฝ้าแถมมาถึง ชาวกาลิงคราชภูรภา โย โส พุทธามาว ทิสฺสติ ดูดำนเอรยूरยวตร พยงกัมลาลงมาดิน ถาว์อินทรนฤมิต โสแดล อตุลโก วิย อายาติ ดูจกัณเเคยายาจนั้ เข้ามาในอวาศวัดเรา กนหนวดเครางามแง้แลอติลิน โภ วิสุสติ รอยรูปพราหมณ์นี้ เปนแขกทรงแรกเต้าตรกาล พฤทธารายสาธุโสค</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๑)</p>

การขยายความเกี่ยวกับชุกในความตอนนี้เป็นทำให้ภาพที่ดีแก่เพศพราหมณ์ของ ชุก เนื่องจากพระชาติกราบทูลจากสิ่งทีพระองค์เห็นนั่นคือ ภาพของพราหมณ์ผู้หนึ่งที่เดินทางเข้ามาซึ่งที่ประทับ ความยินดีต่อโอกาสที่จะได้ต้อนรับชุกซึ่งเป็นแขกคนแรกหลังจากมาประทับอยู่ในป่าหิมพานต์ประกอบด้วยแขกที่มานั้นเป็นผู้ที่อยู่ในเพศบรรพชิต ทำให้ชุกถูกมองว่ามีความสง่างามน่านับถือ

ตอนที่ชุกพบกับพระชาติ ในอรรถกถาฯ ให้ความเพียงว่าเมื่อชุกเห็นพระชาติก็คิดว่าเด็กคนนี่คือพระราชกุมารของพระเวสสันดร ตนจะกล่าววาจาข่มขู่เสียตั้งแต่ต้น คิดได้ดังนั้นจึงชี้นิ้วมือให้พระชาติรู้ว่าควรถอยออกไป ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความพฤติกรรมของชุกโดยกล่าวว่าชุกมองดูพระชาติด้วยการเหลือกตาไปมา เมื่อแน่ใจว่าเด็กชายที่ตนเห็นคือพระชาติ พระราชโอรสของพระเวสสันดร ชุกจึงคิดว่าตนจะต้องข่มขู่คุกคามเสียตั้งแต่ต้นเพื่อให้พระชาติเกิดความกลัว และนอกจากจะแสดงอาการชี้นิ้วมือเพื่อให้พระชาติรู้ว่าควรถอยไปแล้วยังทำหน้านิ้ว และข่มขู่ให้พระชาติหลีกทางให้แก่ตนอีกด้วย ดังนี้

ตารางที่ ๓๓ เปรียบเทียบบรรณานุกรม เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน ชูชก แสดงพฤติกรรมคุณงามพระชาติ

บรรณานุกรม เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ชูชกพราหมณ์เห็นพระชาติราชกุมาร คิดว่าเด็กคน นี้จักเป็นพระชาติราชกุมารพระราชโอรสของ พระเวสสันดร เราจักกล่าวพรสุวาจาแก่เธอเสีย ตั้งแต่ต้นทีเดียว คิดขณะนี้แล้ว จึงชี้นิ้วมือหมายให้รู้ว่า ถอยไป ถอยไป ดังนี้</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๒)</p>	<p>ส่วนชูชกอาจารย์เลงถลาญล่อก เหลือกต้ามองยงคล ขลราชาชาติกุมาร โสคแล อยู่เวสสันดรสุส ปุตโต ชาติกุมารโ นาม ภวิสฺสติ นึกในใจดังนี้ โอะอนี้ชรอยลูกพระราชฤษี ชื่อชาตินี้มียาเลอย อาทิโต ปฏฺจาย พรฺสุวจนํ กเสฺฐสํมิติ มาทฺจะกล่าวคฺคคาม คํารามแต่หัวปี จงชาตินี้กลววกู โสคเทอญ อปุเปหิ อปุเปหิติ อจฺจริ ปหริ พราหมณฺก็เยย สรรสร้านสนนทັบ ติดมื่อถัดบเถ้าสรวี ทำหน้านี้ว่าเวย พน้อยๆ มึงอย่าได้มาขวางมาขวาง หลีกๆ ทางที่ทูกจะไป นี้วี่ลิ้นฯ</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๑)</p>

การขยายความตามตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าแม้จะอยู่ในเพศพราหมณ์ที่น่านับถือ แต่กริยาอาการหรือพฤติกรรมต่างๆ ที่ชูชกแสดงออกเพื่อข่มขู่คุกคามพระชาตินั้นได้ทำให้ชูชกกลายเป็นคนยโสโอหัง และไม่ใช้คนที่น่านับถืออีกต่อไป

ต่อมาเมื่อพระชาติทอพระเนตรเห็นพฤติกรรมอันแสดงความยโสโอหังของชูชกแล้ว พระองค์จึงหลีกทางให้ ในบรรณานุกรม พระชาติทรงคิดว่าชูชกเป็นคนที่มีความหยาบคายมาก จึงทอพระเนตรเห็นลักษณะอัปลักษณ์ ๑๘ ประการของชูชก ความตอนเดียวกันในมหาชาติ คำหลวง กวีขยายความว่าพระชาติกลัวชูชกเหมือนกลัวผี จากนั้นได้ทอพระเนตรร่างกายของชูชก จึงได้เห็นว่าร่างกายนั้นประกอบไปด้วยลักษณะบุรุษโทษ ๑๘ ประการ ซึ่งเป็นความอัปลักษณ์ที่ร้ายแรงยิ่งกว่าผู้ใดในโลก ดังนี้

ตารางที่ ๓๔ เปรียบเทียบบรรณานุกรม เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติพิจารณาลักษณะชูชก

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระชาติกุมารเสด็จหลีกไป ทรงคิดว่าตาพรามณ์ พระชาติกุมารเสด็จหลีกไป ทรงคิดว่าตาพรามณ์ นี้หยาบเหลือเกิน เป็นอย่างไรหนอ ทอดพระเนตร สรีระของชูชกก็เห็นบุรุษโทษ ๑๘ ประการ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๒)</p>	<p>กุมารโ อปคนตุวา เจ้าชาติก็หลีกหนี กลวพยง กุมารโ อปคนตุวา เจ้าชาติก็หลีกหนี กลวพยง ฝิลูกไหล้แล อัย พุราหม โณ อติวิย ผรุโส กิณฺนุโจ เจ้าก็รำพึง ดั่งนี้ อันว่า พรามณ์นี้จะมาขอ จึงกล่าวพอใจผู้จะให้ ดั่งถามาใส่ไคล้กริ้วโกรธ คุมความโหดอนนใด ดั่งนี้ ตสฺส สิริโ อโลเกสิ เจ้าก็หลยวแลดูองคาพยพสพสระพางค พรามณ์นั้นน อญฺจารสปริสโทเส ปสฺสสิ เจ้าก็ เห็นปรตยัภย อนนอัปลักษณฺ์สิบแปดแห่ง ร้าย พันเพ่งผู้คนในโลกลยนี้ฯ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๑)</p>

กริยาที่ชูชกแสดงเพื่ออุทิศถวายพระชาติได้ทำให้พระชาติเกิดความหวาดกลัวเหมือนกลัวผี จึงทรงพิจารณาเห็นว่าชูชกมีความอัปลักษณ์มากมายถึง ๑๘ แห่ง เป็นความอัปลักษณ์ที่ร้ายแรงยิ่งกว่าใครในโลก การขยายความในตอนนี้เป็นวิธีการเน้นย้ำให้เห็นชัดเจนขึ้นว่าชูชกมีลักษณะที่เป็นโทษมากทั้งทางร่างกายและภายในจิตใจ

ในกัณฑ์มหาราช เมื่อชูชกได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติมากมายรวมทั้งปราสาทเจ็ดชั้นเป็นค่าไถ่พระราชกุมารทั้งสองแล้ว ตั้งแต่นั้นชูชกจึงกลายเป็นคนมั่งคั่งไปด้วยทรัพย์และบริวาร ในอรรถกถาฯ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนหนึ่งว่า ชูชกได้รวบรวมทรัพย์ที่ได้ขึ้นสู่ปราสาท ก่อนจะนั่งบัลลังก์เพื่อบริโภคอาหาร โดยในมหาชาติคำหลวงได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้อย่างสั้น แต่ขยายความเพิ่มว่าชูชกผู้ยากจน เมื่อได้ทรัพย์สมบัติก็ไม่อาจจะงับอาการจึงตั้งใจนับเงินทองที่ได้มา เพื่อนำไปมอบให้แก่นางอมิตตคาอันเป็นภรรยา ทั้งยังถือตัวแสดงพฤติกรรมหยาบคายกับบริวารให้หลีกทางเพื่อตนจะได้ขึ้นไปยังปราสาท บริโภคอาหารและพักผ่อนอย่างสำราญ ดังนี้

ตารางที่ ๓๕ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเจ้ากฤษณชัยพระราชทานทรัพย์สมบัติแก่ชูชก

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
พระเจ้ากฤษณชัยได้พระราชทานสิ่งทั้งปวง อย่างละ	สตุต ภูมิกณฺจ ปาสาทํ อทาสี แล้วรก็ประสาท

ตารางที่ ๓๕ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ร้อยและทองคำพันตำลึงแก่พราหมณ์ ชูชกเป็นค่าไถ่พระราชกุมารกุมารี และพระราชทานปราสาท ๗ ชั้นแก่ชูชกด้วยประการฉะนี้ จำเดิมแต่นั้น ชูชกก็มีบริวารมาก แกรวบรวมทรัพย์ขึ้นสู่ปราสาท นั่งบนบัลลังก์ใหญ่ บริโภคโภชนะมีรสอันดี แล้วนอนบนที่นอนใหญ่</p> <p>(กัณฑ์มหाराช หน้า ๑๘๑)</p>	<p>ปราสาท เจ็ดชั้นขนาดแก่พราหมณ์นั้นน อีกโศคพราหมณสุส ปรีวาโร มหา อโหสิ พราหมณ์ก็มีววม้าค่าคน อำพลด้วยสิ่งสินพิลพง เจ้าก็มั่งมีเป็นดีมากแล โส ธน ปฐิสามเมตวา อันว่าเจ้าชีไรได้เปรต บบงเหตุก็ลำดับ นับเงินทองของแก้วคลแล้วอยู่นักหนา ที่จะเอาไปฝากอมิตตคามียมนน โสคแล ปาสาท อภิรุษหตุวา เจ้าก็ขึ้นโดยบรรไดได้ลลิก ก็ว่าเวอยพาเด็กเล็กหลิกผู้เจ้า แลดูจะเข้าไปในปราสาทนี้ สาธุรสโภชน ภูชิตวา พราหมณ์ก็กิน โภชนาหาร อนนนานันปการต่างต่างแล มหาสยเน นิปชชิต พราหมณ์ก็กล่าวอูคูอูล้าว ชศอคร้าวอึงหมอนนอน อยู่แล</p> <p>(กัณฑ์มหाराช หน้า ๑๘๖)</p>

การขยายความดังกล่าว ทำให้เห็นว่าชูชกมีความเสน่หานางอมิตตคามมาก เนื่องจากเมื่อได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติก็คิดจะนำทรัพย์สมบัติที่ได้ไปฝากนางอมิตตคามมาก ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทำให้เห็นพฤติกรรมของชูชกว่าเป็นคนยโสโอหัง ไม่อาจจะรับความรู้สึกและรักภักดียามารยาทไว้ เมื่อได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติมากก็ออกอาการดีใจแสดงตัวเป็นเจ้าของทันที ทั้งยังแสดงความหยาบคายต่อเหล่าบริวารที่คอยรับใช้ เป็นอีกรายละเอียดที่ทำให้เห็นพฤติกรรมไม่ดีในตัวชูชกซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายปรปักษ์กับพระเวสสันดร

การขยายความเกี่ยวกับชูชกของกวีทำให้เห็นว่าชูชกเป็นบุคคลที่ประกอบไปด้วยรูปลักษณะ ฐานะ บุคลิก รวมไปถึงอุปนิสัยใจคอ ล้วนไม่เป็นที่น่าพึงพอใจ คือ เป็นคนแก่ยากจนที่มีหน้าตาอัปลักษณ์ไปทุกแห่ง มีท่าทางการเดินที่ไม่สง่างาม แม้ว่าจะอยู่ในฐานะพราหมณ์ซึ่งถูกมองเป็นเพศที่น่านับถือ เป็นผู้ที่พระเวสสันดรและพระชาติต่างชื่นชมเปรียบเทียบความงามว่าดุจดั่งพระพรหมพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพชั้นสูง แต่กระนั้นชูชกยังได้แสดงความหยาบคายของตนออกมา ด้วยการคุกคามทำยโสโอหังกับพระชาติที่เป็นถึงผู้สืบเชื้อสายกษัตริย์ ทำให้ถูกพิจารณาว่ากระทำตัวไม่สมกับความเป็นพราหมณ์และผู้ขอ แม้กระทั่งเมื่อได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติ

มากมายจากพระกรงศมูชัยเป็นบำเหน็จรางวัลก็มีอาจวางตัวให้เป็นที่น่าถือของบริวาร การขยายความของกวีทำให้เห็นว่าชุกชกมีความแตกต่างเป็นลักษณะตรงข้ามกับพระเวสสันดรอย่างสิ้นเชิง การให้ภาพเช่นนี้แก่ชุกชกซึ่งเป็นตัวละครปรีกษ์จึงเป็นความพยายามหนึ่งเพื่อส่งเสริมให้คุณสมบัติอันประเสริฐของ พระเวสสันดรมีความเด่นชัดขึ้น

๑.๓.๑.๖ นางอมิตตดา

กัณฑ์ชุกชก ตอนที่ชุกชกกลับไปทวงทวงร้อยกหาปณะ^{๔๔} ที่ฝากไว้กับพราหมณ์ผู้หนึ่ง แต่ปรากฏว่าพราหมณ์ผู้นั้นได้นำทองไปใช้จ่ายหมดแล้ว จึงชดใช้ด้วยการยกลูกสาวชื่ออมิตตดาให้ชุกชกแทนทองร้อยกหาปณะที่ใช้จ่ายหมดไป ตั้งแต่นั้นมานางอมิตตดาจึงต้องใช้ชีวิตอันสามิภรรยาชุกชก อรรถกถาฯ ให้ความตอนนี่ว่า เมื่ออาศัยอยู่กับชุกชกนางอมิตตดาได้ปฏิบัติชุกชกโดยชอบ ซึ่งการใช้คำ “โดยชอบ” ไม่ได้ขยายความว่าปฏิบัติอย่างไรบ้าง ในมหาชาติคำหลวงกวีได้ขยายความว่าการปฏิบัติโดยชอบ ก็ือนางอมิตตดาได้ทำหน้าที่ปรนนิบัติและภักดีต่อสามีช่วยงานสามีอย่างไม่เกี่ยงว่างานนั้นจะหนักหรือเบา ไม่มีฐู้อันถือเป็นการทรยศสามี ทั้งยังคอยสนับสนุนสามีโดยตลอด ดังนี้

ตารางที่ ๓๖ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอนที่

พราหมณ์หนุ่มทั้งหลายชื่นชมพฤติกรรมของนางอมิตตดา

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
นางอมิตตดาปนาได้ปฏิบัติพราหมณ์โดย ชอบ. (กัณฑ์ชุกชก หน้า ๖๗๓)	อมิตตดาปนา สมมา พราหมณ์ ปฏิชคฺคิติ อันทว่า อมิตตาก็อยู่บ่าเรอเชอภักดี งานพราหมณ์หนัก มันก็เอา งานพราหมณ์เบา มันก็สู้ บมิจาเยยฐู ทำ คคฺฐูแก่พราหมณ์ ผดุงโดยตามทุกเมื่อเลย (กัณฑ์ชุกชก หน้า ๗๓)

^{๔๔} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง กล่าวถึงคำ “กหาปณะ” ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในหนังสือ วินัยมุข เล่ม ๑ ว่า “กหาปณะเป็นมาตราทองคำ ราคาเท่าทองคำหนัก ๔ เมล็ดข้าวเปลือก บาทหนึ่งเป็นสี่ยวที่ ๔ ของกหาปณะ จึงมีราคาเท่า ๕ มาสก คือเท่าทองคำหนัก ๒๐ เมล็ดข้าวเปลือก” ขุนวิจิตรมาตราอธิบายเรื่อง กหาปณะ ไว้ในหนังสือตำนานการชั่ง ตวง วัด ตอนที่กล่าวถึงมาตราชั่งของอินเดียโบราณ ดังนี้ ๔ วิหยา(เมล็ดข้าวเปลือก) = ๑ คุษฺยา ๒ คุษฺยา(มะกล่ำตายนุ) = ๑ มาสก ๕ มาสก = ๑ บาท ๔ บาท = ๑ กหาปณะ.

จากตัวอย่าง การขยายความได้ทำให้เห็นว่ นางอมิตตดาเป็นหญิงที่มีคุณสมบัติที่ดี เพราะผู้อ่านเข้าใจชัดขึ้นว่าการปฏิบัติโดยชอบของนางอมิตตดา คือ นางได้ทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี อย่างไม่มีขาดตกบกพร่อง

การปฏิบัติต่อสามีอย่างดีของนางอมิตตดาได้ทำให้เหล่าพราหมณ์หนุ่มๆ รู้สึกว่าเป็นสิ่งสมควรที่ผู้เป็นสามีจะได้รับจากภรรยาตน เป็นเหตุให้พราหมณ์หนุ่มเหล่านั้นพากันไปดำเนินภรรยาของตน เพราะเหล่านางพราหมณ์ไม่ได้ปฏิบัติต่อสามีคนอย่าง ที่นางอมิตตดาปฏิบัติต่อชูก ความตอนนีในอรรถกถาฯ ให้ความว่เมื่อเหล่าพราหมณ์หนุ่มพฤติกรรมที่ดีของนางอมิตตดาจึงไปต่อว่าภรรยาตน ส่วนในมหาชาติคำหลวง กวีขยายความตอนนีให้ว่เหล่าพราหมณ์หนุ่มชื่นชม นางอมิตตดาที่ได้ปรนนิบัติชูกผู้เป็นสามีเหมือนปรนนิบัติผู้มีบุญคุณ และต่างพากันดำเนินภรรยาที่ละเลยต่อการปรนนิบัติพวกตนซึ่งเป็นสามี พร้อมทั้งกล่าวชื่นชมนางอมิตตดาและให้ภรรยาตนยึด นางอมิตตดาเป็นแบบอย่าง ดังนี้

ตารางที่ ๓๗ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พราหมณ์หนุ่มทั้งหลายพากันดำเนินภรรยาตนและให้นางอมิตตดาเป็นตัวอย่าง

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ครั้งนั้น พวกพราหมณ์หนุ่มๆ เหล่าอื่นเห็นอาจารย์สมบัติของนาง จึงคุกคามภรรยาของตนๆ ว่ นางอมิตตดาปนาปฏิบัติพราหมณ์ชราโดยชอบ พวกเจ้าทำไม่ประมาทต่อเราทั้งหลาย (กัณฑ์ชูก หน้า ๖๗๑)	อด อญเณ ทรุณพราหมณา ตสฺสาอาจารย์สมบัติทีสุวา อันดับนั้นน อันว่พราหมณ์หนุ่มทงหลาย อันธหมายมีในบ้านทุนวิษฐ เขาก็เห็นอมิตดา มีมรรยาทอันดี แลโดยใจช้พราหมณแก่นั้นน อยู่อมิตตดาปนา มหุลก พราหมณ สมมา ปฏิชคฺคติจิงพราหมณบ่าว ทงหลาย ก็รำพึงค่งนี้ อันว่อมิตดา มันบ่าเรอรักษาพราหมณเ้า ดูบ่าเรอแก่เจ้าแก่ครู แลไปดูดีรับานี้ คุมเห อมฺ เหสุ ก็ ปมชชลาติ เขาก็ทำวกล่าวแก่เมียเขา ค่งนี้ อันว่สุทงหลาย ค่งงฎาแลมาเยีย สเพลาะสแพละเออะแอะแลมาลีมตุ สุมิคุมแม่สุ อมิตดา อันมันบ่าเรอรักษาฟักล้วยยอบนั้นน อดฺตโน ภริยาโยตชฺเชนฺติ เขาก็คำรนคำรามแก่พราหมณ ทงหลาย ความใดอายุเขาก็คำ แลฯ (กัณฑ์ชูก หน้า ๗๑)

นอกจากนี้ตอนที่เหล่านางพรหมณีรุมตำหนิงอมิตตดาที่ทำน้ำ กวีได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างนางอมิตตดาและชุกชก โดยกล่าวถึงคุณสมบัติบางประการของนางอมิตตดา ได้แก่ นางอมิตตดามีรูปร่างงาม ในความว่า “โคมแม่บร้ายรูปยั้งงาม” มีเรือนสามน้ำสี่^{๔๕} คือมีความประพฤติปฏิบัติดีงามสมควรความเป็นหญิง มีผิวสีด้าแดงละเอียดเต่งตึง ในความว่า “โคมมลากงามสามสี่ เนื้อแฉ่งถี่ด้าแดง” เป็นสาวอายุยังน้อย เป็นที่ปรารถนาของชาย คือ ทำให้ชาย

^{๔๕} เรือนสามน้ำสี่ คือ หลักในการยึดครองชีวิตคู่ที่ผู้ใหญ่ใช้สำหรับสอนกุลธิดาเพื่อให้มีความเป็นแม่บ้านแม่เรือนเมื่อถึงเวลาต้องแต่งงานออกเหย้าออกเรือน รายละเอียดเกี่ยวกับเรือนสามน้ำสี่นี้ปรากฏอยู่ในโคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ว่า

เรือนเหย้าตนอยู่นั้น	อย่าหมอง
เรือนชะตาแผ่นทอง	วาดไว้
เรือนผมอย่างขึงหย็อง	หวีหย่ง ไวนา
สามประการนี้ให้	หมั่นสู้สงวนงาม

...

น้ำใช้ใส่ตุ้มตั้ง	เต็มดี
น้ำอบอำอินทรีย์	อย่าฝร็อง
น้ำปูนใส่เต้ามี	อย่าขาด
น้ำจิตอย่าให้ข้ง	ขัดน้ำใจใคร

เรือนสามน้ำสี่จึงประกอบไปด้วย เรือนเหย้าหรือเรือนพักอาศัย คือ ผู้หญิงจะต้องหมั่นดูแลบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย เรือนชะตา คือ การผูกดวงชะตาตามคติทางโหราศาสตร์ ซึ่งมักจะจารึกดวงชะตาของสามีภรรยาไวนาแผ่นทอง หรือได้ฐานพระพุทธรูปเพื่อบูชาให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง เรือนผม คือ ผู้หญิงต้องมีเรือนผมที่สะอาด ดูดี เรียบร้อย ทั้งก่อนเข้านอน และหลังจากตื่นนอนแล้ว น้ำใช้ คือ ควรหมั่นตักเดิมดูแลให้มีใช้ตลอดไม่ขาด น้ำอบ คือ ต้องหมั่นดูแลเนื้อตัวร่างกายด้วยการใช้น้ำที่ปรุงหรืออบด้วยเครื่องหอมเป็นประจำ น้ำปูนหรือน้ำเต้าปูน เต้าปูนในที่นี้คือ เต้าปูนแดงที่ใช้กินกับหมาก ในสมัยก่อนทุกบ้านจะมีเต้าปูนแดงนี้ ยามมีแขกมาเยี่ยมบ้านจะยกเต้าปูนแดงไปรับแขก หากน้ำในเต้าปูนบ้านใดแห้งแสดงว่าผู้หญิงบ้านนั้นขี้เกียจ เพราะเต้าปูนแดงจะต้องมีน้ำหล่ออยู่เสมอ ไม่ให้ปูนแดงแห้งแข็ง เพื่อความสะดวกเรียบร้อยเวลาใช้ไม้พายป้ายปูนใส่ใบพลู น้ำจิตน้ำใจ คือ ผู้หญิงจะต้องเป็นคนที่มีน้ำใจเอื้ออาทรมีน้ำใจต่อสามี พ่อแม่ของสามี และญาติพี่น้อง

การให้รายละเอียดเกี่ยวกับเรือนสามน้ำสี่นี้มีความแตกต่างกันออกไปในบางตำรา ได้แก่ เรือนสามบางตำราว่า ประกอบด้วย เรือนนอน เรือนครัว และเรือนผม บางตำราว่าประกอบด้วย บ้านเรือน เรือนกาย และเรือนผม เป็นต้น น้ำสี่ บางตำราว่าประกอบด้วย น้ำใน น้ำคำ น้ำมือ น้ำเต้าในปูน บางตำราว่าประกอบด้วย น้ำอาบ น้ำเต้าปรุงหรือน้ำปรุง น้ำดื่ม น้ำกิน และน้ำจิตน้ำใจ บางตำราว่าประกอบด้วย น้ำกิน น้ำใช้ น้ำใจ น้ำปูน เป็นต้น

เคลิบเคลิ้มหลงใหล ในความว่า “อ่อนสอวยงามวงเงาใจบัว จันทน์ห่มล่ำมานศรี” “โฉมงาม
 แง่หน้าชายบัวบัวใจโดย ดดาวแล” เป็นคนเดินนวนานน่ารัก ในความว่า “โฉมนักเลงฤาโลก
 เตอนเอียงโยกแอ้แร้ร่อน” มีรูปร่างสันตัดแหล่มแหล่มซ้อย ปากอ้อมดูงามผุดผ่อง มีความงามทั่วทั้ง
 ตัว ในความว่า “เปนสาวสันตัดสงี่ยมพริ้ม รรยมปากเปรมตรู” ผมดกดำสีเหมือนปีกแมลงภู่
 “โฉมงามท่างเทศ กล้าเกลี้ยงเกศดกดำ คือภูนี้” ในความว่า เป็นสาวน้อยน่ารักที่ปักปิ่นไว้บนผมที่
 กล้าสูง ในความว่า “นางโนเน่นักนิน ปักปิ่นเกล้าโจรงโคง” และเป็นที่ต้องตาชายหนุ่ม ใน
 ความว่า “โฉมแม่่มลั่นตาบัว เนืองนถ่าถนิมกาม” ในขณะที่กล่าวถึงซุชกว่าเป็นเพียงพราหมณ์
 แก่ยากจนที่มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ซึ่งไม่มีความเหมาะสมกันเลยแม้แต่น้อย

การขยายความของกวีในตอนทีกล่าวถึงนางอมิตตดา ทำให้เห็นข้อดีของนางอมิตตดาว่า
 เป็นหญิงที่ทำหน้าที่ของภรรยาได้อย่างดี ไม่ขาดตกบกพร่อง ด้วยการดูแลปรนนิบัติซุชกผู้เป็นสามี
 อย่างดี จนได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างของหญิงอื่นๆ กวีอาจต้องการนำเสนอให้ผู้อ่านเข้าใจ
 หลักจริยธรรมของหญิงผู้ครองเรือนว่าควรปฏิบัติตัวเช่นไรจึงสมควรได้รับการยกย่อง ในทาง
 ตรงกันข้ามหญิงทั้งหลายเมื่อไม่ยึดถือปฏิบัติตามหลักดังกล่าวย่อมถูกตำหนิเช่นที่เหล่านาง
 พราหมณ์ถูกสามีตำหนิ ส่วนการขยายความในส่วนหลังโดยการเปรียบเทียบนางอมิตตดากับ
 ซุชก อาจเพื่อแสดงให้เห็นภาพความแตกต่างของตัวละครทั้งสองชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งการที่กวีถ่ายทอด
 ให้เห็นภาพชัดเจนนี้เองที่เป็นเหตุผลสำคัญที่เหล่านางพราหมณ์สามารถหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็น
 ในการเยาะเย้ยถากถางนางอมิตตดาได้ ส่งผลให้นางอมิตตดาเกิดความคับแค้นจนคิดอยากได้ทาส
 ทาสีมารับใช้ตน ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผล หรืออาจกล่าวได้ว่าในด้านเนื้อเรื่องนั้น
 ความขัดแย้งในทางความคิดและพฤติกรรมระหว่างตัวละครเหล่านี้ได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญต่อเนื้อ
 เรื่องในตอนต่อไป ทำให้ผลงานสร้างสรรค์ของกวีมีความสมเหตุสมผล และทำให้กวีสามารถ
 นำเสนอให้ตัวละครเอกอันได้แก่ พระเวสสันดรได้แสดงบทบาทในฐานะผู้ให้ได้มากและ
 สมเหตุสมผลที่สุด

๑.๒.๑.๓ อัจจุตฤาษี

กัณฑ์มหาวน ตอนที่ซุชกสนทนากับอัจจุตฤาษี อัจจุตฤาษีเมื่อ
 ได้ฟังคำกล่าวของซุชกก็รู้ได้ทันทีว่าซุชกเดินทางมาพบพระเวสสันดร โดยจุดประสงค์ใด
 ในอรรถกถาฯ อัจจุตฤาษีจึงกล่าวตอบซุชกว่า ซุชกไม่ได้มาเพื่อพบพระเวสสันดร หากแต่จะมาเพื่อ
 ขอพระนางมัทรีหรือไม่ก็เพราะต้องการพระราชกุมารทั้งสองไปเป็นทาส หรืออาจต้องการพาทั้ง
 สามพระองค์ออกจากป่าเป็นแน่ เนื่องจากพระเวสสันดรไม่มีสมบัติอย่างอื่นนอกจากนี้อีกแล้ว

ส่วนในมหาดิคำหลวง กวีได้ขยายความว่าชุกกอดสำหรับเร่งเดินทางมาไกลถึงกลางป่าในครั้งนี้ โดยมุ่งหวังเข้าพบพระเวสสันดรนั้นไม่ใช่เพื่อประโยชน์ในทางแสวงบุญแต่อย่างใด แต่เพราะต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดจากพระองค์เป็นแน่ ก่อนจะกล่าวว่าอาจมาเพื่อขอพระนางมัทรี พระชาติหรือพระกัณหา เนื่องจากพระเวสสันดรไม่มีสมบัติอื่นใดนอกจากนั้นเช่นความที่กล่าวในอรรถกถาฯ ดังนี้

ตารางที่ ๓๘ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาดิคำหลวง ตอน อัจจุตถายีพิจารณาจุคประสงค์ในการพบพระเวสสันดรของชุกก

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาดิคำหลวง
<p>มิใช่แถมมาเพื่อพบพระเจ้าสิริราชผู้มีบุญ ชะรอย แยกปรารณาพระมเหสีของท้าวเธอ ซึ่งเป็นผู้ยำเกรงพระราชสามี หรือชะรอยแยกอยากได้พระกัณหาขึ้นไป เป็นทาสี และพระชาติไปเป็นทาส แน่ ตาพราหมณ์อีกอย่างหนึ่ง แคมมาเพื่อนำพระราชเทวี พระราชกุมาร กุมารีทั้งสามพระองค์ไปจากป่า โภคสมบัติและพระราชทรัพย์อันประเสริฐของพระเวสสันดร ย่อมไม่มี</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตสฺส โภคา วิชฺชนฺติ ความว่า ลูกก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระเวสสันดรนั้นอยู่ในป่า ย่อมไม่มีโภคสมบัติและพระราชทรัพย์อันประเสริฐ พระองค์ท่านอยู่อย่างเฉยใจ แก่จักไปเฝ้าพระองค์ทำไม</p> <p>(กัณท์มหัพพน หน้า ๖๕๕-๖๕๖)</p>	<p>น ภวฺ เอติ ปุณฺณคฺติ อันว่าธมาครานี้ ไซ้จักจงบุญ ประมาณมิกุณ อันอื่นอันไกล</p> <p>สิริราชสุต ทสฺสนํ ไซ้ท่านใคร่เห็น ลูกพระสตุไทย อันอยู่กลางไพร พนานครดวย</p> <p>มณฺเญ ภวฺ ปตฺตยฺสึ ดงงใจอุหมาย ท่านนี้ แครงครยว^{๕๐} คีนค้ำข่ายว^{๕๑} จักขอสักอัน</p> <p>รณฺโโย ภริยํ ปติพฺพตํ จักขอเมียรัก ท่านไทย ทรงธรรม์ เมียแก้วเมียขวัญ บำเรอรักษา</p> <p>มณฺเญ กณฺหาชินํ ทาสี ดงงกูราพิง แก่นแก้วกัณหา ลูกกรักราชา เปนทาสทาส</p> <p>ชาติ ทาสญจ อิจฺฉสิ ฝิไซ้กัณหา ใคร่ชายชาติ ลูกให้ธรรณี เปนทาสทำการ</p> <p>อด วาตโย มาตา ปุตฺเต อนึ่งโสคไส้ ลูกพระภูบาล อิกนางนงคราญ แม่ลูกสามองค์</p> <p>อรณฺเณ เนตุมาคโต จะมาเอาท้าว จากค้ำวแดนดง ประสบประสงค์ ประไซ้รอยไปมา</p> <p>น ตสฺส โภคา วิชฺชนฺติ ฐทรงพระผนวช</p>

^{๕๐} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาดิคำหลวง ให้ความหมายว่า แครงครยว ว. แครงเครือว, เรียวแรง.

^{๕๑} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาดิคำหลวง ให้ความหมายว่า ข่ายว ก.ข่าเขียว, ธิบ, ค้วน, เร่ง.

ตารางที่ ๓๘ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	ห่อเกล้าชญา ไซ่ท้าวพระยา จะมีสิ่งสิน ธนธูลณญจ พุราหุณณ เข้าน้ำทำโจท ทโหจท หิน จข่าจชิน จขอฤควร (กัณฑ์มหาพน หน้า ๕๔-๕๕)

การขยายความส่วนนี้นอกจากทำให้เห็นความเฉลียวฉลาดของอัจจุตยาณีในการพิจารณาคน ในที่นี้คือชูชกแล้ว ยังเป็นการแสดงให้เห็นเหตุผลและความจำเป็นที่พระเวสสันดรจะต้องบริจาคพระราชกุมารทั้งสองและพระนางมัทรี ว่าเพราะพระองค์ไม่มีทรัพย์สมบัติอื่นใดจะให้แก่ผู้ใดได้แล้ว ดังนั้นสิ่งที่ชูชกเดินทางมาเพื่อขอจากพระองค์อาจเป็นพระราชกุมารทั้งสอง พระนางมัทรี หรืออาจขอทั้งสามพระองค์เลยก็ได้ตามที่อัจจุตยาณีสันนิษฐานไว้ ซึ่งตามเนื้อเรื่องชูชกขอพระราชกุมารทั้งสอง

การขยายความเกี่ยวกับอัจจุตยาณีได้ทำให้เห็นผลในการบริจาคพระราชกุมารทั้งสองของพระเวสสันดรมีความชัดเจนขึ้น การที่พระเวสสันดรจำเป็นต้องบริจาคพระราชกุมารทั้งสองก็เพราะพระองค์ไม่มีทรัพย์สมบัติอื่นใดอีกที่จะสามารถบริจาคได้ ซึ่งเนื่องจากเหตุผลนี้เองที่ทำให้พระเวสสันดรได้บำเพ็ญบุตรทานอันเป็นหนทางให้พระองค์สามารถได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอันเป็นความปรารถนาของพระองค์

วิธีการขยายความเกี่ยวกับบุคคลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นการขยายให้เห็นภาพของตัวละครแต่ละตัวชัดเจนขึ้น ทั้งที่เป็นลักษณะภายนอกและภายใน กวีเลือกใช้วิธีการนี้ให้ภาพพระเวสสันดรมากที่สุด โดยการสรรคำมาใช้เรียกแทนการเรียกพระนามพระเวสสันดรตรงๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคำที่ให้ความหมายแสดงคุณสมบัติที่แตกต่างๆ ของพระเวสสันดรทั้งสิ้น และการขยายความในส่วนของความเปรียบ เพื่อเปรียบเทียบความรู้สึกนึกคิดของพระเวสสันดรที่มีต่อเหตุการณ์ต่างๆ การเสนอภาพของพระเวสสันดรด้วยวิธีการขยายความนอกจากจะทำให้พระเวสสันดรซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่องเป็นบุคคลที่สำคัญมากที่สุดตรงตามเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดกแล้ว ยังเป็นการเน้นย้ำให้ภาพตัวละครเอกดังกล่าวนั้นเด่นชัดขึ้นอีก เนื่องจากวิธีการขยายความของกวีได้ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าพระเวสสันดรเป็นกษัตริย์ที่มีความสง่างามยิ่งกว่าผู้ใด เป็นผู้ที่มีรูปร่างงดงามเหมือนเทวดา

ทรงออกบวชเป็นบรรพชิตและตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมความดีงามอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพระเวสสันดร เป็นผู้ที่มีน้ำพระทัยในการทำทานมาก เปรียบได้กับแม่น้ำที่มีน้ำมากใช้ดื่มกินและใช้อาบอย่างไม่มีวันหมด เปรียบได้กับแผ่นดินกว้างใหญ่เป็นที่อาศัยไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก และเปรียบได้กับต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงาเป็นที่พักพิงแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ความเมตตากรุณาของพระเวสสันดรที่มีต่อผู้อื่นนี้จึงเป็นที่ เลื่องลือ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมุ่งมั่นปรารถนาที่จะได้บำเพ็ญบุตรทานมาก ทรงรอคอยโอกาสที่จะได้บำเพ็ญบุตรทานอย่างกระวนกระวาย และยินดีต่อการได้บำเพ็ญบุตรทานอย่างยิ่ง เพื่อความปรารถนาสูงสุดคือการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า สามารถสอนคนให้รู้ธรรม พาสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดที่เป็นทุกข์และการนิพพาน

การขยายความเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ได้เน้นย้ำให้เกิดความศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้า เนื่องจากเป็นวิธีการที่ได้แสดงให้เห็นคุณสมบัติอันประเสริฐต่างๆ ของพระองค์ คือพระองค์เป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่ มีความเป็นเลิศในทุกด้าน ได้แก่ มีชาติกำเนิดที่สูงส่ง มีรูปลักษณะที่งดงาม ได้บำเพ็ญบารมีมาอย่างยิ่งยวด สามารถตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เอง และสามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ เป็นปัจเจกบุคคลที่มีอาจมีใครเสมอเหมือน การเน้นย้ำให้เกิดความศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้า เป็นวิธีการที่มีผลในทางอ้อมต่อการนับถือศรัทธาต่อพระเวสสันดร ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

การขยายความเกี่ยวกับพระนางมัทรีและพระราชกุมารทั้งสอง ได้แสดงให้เห็นว่าทั้งพระนางมัทรีเป็นผู้มีความดีและความงามคู่ควรกับการเป็นนางคู่พระบารมี พระราชกุมารทั้งสองเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณและประพฤติปฏิบัติดีเสมอกับการเป็นพระราชโอรส พระราชธิดาของพระเวสสันดร การขยายความเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระนางมัทรีและพระราชกุมารทั้งสองจึงส่งเสริมให้พระเวสสันดรมีความสำคัญเด่นชัดขึ้น

เนื่องจากชุกเป็นตัวละครปรปักษ์คือเป็นฝ่ายตรงข้ามกับพระเวสสันดรซึ่งเป็นตัวละครเอก การขยายความเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นโทษของชุก จึงเป็นวิธีการเน้นย้ำให้เห็นความแตกต่างระหว่างตัวละครเอกและฝ่ายปรปักษ์อย่างชุกชัดเจนขึ้น คือยิ่งชุกมีลักษณะที่เป็นโทษมาก คุณสมบัติของพระเวสสันดรก็จะยิ่งเด่นชัดขึ้น วิธีการขยายความเกี่ยวกับชุกจึงเป็นวิธีการส่งเสริมให้พระเวสสันดรมีความสำคัญมากขึ้นอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้การขยายความได้ทำให้เนื้อเรื่องมหาดิคาหลวงดำเนินไปอย่างมีความสมเหตุสมผลมากขึ้น คือการที่ชุกหลงใหลหรือเส่นหาในตัวนางอมิตตดา มาก ก็เพราะนางอมิตตดาเป็นหญิงงามอายุน้อย เป็นผู้เพียบพร้อมด้านการปฏิบัติต่อสามีได้เป็นอย่างดี ซึ่งแตกต่างจากชุกพราหมณ์แก่ฐานะยากจนมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ต่อมาความเส่นหาต่อนางอมิตตดาได้กลายเป็นเหตุผลทำให้ชุกยอมเดินทางไปขอพระราชทาน

พระราชกุมารทั้งสองจากพระเวสสันดรอย่างง่ายดายเมื่อนางร้องขอ โดยไม่เห็นว่าเป็นเรื่องผิด ในที่สุดพระเวสสันดรจึงได้บำเพ็ญบุตรทานสำเร็จสมดังปรารถนา

ส่วนการขยายความเกี่ยวกับอัจจุตยานอกจากจะทำให้เห็นว่าอัจจุตยานี้มีความเฉลียวฉลาดรู้ทันความคิดของชุกพราหมณ์เจ้าเล่ห์แล้ว การขยายความในตอนนี่ยังให้เหตุผลว่าการที่พระเวสสันดรต้องบริจาคพระราชกุมารทั้งสองเพราะพระองค์ไม่เหลือทรัพย์สมบัติใดแล้วที่จะสามารถบริจาคได้แล้ว ดังนั้นการที่พระเวสสันดรจะบริจาคพระราชกุมารทั้งสองจึงไม่ใช่เรื่องผิด และถึงแม้ว่าการบริจาคพระราชกุมารทั้งสองจะเป็นสิ่งที่ยากมาก แต่พระเวสสันดรก็สามารถทำจนสำเร็จ เพื่อหวังว่าบุตรทานจะช่วยให้ความปรารถนาของพระองค์เป็นจริง จึงแสดงให้เห็นว่าการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พาสรรพสัตว์ข้ามพ้นการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และการนิพพาน มีความสำคัญต่อพระเวสสันดรเหนือกว่าสิ่งใดๆ

การขยายความเกี่ยวกับบุคคลไม่ว่าจะเป็นการขยายความพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระเวสสันดรเอง พระพุทธเจ้า พระนางมัทรี พระราชกุมารทั้งสอง อัจจุตยานี รวมไปถึงการขยายความเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นโทษของชุก ลักษณะของนางอมิตดาซึ่งมีความแตกต่างกันนี้ จึงมีส่วนต่อการส่งเสริมให้พระเวสสันดรซึ่งเป็นตัวละครเอกมีความสำคัญอย่างเด่นชัดมากขึ้น ทั้งยังมีส่วนส่งเสริมให้เนื้อเรื่องดำเนินไปได้อย่างสมเหตุสมผลอีกประการหนึ่งด้วย

๑.๒.๒ การขยายความเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์

ในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระเวสสันดรบริจาคพระราชโอรสและพระราชธิดาให้ชุก ทำให้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้น ความตอนนี่ยมีการขยายความหลายส่วนด้วยกัน ดังนี้

ในมหาชาติคำหลวงกวีได้กล่าวถึงเหตุอัศจรรย์ที่ปรากฏเหมือนในอรรถกถาฯ คือ กล่าวถึงแผ่นดินหนาแน่นสองแสนสี่หมื่นโยชน์ เกิดการสั่นสะเทือนเหมือนช้างพลายตกมัน แต่ได้ขยายความเพิ่มเติมว่า แผ่นดินไหวหวั่นสะเทือนเหมือนช้างสารตกมันร้องเสียงดังมาก เพราะจะชื่นชมสาธุการในบุตรทานของพระเวสสันดร ดังนี้

ตารางที่ ๓๕ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงแผ่นดินสั่นสะเทือนเหมือนช้างพลายตกมัน

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ในกาลนั้น แผ่นดินใหญ่หนาแน่นสองแสนสี่หมื่นโยชน์ อิกทีกก๊กก้องคำรามลั่นสั่นสะเทือน	ตทา ทานเตเชน อุนนาเทนตุ มหาปจวี ในกาลเมื่อนั้น อันว่าพื้นแผ่นดินล้าเหลือไทร ก็ห้วน

ตารางที่ ๓๕ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>เสมือนช้างพลายตกมันด้วยเดชแห่งทานบารมีในกาลนั้น แผ่นดินใหญ่หนาแน่นสองแสนสี่หมื่นโยชน์ อีกทั้งกึกก้องคำรามลั่นสั่นสะเทือนเสมือนช้างพลายตกมันด้วยเดชแห่งทานบารมี</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)</p>	<p>ไหวด้วยเดชทานพระนเรศราชฤทธิ สิทฺธิแล ตาทานเตเชน อุนฺนาเทนฺตติ มหาปจฺวิ ในกาลเมื่อนั้น อันว่าพื้นแผ่นดินหล้าเหลือไทร ก็ห้วนไหวด้วยเดชทานพระนเรศราชฤทธิ สิทฺธิแล จตุณฑุตาธิกทวิโยชนสตสทสุสพฺพลา อัย มหาปจฺวิ มตฺตวรฺวารโณ วิย กชฺชมานา กมฺปิ อันว่าแผ่นดินกว้างทั้งทุกแดน อนนหนาได้หีบแสนสี่หมื่นโยชนประมาณ คาลปรตยนต์ไหวห้วนปนนคกว้าง คจฺจางสารตกมันมท เสียงสาหศหเห็น ตตฺเร้นรื่องนินนาท ชินฺชมสาธูการ ด้วยพระทานท่านแล</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)</p>

หลังจากแผ่นดินไหว แม่น้ำเกิดการกระเพื่อม คล้ายๆ ดอกไม้ที่กำลังเบ่งบานมีกลิ่นซ้อนเป็นชั้นเหมือนคลื่น เกิดเสียงดังก้องเพื่อชื่นชมบุตรทานของพระเวสสันดร พญาเขาลวงก็โอนอ่อนถวายนมัสการไปยังเขาวงกตที่พระเวสสันดรราชฤทธิประทับอยู่ ดังนี้

ตารางที่ ๔๐ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงน้ำกระเพื่อมและยอดเขาสิเนรุราชโน้มยอมถวายนมัสการพระเวสสันดร

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ในกาลนั้นสาครก็กระเพื่อม สิเนรุราชบรรพตก็โน้มยอดลงไปทางเขาวงกตตั้งอยู่ คล้ายหน่อหวายที่ดุ่มให้สุกดีแล้ว</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)</p>	<p>มหาสาครโร อุพฺพตฺติ อันว่าพระสาครคควิวควงคล้ายฯ หลงงผกาแจรง ครแลงเลื้อนป็น คลื่น รื่องก้องชื่นชมทาน ด้วยบุญญญาธิการ ท่านนั้นนสิเนรุพฺพตฺตราชา สุเสทิตเวตตฺตงฺกุโร วิย โอนมิตฺวา อันว่าพญาเขาลวง ทั้งปวงปนนปรดิรพ อ่อนโอนสยบสยงสาธูการถวาย คจฺจอยอดหวายแลททายมาลนไฟนนั้นแล วงกตปพฺพตาทิมุโข อญฺจาสติ</p>

ตารางที่ ๔๐ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	ถวายน้่านมัสการ ยงงสถานที่วงกฏ ที่ พระดาบศบพิตร ท้าวชวลิตยอนันน (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)

บุตรทานของพระเวสสันดรเป็นทานที่ย่องใหญ่มาก เพราะแม้แต่พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าของเทวดาและเหล่าครุฑทั้งหลายได้ทึ่งพาหนะของพระองค์ ท้าวมหาพรหมเสด็จประทับบนบัวมาด้วยหงส์พาหนะเพื่อส่งเสียงอนุโมทนา สรรเสริญบุตรทานของพระเวสสันดรราชาธิเหล่าเทวดาทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุก็ได้ถวายนมัสการกราบเกล้าเพื่อชื่นชมสรรเสริญบุตรทานเช่นกัน ดังนี้

ตารางที่ ๔๑ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัสจรยศกล่าวถึงเหล่าเทพทั้งหลายถวายนมัสการแด่พระเวสสันดร

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ท้าวสักกเทวราชทรงปรบพระหัตถ์ มหาพรหมได้ ประทานสาธุการ เทวดาทั้งหมดก็ได้ให้สาธุการ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)	สกุโก เทวราชา อปโผฏฐิ อันว่าพระอินทรอนน เปนเจ้าแก่เทพดา มหาคณครุฑ ทั่งพระพุทธร พาท ^{๕๒} ภาชาลัษฐำนยง สยงอนุโมทนา ชม กฤดาธิการทาน ท่านแลมหาพุมหุมา สาธุการม กาสิ อันว่ามหาพรหมกมลบรรยงก์ ท้าวชเสด็จ หงษ์สี่หน้า ร้องจจำสยงสาธุการ สรรเสรอย พระราชธัถาร ท่านนัสน สพเพ เทวา สาธุ การมกัสุ อันว่า ผู้แมนมาเมืองสวรรคกัถวายวร วันทนกราบเกล้า ทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุ ถวายกัมล ชมกฤลาชฐิ ดุสติทานท่านแล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)

^{๕๒} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า พระพุทธรพาท ๑. น. สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระกฤษณะพาท คือช้างผู้เป็นพาหนะ. ๒. น. สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น พระกฤษณะพาท คือคนผู้เป็นพาหนะ คือ ช้างผู้เป็นพาหนะ. (ภูซงค์ หมายถึง นาค นาค อาจหมายถึงช้างก็ได้เพราะฉะนั้น ภูซงค์ ในที่นี้จึงหมายถึง ช้างที่เป็นพาหนะของพระอินทร์).

ความโกลาหลได้เกิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก มีเสียงกึกก้องไปทั้ง
 อากาศและแผ่นดิน เพื่อน้อมถวายนมัสการพระเวสสันดร น้ำฝนชื่อขนิกพรพรรษา^{๕๓} อันหมายถึง
 น้ำฝนที่โปรยลงมาในชั่วขณะก็ตกลงมา เกิดสายฟ้าแลบสว่างไสวไปทุกทิศ มีเสียงบันลือถัน ดังนี้

ตารางที่ ๔๒ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหตุ
 อัจฉริยะ กล่าวถึงเกิดความโกลาหลขึ้น มีฟ้าแลบฟ้าร้อง และมีฝนขนิกพรพรรษาราด

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ได้เกิดโกลาหลเป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก ฟ้าคำรามพร้อมกับเสียงปฐพี ให้ฝนตกลงชั่วขณะ สายฟ้าแลบในสมัยมิใช่กาล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๒๓)</p>	<p>ยาว พรหมโลกา เอกโกลาหล อโหสิ อันว่า โกลาหลแต่พื้นแผ่นดิน ทลเท้าแทนพรหมโกษ ดาล อุโฆษครรชิต บพวนผิตเปนคยด้วยกนน โสคแล ปจวิสทุแทน เทโว ตชชนุโต อันว่าอากาศ ครง ลวงลวลบคลด้วยเมทนีย มีสับทสันยงกรยงรม ประนมโอนโอนต แต่ทำผู้เปนครีเสดตพษ องค์พุทธางกูรบพิตรนั้นน ขนิกวาสสิ วสสิ อันว่า น้ำฟ้าฟากเมืองสวรรค ชื่อขนิกพรพรรษา ก็ตก ลงมา โสคแล อกาลวิซูลตา นิจฺจรีสุ อันว่าฟ้า แมลบเม็ลื่องเนื่อง ก็อ็อบนนภาสยงสับท ประดับ ด้วยเมฆทลา เวหาเห็นกระซ่าง แสงใสสว่างทุกทิศ โสคแล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)</p>

การขยายความในส่วนของเหตุอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดที่กล่าวในตัวอย่างข้างต้นนั้น
 ล้วนแต่เป็นความพยายามของกวีในการแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร
 คือเมื่อพระเวสสันดรกระทำความดีด้วยการบำเพ็ญบุตรทาน ซึ่งเป็นทานที่กระทำได้อย่างยิ่งคือการ
 บริจาคพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุกก เหตุอัศจรรย์อันไม่เคยเกิดขึ้น หรือไม่อาจเกิดขึ้นได้ง่ายๆ
 จึงเกิดขึ้น นั่นเพราะธรรมชาติอันได้แก่ดินฟ้าอากาศ เหล่าสัตว์ เหล่าเทพ สรรพสิ่งทั้งหมดนี้ล้วน
 แล้วแต่แสดงความเคารพนบถและสรรเสริญต่อการกระทำของพระเวสสันดรทั้งสิ้น

^{๕๓} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า ขนิกพรพรรษา น.
 สายฝนที่โปรยลงมาในชั่วขณะ (ขนิก = ชั่วขณะ, ชั่วยาม).

๑.๒.๓ การขยายเกี่ยวกับการออกบวช

กัณฑ์วนประเวศน์ ตอนที่พระเวสสันดรปฏิบัติเสธข้อเสนองของกษัตริย์เจตราชฎร์ที่จะให้พระองค์อยู่ครองเมือง เมื่อเหล่ากษัตริย์เจตราชฎร์เข้าใจในเจตนารมณ์ของพระเวสสันดรว่าพระองค์มุ่งสัจใจไปประทับอยู่ที่เขาวงกต เหล่ากษัตริย์จึงบอกทางไปสู่เขาวงกต รวมทั้งแนะนำการใช้ชีวิตอยู่ในสถานทีนั้นแก่พระเวสสันดร ในอรรถถาฯ ให้ความว่าเมื่อสร้างอาศรมแล้ว ให้เลี้ยงชีวิตด้วยการหาอาหาร เป็นผู้ไม่ประมาท และมีความเพียร ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความตอนเดียวกันนี้ว่าเมื่อสร้างอาศรมแล้ว ให้พระเวสสันดรจงดำรงรักษาชีวิตด้วยคุณธรรม เจริญกสิณภาวนาสมาสมาธิ เลี้ยงชีวิตด้วยอาหาร และจงรักษาศีลธรรม ไม่ประมาท มีความเพียรในการเจริญวิปัสสนาให้เกิดปัญญาเห็นแจ้ง ขอให้มีความสุขสบาย ปราศจากทุกข์ใดๆ ดังนี้

ตารางที่ ๔๓ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน กษัตริย์เจตราชฎร์แนะนำเรื่องการใช้ชีวิตในป่าหิมพานต์แก่พระเวสสันดร

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ครั้นทรงสร้างบรรณศาลสำเร็จแล้ว ประทับตำราญพระอิริยาบถ ประพฤติแสวงหามูลผลาหาร.</p> <p>บทว่า อมาเปตฺวา ได้แก่ ครั้นสร้างแล้ว.</p> <p>บทว่า อุณฺหาจริยา ย อีหฺล ความว่า ข้าแต่สมมติเทพ ลำดับนั้นพระองค์พึงดำรงพระชนมชีพ</p>	<p>ปณฺธศาลํ อมาเปตฺวา ครั้นสร้างบรรณศาลตำฤทธิ ยาเปตฺวา จงรักษาชีวิตโดยธรรม กรรมกสิณภาวนาภาพ^{๕๔} อุณฺหาจริยา ย ด้วยลุลากแสวงหาสรรพอาหารรบศ^{๕๕} อปฺปมตฺตา จงเจ้ากูสรคต^{๕๖} ครองศีลสารุ์ ทำวชยามีประมาทสักอัน อีหฺล เมาะ อารทฺฐวิริยา หุตฺวา จงทำวชยทรงพิริย</p>

^{๕๔} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า กรรมกสิณภาวนาภาพ ก. กระทำโดยภาวะแห่งการเจริญกสิณภาวนา, ทำการเจริญกสิณเป็นภาวะ. [กรรม + กสิณ (สมถกรรมฐานหมวดหนึ่งว่าด้วยอารมณ์ที่กำหนดธาตุ ๔ คือ ปฐวี-ดิน อาโป-น้ำ เตโช-ไฟ วาโย-ลม, ว่าด้วยวรรณสี ๔ คือ นิล-สีเขียว ปิต-สีเหลือง โโลหิต-สีแดง อทาด-สีขาว, ว่าด้วยอากาศที่ว่าง รวมเป็น ๑๐ อย่าง) + ภาวนา + ภาพ(ภาวะ)].

^{๕๕} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า สรรพอาหารรบศ ก. สรรพอาหารรบศ, เลี้ยงชีวิตด้วยอาหาร. [สรรพ (ทุกสิ่ง, ทั้งปวง, ทั้งหมด) + อาหาร].

^{๕๖} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า สรคต น. สุกต, ผู้ไปดีแล้ว, พระพุทธเจ้า, ในที่นี้หมายถึง พระเวสสันดร. (สรคต แผลงมาจาก สุกต).

ตารางที่ ๔๓ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ด้วยการเที่ยวแสวงหา เป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เกิด คือพึงเป็นผู้ปรารถนาความเพียรอยู่เกิด. (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๖๕-๖๗๐)	พิบรุษนา ^{๕๓} เนานิจ ตั้งใจจิตรโคสทม ^{๕๔} ตสฺสั ปณฺณสาลาย์ ในอาศรมสนุกนิ อยารู้มีทุกข์สักอัน พ้อฮาฯ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗)

การขยายความในตอนนี้อาจเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเมื่อไม่อาจอยู่ในฐานะ
เจ้าชายและไม่ปรารถนาจะอยู่ครองเมืองในฐานะกษัตริย์ได้ การที่จะทรงดำรงชีวิตแบบคนธรรมดา
ก็ย่อมไม่สมควรเช่นเดียวกัน ดังนั้นเทศที่เหมาะสมกับพระเวสสันดรมากที่สุดในขณะที่ถูกเนรเทศ
ออกจากเมืองคือการออกบวชเพศบรรพชิตดำรงพระองค์อยู่ในทางธรรม

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จไปถึงอาศรมที่พระวิศวกรรมได้เฝ้าไว้ หลังจากถือเพศเป็น
บรรพชิตแล้ว ทรงยินดีในเพศบรรพชิตของพระองค์ จึงมีพระราชโองการชื่นชมเป็นคำแรก
ในอรรถถาฯ กล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นสุขอย่างยิ่งเมื่อทรงบรรพชา ส่วนในมหาชาติคำหลวง
กวีได้ขยายความว่าพระองค์ได้เป็นบรรพชิตแล้วสมดังปรารถนา ปราศจากมลทินหรือความ
สกปรกอันหมายถึงกิเลสทั้งปวง ไม่มีทุกข์ ทรงมีความสุขมาก ดังนี้

ตารางที่ ๔๔ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน
พระเวสสันดรเปล่งอุทานหลังบรรพชิต

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ทรงเปล่งอุทานว่า โอ เป็นสุข เป็นสุขอย่างยิ่ง	โอโห สุขั ปรมสุขั ปพฺพชฺชา เม อธิคตาติ ฯ

^{๕๓} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า พิบรุษนา น.
วิปัสสนา, ความเห็นแจ้ง, การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งในสังขารทั้งหลายว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นอนัตตา.

^{๕๔} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า โตสทม น. โดยคม,
ความพอใจสูงสุด. [ส. โดย (ความพอใจ) + ตม (อุตม, สูงสุด)].

ตารางที่ ๔๔ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
เราได้ถึงบรรพชาแล้ว (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗๑)	โพธิสตฺโต อันว่าพระโพธิสัตว์ ผู้จะหวังตรัส เปนพระ ชนะแก่พลมาร อุทาน อุทานเนนโต ฐก็มี พระราชโองการขึ้นชม อิติ เปนปฐม ดั่งนี้ ปพพชชา ที่แท้อันว่าบรรพชิต ทรงพิริยสิทธิ สมาธิ เม อธิคตา แลภูเกล้า้งปรารถนาแล้ว เผ้ว มุกิลโทชนนฤทุกข์ อโห สุข อโห เป็น สุขหนักหนา ปรมสุข หาสุขอื่นอันจะเปรียบปานมิได้เท่า เว้น ไว้แต่สุขในนฤพาน เมื่อใดกูได้ตรัสแก่สรรเพชดา ญาณ ก็จะมีลูกแลกแล (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๐)

การขยายความตอนนี้เป็นกรขยายให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นว่าความสุขที่เกิดจากการบรรพชา เกิดเพราะบรรพชิตเป็นเพศที่บริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน ไม่มีทุกข์ การบรรพชาเป็นบรรพชิตจึงทำให้พระเวสสันดรทรงเป็นสุขยิ่ง ไม่อาจหาความสุขใดๆ มาเทียบเท่า ซึ่งส่วนนี้ก็ได้เพิ่มความในมหาชาติคำหลวงว่าความสุขที่เกิดจากการบรรพชาของพระองค์เป็นความสุขที่ไม่สามารถหาสุขอื่นใดมาเปรียบได้ เว้นก็แต่ความสุขที่เกิดจากการนิพพาน พระองค์จะถึงความสุขนั้นก็ต่อเมื่อ ได้ลุถึงสรรเพชดาญาณแล้วเท่านั้น^{๕๕}

หลังจากพระเวสสันดรเปลี่ยนเครื่องทรงจากเครื่องทรงของกษัตริย์เป็นบรรพชิตและได้มีพระราชโองการเป็นคำแรกแล้ว พระองค์ได้เสด็จสู่ที่จงกรม จงกรมไปมา แล้วไปยังที่ประทับของพระนางมัทรี รวมถึงพระราชกุมารทั้งสอง มหาชาติคำหลวงได้ขยายความเกี่ยวกับการเดินจงกรมโดยได้กล่าวถึง กัมมกรรม^{๕๖} และกล่าวว่าพระเวสสันดรทรงตั้งจิตให้เป็นสมาธิในขณะที่จงกรม ดังนี้

^{๕๕} ดูรายละเอียดการเพิ่มความ ในหน้า ๗ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้

^{๕๖} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า กัมมกรรม น. กสิณกรรม, การทำกสิณ, กสิณ คือ สมถกรรมฐานหมวดหนึ่งว่าด้วยกำหนดสิ่งต่อไปนี้เป็นอารมณ์ ได้แก่ ธาตุ ๔ คือ ปฐวี-ดิน อาโป-น้ำ เตโช-ไฟ วาโย-ลม, วรรณะ(สี) ๔ คือ นิล-สีเขียว ปีต-สีเหลือง โลหิต-สีแดง โอทาท-สีขาว, อากาศที่ว่าง และอาโลก-แสงสว่าง รวมเป็น ๑๐ อย่าง. (ป. กสิณ + กมฺม).

ตารางที่ ๔๕ เปรียบเทียบบรรณคดี เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน
พระเวสสันดรเสด็จจงดกรม เจริญภาวนา

บรรณคดี เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
เสด็จขึ้นสู่ที่จงดกรม เสด็จจงดกรมไปมา แล้วเสด็จ ไปสู่สำนักพระราชโอรสธิดาและพระราชเทวี ด้วยความสงบเช่นกับพระปัจเจกพุทธเจ้า (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗๑)	จงดกรม อารุยห ฐก็เสด็จขึ้นเหนือฟ้างพื้นภูมิ จงดกรม ชมที่จะภาวนากษิณกรรมนั้นน อปราปริ จงดมิตวา ฐก็จงดกรมไปมา ตั้งเอกรรคตาดิจตรทุก เมื่อแล ปัจเจกพุทธสทิสเสน อุปสเมน ปุตตทารานี สนุดิกิ อคมาลี จึงไปยงงสำนักนี้เจ้ามตรี แลสอง กุมารกุมารี อันมีรูปากฤติยบริสุทธิ คุจพระปรเต ยกพุทธเสด็จมา ในที่นั้นน (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๐)

การขยายความเกี่ยวกับการเดินจงดกรมจากตัวอย่างเป็นการขยายความที่ก่อให้เกิดความ
เข้าใจในความหมายของการเดินจงดกรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ว่าการจงดกรมที่พระเวสสันดรทรงปฏิบัติคือ
การเจริญกรรมฐานด้วยการเดินไปมาโดยมีสมาธิตั้งมั่น

การขยายความเกี่ยวกับการออกบวชได้แสดงให้เห็นความสำคัญของเพศบรรพชิต
ว่าเป็นเพศที่บริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน การถือเพศบรรพชิตทำให้พระเวสสันดรสามารถรักษา
พระองค์ให้อยู่ในศีลในธรรมได้มาก ทำให้พระองค์เป็นสุข ที่สำคัญคือเพศบรรพชิตทำให้
พระเวสสันดรสามารถปกป้องคุ้มครองสรรพสัตว์ได้ด้วยธรรมในขณะที่พระองค์ไม่สามารถอยู่
ปกป้องคุ้มครองประชาชนในฐานะกษัตริย์ได้

๑.๒.๔ การขยายความเกี่ยวกับสถานที่

ในกัณฑ์วนประเวศน์ ตอนที่พระเวสสันดรตามทางไปสู่เขาวงกตกับ
ประชาชนที่เดินทางผ่านไปมา ประชาชนเหล่านั้นได้ตอบคำถามของพระองค์ นอกจากจะทำให้
เห็นภาพเขาวงกตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งในด้านระยะทางเมื่อคนทั้งหลายทูลว่าเขาวงกตอยู่ไกลมาก
แล้ว กวียังได้ขยายความพรรณนาถึงสิ่งที่จะสามารถพบเห็นในระหว่างทางเสด็จไปสู่เขาวงกต ดัง
ความว่า “ในสองข้างทางท่อง ยังชั้นนช่องวงกาด ไม่มีผลต่างๆ ย้อยย่ำอย่างสุกใสทุกแห่งไสด” คือ
ทั้งสองข้างทางไปสู่เขาวงกตเต็มไปด้วยไม้ต่างๆ ที่มีผลห้อยย้อยดูแจ่มใส ดังนี้

ตารางที่ ๔๖ เปรียบเทียบบรรณานุกรม เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรตามทางจากผู้คนที่เดินสวนทางไปมา

บรรณานุกรม เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>คนพวกนั้นเห็นเราทั้งหลายในป่านั้น จะพากันคร่ำครวญน่าสงสาร พวกเขาแจ้งให้ทราบอย่างเป็นทางการทุกซ์ว่า เขาเวงกตยังอยู่อีกไกล.</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๕๕)</p>	<p>เต ตตถ อมเห ปสฺสิตฺวา เขาเห็นตู่ทั้งสี่กระษัตริย์ในทางพลัดเมืองไปปล่อยนั้นน กลุณฺ์ ปรีเทวอยู่ เขาก็ให้พิลาป ลาลศกราบกรุณา ทุกฺขนฺเต ปฎิเวทนฺติ เขาก็บอกความทุกข์ทรมาน แก่ตู่ผู้บัน เคนบันเดอรเทาฯ ทูเร วงกตปพฺพโต บพิตร อันว่า เขาเวงกตอยู่ไกล แต่หนีไปลิ่วลิ่วแล มคฺคตฺส อูโภสุ ปสฺสเสสุ ในสองข้างทางท่อง ยังชั้นนช่องวงกาจล วิวิธผลธาริโน ไม่มีผลต่างๆ ย้อยอย่างสุกใสทุกแห่งโสด</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๕๗)</p>

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวิจัยสิทธิ์

การขยายความในส่วนนี้ของกวีอาจเพื่อแสดงให้เห็นว่า แม้ทางที่จะไปสู่เขาเวงกตจะไกลมากและมีความคดเคี้ยว กษัตริย์ทั้งสี่ คือพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาติลีและพระกัณหา จะต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งในการเดินทางไปถึง แต่สองข้างทางยังมีสิ่งที่ทำให้การเดินทางครั้งนี้ไม่ลำบากยากเข็ญจนเกินไปนัก นอกจากนี้การขยายความในส่วนนี้ยังทำให้เกิดความสมเหตุสมผลสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่พระราชกุมารทั้งสองร้องอยากเสวยผลไม้ เพราะจะทำให้กวีมีโอกาสที่จะแสดงให้เห็นบุญบารมีของพระเวสสันดร เมื่อพระราชกุมารทั้งสองร้องอยากเสวยผลไม้ ไม้ต่างๆ จึงน้อมกิ่งลงมาเพื่อถวายผลนั้นแก่พระเวสสันดรและพระราชกุมารทั้งสอง

ตอนที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสองเดินทางไปถึงเมืองเจตราชฎูร์ ได้มีการพรรณนาสภาพเมืองเจตราชฎูร์ ในบรรณานุกรมฯ กล่าวว่า เมืองเจตราชฎูร์เป็นชนบทที่มีความมั่งคั่ง มีความสุข มีข้าวปลาอาหาร และสุรามาก แต่เมื่อก้าวถึงเมืองเดียวกันนี้ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความบรรยายสภาพที่ปรากฏในเมืองที่นอกจากจะเป็นเมืองที่มีความมั่งคั่ง มีความสุข มีข้าวมาก มีสุรามากแล้ว ยังมีผู้คนมาก ทั้งชาวจีน จาม พราหมณ์ ชาว และรามัญ ในอาณาเขตเมืองประกอบไปด้วยผู้คนทั้งไทยและเทศ มีทั้งพวกพ่อค้าที่ปรารถนาความสำเร็จ คนจนก็ได้สิ่งที่ต้องการตามความปรารถนา เป็นเมืองที่มีความเจริญมาก มีแก้ว เงิน และทองมาก เป็นที่โจษจันว่าเนื่องแน่นไปด้วยผู้คนต่างที่ต่างถิ่น ผู้คนชายหญิงส่งเสียงอื้ออึง ทั้งบริบูรณ์ด้วย

อาหารคือเนื้อและปลา ประชาชนมีความสุข และต่างพากันกล่าวถึง การขยายความแสดงให้เห็นว่า เมืองเจตราชูร์เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนในแคว้นต่างมีความสุข บ้านเมืองรุ่งเรืองมีผู้คนไปมาค้าขายมากมาย ดังนี้

ตารางที่ ๔๗ เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พรรณนาความรุ่งเรืองของเมืองเจตราชูร์

บรรดกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>กษัตริย์ ๔ พระองค์เสด็จไปเส้นทางไกลถึงเจตราชูร์เป็นชนบทมั่งคั่ง มีความสุข มีมังสะ สุรา และข้าวมาก</p> <p>(กัณฑ์วันประเวศน์ หน้า ๖๖๑)</p>	<p>เต จตุตธาโร ขตุติยา อันว่ากระษัตริทงสี่พระองค์ อนาคตา คนตุวา เสด็จแล้วคลาคลาไป ทิมมทุธานี เมาะ ทูรมคัค ทิศมารคอันไกล พันพิไสยลิวดี อุปากมู ท้าวทงสี่เสด็จคลดแดนตร มวลตรบัต เจตรภูจ้ ค้าวเจตรภูฐีสีมาคมนามน อัง พลด้วยจินจาม พราหมณชวรามัญ อันพิไสยไท เทศ นานาเขตทุกปลาก พวกพ้องภาคพาลีช อิทธึ เมาะ สมิทธึ อันสมิททธารถรีปรียกปนก ผิดั ดาล ผิดกดูเกษม เปรมประชากรเกษตร ธนธณุลหิรณุล สุวณฺณวตุถาลงการาทิหิ อันมิประเภทสท่าเนือ ปรชนธัญญาหารพระหาไชย ไกรด้วยแก้วเกือบกอง เงินแลทองกว่าโกฏิ ชนปทึ เมาะ พหูชนสมากุล อันโษจรรยสรรพสมากุลมุนมอง แลเนืองนองด้วย มนุษยชาติ ดยรดาชค้าวชคตี นรนาเรีคชคน อีกดิถยลประเทศสปรเวศบมิมีววย พหุมนัส สุโรทกั เมาะ พหูหิ มเสหิ สุราทีหิ อุทเกหิ สมณุนาคัดอัน กอปรด้วยมังษมัศยาหาร สุราบานบานียอทก ให้อิม ออกอณาราชูร์ ถ้วนหน้าสาธุสรรเสรอยถึง ทุกเมื่อแล</p> <p>(กัณฑ์วันประเวศน์ หน้า ๕๕)</p>

การขยายความของกวีทำให้เห็นว่าเมืองเจตราชูร์เป็นเมืองที่มีความมั่งคั่งมีความเจริญรุ่งเรือง ผู้คนอยู่ดีมีสุขมาก สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นความพยายามของกวีในการถ่ายทอดความ

เป็นอยุธยาไว้ในเนื้อเรื่องมหาชาติคำหลวง เนื่องจากข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในสมัยอยุธยาตอนต้นซึ่งเป็นยุคสมัยที่มีการแปลแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นนั้น พบว่า เป็นยุคที่บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองและมั่งคั่งจากการค้าขายกับชาวต่างชาติ ทั้งนี้เพราะการค้าขายกับต่างประเทศเป็นกิจการสำคัญที่สร้างรายได้ให้บ้านเมือง ประกอบกับพระมหากษัตริย์ทรงดำเนินนโยบายส่งเสริมการค้าขายโดยทั่วกันทรงสนับสนุนพลเมืองให้ทำการค้าขาย ทรงเอื้อเฟื้อพ่อค้าชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในประเทศเสมอมา จึงทำให้พ่อค้าชาวต่างเมืองเข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยามากขึ้น การค้าทั้งภายในและภายนอกขยายตัวอย่างกว้างขวาง ทำให้เศรษฐกิจของบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับ โดยการค้าขายส่วนใหญ่คือการส่งเรือสำเภาไปค้าขายกับประเทศจีนซึ่งเป็นประเทศมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การค้าขายจึงเกิดการขยายตัวออกไปไกลและได้กำไรมาก นอกจากนี้ เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมแก่การค้าขายทางทะเล ทำให้กรุงศรีอยุธยามีการค้าขายกับเมืองอื่นๆ ด้วย ได้แก่ จาม ชวา มลายู ตลอดจนอินเดีย เปอร์เซียและลังกาด้วย^{๑๑๑} จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์นี้เองทำให้อธิบายได้ว่ากรณีที่กวีขยายความส่วนนี้ โดยการแทรกความเป็นอยุธยาไว้ในเนื้อเรื่องมหาชาติคำหลวง ทำให้ผู้อ่านสามารถเปรียบเทียบความเจริญของกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น^{๑๑๒} ว่าเป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง มีความมั่งคั่ง แม้แต่คนยากจนเจ็บไข้หรือคนต่างชาติต่างภาษาล้วนสามารถอยู่อย่างสุขสบายในแผ่นดินนี้

ในด้านเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดก การให้ภาพเมืองเจตราชูร์ว่าเป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่มีความเจริญรุ่งเรือง มั่งคั่ง อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ชาวเมืองและชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยทำมาหากินมีแต่ความสุข แสดงให้เห็นว่าแม้เจตราชูร์จะเป็นเมืองที่ดีและน่าอยู่มาก การที่ผู้ปกครองจะยกเมืองนี้ให้ผู้อื่นนั้นย่อมเป็นเรื่องยาก แต่การที่กษัตริย์เจตราชูร์ยินดีถวายเมืองนี้แก่พระเวสสันดร ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นบุคคลสำคัญมาก จนได้รับการยอมรับอย่างยิ่งจากเหล่ากษัตริย์เจตราชูร์ทั้งหลาย

การขยายความเกี่ยวกับสถานที่ที่เป็นวิธีการที่กวีเลือกใช้เพื่อผลสองประการคือ ในตัวอย่างแรก การขยายความเกี่ยวกับเส้นทางที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาติ และ

^{๑๑๑} รong ศยามานนท์, ดำเนียร เลขะกุล, วิลาสวงค์ นพรัตน์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึง แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕) ๔๓-๔๔.

^{๑๑๒} สมัยที่มีการแปลแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น คือ สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๒๕๐๕, ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง หน้า ๑๖ ในวิทยานพนธ์ฉบับนี้

พระกัณหาเสด็จไปยังเขาวงกต เป็นการขยายความเพื่อให้เกิดความสมเหตุสมผลสอดคล้องกับ เหตุการณ์ในลำดับต่อไป การขยายความในส่วนนี้เป็นวิธีการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของ พระเวสตันครผู้ประกอบด้วยความเพียรอย่างยิ่ง ส่วนตัวอย่างที่ ๒ กวีได้ขยายความทำให้เห็นว่า เมืองเจตราชูร์เป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการขยายความที่สะท้อนให้เห็น ภาพของกรุงศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสามารถนำมาเปรียบได้กับประวัติศาสตร์ของกรุงศรี อยุธยา ทำให้สามารถตีความสิ่งที่กวีต้องการเสนอ คือกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง และมีความอุดมสมบูรณ์มาก ประชาชนชาวเมืองอยู่อาศัยและทำมาหากินอย่างมีความสุข เป็นวิธีการที่กวีใช้ความสามารถในด้านการประพันธ์สอดแทรกสิ่งที่กวีต้องการนำเสนอผ่านตัว บทวรรณกรรมได้อย่างกลมกลืนและทำให้เนื้อเรื่องมหາชาติคำหลวงมีความโดดเด่นน่าสนใจมาก ขึ้น

๑.๒.๕ การขยายความเกี่ยวกับ ปริมาณหรือระยะทาง

ในกัณฑ์ทศพรตอนที่กล่าวถึงพระพุทธองค์ เมื่อทรงตรัสรู้แล้วได้เสด็จไป ประทับ ณ กรุงราชคฤห์ตลอดฤดูหนาว กวีได้กล่าวว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระกาพุทธายีเถระ^{๑๑๑} เป็นผู้นำและมีพระอรหันต์ ๒๐,๐๐๐ เป็นบริวาร ความตอนเดียวกันนี้กวีมหาชาติคำหลวงได้ให้คำ "เนื่องคลื่น" ขยายหลังคำบอกปริมาณแสดงให้เห็นภาพพระอรหันต์จำนวนมากที่มีความ ต่อเนื่องกันดุจคลื่นที่ซัดเข้าหาฝั่งลูกแล้วลูกเล่าอย่างไม่มีหยุด ดังนี้

^{๑๑๑} พระกาพุทธายีเถระ มีนามเดิมว่า อุทายี แต่เนื่องจากมีผิวดำ คนทั่วไปจึงเรียก กาพุทธายี เป็นบุตรของ มหาอำมาตย์ในกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ซึ่งปกครองโดยพระเจ้าสุทโธทนะ พระกาพุทธายีนี้เป็นสหชาติคือเกิด ในวัน เดือน ปีเดียวกับเจ้าชายสิทธัตถะ ในวัยเด็กได้เป็นพระสหายใกล้ชิดกับเจ้าชายสิทธัตถะ ต่อมาจึงเข้ารับ ราชการในตำแหน่งอำมาตย์ ครั้งหนึ่งเมื่อ พระเจ้าสุทโธทนะได้ทราบกิตติศัพท์ว่าพระราชโอรสได้บรรลุมพระ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ขณะกำลังจาริกเผยแผ่พระธรรมแก่ประชาชนตาม แคว้นต่างๆ และได้ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ พระเจ้าสุทโธทนะใคร่ที่จะได้ พบและฟังธรรมจากพระพุทธองค์จึงให้อำมาตย์ไปทูลอาราธนาพระพุทธองค์ ครั้งหนึ่งได้ได้ทรงมอบหมายให้ กาพุทธายีอำมาตย์นำเหล่าบริวารจำนวน ๑,๐๐๐ เดินทางไปทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้เสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์ กาพุทธายีอำมาตย์ทูลขอบรรพชาแล้วนำบริวารสู่เวฬุวันมหาวิหาร ได้ฟังธรรมจนบรรลุพระอรหันต์ เนื่องจาก พระกาพุทธายีเถระเป็นมหาสาวกผู้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยเผยแผ่พระศาสนา ทั้งเป็นผู้มีส่วนในการชักนำให้ เหล่าพระประยูรญาติแห่งสาकขวงศ์ให้ความศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระกาพุทธายีเถระจึงได้รับ ยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นเอกทัคคะหรือมีความเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้นำตะกวด ซึ่งหมายถึงสาक ขวงศ์ ให้เลื่อมใสพระพุทธศาสนา

ตารางที่ ๔๔ เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน กล่าวถึงพระพุทธเจ้ามีพระสาวกจำนวนมาก

บรรดกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
มีพระอุทายีเถระเป็นมัคคุเทศก์ พระจีณาสพ ประมาณ ๒๐,๐๐๐ แวดล้อม... พระผู้มีพระภาค เจ้ามีพระจีณาสพ ๒๐,๐๐๐ แวดล้อมประทับนั่ง ณ บวรพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ในนิโครธารามนั้น (กัณฑ์ทศพร หน้า ๕๕๕)	อุทายีเถระ มัคคุเทศเคนวิสตีสหสฺสจีณาสวปริ- วุโต อันว่าพระชินนทร์ มีพระกาลุทายีเถระเป นพินายก อิกอริยศราพกญฺิพหมื่นหนึ่งคลั้นเป นบริพาร ท่านแล... ตตฺวา ภควา วิสตีสหสฺสจีณาสว ปริวุโต ปญฺจตตฺปวรพุทธาสนเน นสิทิ ฯ อันว่า พระผู้มีภากยพิมล แลอรหนตเนื่องคลั้น ถ้วนญฺิ พหมื่นเปนบริพาร นั่งในกำราลไพโรจ ในนิโคร ธาราม รังเรนนันฯ (กัณฑ์ทศพร หน้า ๒)

กวีขยายความตอนนี้อย่างยิ่ง เพื่อแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าผู้ที่ได้รับภรรยานับถือ
ศรัทธาจนทำให้พระอรหันต์จำนวนมากปรารถนาตนเป็นพระสาวก

กัณฑ์วันประเวศน์ ตอนที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสอง
เสด็จออกจากกรุงสหัสทีแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นเหล่าคนทั้งหญิงชายเดินสวนทางมา พระเวสสันดร
จึงตรัสถามว่า เขาพวกตอยู่ที่ไหน ในบรรดกถาฯ ผู้คนทั้งหลายทูลตอบว่ายังไกล ในขณะที่ใน
มหาชาติคำหลวงคนทั้งหลายทูลต่อพระเวสสันดรโดยกวีขยายความส่วนนี้ด้วยคำว่า “กว่าขึ้น”
ทำให้เขาพวกตนั้นไม่เพียงอยู่ไกลแต่เท่ากับไกลมาก ดังนี้

ตารางที่ ๔๕ เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน
พระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสองถามทางจากเหล่าคนที่เดินสวนทางมา

บรรดกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ มีพระเวสสันดรเป็นต้น ทอดพระเนตรเห็นคนทั้งหลายที่เดินสวนทางมา จึงตรัสถามว่า เขาพวกตอยู่ที่ไหน คนทั้งหลายทูล ตอบว่ายังไกล	เต ปฏิปเถ อาคจฺจนฺเต มนุสฺเส ทิสฺวา อันว่า พระมหากษัตริย์ตองสองแลพระราชบุตร ยล มนุษย์ตองหลาย ทวยหญิงชายผู้ราษฎร์ มาโดย มารคอนนเฉพาะพิถิ ฟ่างกษัตริย์าภิมุขเมื่อนั้นฯ

ตารางที่ ๔๙ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๕๕)	กุที วงกตปพพโตติ ปุจฺจนฺติ ท้าวธกัถาม คงฺงนี คูกรมุขยทงผอง อันว่าท้องเขางกฏกานน อยู่ สถิตสถานตำบลโคนิวสิน ^{๑๐๔} ฯ มนุสฺสา ทูเรติ วทนต์ อันว่ามนุษย์ทงหลาย จึงจะกล่าวท้าวทูล แต่พระนเรนสูรว่าคองนี้ บพิตร อันว่าเขางกา จลปรมาณ อยู่ทุรัศสถาน ^{๑๐๕} กวาชิน ^{๑๐๖} แลฯ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๕๗)

ต่อมาเมื่อพระเวสสันดรพร้อมทั้งพระนางมัทรี พระชาติ แลพระกัณหา เสด็จไปถึง
เมืองเจตราชกูร์ กวีได้เติมความ “อนาถ” และ “พันพิไสยลิวลี” อธิบายถึงระยะทางที่ทั้ง
พระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสองเสด็จมานั้นว่าไกลมากเป็นที่น่าสลดใจ

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ตารางที่ ๕๐ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน
พระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสองเดินทางถึงเมืองเจตราชกูร์

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
กษัตริย์ ๔ พระองค์เสด็จไปล้นทางไกลถึงเจตรัฐ ... (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๖๑)	เต จตุตาโร ขตุติยา อันว่ากระษัตริทงสี่พระองค์ อนาถฯ คนตุวา เสด็จแคล้วกลาสกลาไป ทีจมนทุชานํ เมาะ ทูรมคฺคํ ทิศมารคอันไกล พันพิไสยลิวลี อุปาคมํ ท้าวทงสี่เสด็จคลดน

^{๑๐๔} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า นิวสิน, นิวสิน ว.
สันนิษฐานว่าเป็นคำลงท้ายที่เสริมเข้ามา หมายความว่า นีสัน.

^{๑๐๕} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า ทุรัศสถาน น. ที่ไกล
[ทุร (ไกล) + ศ เข้าลิลิต + สถาน (ที่ตั้ง)].

^{๑๐๖} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า กวาชิน ว. กว้อชิน, ไป
ล้น, กว้อทงล้น, ยิง, ยิงนัค.

ตารางที่ ๕๐ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	กรมวลตรับัด ตัวเจตร์ภูฐติมากม... (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๕๕)

จากสองตัวอย่างข้างต้น การที่กวีขยายความว่า เขาวงกตอยู่ไกลมาก แม้แต่การเดินทางไปถึงเมืองเจตราชูร์ซึ่งอยู่ระหว่างทางยังยากลำบาก แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสองต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งในการเดินทางไปให้ถึงเขาวงกตตามความประสงค์ของพระเวสสันดร เพราะเส้นทางที่ไกลมากทำให้การเดินทางด้วยเท้าเปล่าไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นและความพยายามเท่านั้นจึงจะสามารถเดินทางไปให้ถึงซึ่งในที่สุดแล้วทั้งพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งพระราชกุมารทั้งสองได้เดินทางไปถึงตามความประสงค์ กษัตริย์ทั้งสี่โดยเฉพาะพระเวสสันดรจึงเป็นผู้สมควรได้รับการยกย่องในเรื่องของความมุ่งมั่นพยายามทำสิ่งที่ยากให้สำเร็จ

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนลิขสิทธิ์

การขยายความเกี่ยวกับปริมาณทำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่สำคัญและยิ่งใหญ่ เนื่องจากพระองค์เป็นผู้มีพระภิกษุจำนวนมากนับถือศรัทธาต่อพระองค์จนปวารณาตนเป็นพระสาวก ส่วนการขยายความเกี่ยวกับระยะทางได้แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ที่มีความเพียรมาก ทรงไม่ลดละความพยายามในการที่จะเดินทางไปให้ถึงยังจุดมุ่งหมายของพระองค์ แม้ว่าการเดินทางนั้นจะยากลำบากยิ่ง

๑.๒.๖ การขยายความเกี่ยวกับสิ่งของ

ในกัณฑ์นครกัณฑ์ เมื่อพระนางมัทรีจะเสด็จเมืองเชตุคร พระนางมุสดีได้ประทานผ้าแพรพรรณแก่พระนางมัทรี โดยเนื้อความในอรรถกถาฯ ได้กล่าวถึงผ้าสี่ชนิด ได้แก่ กัปปาสิกพัสตร์ โกสัยพัสตร์ โขมพัสตร์ และโกทุมพรพัสตร์ โดยไม่ได้แจกแจงว่าผ้าชนิดต่าง ๆ นั้นทำมาจากวัสดุใดบ้าง แต่ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ขยายความว่าผ้าทั้งสี่ชนิดทำมาจากวัสดุประเภทต่างๆ ได้แก่ ผ้ากัปปาสิกพัสตร์คือผ้าทอจากเส้นไหมมีค่าจำนวนมาก มีความละเอียดเป็นมัน ผ้าโกสัยพัสตร์คือผ้าที่ทำจากเส้นไหมมีความงามอย่างยิ่งเหมือนเป็นผ้าของสวรรค์ "ผ้าโขมพัสตร์พิเสศ อนนทำด้วยกระดาษเทศทอ" ผ้าโขมพัสตร์คือผ้าที่ทอไหมควบกับเงินแล่งหรือทองแล่ง

มีการเสริมกระดาดของต่างประเทศ และผ้าโกทุมพรพัสดร์คือผ้าทั้งหลายที่งดงามทอด้วยเส้นใยผสมทองคำ ดังนี้

ตารางที่ ๕๑ เปรียบเทียบบรรณกถา เวสสันดรชาดกกับมหาชาติคำหลวง ตอน พระนางผุสดีประทานผ้าแพรพรรณแก่พระนางมัทรี

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระนางมัทรีทรงงดงามด้วยพระภูษาอย่างใด สมเด็จพระผุสดีสุธาธาเทวีก็ทรงจัดภูษาอย่างนั้น คือพระภูษาที่ปาสิกพัสดร์ โกลัยพัสดร์ โขมพัสดร์ และ โกทุมพรพัสดร์ ส่งไปประทานแก่พระมัทรีราชสุณิสสา</p> <p style="text-align: center;">กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า ๕๕๔</p>	<p>กปุปาสิกณจ โกลเสยย์ โขมโกทุมพรานิจ สสุสุสุณหยา ปาเหลสิ เยหิ มทุทอิ อโสกถ ๗ ภิกขเว ดูกรภิกษุอันธริก ทรงจตุปริสุทธศีล สา มทุทอิ อันว่าเจ้ามัทรี วัสสิณินงราม อโสกถ ดูงามเงื่อนอับสรสาวสวรรค์ เยหิ วตุถะหิ ด้วยผ้าต้นพรรณอนนใด สมบูรณ์ไสขบุรเขบีจ นานปุปการะหิ กลกรหนึ่งต่างๆ ขยนแค้นช่างรจนา สา มุสสุตี อันว่าออกนางพญาสบรรยดี ราชเทพีหน่อหน้ำตุสสา มทุทียา สสุส อนนเป็นแม่ผัวเจ้ามัทรี อรรคัมหิสีเสาวภาคย ตานิ วตุถานิ ยงงผ้าต้นหลากหลายพรรณ กปุปาเสน กตฺ คือ ผ้ากรรบาสิกพัสดร์ก็ดี อนนทำด้วยสมโยงผ้าผนผรรด้วยอนนรรณมียอง โกลเสยย์ อนึ่งคือผ้าแพรทอง โกลย โกลเสยย์ วิสุทิกตฺ อนนรททำด้วยไหม ประไพแครงเครื่องฟ้า โขมณจ คือผ้าโกษมพัสดร์พิเศศ ตฺ เตน กตฺ อนนทำด้วยกระดาดเทศทอพราย อุทุมพรานิ จ อนึ่งคือผ้าอุทุมพรพัสดร์ทงหลาย อนนพรรณรายด้วยทองทำปาเหลสิ ฐก็ให้สาวสนมนำไปส่งแล้ว มทุทียา แก่นางแก้วแก่นกษัตริย์ มัทรีเทพบัญญัติจ อดตุโนสุณหยา อนนลูกสรไว้พระองค์ท่านนั้น</p> <p style="text-align: center;">(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า ๒๐๖)</p>

จากตัวอย่างข้างต้นสันนิษฐานว่าการที่กวีขยายความว่าผ้าต่างๆ นั้นทำมาจากวัสดุใด ทำให้เห็นว่าผ้าเหล่านั้นเป็นผ้าที่มีความงดงามและมีคุณค่ามาก การขยายความส่วนนี้จึงเป็นเสมือน

การยกย่องและให้ความสำคัญแก่พระนางมัทรีว่าพระนางมัทรีเป็นหญิงที่สูงส่ง จึงเป็นผู้ที่ได้รับ
 ประทานผ้าซึ่งมีลักษณะพิเศษ เป็นของมีค่ามากจากพระนางสุสดี การให้ความสำคัญแก่พระนาง
 มัทรียังสามารถแสดงให้เห็นความสำคัญของพระเวสสันดรผู้เป็นพระราชสวามีของพระนางอีกด้วย

๑.๒.๗ การขยายความเกี่ยวกับกองทัพ

กัณท์มหาราช ตอนที่พระเจ้ากรุงสุยให้จัดกระบวนทัพเพื่อจะเดินทางไป
 ไปปรับเสด็จพระเวสสันดรและพระนางมัทรีออกจากป่าหิมพานต์ กวีเดิมความ พรรณนาให้เห็น
 กระบวนทัพ ที่ประกอบไปด้วยกองต่างๆ ได้แก่กองช้าง กองม้า กองรถ และพลเดินเท้าที่ได้รับการ
 ประดับตกแต่งอย่างงดงาม และมีความสง่า แข็งแกร่ง เพราะประกอบไปด้วยช้างดี ม้าดี รถที่สร้าง
 จากวัสดุชั้นดี และพลที่มีคุณสมบัติเป็นเลิศ ดังความว่า

ตารางที่ ๕๒ เปรียบเทียบบรรดกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน
 กล่าวถึงกองทัพของ พระเจ้ากรุงสุย

บรรดกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>แต่นั้นพระเจ้าสุยบรมกษัตริย์ศรีสกะ เสนาบดี ว่า กองทัพ คือกองช้าง กองม้า กองรา กองรบ จงผูกสอดสี่ศตราชูช ฆวานิคม พรหมณ ปุโรหิตจงตามเข้าไป...บพว่า สมนุหาหนนุตุ ได้แก่ จง ผูกสอดอาวุธทั้งหลาย (กัณท์มหาราช หน้า ๑๘๖)</p>	<p>เสนา เมาะ เสนาโย อันว่าเสนาเราารู้จักชนิดก็ ขนาด อนนอยู่บำเรอราชในวง อนนจะยง บำเรอราชนอกวง ทงกงในกงนอก ทงเมือง ออกท่านทุกค้ำว ทงเมืองออกท้าวท่านทุกแดน แลแสนยานนฤ หตถิ อสุสา รถ ปตติ เมาะ หตถิเสนาโย อสุสาเสนาโย รถเสนาโย ปตติเสนาโย ฯ หตถิเสนาโย คือหมู่ช้างชานี ชานน ชนชานาญชาญชานะ ลางหมู่คูสรคะ สรคีน ลางหมู่คู รยีนรยง งาสรพรงสรพราด ลางหมู่ชี พงจอาจผงร อยู่แก่สมรเสมอ แผ่นดิน ลางหมู่เอาเดือนก็ได้โดยถวิล ลางหมู่ เอาเดือนก็ได้วัด ลางหมู่ฆจรอัครแอน แล่นก็ แล่นชนก็ชน ยลหูกี้กาง ยลหาก็แก่ง งามถ้วน แห่ง บมิช้ำ ลางหมู่ค้ำเอาเสือกี้ได้ด้วยอุก ลาง หมู่คลุกเอาศึกี้ได้ด้วยอาจ หมู่หนึ่งผาดไล่สีหก็ ทนนหมู่หนึ่งพนนไล่สีหก็ท้าว คีคฟงข่าว สรีรรว ข้อมตวหาญตวหั้น เหนคคคีนคคับ</p>

ตารางที่ ๕๒ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p> ค้ำยันเปน แสง ลางหมู่หน้าแดงจกรุด คู่จ้ำรุญ จกราด ทงตัวคายผลผลิ ดูพรรณานิ พรรรก ลาง หมู่คู่มิกกะมา แก้มกำยำกินมนน ย่อมตวทนน ตวทรับ โจนจำบับจำบงศัตรู พงแพ้วายฯ อสุสา เสนาโย คือฝ่ายม้าอัศวร หมู่นิกรอศวเดช แลมันเรศต่างต่าง มีหมู่ต่างหมู่ แดงย่อมม้าแรงม้าเร้า หมู่ม้าเหล่าม้าเลือก หมู่ม้า เสือกม้าพอง เห็งฟ้าพองหูพอง หมู่ม้าปลั่งม้า ปลอดตีนคอกคอกคอก หมู่ม้าหมดม้าหม่น อนน รู้หล่นมิรู้ล้า หมู่ม้าหล่อม้าเหลือง คุมเลื่องมลาก หมู่ม้านาคม้านิล จบทุกคืนทุกดาน หมู่ม้ากาลม้า แก้ว โจนคูแพ้วคูพราย หมู่ม้าซ้ายม้าแซม แนน นายแผ่นนั่งผาย หมู่ม้าฝ่ายม้าฝุ่น แสงสรตุนเท เทา ขนกลี้ยงเกลารายพรรณ เหาะเห็งหรรพนน ผยอง ฉลองดินฟ้าอากาศ อาจครตรงคฯ รดา เสนาโย ตำนึ่ง คือรถบรรจง ม้ายรรยงยรรยง โยรถทองหรรเห็ง หมู่นึ่งรถสมเด็จ สี่แดง คร แลงครไล ดูประไพด้วยแก้ว หมู่นึ่งแพรวด้วย กงกาญจน์ บรรสารด้วยงกกำ หมู่นึ่งทำรถหมด ด้วยรัชฎ์ หมู่นึ่งซัดด้วยทองแดง แขงด้วยทอง คาย หมู่นึ่งพาศด้วยสพันน หมู่นึ่งกนนด้วย เหล็กหล่อ ก่อด้วยเหล็กหลาย แสงคูพรายพิพหา หมูร์รเรานั้นน โสคลับ อนนประดับด้วยอาน ด้วยแอก บแรกบรัศกายนแก่งผัดกงพนน ฉวน ชำนนทวยทอด ธงทักขอดคูแดง หมู่นึ่งแลดู ขาว หมู่นึ่งภาวชมภู หมู่นึ่งคูขยวขจี หมู่นึ่ง สีแสงเหลือง หมู่นึ่งเรืองแสงเมฆ หมู่นึ่งเฉก แสงหงษ์ หมู่นึ่งสรบงแสงแสดแสง พยงแดด คูฉาย หมู่นึ่งพรายแสงดำแสงขยวขำ คคลับ </p>

ตารางที่ ๕๒ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	<p> ประดับคายนกมกนน ต่างต่างพรรณต่างภาค ในบรรดากี่คูงามฯ ปศุติ เสนาโย สำนึ่งคือพล สงคราม รามพิไชยไวพิชิต หมูหนึ่งฤทธิ์บรรจง หมูหนึ่งรงค์บรเจศ หมูหนึ่งเลศด้วยฝีมือ ภาด้วยฝีมือ แอนเอาศึกก็ได้บมิลลศ อาจเอาศึก ก็ได้บมิแล้ว ย่อมพลแฉ้วพลาญมาห ย่อมพลผ่า พลาญมาร ฤทธิ์บารเบิก กเกรอกขบพนนก็คูร่า วก กร้าวขบพนนคคูแรง ย่อมพลแข่งตรเบงล้า สนน ย่อมพลขันธเบงล้าสู บรู๊ดครู้ถอย หมูหนึ่ง สอยสัทรูตายนับ หมูหนึ่งสับสัทรูตายนาบ ย่อม พลปราบบรปีกษ แลทวยหาญเจ้าจอมจักรนัสน โสคหลายล้า เล็งคูล้าลบินลบันน คูตรหมนนตร หมัน คูรยันรยัค คูลขัคคขัน คูลบันนลปาน ย่อมพล ลานพลเลือก ย่อมพลสั๊กเงือกสั๊กงู หน้าหลังคู ไหลคชาย อาจรบราวคอรบรอบ ย่อมพลขอบพล ขันธ ย่อมพลสรนนพลสระ ย่อมพลชระพลเชรอด ย่อมพลเฉอดพลฉาน ย่อมพลชาญพลชัชว ย่อม พลร่ชวพลแรง ย่อมพลแข่งพลเข้ม ย่อมพลเล้ม พล เหลา ย่อมพลเกลาพลแกล้า ย่อมพลแฉ้วพลผ่า ย่อมพลกว่าพลแก้วน ย่อมพลเล่นพลล้า อาจปล้า เอาลาภ ปราบกุมภกรรฐ์ ปรรนขุนขร กำจรทูต แผลงตรีภูฏก็เอน ผลักพระเมรุก็ท้าว ผลักผาด้าวก็ ทบ ตรหลบเอาดาวมากิน ตรหลบเอาดินก็ได้ด้วย จับ จับเอาเดือนแลตรวัน เที้ยวทนนบาดาน ชาญ ทุกทวีป ด้วยเร็วรีบบให้ห่าง อย่างดินคยก็จับ สบอากาศก็จวบ รวบเอาสุราไลยโลกย ไตรภพ โอมสงสาร แม่สัทรูประมาณด้วยพนน ทนจนถึง หมันถึงแสนแค้นถึงล้าน อาจป้องปานเดชชว สูต่อลยต่อลาว ใจบอ้าว บอ่อน ใจบหย่อนบหยุด </p>

ตารางที่ ๕๒ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	ที่จะยุทธในรณรงค์ฯ (กัณฑ์มหาราช หน้า ๑๓๕-๑๔๐)

จะเห็นว่าในอรรถกถาฯ กวีกล่าวเพียงว่าทัพของพระเจ้ากรุงสุทศิย ประกอบไปด้วย กองช้าง กองม้า กองรำ กองรบ และเหล่าปุโรหิตชาวเมืองเท่านั้น โดยไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกองเหล่านั้นว่าเป็นอย่างไร แต่ในมหาชาติคำหลวงนั้นกวีได้ขยายความด้วยการกล่าวถึงพลเสนาจำนวนมาก ที่อยู่รับใช้พระมหากษัตริย์ในพระราชวัง และตามเสด็จเพื่อรับใช้นอกเขตพระราชวัง ทุกแห่งหนที่พระองค์เสด็จล้วนนำขบวนไปด้วยทหารตามเสด็จเป็นกองทัพอันประกอบด้วย “กองช้าง” ที่มีช้างจำนวนมากล้วนแล้วแต่เป็นช้างที่มีลักษณะดี คือมีความสง่างาม คือมีงายาวงาม หูกาง หางแกว่ง รูปร่างแข็งแรง ชำนาญศึก อึกheim กล้าหาญในการสู้รบ “กองม้า” ได้แก่ ม้าสีต่างๆ ได้แก่ ม้าสีด่าง ม้าสีแดง ม้าสีนาก ม้าสีนิล ม้าสีเทา ม้าสีทองแดง ม้าสีเหลือง ม้าสีดำ ม้าสีขาว และม้าสีฝุ่น ล้วนแล้วแต่เป็นม้าที่ได้รับการคัดเลือกมาจากม้าที่มีลักษณะดี คือ มีความแข็งแรง มีแผงคอสวย มีขนเกลี้ยงเกลา สามารถวิ่งและกระโจนได้ว่องไว มีความอาจหาญ กองม้าจะมีทั้งที่ร่วมอยู่ทางด้านซ้ายของขบวน และกองม้าที่มีนายนั่งบังคับแทรกอยู่ในขบวน “กองรถ” ได้แก่ รถที่สร้างอย่างประณีตบรรจง ใ้ใช้วัสดุหลากหลายประเภท คือบ้างทำด้วยทอง บ้างทำด้วยเงิน บ้างทำด้วยเหล็ก บ้างทำด้วยทองแดงแซมด้วยทอง บ้างทำด้วยทองเหลือง เมื่อกระทบกับแสงแดดจะเปล่งประกายสวยงาม บ้างลากด้วยม้า บ้างประดับด้วยอานและแอก มีการตกแต่งเกวียน มีธงสีต่างๆ ประดับไว้ด้านบน รถทั้งหลายต่างประดับตกแต่งคล้ายๆ กัน แตกต่างกันบ้างในแต่ละประเภทแต่ละส่วน ล้วนแล้วงดงาม รถสำหรับพระมหากษัตริย์เป็นรถที่ประดับตกแต่งงดงาม เคลื่อนที่ได้เร็ว “พลเดินเท้า” ได้แก่ พลทหาร ซึ่งเป็นข้าของพระมหากษัตริย์ มีหน้าที่ปกป้องพระมหากษัตริย์และอาณาจักรภายใต้การปกครองของพระองค์ ล้วนเป็นพลทหารที่ผ่านการทำศึกสงครามมาและได้รับชัยชนะ เป็นเหล่าทหารที่มีฝีมือในการสู้รบ เป็นเลิศ มีพลังกำลังมาก มีความกล้าหาญอดทนไม่กลัวเกรงต่อศัตรู มีรูปร่างแข็งแรงกล้าสน มีความว่องไว บ้างก็มีรอยสักตามตัว บ้างเป็นพลที่มีฤทธิ์ป้องกันศัตรูทางคุณันนำเกรงขาม บ้างมีหน้าที่เฝ้าถางทาง มีการตกแต่งเครื่องประดับศิระอย่างงดงาม

การขยายความเกี่ยวกับกองทัพที่ตามเสด็จพระเจ้ากรุงสุทศิย เพื่อไปรับเสด็จพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับเมือง ซึ่งล้วนแล้วไปด้วยกองช้าง กองม้า กองรถ และพลเดิน

เท่าที่มีการคัดสรรอย่างดี รวมถึงมีการตกแต่งอย่างสวยงามนี้ทำให้เป็นความยิ่งใหญ่เกรียงไกรของเมืองสีฟ้าที่ปกครองด้วยพระเจ้ากรุงสุโขทัย การที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยให้จัดกระบวนทัพที่ยิ่งใหญ่เพื่อไปรบพระเวสสันดร ย่อมเห็นได้ว่าพระเวสสันดรเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่ง เพราะแม้แต่กษัตริย์ผู้เกรียงไกรผู้เป็นถึงพระราชบิดายังได้เดินทางเสด็จไปรบด้วยพระองค์เองอย่างยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่ากวีอาจมีความพยายามถ่ายทอดความยิ่งใหญ่เกรียงไกรของกรุงศรีอยุธยาไว้ในเนื้อเรื่องด้วย สอดคล้องกับตอนพรรณนาความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเจตราชูร์^{๑๑๑}

การศึกษาวิธีการขยายความที่ปรากฏในมหาดิคำหลวง และสามารถจำแนกประเด็นที่กวีเลือกใช้วิธีการขยายความในการเรียบเรียงเนื้อหาได้ ๗ ประเด็น ได้แก่ การขยายความเกี่ยวกับบุคคล การขยายความเกี่ยวกับเหตุอัศจรรย์ การขยายความเกี่ยวกับการออกบวช การขยายความเกี่ยวกับสถานที่ การขยายความเกี่ยวกับปริมาณและระยะทาง การขยายความเกี่ยวกับสิ่งของ และการขยายความเกี่ยวกับกองทัพ ในวิธีการขยายความทั้ง ๗ ประเด็น พบว่ากวีใช้การขยายความเกี่ยวกับบุคคลมากที่สุด เพื่อให้มีความสำคัญเกี่ยวกับพระเวสสันดรซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่อง สอดคล้องกับความเป็นชาดกที่ว่าด้วยเรื่องราวของพระโพธิสัตว์พระนามเวสสันดร ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยวิธีการขยายได้เน้นย้ำความสำคัญของพระองค์ให้มีความชัดเจนและเข้มข้นขึ้นมากกว่าในอรรถกถา

นอกจากนี้การขยายความเกี่ยวกับสถานที่ ในตอนที่กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเจตราชูร์และการขยายความเกี่ยวกับกองทัพของพระเจ้ากรุงสุโขทัยได้แสดงให้เห็นความพยายามของกวีในการจะถ่ายทอดความเป็นอยุธยาตามประสบการณ์การรับรู้ของกวีซึ่งเป็นผู้ที่มีช่วงชีวิตอยู่ในสมัยนั้นลงไปในเรื่องมหาดิคำหลวงด้วย เพื่อนำเสนอให้เห็นว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีความยิ่งใหญ่เกรียงไกร มีความอุดมสมบูรณ์มาก ประชาชนจึงอยู่อย่างมีความสุข วิธีการขยายความโดยการสอดแทรกความเป็นอยุธยาของกวีเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มหาดิคำหลวงมีลักษณะเด่นเฉพาะในฐานะวรรณกรรมของยุคสมัย

จากการศึกษาวิธีการเพิ่ม ๒ ลักษณะ คือ การเพิ่มความใหม่และการขยายความ พบว่ากวีเลือกใช้วิธีการเพิ่มทั้งสองแบบเพื่อวัตถุประสงค์หลัก ๒ ประการ คือ การส่งเสริมภาพลักษณ์แก่พระเวสสันดร และการถ่ายทอดความรู้ ความคิด และทัศนคติเกี่ยวกับบริบททางสังคมของกวีผ่านเรื่องราวของชาดก ในการเพิ่มความใหม่ประเด็นที่กวีเพิ่มความใหม่มากที่สุด คือการเพิ่มความ

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดในการขยายความเกี่ยวกับสถานที่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, ๑๕.

เกี่ยวกับบุคคลซึ่งเป็นตัวละครต่างๆ และการเพิ่มความเกี่ยวข้องกับเหตุอัศจรรย์ ซึ่งได้สนับสนุนให้คุณสมบัติของพระเวสสันดรเด่นชัดขึ้น รวมทั้งแสดงให้เห็นว่าบุตรทานที่พระเวสสันดรบำเพ็ญเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และสำคัญมาก ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดการยอมรับ ตลอดจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระเวสสันดรมากขึ้น เช่นเดียวกับวิธีการขยายความที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวงทั้ง ๗ ประเด็น ซึ่งจากการศึกษาพบว่ากวีใช้การขยายความเกี่ยวกับบุคคลมากที่สุด เพื่อให้มีความสำคัญกับพระเวสสันดรมากขึ้น สอดคล้องกับความเป็นชาดกที่ว่าด้วยเรื่องราวของพระโพธิสัตว์พระนามเวสสันดร ผู้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ส่งเสริมให้ภาพของพระเวสสันดร ผู้มากด้วยบารมีได้รับการเน้นย้ำให้มีน้ำหนัก

ส่วนการเพิ่มความเกี่ยวข้องกับประชุมชาดกและพุทธโอวาท นอกจากจะทำให้มหาชาติคำหลวงเป็นมหาชาติฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดแล้ว การเพิ่มความใหม่ในส่วนนี้ยังทำให้กวีสามารถถ่ายทอดความคิดความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์คือเทพเจ้าหรือพระพุทธเจ้าได้ด้วย นอกจากนี้การขยายความเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเจตราชฎูร์และการขยายความเกี่ยวกับกองทัพของพระเจ้ากรุงสญชัยได้แสดงให้เห็นว่า กวีมีความพยายามในการนำประสบการณ์มาถ่ายทอดผ่านงานสร้างสรรค์ของตน การเพิ่มจึงช่วยให้กวีมีโอกาสถ่ายทอดความรู้ หรือชี้แนวทางความคิดความเชื่อได้เป็นอย่างดี

๒. การเปลี่ยน คือ การใช้คำหรือข้อความใหม่เพื่อสื่อความหมายให้ต่างจากความหมายเดิม สามารถแบ่งตามลักษณะของเนื้อความได้เป็นการเปลี่ยนความ และการเปลี่ยนรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ การเปลี่ยนความ คือ การใช้ข้อความที่สื่อความหมายต่างจากเดิมเพื่อแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติของตัวละคร สถานที่ รวมถึงเนื้อหาที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของกวี

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จไปถึงอาศรมที่พระวิศวกรรมเนรมิตไว้แล้ว ได้เข้าไปยังอาศรม ผลัดเปลี่ยนเครื่องทรงเพื่อจะถือเพศบรรพชิต ความตอนหนึ่งในวรรคถา ได้กล่าวว่าเมื่อพระเวสสันดรถือเพศบรรพชิตแล้ว เสด็จออกจากอาศรม "ยังสิริแห่งบรรพชิตให้ตั้งขึ้นพร้อม" แต่ในมหาชาติคำหลวง กล่าวว่าเมื่อถือเพศบรรพชิตแล้ว "**ปพพชิตสิริ สมุฏฐหนโต ชก้เกิดปริคารมย ขึ้นชมบรรพชิตเทศ อันพิเศษสุทธนั้น**" พระเวสสันดรทรงอิมใจ ยินดีในเพศบรรพชิตอันพิเศษสุทธิของพระองค์ ดังนี้

ตารางที่ ๕๓ เปรียบเทียบบรรณภคณา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรถือเพศบรรพชิต

บรรณภคณา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ทรงถือเพศฤๅษี ทรงจับธารพระกรเสด็จออกจาก บรรณศาลา ยังสิริแห่งบรรพชิตให้ตั้งขึ้นพร้อม (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๖๑)	อิติเวลลั คเหตฺวา ธกัเออาเพศบรรพชิต เปนฤๅษีที่ สิฤทธิแล กตฺตรทณฺฑํ อาทาย ปณฺสาลโต นิกฺขมิตฺวา ธกัทายทณฺฑํจรรจบทอก สุนอก บรรณศาลาลย นันน ปพฺพชิตสิริ สมุฏฺฐนฺโต ธกัเกิดปริคารมย ชันชมบรรพชิตเทศ อันพิเศษ สุทรนัณฯ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๐)

การเปลี่ยนความส่วนนี้ของกวีอาจเพื่อต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่า เพศบรรพชิตอันเป็นมงคล มีความบริสุทธิ์ ได้ทำให้พระเวสสันดรทรงปิติยินดีเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระองค์ได้ถือครองความเป็นบรรพชิตสมดังที่พระองค์ปรารถนา

กัณฑ์มหาพน เมื่อพระอัจจุตฤๅษีจะบอกทางแก่ชุก ก็ได้ให้ไปยังภูเขาคันธมาทน์ซึ่งเป็นทีประทับของพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี และพระราชามารทั้งสอง ในมหาชาติคำหลวง กวีได้เปลี่ยนความทำให้เห็นลักษณะของภูเขาคันธมาทน์ว่ามีลักษณะต่างจากที่กล่าวไว้ในบรรณภคณา ว่าภูเขาคันธมาทน์มีหินมาก เปลี่ยนเป็นภูเขาสูงใหญ่ที่มีความงดงามมีไม้หลากหลายพันธุ์ขึ้นเบียดเสียดกัน ดังนี้

ตารางที่ ๕๔ เปรียบเทียบบรรณภคณา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน อัจจุตฤๅษีบอกทางแก่ชุก

บรรณภคณา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
ดูก่อนพราหมณ์ นันนภูเขาคันธมาทน์ล้วนแล้วไปด้วย ศิลา ซึ่งเป็นทีประทับแห่งพระราชาเวสสันดร พร้อมด้วย พระมัทรีราชเทวี ทั้งพระชาติีและ พระกัณหาชينا ทรงเพศบรรพชิตอันประเสริฐ (กัณฑ์มหาพน หน้า ๖๕๗)	เอส เสโล หุรฺหุเม ฟงแสาทชีพราหมณ เขายวงวมทั้งแก่งทงัน ไม้ไต่ช่อแทรกกัน ต่างต่างพรรณไฉจร ปพฺพโต คณฺธมาทโน มีนามแต่อาท คันธมาทน์ศิขร ยตุล สฺตฺสนฺตโร ราชา ที่ใด

ตารางที่ ๕๔ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	ท่านภูธร แพศยันดรราชา สห ปุตุเตหิ สมมติ เสด็จด้วยสองกุมาร ลูกสุดสงสาร โสภา ธารนุโต พุราหมณฺณฉฺฉิ ทรงบรรพชาสาธ (กัณฑ์มหาพน หน้า ๕๗)

การเปลี่ยนความในตอนนี้ของกวี อาจเพื่อให้ภาพว่าสถานที่ประทับของพระเวสสันดรเป็นสถานที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้ที่แย่งกันเติบโตเขียวขจี ซึ่งไม่ได้แห้งแล้งกันดารมากไปด้วยหินอย่างที่กล่าวในอรรถถาฯ กวีมหาชาติคำหลวงเปลี่ยนความเช่นนี้ทำให้เนื้อเรื่องมีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องตอนอื่นๆ ที่กล่าวว่าบริเวณที่พระเวสสันดรประทับอยู่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยเดชบารมีของพระองค์

ในกัณฑ์มหาพน เมื่ออัญญาปิพรรณมาถึงสิ่งของที่ปรากฏอยู่รอบๆ สระมุจลินทร์ ได้แก่เหล่าสัตว์ เช่น เนื้อทราย กวาง ช้าง และชะมดซึ่งใช้เถาวัลย์เป็นที่อยู่อาศัย พืช เช่น หน้า ข้าวฟ่าง ลูกเดือย ข้าวสาลี และอ้อย เป็นต้น สำหรับข้าวสาลีนั้น ในอรรถถาฯ ได้กล่าวไว้ว่า เป็นข้าวสาลีที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยความส่วนนี้แตกต่างจากที่กล่าวในมหาชาติคำหลวง เนื่องจากกวีไม่ได้ให้ความว่าข้าวสาลีเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ได้ให้ความว่า ข้าวฟ่างและข้าวลมานไม่จำเป็นต้องปลูกก็สามารถเกิดขึ้นมากมายเนื่องจากบารมีของพระเวสสันดร ดังนี้

ตารางที่ ๕๕ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน อัญญาปิพรรณบรรยายธรรมชาติรอบสระมุจลินทร์

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
สองฟากสระมุจลินท์เคลื่อนไปด้วยเนื้อทรายและ กวางมีหมู่ช้างอยู่อาศัย ปกคลุมไปด้วยลดาวัลย์ต่างๆ อันชะมดอยู่อาศัยแล้ว และแถบ สระมุจลินท์นั้นมี หน้ากับแกล้ว ข้าวฟ่าง ลูกเดือยมากมาย และข้าวสาลีที่ เกิดเองตามธรรมชาติ และอ้อยก็มีมิใช่น้อยที่ใกล้สระ	อเนชยา ปฎากิณฺณ ป้านันนมีมฤค เอล นานลตาหิ สตุจฺจนฺนํ อันนอริกหลาย ชมตทราย แลฟานแล่น ถ้ายอง นาคสัมนิเสวิตํ ร่มรยงรายรุกขษา ขนาคณ ตรกอง สารคนองกณดาชย ทงจง

ตารางที่ ๕๕ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
มุจลินท์นั้น (กัณฑ์มหาพน หน้า ๗๐๘)	<p>นานาลดาหิ สญจนุณี หน้ำน้าวรรต พนพฤษศรหง นานาไนไพรพง พิศาล กพทลิมิกเสวิด ป่านันนมีกทลิมฤคางคณ ประมาณ สติตสถานสถาพร พิบูลย อเถตุถ สามา พหูกา มีเข้าฝ้างแลธมานบ พักทำก็มาภูล เองด้วยอดุลย เดชพระ นาโร วรโก พหู สุรเสมา^{๑๐๘} มีบน้อยคไน สระ เข้านกก็กะ^{๑๐๙} กอสรหลอน สาลี อกฏฐปาโก พหู สาลีชาติสุคนธ โภชนกัจจร สุทฐัญจบวร นฤมทิน อจน ตตุถ อนปโปโก มีอ้อยเอมโอชอัน อ่อนอันมีมฤทสุรสลิต กลิ่นกินบพักข์ กั๊ยวน (กัณฑ์มหาพน หน้า ๑๐๕)</p>

การเปลี่ยนความว่าข้าวสาลีเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นข้าวต่างๆ ได้แก่ ข้าวฟ่าง ข้าวลมาน เกิดขึ้นจากเดชแห่งพระเวสสันดร เป็นการแสดงความยกย่องและสรรเสริญพระบารมีของพระเวสสันดรว่า ไม่ว่าสถานที่ใดที่พระเวสสันดรประทับอยู่ สถานที่นั้นจะมากไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร มีความอุดมสมบูรณ์ คนหรือสัตว์ที่อยู่อาศัยย่อมอยู่อาศัยอย่างมีความสุข จะไม่ได้รับความอดอยาก

กัณฑ์กุมาร ตอนที่พระเวสสันดรพิจารณาความฝันของพระนางมัทรี ทรงมีพระปรีชาญาณหยั่งรู้อาจเกิดเหตุการณ์ใดขึ้นในวันพรุ่ง อรรถกถาฯ ให้ความว่า พระเวสสันดรทรงรู้ว่าในวันพรุ่งนี้พระองค์จะได้บำเพ็ญทานบารมีครบบริบูรณ์ ทั้งทานภายนอกและทานภายใน

^{๑๐๘} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า สุรเสมาน. ต้นหญ้าที่ขึ้นหนาแน่น. [สุร = กล้าหาญ, เข้มแข็ง เสมอ (ข.) = หญ้า].

^{๑๐๙} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า กะ ก. ฉะกะ, ระกะ, มากกะกะ.

โดยกวีมหาชาติคำหลวงเปลี่ยนความนี้เป็น ในวันพรุ่งนี้พระเวสสันดรจะได้บำเพ็ญทานบารมีอัน จะส่งให้พระองค์ได้บรรลุนิพพานเพื่อจะให้พระนางมัทรีคลายความกังวลเรื่องความฝัน ในอรรถกถาฯ พระเวสสันดรจึง "ยังนางมัทรีให้อุ่นใจ" จึงตรัสว่า ความฝันของพระนางมัทรีเกิด จากพระนางมีจิตใจขุ่นมัวเพราะนอนไม่ดี กินไม่ดี โดยกวีมหาชาติคำหลวงให้ความที่เปลี่ยนไปว่า พระเวสสันดรทรงปลอบขวัญพระนางมัทรี ไม่ให้รู้ความที่จะเกิดขึ้น ในความว่า " **ภูก็โลมลาพ นางพญา อย่าให้รู้ภัยศรย**" และ เพื่อไม่ให้พระนางมัทรีรู้ความจริงที่จะเกิดขึ้นพระเวสสันดรจึง กล่าวบายเบี่ยงว่าความฝันนั้นเกิดขึ้นเพราะพระนางมีใจเศร้าหมองเนื่องจากต้องนอนในดิน กินแต่ ผลไม้ ดังนี้

ตารางที่ ๕๖ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรทำนายนอนของพระนางมัทรี

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระมหาสัตว์ทรงกำหนดพระสุบินนั้นแล้ว ทรงดำริ ว่าทานบารมีของเราจักเต็มรอบ พรุ่งนี้จักมีयाจากมา ขอบุตรี เราจักยังนางมัทรีให้อุ่นใจแล้วส่งกลับไป ทรงดำริจะนี้แล้ว ตรัสว่า แน่แม่มัทรี จิตของเธอขุ่น มัวเพราะบรรทมไม่ดี เสวยอาหารไม่ดี เธออยากกล้วย แล้วตรัสโลมแล้วเอาพระทัยให้อุ่นพระหทัยแล้ว ตรัสส่งให้เสด็จกลับไป.</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๑)</p>	<p>มหาสตุโต ต่ สปิเน ปรีคคณหิตวา อันว่าพระ มหาสัตว์ก็พิจารณาความฝันเห็น แห้งนางผู้ เปนดาบศนี้องท่านนั้นนฯ มยุห์ ทานปารมีโย ปเรสุสติ ธก็รำพึง ด่งนี้ อันว่าทานบารมีตาอัน จะลูแก่สรรเพชญ์ ก็จบเสร็จบริบูรณ์แก่ภูโสตนแล เสว ม่ ยาคโก อาคนตุวา พรุกนี้เข้ายาจก ก็ จะ ตกดินไต่เต้า เข้ามาสู่สำนักนี้มียาเลย ปุตุเต ยาจิตุสติ ก็จะมาขอพระราชกุมาร ลูกสงสารภู ทงสองโสตนแล อันว่าภูก็จะโลมลาพนางพญา อย่าให้รู้ภัยศรย ก็จะส่งคืนไปเล่าเทอญ มทุที ตว ทุสฺสนทพฺโภชนหิ จิตตํ อาลุตํ ภวิสฺสตี อันว่าพระโพธิสัตว์ก็ใส่กลกล่าวกำนยด กยดแก่นางพญาด่งนี้ ดูกรเจ้าอันว่าใจเจ้าเศร้า ด้วยที่นอนกินนอนในดิน ด้วยที่กินก็กินลูกไม้ ทงนาง ให้ได้ฝนน เปนบาปกรรมนี้้อย่างกล้วย แม่มาลา ผัวไปหาลูกเทอญฯ อสุสาเสตุวา อูโยเชสิ ครั้นพระมหาสัตว์ใส่คำหวานสาเพื่อนันน มา ภายิตี ปโมเทตุวา เจ้าอย่าเกรงลา</p>

ตารางที่ ๕๖ ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
	ลด โลมนางดาบศแลแล้ว แก้วก็ส่งคืนไปเล่าแล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๐๘-๑๐๙)

การเปลี่ยนความโดยกล่าวในมหาชาติคำหลวงแสดงให้เห็นพระปรีชาญาณในการหยั่งรู้ของพระเวสสันดรว่า ในวันรุ่งขึ้นพระองค์จะได้บำเพ็ญทาน พระองค์ไม่ใช่เพียงได้บำเพ็ญบารมีครบบริบูรณ์เท่านั้น แต่ทานที่พระองค์จะได้ทำในวันพรุ่งนั้นคือบุตรทาน อันจะส่งให้พระองค์ได้ดูแลสรรพพืชัญดาญาณสมดังปรารถนา และเพราะปรารถนาที่จะได้บำเพ็ญบุตรทานนั่นเอง ทำให้พระองค์จำเป็นต้องปลอมประโลมพระนางมัทรีไม่ให้ล่วงรู้ความจริงในข้อนี้ คำว่า “บาปกรรม” ที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวง สันนิษฐานว่าน่าจะมีคามหมายถึงการกระทำที่ไม่ดีจึงป็นผลให้ต้องฝืนร้าย ความส่วนนี้แสดงให้เห็นพระปัญญาแก้ไขปัญหของพระเวสสันดร ด้วยการใช้วาทศิลป์ปลอมประโลมพระนางมัทรีให้เข้าใจเหตุปัจจัยที่ทำให้พระนางฝืนร้าย เพื่อคลายความวิตกกังวลของพระนางเสีย และเพื่อถนอมไม่ให้ความรักต่อพระราชกุมารทั้งสองของพระนางกลายเป็นเครื่องขัดขวางโอกาสในการบำเพ็ญบุตรทานของพระองค์เสีย

ในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระชาติออกไปต้อนรับชุกตามคำสั่งของพระเวสสันดร เมื่อชุกได้เห็นพระชาติจึงแสดงพฤติกรรมข่มขู่ให้เกิดความกลัว พระชาติเห็นพฤติกรรมไม่ดีของชุกจึงหลีกเลี่ยงให้ ในอรรถถาฯ พระชาติได้คิดว่าชุกเป็นพราหมณ์หยาบมากได้อย่างไร ในมหาชาติคำหลวงก็ได้เปลี่ยนความส่วนนี้เป็น ข้อสังเกตของพระชาติว่าพราหมณ์ผู้จะมาขอสิ่งหนึ่งสิ่งใดน่าจะแสดงพฤติกรรมที่น่าพอใจแก่ผู้จะให้ แต่เหตุใดพราหมณ์นี้จึงแสดงพฤติกรรมหยาบคายและโหดร้าย ดังนี้

ตารางที่ ๕๗ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติพิจารณาบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมชุก

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
พระชาติกุมารเสด็จหลีกไป ทรงคิดว่าดาพราหมณ์นี้หยาบเหลือเกิน เป็นอย่างไรหนอทอดพระเนตรสรีระของชุกก็เห็นบุรุษโทษ ๑๘	กุมารโอรปคนตุวา เจ้าชาติก็หลีกหนี กลวพวงพิลุกลไหล์แล อยู่ พราหมโณ อติวิย ผรุโส กิณนุใจ เจ้าก็ราพึง ดั่งนี้ อันว่าพราหมณ์นี้จะมาขอ

ตารางที่ ๕๗ (ต่อ)

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>ประการ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๑๒)</p>	<p>จึงกล่าวพอใจผู้จะให้ ดั่งถามาใส่ไคล้กริ้วโกรธ คุมความโทคอนนใด ดั่งนี้ ตตส สิริรี โอลเกสิ เจ้าก็หลยวแลดูองคาพยพ สบสระ พางคพราหมณนั้นน อฐฐารสปริสโทเส ปสฺสิ เจ้าก็เห็นปรตยักษ์ อนนอัปลักษณ์สิบแปดแห่ง ร้ายพันแ่งฝูงคนในโลกลยนี้ฯ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๑)</p>

จากตัวอย่างความที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวง แสดงให้เห็นว่าพระชาติได้ใช้พระปัญญาของพระองค์ในการพิจารณาพฤติกรรมของชุก ทรงแสดงเห็นว่าสิ่งที่ชุกกระทำนั้นไม่สมควรอย่างยิ่ง เนื่องจากโดยปกติแล้วผู้ที่ต้องการจะขอนั้นน่าจะใช้คำพูดที่ทำให้อีกฝ่ายพึงพอใจมากกว่าพูดจาแสดงอารมณ์โกรธ หรือใช้น้ำเสียงข่มขู่คุกคามอย่างที่ชุกกระทำ

ตอนที่พระเวสสันดรพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุก ในอรรถถาฯ มีข้อความกล่าวว่าพระองค์ทรงหลั่งน้ำลงในมิชุก แต่ในมหาชาติคำหลวงไม่ได้ปรากฏข้อความดังกล่าวแต่จะปรากฏว่าพระองค์ได้หลั่งน้ำลงพื้นดิน ดังนี้

ตารางที่ ๕๘ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอนที่พระเวสสันดรหลั่งน้ำตั้งจิตอธิษฐานต่อสรรเพชญดาญาณ

อรรถถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงกำหนดราคาพระราชกุมารกุมาริอย่างนี้แล้ว ทรงปลอมโยนแล้วเสด็จไปสู่อาศรม จับพระเต้าน้ำ เรียกชุก มาตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ จงมานี่ แล้วทรงหลั่งน้ำลงในมือชุก ทำให้เนื่องด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและบุตรผู้เป็นที่รัก</p>	<p>เอวี่ กุมารเ อคฺขมาเปนุโต อันว่าพระมหาสัตว์ ครั้นนกัดค่าพระราชกุมาร ด้วยประการเท่านีแลแล้ว กุมารเ สมสุสาเสตฺวา ท้าวธกัโถมเกล้าสองเจ้าราชเอารสทานแล อสุสมปท่ คนตุวา ธกัณำราชกุมารสองกระษัตริ ไปตรบับคมินานถึงสถานอาศรมบทนั้นน กมณฺทลฺนา อุกท่ ปาเตตฺวา ธกัทายกฺุณทีอนนเต็มด้วยน้ำทักษิโณทก</p>

ตารางที่ ๕๘ (ต่อ)

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>กว่าร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า เมื่อจะทรงยังปฐพีให้ บันลือลั่นได้พระราชทานปิยบุตรทานแก่ พราหมณ์ชุก</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๑)</p>	<p>ยกยอมาเมื่อนั้น เอहि วัต โภ พุราหุณ คูกร พราหมณ จงอย่าขามแลมานี้ ทวัน สพฺพญณฺตุ ญาณสฺส ปถฺฐนํ กตฺวา ธกัถิงงฺปรณิธาน ปรารธนา แก่สรรเพชดาชาณยกโยค อนนจะให้ บทโมกษนฤพานันน อุกกั ปาเตควา ธกัถล่อ น้ำทักษิโณทก ตกลงมาด้วยดี ในธรณีดินนั้นน ปฐวี อุนนา เทนฺโต พุราหุณสฺส ปิยบุตรทานิ อสิ ธกัถให้แผ่นดินจินจล ทววมณฑลจักรวาล ธกัถให้สองสารแก่พราหมณ นั้นนฯ</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๑)</p>

จากตัวอย่าง การที่ศรีได้เปลี่ยนความจากพระเวสสันดร "ทรงหลั่งน้ำลงในมือชุก" เป็น "หล่อน้ำทักษิโณทก ตกลงมาด้วยดีในธรณีดิน" อาจเนื่องมาจากวัตถุประสงค์ที่จะสืบต่อความคิดเรื่องการหลั่งน้ำลงพื้นดินเพื่อให้พระแม่ธรณีเป็นพยานดังเช่นความตอนหนึ่งในพุทธประวัติ ซึ่งปรากฏในวรรณคดีเรื่องปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนมารวิชัยปริวรรตว่า

แต่ในชาติอาตมาเป็นพระยาเวสสันดรชาติเดิวนั้น ก็ได้บำเพ็ญทานบารมีถึง
 บริจาดนางมัทรีเป็นอวสาน พื้นพสุธาที่กัมปนาการถึง ๗ ครั้ง... แลพื้นปฐพี
 อันปราศจากเจตนาได้สดับคำอาตมาในครั้งนี้จึงรับเป็นสักขีพยานแห่งข้า... จึงออก
 พระวาจา ประกาศแก่นางพระธรณีคู่อ่อนวนิดาคลนารีตั้งแต่อาตมาบำเพ็ญพระสม
 คิงสภารมีมา トラบเท่าถึงอฎภาพเป็นพระเวสสันดรราช ได้เสียดลบุตรทานบริจาด
 แลสัตตสดกมหาทานสมณะพราหมณาจารย์ผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งจะกระทำเป็นสักขีพยานใน
 ที่นี้ก็มีได้มี แต่พสุธรานารีนี่แลรู้เห็นเป็นพยานอันใหญ่ยิ่ง เป็นไฉนท่านจึงนิ่งมิได้
 เป็นพยานอาตมาในกาลบัดนี้

ในขณะนั้น นางพสุธรวิธินาคก็มีอาการกายอยู่ได้ ด้วยโพธิสมภารานุภาพ
 ยิ่งใหญ่แห่งพระมหาสัตว์ ก็อุบัติบันดาลเป็นรูปนารี ผุดขึ้นจากพื้นปฐพี... ข้าแต่พระมหา
 บุรุษราช ข้าพระบาททราบบซึ่งสมภารบารมีที่พระองค์สั่งสมอบรมบำเพ็ญมา แต่น้ำ

ทักษิณทกตกลงชุ่มอยู่ในเศขาข้าพระพุทธเจ้านี้ ก็มากกว่ามากประมาณมิได้ ข้าพระองค์ จะบิดกระแสไส ลินโรทกให้ตกไหลหลังลง จงเห็นประจักษ์แก่นัยนาในครานี้ แลนาง พระธณีก็บิดน้ำในโมลีแห่งตน อันว่ากระแสลก็หลังไหลออกจากเศโมลีแห่งนาง พสุนธรี เป็นต่อธารมหามรรณพ นองท่วมไปในประเทศที่ทั้งปวงประคองห้องมหา สากรสมุท^{๑๑๑}

ตอนที่กล่าวถึงเหตุอัศจรรย์หลังจากพระเวสสันดรได้บริจาคบุตรทานสำเร็จแล้ว เหตุอัศจรรย์อย่างหนึ่งคือ การเกิดฟ้าแลบฟ้าร้อง ความตอนนีในอรรถกถาฯ กล่าวว่า ได้เกิดสายฟ้า แลบขึ้นในเวลาที่ไม่ควรจะเกิด ซึ่งเหตุที่เกิดขึ้นมีเพียงอย่างเดียวคือ "ฟ้าแลบ" ในมหาชาติคำหลวง กวีไม่ได้กล่าวถึงฟ้าแลบว่าเกิดในเวลาอันไม่ควร แต่กวีได้เปลี่ยนความส่วนนี้ว่ามีทั้งฟ้าแลบฟ้าร้อง คือ มีฟ้าแลบสว่างไสวไปทุกทิศ และฟ้าร้องมีเสียงอื้ออึงกึกก้อง ดังนี้

ตารางที่ ๕๕ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหตุ อัศจรรย์กล่าวถึงฟ้าแลบฟ้าร้อง

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
สายฟ้าแลบในสมัยมิใช่กาล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๗๒๓)	อกาลวิชุดดา นิจุริสุ อันว่าฟ้าแมลบเมื่องเนื่อง ก็ออบนภาสยงลับท ประดับ ด้วยเมฆทลา เวหา เห็นกระซ่าง แสงใสสว่าง ทุกทิศ โสดแล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)

การเปลี่ยนความในส่วนนี้ทำให้เห็นถึงความมหัศจรรย์ได้มากกว่าที่กล่าวในอรรถกถาฯ เนื่องจากกวีได้ใช้ความสามารถทางการประพันธ์ของกวีสรรคำมาใช้ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็น ภาพที่เกิดขึ้นได้ง่าย และเข้าใจว่าเหตุที่เกิดขึ้นนั้นไม่ใช่เหตุการณ์ธรรมดาสามัญที่สามารถเกิดขึ้น อย่างปกติ แต่เป็นเหตุการณ์ที่น่าหวาดหวั่น น่าสะพรึงกลัวมากขึ้น เพราะฟ้าแลบ ทำให้เกิดแสง สว่างไสวไปทั่วทิศ และฟ้าร้องทำให้เกิดเสียงดังอื้ออึงไปทั่วนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากพระเวสสันดรได้ บริจาคบุตรทานอันเป็นทานที่กระทำได้ยากยิ่ง

^{๑๑๑} ปริมาณุชิตชินโรส, กรมสมเด็จพระ , ปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๐๕) ๑๘๐-๑๘๑.

นอกจากนี้ยังมีเหตุอัศจรรย์อีกตอนหนึ่ง ในอรรถกถาฯ ได้กล่าวถึงสัตว์สี่เท้าที่อยู่ในป่าหิมพานต์ได้ร้องเสียงดังขึ้นมาพร้อมกัน ในมหาชาติคำหลวงก็เปลี่ยนความจากที่อรรถกถาฯ กล่าวว่าเป็นเสียงที่บันลือขึ้นไปทั่วคือเสียงสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นเสียงที่เกิดขึ้นจากสิ่งอื่นๆ ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ เนื่องจากในมหาชาติคำหลวงสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นต่างสงบอยู่ในอาการผิดปกติไม่เป็นไปตามสัญชาตญาณของพวกมัน^{๑๑๑} ดังนี้

ตารางที่ ๖๐ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน เหตุอัศจรรย์ กล่าวถึงอากัปกริยาอาหารของสัตว์สี่เท้าและทั้งหลายในป่า

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>สัตว์จตุบาทมีราษลีห้เป็นต้น ที่อยู่ในหิมวันตประเทศ ได้บันลือเสียงเป็นอันเดียวกัน ทว่าหิมวันตอัศจรรย์อันน่าสยดสยองได้มีเห็นปานฉะนี้</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)</p>	<p>หิมวันตวาสิโน สีหาทโย จดอุปาทา สกกลหิมวันต เอกนิพนนาท กฤษู อันว่าสัตว์สี่ตีนทั้งหลายเป็นต้นว่า สีหก็ลิมอาหาร สารลิมหญ้าแลน้ำ เนื้อก็บกกล้ากลืนกลยง สยงเสือกรงก็บกำราม บด้อมตามเอาทราย ตันตนตายตรคครุชก็ลิมอุกฉวยนาค ประจากใจรัตนต หัสดีลึงค์ก็ลิมคาบคชเพนเหยื่อ เมื่อธให้พระราชกุมารเปันทาน ดาลอรรถจรยาดิเรก เอกนิพนนาททุกที มีสยงสับทท้าวหิมพานตประเภทนั้นน เอรูปี ภิสนท อโหสิ อันว่าการพนนภกนิทิงสยง ก็สำแดงแดนโลกไตรแผ่นดินไหวฟ้าให้ เมืองเทพก็ไขขวนนป่าสัตว์ทั้งป่าบริพ สยบอาตมาตฺร ด้วยนเรนสูรลสองกระษัตริย์ อนนจะได้ปลัดพระบาท เจ้าจอมนารถ พระบิดามารดา ท่านนั้นน</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)</p>

การเปลี่ยนความตอนนี้นี้เนื่องจากกวีต้องการให้เกิดความเชื่อมโยงอย่างสมเหตุสมผลของเนื้อเรื่องที่กวีได้เสนอไว้คือ ในมหาชาติคำหลวงก็กล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายได้ลิมสัญชาตญาณใน

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดการเพิ่มความ ในหน้า ๕๕ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้.

การหาอาหารของตนเมื่อพระเวสสันดรบริจาคนทานแก่ชุก คังนั้นเสียงอ้ออึ้งทั้งหลายที่เกิดขึ้น จะเกิดขึ้นจากสัตว์เหล่านั้นไม่ได้อีก กวีจึงกล่าวว่าเสียงเกิดขึ้นจากสรรพสิ่งทั่วทั้งป่าหิมพานต์ แต่เหล่าสัตว์ต่างอยู่ในอาการสงบ เป็นการให้ภาพว่าเหตุที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้เป็นไปอย่างธรรมดา แต่เกิดขึ้นจาก สรรพสิ่งและสรรพสัตว์ต้องการสรรเสริญต่อบุรุษทานของพระเวสสันดร

วิธีการเปลี่ยนความของกวีส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนความเพื่อให้บาร์มีและความยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรมีความเด่นชัดขึ้น คือ ตอนที่กวีเปลี่ยนความเพื่อกล่าวว่าพระเวสสันดร ทรงยินดีต่อเพศบรรพชิตมาก แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงศรัทธาในความบริสุทธิ์ของเพศบรรพชิตมาก ตอนทำนายฝันแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีปัญหาในการแก้ไขปัญหามีพระญาณหยั่งรู้ ตอนหลังน้ำลงดินได้แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงมีความมุ่งมั่นต่อการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้ามาก ตอนที่กล่าวถึงเหตุอัศจรรย์แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเปี่ยมด้วยทานบารมีอย่างยิ่ง และตอนที่กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของภูเขาคันธมาถ์ ตอนที่กล่าวถึงธัญพืชเกิดขึ้นเพราะเดชแห่งพระเวสสันดร ตลอดตอนที่กล่าวถึงความอัศจรรย์ร้ายกาจของชุก ได้ส่งเสริมให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงยิ่งใหญ่มาก วิธีการเปลี่ยนความจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่เน้นย้ำความสำคัญของพระเวสสันดรให้เข้มข้นขึ้น

๒.๒ การเปลี่ยนรายละเอียด คือ การใช้คำหรือข้อความในรายละเอียดปลีกย่อยให้ต่างไปจากต้นฉบับ เพื่อเน้นย้ำรายละเอียดสำคัญและสื่อความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

กัณฑ์วนประเวศน์ ตอนที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระราชกุมารทั้งสองเสด็จออกจากเมืองแล้ว ขณะผ่านป่าใหญ่ พระราชกุมารทั้งสองได้ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้ต่างๆ ออกผลมากมาย จึงกันแสงเพราะอยากเสวยผลไม้เหล่านั้น ด้วยอำนาจบารมีของพระเวสสันดร ต้นไม้ที่มีผลจึงโน้มกิ่งลงมาถึงพระหัตถ์ของพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระราชกุมารทั้งสองเพื่อถวายผล พระนางมัทรีทรงทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์นั้นก็ทรงทราบว่าเป็นเหตุอัศจรรย์ ได้กล่าวยกย่องสรรเสริญความอัศจรรย์อันไม่เคยเห็นมาก่อน ในอรรถกถาฯ ให้ความว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นเพราะเดชานุภาพของพระเวสสันดร ส่วนในมหาชาติคำหลวง กวีให้ความแตกต่างไปว่าเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจากความเพียรของพระเวสสันดร ดังนี้

ตารางที่ ๖๑ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน ต้นไม้โน้มกิ่งถวายผลแก่พระเวสสันดรและพระราชกุมารทั้งสอง

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระนางมัทรีราชเทวีผู้งามทั่วองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นอัศจรรย์นี้ อันไม่เคยมีมา ทำให้ชนพองสยองเกล้า ก็ยังสาธุการให้เป็นไป ความอัศจรรย์ไม่เคยมีทำให้ชนพองสยองเกล้ามีในโลก พุทธชาติทั้งหลายนี้เองลงมาเอง ด้วยเดชานุภาพแห่งพระเวสสันดร</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๕๕-๖๖๐)</p>	<p>อิทิ อัจฉเรกั ทิสฺวา นางนงคราญครั้นช้ำอัศจรรย์ป่าเปลื้อง อพฺภูต โลมหัสสนิ ปางนี้ใครค่าแจ้ง แลมาแกลิ่งเกอดกลั้วแสง สาธุการี ปวตุเตสิ แกรงคัมพยบวบาท ไหว้รณารถ นัคนุญ มทุที สพฺพุกโสภณา อรอดุลยขยั้งงามสบลิ่งสรรพางค์ อัจฉเร วต โลกสมิ ดั่งนี้ปางเปนเหตุ ทุกทางเทศมีมา อพฺภูต โลมหัสสนิ เกษาแสงสยบกรีดี มีมรีดฤาแลมา มี เวสสันดรสุส เตเชน ด้วยพิริยพระพำห์ ท้าวผู้ผ่าพอมาร สยเมโวนตา ทุมาคิ ไม้ตรการ รยงร่วมบุญท้าวข่มก็โอนเอน อ่อนแลฯ</p> <p>(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๕๗-๕๘)</p>

การเปลี่ยนรายละเอียดในตอนนี้อาจแสดงให้เห็นว่าอานุภาพที่เกิดจากความเพียรของพระเวสสันดรทำให้แม้แต่ต้นไม้ยังรับรู้และสรรเสริญ เป็นเหตุให้น้อมก้มลงมาเพื่อถวายผลให้พระราชกุมารทั้งสองได้คลายทุกข์จากการอยากเสวยผลไม้ นั่น พระนางมัทรีทรงเข้าพระทัยดีว่า เหตุการณ์นี้เป็นเหตุการณ์ที่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นปกติธรรมดา หากแต่เกิดจากบุญบารมีของพระเวสสันดรเป็นสำคัญ พระนางจึงทรงแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในบารมีนั้นด้วยการไหว้ทำความเคารพแด่พระเวสสันดร

เมื่อพระเวสสันดรได้ถือเพศบรรพชิตแล้ว ก็ได้ชื่นชมในเพศบรรพชิตนั้นว่า "ที่แท้อันว่าบรรพชิต ทรงพิริยสิทธิสมาริ์ แลถูกแกลิ่งปรารธนาแล้ว แฝ่มุทิลโทษนฤทุกข์ โอ้เปนสุขหนักหนา หากสุขอื่นอันจะเปรียบปานมิได้เท่า เว้นไว้แต่สุขในนฤพาน เมื่อใดก็ได้ตรัสแก่สรรเพ็ชดาญาณก็จะลุลากแล" แล้วได้เสด็จไปสู่ที่จงกรม จงกรมไปมาก่อนเสด็จไปยังที่ประทับของพระนางมัทรี พระชาลีและพระกัณหา ความตอนนี้อยู่ในอรรถกถาฯ กล่าวว่า พระเวสสันดรเสด็จไปด้วยความสงบ ส่วนในมหาชาติคำหลวงได้เปลี่ยนรายละเอียด โดยกล่าวว่าพระเวสสันดรมีรูปลักษณะที่แสดงถึงความบริสุทธิ์ปราศจากมลทินเหมือนองค์พระปัจเจกพุทธเจ้า ดังนี้

ตารางที่ ๖๒ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรเดินจงกรม

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
เสด็จขึ้นสู่ที่จंगกรม เสด็จจंगกรมไปมา แล้วเสด็จไปสู่สำนักพระราชโอรสธิดาและพระราชเทวี ด้วยความสงบเช่นกับพระปัจเจกพุทธเจ้า (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗๑)	จंगกม อารุยห ฐก็เสด็จขึ้นเหนือฟ้างพื้นภูมิจंगกรม ชมที่จะภาวนากษิณกรรมนั้นน อปราปรัจंगกมิตวา ฐก็จंगกรมไปมา ตั้งเอกรรคตาดิจิตรทุกเมื่อแล ปจเจกพุทธสทิสเณ อุปสมเณ ปุตุตทา รานั สนุติกั อคมาลี จังไปยงงสำนักนี้เจ้ามัทรีแลสองกุมารกุมารี อันมีรูปากฤติย^{๑๑๒}บริสุททธิ คุจพระปรเตยกพุทธเสด็จมา ในที่นั้นนฯ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๐)

การเปลี่ยนรายละเอียดในตอนนี้อาจเพราะกวีต้องการเสนอว่าพระเวสสันดรเมื่อทรงอยู่ในเพศบรรพชิต ทรงมีความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรเป็นบุคคลที่ไม่ธรรมดาเนื่องจากมีรูปร่างงามสง่าบริสุทธิ์ นำเลื่อมใสศรัทธาเช่นเดียวกับพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ทรงบริสุทธิ์ไร้ซึ่งมลทิน

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

กัณฑ์ชูชก ตอนที่พรานเจตบุตรหลงเชื่อคำลวงของชูชก ได้กล่าววาจาไพเราะแก่ชูชกว่า เนื่องจากชูชกเป็นทูตของพระเวสสันดรซึ่งเป็นที่รักของตน พรานเจตบุตรจึงจะให้อาหารและน้ำเป็นเครื่องบรรณาการแก่ชูชก ในมหาชาติคำหลวงปรากฏความแตกต่างออกไปคือพรานเจตบุตรกล่าวว่า เนื่องจากชูชกเป็นผู้ที่ได้รับคำสั่งจากพระเจ้ากรุงสญชัยให้มาเป็นทูตบอกความแก่พระเวสสันดรซึ่งเป็นที่รักของตน ชูชกจึงเป็นที่รักของพรานเจตบุตรด้วย พรานเจตบุตรจะให้บรรณาการที่พอใจแก่ชูชก เพราะชูชกเป็นทูตที่พระเจ้ากรุงสญชัยใช้มานี้เอง พรานเจตบุตรจะให้การต้อนรับชูชกอย่างดี ด้วยการให้สิ่งมีค่าตามความต้องการของชูชก ดังนี้

ตารางที่ ๖๓ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พรานเจตบุตรมอบอาหารและน้ำเป็นเครื่องบรรณาการแก่ชูชก

^{๑๑๒} พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง ให้ความหมายว่า **รูปากฤติย** น. รูปร่าง, รูปลักษณะ. [รูป (ร่าง, ร่างกาย) + อากฤติย (อากฤติ, รูปร่าง)].

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>... เมื่อจะทำปฏิสันถาร จึงกล่าวคำนี้อ่า ข้าแต่ดาพรามณ์ ตาเป็นทนต์ที่รักของพระ เวสสันดรผู้เป็นที่รักของข้า ข้าจะให้กระบอกน้ำผึ้ง และขานี้เป็นบรรณาการแก่ตา (กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๘๕)</p>	<p>ปดตสภู พราหมณ์ อาห อันว่าเจตบุตร นายพราน ก็สวดสารปรศรยแก่พราหมณ์คิน ดงนี้ ปียสฺส เมปิโย ทูโต ปุณฺณปตฺตํ ททามิ เตฯ โภ พาทุมนฺณ ตูกรพราหมณ์ พิเย ตูวํ อัน ว่าท่านผู้พระสญชัยใช้มา เม ปิโย ก็เปนที่ เสน่หาแห่งกู ทูโต ภวสิ ทัยนเปนทนต์ทูลสาร เวสฺสนฺดรสฺส แห่งพระแพศยันดร ภูบาลเจ้า จอมจักร ปียสฺส อันเปนที่รักที่ใคร่เม แห่งกู ผู้ตั้ง ให้เปนใหญ่ในอารัญ อหิ อันว่ากูผู้เปน นายกพนพรานป่า ปุณฺณปตฺตํ ททามิ ก็ให้ บรรณาการ อันมีค่าพันพึงใจ เต เมาะ คุษุหิ แก่ท่านผู้มาในสำนักนิเรลา แลท่านฮา (กัณฑ์ชูชก หน้า ๘๔)</p>

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนนิเทศน์

การเปลี่ยนรายละเอียดในความตอนนี้แสดงให้เห็นว่าสำหรับพรานเจตบุตรแล้วชูชกมีความสำคัญมาก ไม่ใช่เพราะชูชกเป็นทนต์ของพระเวสสันดรผู้เป็นที่รักของพรานเจตบุตร แต่เหตุผลที่ทำให้พรานเจตบุตรไว้วางใจชูชกเนื่องจากชูชกเป็นถึงทนต์ที่พระเจ้ากรุงสญชัยใช้มาเพื่อทูลสารแก่พระเวสสันดรผู้เป็นที่รักของพรานเจตบุตร กล่าวคือ เพียงชูชกเป็นคนของพระเวสสันดรก็ถือได้ว่ามีความสำคัญแล้ว แต่ยิ่งสำคัญมากขึ้นเมื่อมีฐานะเป็นผู้ที่ พระเจ้ากรุงสญชัยใช้มาให้ทูลเชิญเสด็จพระเวสสันดรกลับไปยังเมืองสีพี ดังนั้นเมื่อชูชกมีความสำคัญมากขนาดนั้นพรานเจตบุตรจึงยินดีมอบเครื่องบรรณาการต่างๆ เพื่อเป็นรางวัลแก่ชูชก

ตอนที่ชูชกเดินทางเข้าไปถึงบริเวณที่ประทับของพระเวสสันดร พระเวสสันดรได้ตรัสให้พระชาติออกไปรับชูชกซึ่งเป็นแขก พระชาติได้ทูลพระเนตรเห็นชูชกเป็นพราหมณ์แก่เดินทางมาจนถึงที่ประทับ จึงกราบทูลข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของชูชกไปต่างๆ เมื่อกราบทูลดังนั้นแล้วในอรรถกถาฯ กล่าวว่า พระชาติจึงทำความเคารพพระเวสสันดร แล้วลุกออกไปต้อนรับชูชก แต่ในมหาชาติคำหลวง กวีเปลี่ยนรายละเอียดส่วนนี้ว่า พระชาติต้องการทำให้ พระเวสสันดรพอพระทัยตามความต้องการของพระองค์ พระชาติจึงลุกจากที่ประทับด้วยดีเพื่อออกไปรับชูชก และแสดงนำพระทัยช่วยแบ่งเบาภาระแก่ชูชก ดังนี้

ตารางที่ ๖๔ เปรียบเทียบบรรณานุกรม เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระชาติก่อนรับชูชก

บรรณานุกรม เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>และก็ครั้งพระราชกุมารกราบทูลดังนี้แล้ว ได้ทรงทำความเคารพพระมหาสัตว์ เสด็จลุดไป ต้อนรับพราหมณ์ชูชก ตรัสถามถึงการจะช่วยรับ เครื่องบริวาร</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๒)</p>	<p>อตฺวา จ ปน ชาลิกุมารโ มหาสตฺตสฺส อปจิติ กโรนฺโต อันว่าเจ้าชาลิกุมาร ครั้นนทูลสารสนอง พระราชบิดา เจ้าพญาก็จะทำให้ พอพระราช หลุทัย โดยอภัยศรยท้าวผู้พื่อนั้น อภฺฐายาสนา พาหุมนิ ปจฺจุคนฺตฺวา เจ้าก็ผายผาด ลุดจาก อาสนด้วยงาม ปองไปรับพราหมณ์นั้นน ปริกฺ ขารคหฺนึ อปาจุฉิ เจ้าก็ถาม ดูกรลุด พราหมณ มากกไก่อ ยยวตฺตงไถ้ธเห็ญญนํก มาหลานรักษ์ จะช่วยชู เชอญฺชึกรฺไปปรีดีเทอญฯ</p> <p>(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๑)</p>

การเปลี่ยนรายละเอียดในตอนนี้ทำให้เห็นพฤติกรรมของพระชาติได้อย่างชัดเจนกว่าใน บรรณานุกรมว่าทรงทำตามคำสั่งของพระเวสสันดรและปฏิบัติต่อพระองค์ด้วยความเคารพเนื่องจาก ทรงปรารถนาให้พระเวสสันดรพอพระทัย ทั้งทรงให้ความนอบน้อมพุดจาไพละต่อ ชูชกโดยไม่ ถือพระองค์ แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีความเหมาะสมกับการเป็นหน่อเนื้อเชื้อสายของ พระเวสสันดรอย่างยิ่ง

วิธีการเปลี่ยนรายละเอียดทั้งสี่ตอนดังกล่าวข้างต้น ได้เน้นย้ำคุณสมบัติและความสำคัญ ของพระเวสสันดรว่า พระองค์เป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยบุญบารมี เป็นผู้มีความเพียร ทรงรักษาศีลอย่าง เคร่งครัดและบริสุทธิ์สง่างามมากเมื่อทรงดำรงพระองค์อยู่ในแบบแผนของบรรพชิต นอกจากนี้การ กล่าวถึงความร้ายกาจของชูชก รวมถึงการแสดงให้เห็นว่าพระชาติซึ่งเป็นพระราชโอรสทรงเปี่ยม ด้วยคุณธรรมและความดี ส่งผลให้เห็นความประเสริฐของพระเวสสันดรมากและเข้มข้นยิ่งขึ้นอีก ประการหนึ่ง

การศึกษาการเปลี่ยน อันได้แก่ การเปลี่ยนความและการเปลี่ยนรายละเอียด เห็นได้ว่าวิธี ใช้วิธีการเปลี่ยนทั้งสองแบบเพื่อเน้นย้ำความสำคัญของพระเวสสันดรให้เข้มข้นมากขึ้น และการทำ

ให้คุณสมบัติของพระเวสสันดรในด้านต่างๆ โดยเฉพาะความเป็นผู้ที่เปี่ยมด้วยอำนาจบุญบารมีปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นอีกด้วย

๓ การตัด

การตัด คือ การที่กวีมหาชาติคำหลวงเลือกไม่กล่าวถึงบางสิ่งบางอย่างที่ปรากฏในต้นฉบับ เนื่องจากเนื้อความดังกล่าวอาจขัดกับค่านิยมที่มีอยู่ในสังคม หรือมีส่วนลดทอนความสำคัญของเนื้อความอื่นๆ ทั้งนี้วิธีการตัดที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวงมี ๒ แบบคือการตัดความและการตัดรายละเอียด แต่เนื่องจากการตัดรายละเอียดที่พบไม่ได้มีผลต่อการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจแต่อย่างใด จึงไม่ขอกล่าวถึงในส่วนนี้ ส่วนการตัดความพบว่ากวีตัดเพื่อไม่ให้เนื้อความที่ตัดออกนั้นมีส่วนลดทอนความสำคัญของเนื้อความอื่น ดังนี้

กัณฑ์วนประเวศน์ ตอนที่พระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นพระเวสสันดรครองเพศบรรพชิต พระนางได้ก้มลงกราบแทบพระบาทของพระเวสสันดร เสด็จเข้าสู่อาศรมของพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระราชกุมารทั้งสอง จากนั้นจึงทูลลากลับไปยังอาศรมของพระนางในอรรถถลาฯ ได้กล่าวว่าเมื่อไปสู่อาศรมแล้วพระนางทรงนุ่งเครื่องนุ่งห่มถือเพศเป็นดาบสินี และให้พระราชกุมารทั้งสองถือเพศเป็นดาบสมุทรและดาบสินีกุมารีด้วย โดยไม่ปรากฏความนี้ในมหาชาติคำหลวง นอกจากกล่าวเพียงว่าพระนางทูลลากลับไปยังอาศรมเท่านั้นแต่ไม่ได้กล่าวถึงการถือเพศเป็นดาบสินีของพระนางมัทรีและพระราชโอรสพระราชธิดา ดังนี้

ตารางที่ ๖๕ เปรียบเทียบอรรถถลา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน พระนางมัทรีถือเพศบรรพชิต

อรรถถลาเวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
แล้วไปสู่บรรณศาลาของพระนาง ทรงนุ่งผ้าเปลือกไม้สีแดง พาดหนังเสียบนพระอังสาเกล้ามณฑลชฎา ทรงถือเพศเป็นดาบสินี ภายหลังให้พระโอรสพระธิดาเป็นดาบสมุทรดาบสินีกุมารี (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๗๒)	อตุตโน ปณฺณสาลี คนฺดูวา รตฺตวากจิริ นีวา เสตุวา นางก็อถาพระฤๅษี ก็ลีลาข้งบรรณศาลา แห่งตน โสคแล (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๐)

การที่กวีมหาชาติคำหลวงไม่ได้กล่าวเกี่ยวกับการทรงเครื่องนุ่งห่มหรือการถือเพศบรรพชิตของพระนางมัทรีและพระราชกุมารทั้งสอง อาจเนื่องมาจากกวีต้องการให้ความสำคัญต่อ

การถือเพศบรรพชิตของพระเวสสันดรให้มากที่สุด การตัดความส่วนนี้จึงมีผลให้ความสำคัญของพระเวสสันดรดังกล่าวไม่ถูกลดทอนลงไป

ในกัณฑ์ชูชก มีสองตอนที่อรรถกถาฯ กล่าวถึงเทวดาดลใจให้ตัวละครกระทำการบางอย่าง โดยข้อความนี้ไม่ได้ปรากฏในมหาชาติคำหลวง ได้แก่ ตอนที่นางอมิตตดาบอกให้ชูชกไปขอพระราชทานทาสชายหญิงจากพระเวสสันดรที่ทรงประทับอยู่ ณ เขาวงกต อรรถกถาฯ ให้ความตอนนี่ว่า นางอมิตตดากล่าวอย่างนั้นเนื่องจากนางอมิตตดาถูกเทวดาดลใจ ในขณะที่มหาชาติคำหลวงไม่ได้ปรากฏความที่กล่าวว่านางอมิตตดาเป็นผู้ที่ถูกเทวดาดลใจแต่อย่างใด ดังนี้

ตารางที่ ๖๖ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอน นางอมิตตดาบอกให้ชูชกไปขอพระราชทานทาสชายหญิงจากพระเวสสันดร

อรรถกถาเวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>นางอมิตตดาปนาอันเทวดาดลใจ กล่าวกะพรหมณ์ชูชกว่า มาเกิดท่าน ตามที่ฉัน ได้ยินมา พระราชาเวสสันดรนั้น ประทับอยู่ที่เขาวงกต คุณก่อนพรหมณ์ ท่านจงไปทูลขอทาสและทาสีกะพระองค์ พระองค์ผู้เป็นขัตติยชาติจักพระราชทานทาสและทาสีแก่ท่าน.</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอहि เต อหมกฺ ขิสฺสึ ความว่า ฉันจักบอกแก่ท่าน. นางอมิตตดาปนาอันถูกเทวดาดลใจ จึงกล่าวคำนี้.</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๖๗๖)</p>	<p>พราหมณ์ อ่าห อมิตตาก็รานระ ณะระบะชีพรหมณ์คั้น ดงงนี้ เอहि พราหมณ์ กัจจามิเวอยพรหมณ์มิงอย่าได้มาต่อแย ไว้แม่มิงจะเห็นให้แก่มิง ไปนิทวัน ยถา เม วจนฺ สุตฺ โดยดงจริงเขาวัว ภาษาบ้านเมืองเรานั้นเวอย เอส เวศฺสนุตโร ราชา อันว่าท้าวผู้เอารสราช พระบาทท้าวสญฺชย บพิตรนั้นน วงเก วสติ ปพฺพเตธไปเปนฤๅษีแสวงพรต ในเขาวงกตฤๅษีครรรค์ ตํ ตูวฺ กนฺตฺวาน ยาจสิ จำขยวพลันอย่าอยู่ ปีกไปสู่ขวลขอ ทาสี ทาสญจ พราหมณฺ ลูกพอใจเจ้าหล้า แทนทาสเข้าหญิงชาย โส เต ทสฺสติ ยาจิโต ท้าวรก็จะทายธให้ เปนช่วงใช้มิง พราหมณฺแล ทาสี ทาสีญจ ขตฺติโย ได้เด็กงามลูกท้าวก็จะเป็นค่าครอบ อี๊วเรือนเรา แลนเวอยฯ</p> <p>(กัณฑ์ชูชก หน้า ๗๗)</p>

นอกจากนี้ ความว่า “เทวดาดลใจ” ยังปรากฏในอรรถกถาฯ ตอนที่ชูชกเดินทางไปถึงเมืองเชตุคร ได้ถามทางไปสู่ที่ประทับของพระเวสสันดรกับชาวเมืองทั้งหลาย กลับถูกชาวเมือง

เหล่านั้นจับไล่ด้วยก้อนดินและท่อนไม้ ความตอนนี้นักกล่าววาทะชุกถูกเทวดาลใจจึงเลือกไปยังทางที่มุ่งสู่เขาวงกต ในขณะที่ความนี้ไม่ได้ปรากฏในมหากาติคำหลวงเช่นกัน ดังนี้

ตารางที่ ๖๗ เปรียบเทียบอรรถถา เวสสันดรชาดก กับ มหากาติคำหลวง ตอน ชุกกลบหนีชาวเมือง เขตศูครไปตามทางที่มุ่งสู่เขาวงกต

อรรถถาเวสสันดรชาดก	มหากาติคำหลวง
<p>ชนเหล่านั้นกล่าวกะชุกว่า พวกเราทำพระราชารองของเราให้พินาศแล้ว ยังมายืนอยู่ในที่นี้อีก กล่าวจะหนีแล้วก็ถือก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นไล่ตามชุกไป.</p> <p>ชุกถูกเทวดาลใจ ก็ถือเอามรรคาที่ไปเขาวงกตทีเดียว.</p> <p>(กัณฑ์ชุก หน้า ๖๘๐)</p>	<p>เอวี อมหากัม ราชานัน นาสเตวา อันว่าผู้มมหาชนทงหลาย ก็กล่าวแก่พราหมณ ดั่งนี้ว่าสูหุมุพราหมณเดอรขอทาน ทังหลาย หากให้เจ้าตุนิบหาย จังายพรากพระบุรีท่านนี้ ปุนปี อากโต อิธ ตัญฐถาดิ มิงมาอยู่ในสถานที่จะขอทาน โสคแล ฯ เลณทุทตททาทิหตุวา พราหุมนัน อนุพนฐิสู ฝูงมหาชนทังหลายกริวโกธ ก็กล่าวแก่พราหมณ ดั่งนี้ ว่ามิงจะมกตตาย ฤ ก็มีมือถือไม้ก้อนก้อนดิน เครื่องจะกินเนื้อพราหมณ ก็ตามคำรณคำรามไปพลาง โสคแลฯ</p> <p>(กัณฑ์ชุก หน้า ๘๐)</p>

จากตัวอย่างทั้งสองตัวอย่าง จะเห็นได้ว่า กวีมหากาติคำหลวงได้ตัดความส่วนที่กล่าวถึงเทวดาลใจออกจากเหตุการณ์ทั้งสองเหตุการณ์ คือนางอมิตตดาถูกเทวดาลใจให้กล่าวเรื่องขอพระราชทานทาสหญิงชายจากพระเวสสันดร และชุกถูกเทวดาลใจให้หนีภัยอันเกิดจากเหล่าคนชาวเขตศูครไปยังทางที่นำไปสู่เขาวงกต การที่กวีมหากาติคำหลวงไม่ได้กล่าววาทะชุกทั้งสองถูกเทวดาลใจ อาจเพราะตามเนื้อเรื่องนั้นได้กล่าววาทะที่ในทางทานของพระเวสสันดรเป็นที่เลื่องลือ คนทั่วไปตระหนักรู้อย่างดีแล้ว และชุกเองรู้แล้วว่าพระองค์ประทับอยู่ที่เขาวงกต จึงไม่จำเป็นต้องกล่าววาทะทั้งสองถูกเทวดาลใจอีก หรืออีกประการหนึ่งอาจเพราะกวีต้องการเสนอให้เห็นว่าบารมีของพระเวสสันดรไม่ได้เกิดจากความช่วยเหลือของเทวดาไปเสียทั้งหมด หากแต่บุญบารมีนั้นเกิดจากความมุ่งมั่นและความเพียรพยายามของพระองค์เองเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้บุญบารมีและความยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรจึงเป็นที่เลื่องลือ

กัณฑ์มหาราช ตอนที่พระชาติภูตเรื่องพระเวสสันดรแก่พระเจ้ากรุงสยชัย กวีได้ตัดความบางส่วนออก คือ ในอรรถกถาฯ พระชาลิกกล่าวว่เมื่อพระเวสสันดรได้พระราชทานพระองค์กับพระกัณหาแก่ชุกแล้วได้ฟังคำพูดที่น่าสงสารของพระกัณหา จนทำให้มีพระทัยเป็นทุกข์เร่าร้อน ทั้งทรงมีน้ำพระเนตรหลังไหลเป็นสีแดงเหมือนแสงดาวโรหิณี โดยในมหาชาติคำหลวง กวีไม่ได้กล่าวถึงพระกัณหา ดังนี้

ตารางที่ ๖๘ เปรียบเทียบอรรถกถา เวสสันดรชาดก กับ มหาชาติคำหลวง ตอนที่พระชาติภูตเรื่องพระเวสสันดรแก่พระเจ้ากรุงสยชัย

อรรถกถา เวสสันดรชาดก	มหาชาติคำหลวง
<p>พระชาลิราชกุมาร ได้สดับดังนั้น จึงตรัสว่า ข้าแต่พระอัยกาหาราช พระบิดาของหม่อมฉัน พระราชทานหม่อมฉันทั้งสองแก่คนขอทานแล้ว ได้ทรงฟังวาจาอันน่าสงสารที่น้องหญิงกัณหา กล่าว พระองค์ทรงมีพระทัยเป็นทุกข์และเร่าร้อน มีพระเนตรแดงก่ำดั่งดาวโรหิณี มีพระอัสสุชลหลังไหล</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุกขสฺส ความว่า ข้าแต่พระอัยกาเจ้า พระบิดานั้นทรงสดับคำนี้ที่น้องกัณหาขีนาของหม่อมฉันกล่าว พระองค์ได้มีพระหฤทัยเป็นทุกข์ บทว่า โรหิณีเหต ตามพุทฺธิ ความว่า พระบิดาของหม่อมฉันมีพระเนตรแดงก่ำ ราวกะดาวโรหิณีที่มีสีแดง ฉะนั้น ทรงมีพระอัสสุชลหลังไหลเป็นดังสายเลือดในขณะนั้น</p> <p>(กัณฑ์มหาราช หน้า ๑๗๘)</p>	<p>กุมารโ ออา อันว่าเจ้าชาลิผู้ฉลาด ก็สนองพระสาสนพระโอยกา ปุพฺพญาคีน ดั่งนี้ ทุกขสฺส ทหฺย อาสิ ข้าแต่ท้าวผู้ปู่ ลูกท้าวอยู่เป็นทุกข์ ใจบสฺส สักกอนนเลอย พ้อฮา โอโถ อุณฺหฺปิ อสฺสสิ อนึ่ง ท้าวชอุยใจใหญ่ ไกรใจหลวงระดวงคือไฟ พอกนั้นน โรหิณีเหตตามพุทฺธิ อันว่าพระเนตร ทรงสอง บัดนี้หมองดูแดง ดูแสงดาวโรหิณี แลณ ท้าว ปิตา อสฺสูนิ ปวตฺตยิตี อันว่าพระราชบิดา มีน้ำตาไหล หลั่งพียงน้ำครั่งแสงฉนน แลพ้อฮา</p> <p>(กัณฑ์มหาราช หน้า ๑๗๔)</p>

การตัดความที่กล่าวถึงพระกัณหาดังกล่าวออก อาจเพราะความดังกล่าวแสดงความสมเหตุสมผลต่อความรู้สึกของพระเวสสันดรผู้มีฐานะเป็นพระราชบิดาอยู่น้อย เนื่องจากสิ่งที่ทำให้พระเวสสันดรทรงเป็นทุกข์ยิ่ง ไม่ใช่เพียงเพราะพระกัณหาถ้อยคำใดๆ เท่านั้น หากแต่พระองค์ทรงทุกข์เพราะพระราชกุมารทั้งสองได้รับความทุกข์ พระองค์มีความผูกพัน มีความรักความเสนาหา

ในพระราชกฤษฎีกาทั้งสองมาก ดังนั้นเมื่อได้เห็นพระราชกฤษฎีกาทั้งสองต้องประทับใจกับความทุกข์ร้อนพระองค์เองย่อมเกิดความทุกข์ ความสงสารต่อพระราชกฤษฎีกาทั้งสองอย่างมาก

วิธีการตัดความที่กวีเลือกใช้ในทั้งสามตัวอย่างได้แก่ การตัดความที่กล่าวถึงพระนางมัทรีเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นดาบสสินี ความส่วนที่กล่าวถึงเทวดาคลไจนาอมิตตดาและชุกก และความตอนที่กล่าวถึงวาจาสนงสารของพระกัณหา เพื่อให้เนื้อเรื่องมีความสมเหตุสมผลมากขึ้น และสามารถทำให้เนื้อความส่วนที่คงไว้มีความสำคัญเด่นชัดขึ้น

วิธีการแปลต่างๆ อันได้แก่ การเพิ่ม การเปลี่ยน การตัด ที่กวีเลือกใช้ในการสร้างสรรค์เรื่องมหาดิคำหลวงขึ้นนั้น ได้ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจเนื้อเรื่องได้อย่างกว้างขวางและง่ายขึ้น วิธีการเพิ่ม อันประกอบด้วย การเพิ่มความใหม่ และการขยายความ ได้ทำให้เนื้อเรื่องมีความสมบูรณ์ สมเหตุสมผล ผู้อ่านสามารถเข้าใจเนื้อเรื่องได้ง่ายกว่าในต้นฉบับ ทั้งยังเป็นวิธีที่สามารถเน้นย้ำความหมายเดิมที่กวีต้องการสื่อสารได้มาก การเพิ่ม โดยเฉพาะการขยายความเกี่ยวกับลักษณะหรือคุณสมบัติของพระเวสสันดรจึงเป็นวิธีที่พบมากที่สุด ในมหาดิคำหลวง ทำให้พระเวสสันดรซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่องมีความสำคัญเด่นชัดมากขึ้น ในขณะที่วิธีการเปลี่ยน ได้แก่การเปลี่ยนความและการเปลี่ยนรายละเอียด ซึ่งส่งผลให้เกิดการเน้นย้ำความเดิมที่มีความชัดเจน เนื้อความสามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างสมเหตุสมผลมากขึ้น เป็นวิธีการที่กวีเลือกใช้รองลงมา วิธีการตัดเพื่อให้ความสำคัญกับความส่วนอื่นที่คงไว้และเพื่อสร้างความสมเหตุสมผลแก่เนื้อเรื่อง เป็นวิธีการที่กวีเลือกใช้น้อยที่สุดในการแปลแต่งมหาดิคำหลวง อย่างไรก็ตาม วิธีการแปลทั้ง ๓ วิธี ได้ส่งผลในลักษณะเช่นเดียวกันคือ ได้เน้นย้ำให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญของพระเวสสันดรอันเป็นตัวละครเอกของเรื่องเด่นชัดขึ้น

วิธีการแปลแต่งทั้ง ๓ แบบ นอกจากจะส่งผลต่างๆ ดังกล่าวแล้วนั้น ยังเป็นเครื่องมือสำคัญช่วยให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้สิ่งที่กวีต้องการถ่ายทอด เนื่องจากการแปลแต่งของกวีนั้น นอกจากกวีเลือกใช้วิธีการเพิ่ม การเปลี่ยน หรือการตัดแล้ว กวียังเลือกที่จะใช้วิธีการอื่นๆ เพื่อสื่อสารเพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดการรับรู้ความหมายและคุณค่าต่างๆ ของเรื่องอีกด้วย ทั้งนี้เกี่ยวกับวิธีการต่างๆ ที่กวีเลือกใช้ในการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจนั้นผู้ศึกษาจะขอกล่าวในบทที่ ๕ เรื่องสารในมหาดิคำหลวง ต่อไป

บทที่ ๕

สารในมหາชาติคำหลวง

สาร คือ เนื้อหา ข้อมูล หรือความคิดที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดไปยังผู้รับสารเพื่อให้เกิดการรับรู้ เกิดความเข้าใจ หรืออาจมีเจตนาที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติหรือพฤติกรรมบางอย่างของผู้รับสาร^{๑๓๓} ในการสร้างสรรค์งานของกวีนั้น กวีจำเป็นต้องหาวิธีการที่จะทำให้สามารถสื่อสารผ่านชิ้นงานนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านเข้าถึงและเชื่อถือศรัทธาในผลงานนั้นตามเจตนารมณ์ของกวี เนื่องจากการโน้มน้าวใจเป็นการสื่อสารของมนุษย์รูปแบบหนึ่งที่สูงขึ้นมาเพื่อให้มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น โดยการเปลี่ยนความเชื่อ ค่านิยม หรือทัศนคติ^{๑๓๔} หรือเป็นกระบวนการที่ผู้ส่งสารพยายามที่จะชักจูงใจ เปลี่ยนแปลงความเชื่อ ทัศนคติหรือพฤติกรรมของบุคคลอื่นๆ หรือกลุ่มบุคคลผ่านการถ่ายทอดของแหล่งสารไปยังผู้รับสารในบริบทต่างๆ ซึ่งผู้ถูกโน้มน้าวใจมีเสรีภาพที่จะเลือกว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อก็ได้^{๑๓๕}

จากการศึกษาวิธีการแปลของกวี ผู้ศึกษาจึงพบว่าในการแปลแต่งมหชาติคำหลวงนั้น นอกจากกวีจะใช้วิธีการแปลด้วยการเพิ่ม การเปลี่ยน และการตัด ตามที่ได้ศึกษาในบทที่ ๔ จะมีส่วนทำให้เกิดการรับรู้สารบางอย่างตามเจตนาของกวีดังกล่าวข้างต้นแล้ว กวียังเลือกใช้วิธีการต่างๆ เพื่อเน้นย้ำความหมาย สร้างความสมเหตุสมผล ความน่าเชื่อถือให้กับเนื้อเรื่อง รวมทั้งทำให้สามารถเข้าใจเรื่องได้ง่าย โน้มน้าวให้ผู้รับสารรับรู้และเข้าใจความหมายตามเจตนาของกวี ได้แก่

การเสนอเชิงปริมาณ หมายถึง การกล่าวถึงตัวอย่างในเชิงสถิติ^{๑๓๖} สถิติที่น่าเสนอให้เห็นปริมาณที่มากขึ้น ย่อมส่งผลต่อการโน้มน้าวใจ ให้ผู้รับสารเกิดความเชื่อถือในสิ่งนั้นๆ การเสนอเชิงปริมาณที่กวีเลือกใช้ในการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในมหชาติคำหลวง มี ๒ ลักษณะ คือ **การกล่าวซ้ำ (repetition)** หมายถึง กลวิธีที่เน้นคำหรือวลี หรือนำความคิดเห็นอย่างเดียวกันมา

^{๑๓๓} อรรถาธิบาย, ชื่นมณูย์, จิตวิทยาสังคมขั้นสูง, ๔๔.

^{๑๓๔} อรรถาธิบาย, ปิณฑน์โอวาท, การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ, ๕.

^{๑๓๕} อัญชลี ธีรเนตร, ๕.

^{๑๓๖} อรรถาธิบาย, ปิณฑน์โอวาท, ๑๕๕.

แปลงถ้อยคำเสียใหม่ เพื่อให้เกิดการเน้น^{๑๓๓} ในที่นี้กวีจะใช้วิธีการกล่าวซ้ำเพื่อเน้นย้ำให้น้ำหนักแก่คำ ข้อความหรือความเห็นที่กล่าวซ้ำ เนื่องจากการกล่าวถึงความที่ให้ความหมายอย่างเดียวกันซ้ำไปซ้ำมาบ่อยครั้งจะทำให้ผู้รับสารเกิดการจดจำได้อย่างรวดเร็ว^{๑๓๔} และการหลากคำ หมายถึง การสรรรคำหลายๆ คำที่มีรูปต่างกันแต่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายกันมาใช้ ทำให้มีคำใช้มากขึ้น ไม่เกิดความซ้ำซากจำเจ และเพื่อก่อให้เกิดเสียงที่ตรงตามความต้องการของกวี การหลากคำในมหากาฬาคำหลวง ที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ การหลากคำที่ใช้เรียกหรือกล่าวถึงตัวละคร เพื่อแสดงบุคลิกลักษณะ คุณสมบัติ ชาติตระกูล เป็นต้น พบว่ากวีเลือกใช้กลวิธีการหลากคำในลักษณะนี้เป็นจำนวนมาก

การเปรียบเทียบ ในที่นี้ คือ การใช้ "ความเปรียบ" หรือ "ความนึกเปรียบเทียบ" (conceit) ที่กล่าวถึงในทางวรรณกรรมว่า หมายถึง ภาพพจน์ที่สร้างความเปรียบเทียบที่เด่นชัด ตามปรกติเป็นการเปรียบเทียบวัตถุสองอย่าง หรือเหตุการณ์สองอย่าง ประดิษฐ์ตกแต่งเป็นกลการประพันธ์เชิงภาพพจน์เปรียบเทียบหรือการใช้ถ้อยคำเพื่อให้เกิดภาพอันละเอียดประณีต^{๑๓๕}

การอธิบาย หมายถึง การสร้างความกระจ่างและความเข้าใจ โดยแสดงความรู้หรือข้อเท็จจริง มี ๒ ลักษณะ ได้แก่ การให้ข้อมูล การให้ข้อมูล คือ ข้อเท็จจริงหรือสิ่งที่ถือหรือยอมรับว่าเป็นข้อเท็จจริง^{๑๓๖} และการให้รายละเอียด หมายถึง การสร้างความกระจ่างหรือความเข้าใจ โดยแสดงลักษณะต่างๆ ของเหตุการณ์หนึ่งๆ หรือของความคิดรวบยอดในความคิดใดความคิดหนึ่ง^{๑๓๗} การให้รายละเอียดอาจเพื่อสร้างความสมเหตุสมผลให้กับเนื้อเรื่อง หรือเพื่อสร้างภาพลักษณ์แก่ตัวละคร

วิธีการต่างๆ ที่กวีเลือกใช้เหล่านี้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดสารและเน้นย้ำความหมายตามเจตนาของกวีให้ชัดเจนและง่ายต่อการรับรู้ความหมายนั้นๆ อีกด้วย จากการศึกษาวิธีการแปลแต่งและวิธีการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจของกวี ทำให้พบสารที่ปรากฏในมหากาฬาคำหลวง ๓ ประเด็นหลักด้วยกัน ได้แก่ พระเวสสันดรคือผู้ประเสริฐเปี่ยมด้วยบุญบารมี คุณธรรมที่บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติสมตามฐานะของตน และความเชื่อเรื่องกรรม ดังนี้

^{๑๓๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕), ๓๖๐.

^{๑๓๔} อัญชลี ธีรเนตร, ๕.

^{๑๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย, ๑๐๐.

^{๑๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน., พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), ๑๗๓.

^{๑๓๗} อรวรรณ ปิลันธน์โอวาท. การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ, ๑๕๖.

๑. พระเวสสันดรคือผู้ประเสริฐเปี่ยมด้วยบุญบารมี

นิทานชาดกเป็นคำสอนหมวดหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่เชื่อกันว่าเป็นพุทธวจนะที่พระองค์ทรงยกอดีตชาติเรื่องต่างๆเมื่อครั้งทรงเป็นพระโพธิสัตว์มาประกอบหัวข้อธรรม เพื่อให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น^{๑๔๒} บรรดาชาดกเรื่องต่างๆ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เชื่อกันว่า เวสสันดรชาดกมีความสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ เนื่องจากเนื้อเรื่องของเวสสันดรชาดกนี้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน ๕๔๑ เรื่องของนิบาตชาดก และเป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๑๐ ประการ พระโพธิสัตว์องค์นี้จึงเป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องสรรเสริญอย่างมากในหมู่ชาวพุทธ ในมหาชาติคำหลวง กวีใช้วิธีการสื่อสารโน้มน้าวใจให้เกิดการรับรู้ถึงความประเสริฐและเปี่ยมด้วยบุญบารมีของพระเวสสันดร ดังนี้

๑.๑ ความสำคัญของพระเวสสันดร

กวีได้ใช้วิธีการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวให้เห็นความสำคัญของพระเวสสันดรโดยใช้วิธีการสื่อสาร ได้แก่ การหลากคำเพื่อขยายคุณสมบัติต่างๆ และการกล่าวซ้ำเพื่อนำย้ำความสำคัญในฐานะผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ มีความเพียบพร้อมบริบูรณ์ในลาภยศสรรเสริญของพระเวสสันดร วิธีการของกวีทำให้เห็นว่าแม้พระเวสสันดรจะเพียบพร้อมด้วยลาภยศมากเท่าใดแต่ในที่สุดแล้วพระองค์ก็ได้ยอมสละลาภยศที่มีนั้นเพื่อสิ่งที่ยิ่งใหญ่นั่นคือการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมุ่งมั่นต่อการบำเพ็ญบารมีต่างๆ อย่างยิ่ง โดยเฉพาะทานบารมี เนื่องจากบารมีเหล่านั้นจะเป็นหนทางนำพระองค์ไปสู่เป้าหมายของพระองค์ กวีใช้วิธีการกล่าวซ้ำเพื่อสื่อสารว่าพระเวสสันดรทรงปฏิบัติตามแนวทางของการเป็นพระพุทธเจ้า โดยยึดหลักปฏิบัติของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในอดีตเป็นแบบอย่าง

กวีใช้วิธีการหลากคำโดยเลือกนำคำที่มีความหมายในทางที่ดี แสดงคุณสมบัติอันประเสริฐของพระเวสสันดรในด้านต่างๆ โดยคำหรือกลุ่มคำที่กวีสรรค้ขึ้นมาใช้นี้สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ กลุ่มคำเรียกแทนหรือการเรียกแทนพระเวสสันดรด้วยคุณสมบัติที่ผู้อ่านจะสามารถรับรู้ได้จากความหมายของคำและบริบทของเนื้อเรื่องว่ากวีกำลังกล่าวถึงพระเวสสันดรและการใช้ชื่อ "เวสสันดร" ประกอบกับส่วนขยายซึ่งเป็นคุณสมบัติในด้านต่างๆ ของพระเวสสันดร โดยกลุ่มคำ ๒ ลักษณะดังกล่าวนี้ได้ปรากฏอยู่ตลอดทั้งเรื่อง แสดงให้เห็นความสามารถในทางการ

^{๑๔๒} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ปัญญาสาตกฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร:กรมศิลปากร, ๒๔๕๕), คำนำ.

ประพันธ์ของกวีได้มาก และโดยเฉพาะเป็นวิธีการที่มีผลต่อการเน้นย้ำความสำคัญของพระเวสสันดรได้มากอีกด้วย โดยสามารถแยกกลุ่มคำทั้งสองลักษณะได้ ดังนี้

๑) การใช้กลุ่มคำเรียกแทน กวีหลากหลายคำด้วยวิธีการนี้เรียกพระเวสสันดร โดยให้คุณสมบัติหลัก ๕ คุณสมบัติ คือ เรียกพระเวสสันดรด้วยคำแสดงความยกย่องที่มักใช้กับเจ้านายคือ กษัตริย์หรือผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ เรียกพระเวสสันดรในฐานะกษัตริย์ เรียกพระเวสสันดรในฐานะนักบวช เรียกพระเวสสันดรในฐานะผู้ประพฤติกษัตริย์ เรียกพระเวสสันดรในฐานะผู้ยิ่งใหญ่ และเรียกพระเวสสันดรในฐานะผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้

เรียกด้วยคำแสดงความยกย่องที่มักใช้กับเจ้านายคือกษัตริย์หรือผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ ได้แก่ "เจ้ากู" "พนหัว" "บพิตร" "บพิตรพณเกล้า" "พระบาทบรมบพิตร"

เรียกพระเวสสันดรในฐานะกษัตริย์ กวีได้เลือกใช้กลุ่มคำเรียกแทนพระเวสสันดรเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นกษัตริย์หรือเป็นผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ ในพระนามต่างๆ ได้แก่

"พระนเรศวร" "พระนเรนศวร" หมายความว่า พระราชา

"พระภูบาล" "พระภูบาล" "ออกญา" หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดิน

"ท้าวผู้ศโยค" หมายความว่า พระผู้ประจบด้วยยศ

"ภูธรเทพ" หมายความว่า พระราชาผู้เปรียบเสมือนเทวดา

"สมเด็จพระนเรนทรนายก" หมายความว่า สมเด็จพระเป็นที่พึ่งและเป็นผู้นำ

"เจ้าหล้านารตนกษัตริย์" หมายความว่า เจ้าแผ่นดินผู้เป็นที่พึ่งและเป็นผู้

ทรงธรรม

"พระผู้เป็นปิ่นเกล้าราชตระกูล" หมายความว่า พระผู้เป็นยอดแห่งวงศ์ตระกูลซึ่งเป็นวงศ์ตระกูลของกษัตริย์

พระเวสสันดรในฐานะนักบวช กวีได้เลือกใช้คำเรียกแทนพระเวสสันดรเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์คือนักบวช ในพระนามต่างๆ ได้แก่

"พระฤๅษี" "พระฤๅษีสัทธา" หมายความว่า ถึง นักบวชพวกหนึ่ง ผู้สละบ้านเรือนออกไปบำเพ็ญพรตแสวงหาความสงบ

"พระฤๅษีสมณสรพีชฌู" หมายความว่า พระฤๅษีผู้บำเพ็ญพรตเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

“พระราชฤทธิ” “พระดาบศบพิตร” “พระนรินทรราชฤทธิ” หมายความว่า พระราชาผู้ออกบวชเป็นฤทธิ หรือพระฤทธิผู้เคยเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

“พญาธิ” หมายความว่า นักบวชผู้เป็นใหญ่

พระเวสสันดรในฐานะผู้ประพาศิธรรม กวีเลือกใช้กลุ่มคำเรียกแทนพระเวสสันดรเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้ประพาศิธรรม ในพระนามต่างๆ ได้แก่

“พญาธรรม” “พระบาทไททรงธรรม” “พระบาทไทธรรมาธรรม” หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงธรรม

“ท้าวพันแห่งพญาธรรม” “พญาธรรมพันแห่ง” หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงธรรมเหนือพระเจ้าแผ่นดินอื่นๆ

“ท้าวผู้กล่าวคดลงธรรม” หมายความว่า ท้าวผู้นำธรรมะมาให้ หรือท้าวผู้ทรงธรรม

“พระผู้สร้างสาธุจรรยา” หมายความว่า พระผู้มีความประพาศิดีแล้ว

“พระผู้มีบุญ” หมายความว่า พระผู้ประกอบกรรมดี

“พระแพศยันดรสันโดษ” หมายความว่า พระเวสสันดรเป็นผู้มีกนน้อย

“ท้าวผู้คลั่งทาน” หมายความว่า ท่านผู้เปิดท้องพระคลังให้ทาน

“ท้าวธผู้ข้อนจึงทำทาน” หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้เอาชนะด้วยการทำทาน

“ไ้ผ่านเผ้าเจ้าใจหวาน” หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้มีใจเอื้อเพื่อ

“พระผู้เพื่อยฟ้าดินเกษม” หมายความว่า พระผู้มิพระทัยกว้างจุแผ่นดินฟ้า ทำให้คนทั้งหลายอันเปรียบเสมือนดินมีความสุข

“กรุงไพทโกรมก่อหล้า ใจเพื่อยฟ้าทำทาน อาจให้สุขสำราญแก่โลกย์ ที่ต้องโศกกลวกลน” เป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้มีน้ำพระทัยในการทำทาน สร้างความสุขให้แก่โลกที่ตกอยู่ในความทุกข์ที่น่ากลัว

พระเวสสันดรในฐานะผู้ยิ่งใหญ่ กวีเลือกใช้กลุ่มคำเรียกแทนที่มีความหมายว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าสัตว์ทั้งปวง ในพระนามต่างๆ ได้แก่

“พระบาทพระโพธิสัตว์” หมายความว่า พระผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

“พระมหาสัตว์” หมายความว่า พระผู้ยิ่งใหญ่เหนือสัตว์ทั้งปวง

“พระแก้วผู้หวางพระอันชนะแก่โมหฬศจรย” หมายควมว่า พระผู้หวัง
จะไดัตัดโมหะคืออวิชชา

“พระเชษฐเชษฐา” หมายควมว่า ผู้เป็นใหญ่ ผู้ยู่เหนือกว่า

“พระแก้ว” หมายควมว่า พระผู้เป็นที่เคารพนับถึอยิ่ง

“เจ้าซ้าง” หมายควมว่า ผู้เป็นใหญ่

“พระมหามบูรุษ” หมายควมว่า พระผู้เป็นบรูษผู้ยิ่งใหญ่

“พระมหามบรูษราช” หมายควมว่า พระราชาผู้เป็นมหามบรูษ

“พระมหามบรูษรัตน” หมายควมว่า พระผู้เป็นบรูษผู้ยิ่งใหญ่เป็นที่เคารพ
นับถึอยิ่ง

เรียกพระเวสัณดรในฐานะผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธรเจ้า ได้แก

“สมเด็จบรมโลกัฐ” หมายควมว่า พระผู้ยิ่งใหญ่ในโลก

“พระไตรภพโลกโมลี” หมายควมว่า พระผู้เป็นใหญ่ที่สุดในสามโลก

“พระธรรฐาร” “พระธรรฐาร” หมายควมว่า พระผู้ทรงโลกไว้

“ผู้แก็ดักัธฐารฐาร” หมายควมว่า พระผู้ค้ำจุนโลกผู้มีความกล้า
หาญ

“พระผู้ปราบพลมาร” หมายควมว่า พระผู้กำจัธหมุมาร

“ท้าวผู้ผ่าพลมาร” หมายควมว่า พระผู้ประหารหมุมาร

“ท้าวผู้ดัณัหักกษย” หมายควมว่า พระผู้สัณดัณหา

“พระชัคัทรยพดงพงยประภาสกร” หมายควมว่า พระผู้สับเชื้อสาย
จากพระอาทิตย์ผู้ค้ำจุนทั้งสามโลก

“พระศรึสสรเพ็ชสมเด็จไ้ทศพล” หมายควมว่า พระสััพพัณูพุทธร
เจ้าผู้ประเสริฐและยิ่งใหญ่ผู้มีกำลัง ๑๐^{๑๔๓}

“พระสสรเพชญ์เพชรภพ” หมายควมว่า พระผู้มีความรู้รอบประหนึ่ง
สายฟ้า

“พระสสรเพชญ์” หมายควมว่า พระพุทธรเจ้า

“พระศรึสสรเพชญ์” หมายควมว่า พระสััพพัณูพุทธรเจ้า

“พระโพธิ์ไททรงธรรม” หมายควมว่า พระผู้ตรัสรู้ผู้เป็นใหญ่และทรง
ธรรม

^{๑๔๓} ดูรายละเอียดยเพิ่มเติมในเชิงอรธที่ ๗๕ หน้า ๖๕.

"ท้าวผู้หน่อสรรเพ็ชัญ" หมายความว่า พระผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า

"พระศรีสัพโพธิ์" หมายความว่า พระผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

"ท้าวผู้หน่อสรรเพ็ชัญ" หมายความว่า พระผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า

"ท้าวผู้สร้างสัพโพธิ์" "ท้าวผู้สร้างสัมโพธิสมภาร" หมายความว่า พระผู้
บำเพ็ญตนเพื่อจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

"ท้าวผู้เผ่าตถาคต" หมายความว่า พระผู้ดำเนินรอยตามพระพุทธเจ้า

"ท้าวผู้เผ่าพระศิลปะให้อิมอกเอมพลไพโร" หมายความว่า พระผู้ดำเนิน
รอยตามพระพุทธเจ้าผู้ให้เต็มความปรารถนาของผู้อื่น

๒) การใช้พระนาม "เวสสันดร" ประกอบกับส่วนขยาย กวีหลากหลายคำด้วยวิธีการนี้
เรียกพระเวสสันดร โดยให้คุณสมบัติหลัก ๒ คุณสมบัติ คือ เรียกพระเวสสันดรในฐานะกษัตริย์
และเรียกพระเวสสันดรในฐานะนักบวช ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์
เรียกพระเวสสันดรในฐานะกษัตริย์ ได้แก่

"พระแพศยันดรราช" "พระแพศยันดรนเรศ" "พระนเรนศูรแพศยันดร"
หมายความว่า พระราชาเวสสันดร

"พระแพศยันดรบรมจักรพรรดิ" "พระแพศยันดรภูบาลเจ้าจอมจักร"
หมายความว่า พระเจ้าแผ่นดินเวสสันดรผู้เป็นใหญ่ในจักรวรรดิ

"เจ้าพระยาแพศยันดร" "เจ้าแพศยันดร" หมายความว่า พระเวสสันดรผู้
เป็นใหญ่

"พระแพศยันดรนรนาถนายก" หมายความว่า พระราชาเวสสันดรผู้เป็น
ใหญ่และเป็นที่พึ่ง

"พระแพศยันดรราชพระบาทไททรงฤทธิ" หมายความว่า พระเวสสันดร
ผู้เป็นใหญ่ผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์

"พระแพศยันดรผู้มีเดชะ" หมายความว่า พระเวสสันดรผู้มีอำนาจ

"เจ้าจอมไตรภพนารถพระยาแพศยันดร" หมายความว่า พระเวสสันดรผู้
เป็นใหญ่และเป็นที่พึ่งในสามภพ

"พระแพศยันดรบรมนารถนายนกอนนเปนคิลกโลกจุชามหากษัตราธิราช"
 หมายความว่า พระราชาเวสสันดรผู้เป็นใหญ่ที่สุดผู้เป็นยอดแห่งมหากษัตราธิราชของโลก

เรียกพระเวสสันดรในฐานะนักบวช ได้แก่

"ท้าวผู้ส่งสรพรเพชฌัญศรีเวศยันดรราช" หมายความว่า เจ้าแผ่นดิน
 เวสสันดรผู้มีความเจริญผู้ตั้งจิตปรารถนาเพื่อจะเป็นผู้รื้ออบ

"พญาผู้ทรงพรตแพศยันดร" "พระยาผู้ทรงพรตแพศยันดร" หมายความว่า
 ว่า พระเวสสันดรผู้บำเพ็ญพรต

"พระแพศยันดรราชฤาษี" หมายความว่า พระเวสสันดรผู้เป็นฤาษี

"พระแพศยันดรดาบส" หมายความว่า พระเวสสันดรผู้เป็นดาบส

พระเวสสันดรในฐานะผู้ดำเนินรอยตามพระพุทธเจ้า

การหลากคำโดยเลือกใช้กลุ่มคำเรียกแทนเพื่อเรียกพระเวสสันดรด้วย
 พระนามต่างๆ อันเป็นพระนามเดียวกับที่กวีใช้เรียกพระพุทธเจ้าดังกล่าวแล้วข้างต้น แสดงให้เห็น
 ว่ากวีผู้แปลแต่ครั้งล่วงหน้าอยู่ก่อนแล้วว่าพระโพธิสัตว์เวสสันดรนี้คือผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็น
 พระพุทธเจ้า การเลือกใช้กลุ่มคำที่เป็นพระนามใช้กับพระพุทธเจ้าดังกล่าวจึงได้แสดงให้เห็นว่า
 พระโพธิสัตว์เวสสันดรเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องสรรเสริญอย่างมากแม้จะยังไม่ได้ตรัสรู้เป็น
 พระพุทธเจ้าก็ตาม จากการเลือกใช้กลุ่มคำเรียกแทนของกวีทำให้เห็นว่า แม้พระเวสสันดรจะเป็น
 เพียงพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งในอนาคตจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุผลที่
 พระองค์ทรงดำรงตนอยู่ในศีลในธรรมอย่างเคร่งครัด พระองค์จึงได้รับการยกย่องนับถือเสมือน
 หนึ่งพระพุทธเจ้า

กวีใช้การกล่าวซ้ำเพื่อเน้นย้ำว่าพระเวสสันดรมีลักษณะเหมือนพระปัจเจก
 พุทธเจ้า เพื่อก่อให้เกิดความศรัทธาในองค์พระเวสสันดร ดังในกัณฑ์วนประเวศน์ ตอนที่พระ
 เวสสันดรครองเพศบรรพชิตเป็นวันแรก ได้ออกจากบรรณศาลาที่ประทับของพระองค์ด้วยอาการ
 สงบ ทรงทำสมาธิภาวนาทำจิตใจสงบเดินจงกรมไปมา ก่อนจะเสด็จ ไปยังบรรณศาลาอีกหลังซึ่ง
 เป็นที่ประทับของพระนางมัทรีและพระราชกุมารทั้งสอง ความตอนนี้นำมาให้เห็นว่า พระเวสสันดรมี
 ลักษณะอันบริสุทธิ์เหมือนกับพระปัจเจกพุทธเจ้า ดังความว่า

จุกม อารุห ฐก็เสด็จขึ้นเหนือฟางพื้นภูมิจงกรม ชมที่จะภาวนากษิณ
 กรรมนั้นน อปรารปี จุกมิตวา ฐก็จงกรมไปมา ตั้งเอกรรคตาดิจรทุกเมื่อแล ปจเจก

พุทธสทิสเนน อุปสมเมน ปุตุตทารานํ สนฺตํ อคฺมาลํ ํงไปยงงสํนํกนฺเ้เจ้า มัทรึ แลสอง
กุมารกุมารึ อํนํมีรูปากถุติยบริสุทฺธิ ฺดูพระปรเตยกพุทธเสด็จมา ในที่นั่นน (กัณท์
วนประเวศน์ หน้า ๗๐)

ในกัณฑ์มหาพน เมื่อพระอัญจตุฎฐายีจะบอกทางไปยังที่ประทับของ
พระเวสสันดรแก่ชูก อัญจตุฎฐายีได้เล่าความที่พระเวสสันดร พระนางมัทรึ และพระราชกุมารทั้ง
สองถูกเนรเทศออกจากเมืองเชตุครแล้ว ได้มาอาศัยอยู่ในป่า หิมพานต์ ทรงเพศบรรพชิต มวยผม
สวมขญา ทรงหนังสือ คล้องสร้อยสังวาล ทำพิธีบูชาไฟ โดยกวีได้เติมการเปรียบเทียบการทำพิธี
บูชาไฟของพระเวสสันดรว่าเป็นการทำให้ใจสงบประหนึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระศรีอาริย์ ในความว่า

ธาเรนุโต พุราหุมนวณฺณํ ทรงบรรพชาสาทร ในพนาไลย
อาสทญจ มสฺจขุญฺญํ ห่อเกล้าชฎาธาร ภัทสังวาลบูชาไฟ
จมุมาลี จมา เสดติ แผ่นหล้าตำนองไผท หนังสือให้ท่านทรงธาร
ชาตเวทํ นมฺสฺสฺติ ไหว้ไฟใจวิเวก เงื่อนปรเตยกศรียอารย

(กัณฑ์มหาพน หน้า ๕๖)

และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงพระเวสสันดรทรงเพศบรรพชิต ประกอบพิธีบูชา
ไฟ เหมือนพระเวสสันดรเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าผู้สร้างจรรยานี้ หรือมีเฉพาะผู้ที่
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างพระเวสสันดรเท่านั้นที่ทำได้ ดังนี้

ธาเรนุโต พุราหุมนวณฺณํ ปองประดิษฐทรงบรรพชิตเพสอุด์ อาสทญจ
มสฺจขุญฺญํ ลบํสิวกสมฺมํ บริศษฎาธาร ฺรงสงวาลบูชาไฟ จมุมาลี จมา เสดติ เมทนิยไส
ยาศน อาศนบัตร์บันจง ฺรงอชินจรรรม จํเรอญผล ชาตเวทํ นมฺสฺสฺติณบอนนตํ แทน
ทศพลพระ ปรเตยกพุทธอุดมสังจรรยานโทยนี้ (กัณฑ์มหาพน หน้า ๑๐๖)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่าการที่กวีเลือกใช้การกล่าวซ้ำแสดงว่าพระเวสสันดรมีข้อ
ปฏิบัติ และมีลักษณะเหมือนกับพระปัจเจกพระพุทธเจ้าผู้เป็นเลิศกว่าใครนั้น เพื่อต้องการเน้นย้ำให้
ผู้รับสารเกิดความศรัทธาในองค์พระเวสสันดรเนื่องจากพระองค์มีความสง่างาม และมีความ
ประเสริฐบริสุทธิ์เช่นเดียวกับพระปัจเจกพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ กวียังได้เพิ่มรายละเอียดอันเป็นสิ่งยืนยันความถูกต้องของธรรมเนียมในการบำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดร จากความในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระเวสสันดรได้เห็น ชูชก กระทำการทารุณกรรมพระราชโอรสพระราชธิดาด้วยการผูกมัดและโบยตี ก็ได้เกิดความโศกเศร้า และเจ็บแค้นต่อการกระทำนั้นอย่างยิ่ง จนถึงขั้นอยากจะฆ่าชูชกเสีย แล้วนำพระราชโอรสพระราชธิดากลับมาดังเดิม แต่ในที่สุดก็ทรงใช้พระปัญญาระลึกได้ว่าทานเมื่อบริจาคแล้วการจะเอาคืนนั้น ไม่สมควร กวีให้ข้อมูลในความตอนนี่ว่าหากพระเวสสันดรปรารถนาจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์จำเป็นต้องบริจาทานที่ยิ่งใหญ่ห้าประการ ตามที่พระโพธิสัตว์แต่ก่อนได้ปฏิบัติ ได้แก่ ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต ภรรยา และลูก พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ไม่ได้บริจาทานที่กระทำได้ ยากยิ่งทั้งห้าประการนี้แล้วได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ไม่เคยมีมาก่อน ดังความว่า

ตโต สพุเพสั โพธิสตุตานิ อันทว่าพระโพธิสัตว์ก็ราพึงดงนี้ อันทว่าพระโพธิ
สัตว์แต่ก่อน อนนบหอนให้ทาน ห้าประการหากบหอนได้ โสคเลอย ธนปริจจาคัม
คือทรัพย์อันนปรมาณ เปนทานนั้นน องคปริจจาคัม คือองคพายพสพสรรพวงค์
แล ธวางให้เปนทาน โสคแล ชีวิตปริจจาคัม คืออาตมชีวิตร แลรปลิดให้เปนทาน
ดงนี้ ภริยปริจจาคัม คือเมียอนรัก แลรชกให้เปนทาน นิวสั ปุตุตปริจจาคัม คือ
ลูกอนนเสมอหน่วยตาทั้งสอง แลรปองให้เปนทาน นั้นนฯ อิม ปญจ มหาปริจ
จาเค อปริจจชิตวา แมโพธิสัตว์ทั้งหลายบมิได้ให้ มหาปริตยาคทานห้าประการ
นีวสั พุทธภูตปุพพา นาม นตุถิ แลจะได้เป้นพระพุทธอุดมเสร็จ สรรเพชญ์
ชาณกบหอนมีมาน ในโลกยนี้ฯ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๓๒)

การให้ข้อมูลของกวีในตัวอย่างข้างต้น เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้อ่านคล้อยตาม และเห็น
ประจักษ์ต่อความมุ่งมั่นในการทำทานของพระเวสสันดร เนื่องจากทานห้าประการนั้นประกอบด้วย
ทานที่กระทำได้ยากยิ่ง ดังนั้นหากไม่ทรงตั้งมั่นในความปรารถนาที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
เพื่อยังประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งหลายแล้ว พระเวสสันดรย่อมไม่อาจจะจับข้อมความห้วนไหวนั้น
เนื่องมาจากความรักความสงสารต่อพระราชกุมารทั้งสองที่ทรงบริจาคเป็นบุตรทานแก่ชูชกได้ อีกทั้ง
ทั้งยังเป็นการยืนยันว่าพระเวสสันดรมิได้กระทำการใดๆ โดยไร้แนวทางหรือหลักในการปฏิบัติ
เพราะจากข้อมูลที่กวีได้เพิ่มเข้ามานี้ได้แสดงให้เห็นให้ผู้รับสารเกิดความประจักษ์ว่าพระเวสสันดรทรง
ยึดถือแนวทางแห่งพระโพธิสัตว์ในอดีตอันเคยตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างให้ดำเนินรอย
ตาม พระองค์จึงถูกขนานนามด้วยการใช้คำที่มีความหมายว่าทรงเป็นผู้ปรารถนาการตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้า ในพระนาม "พระแก้วผู้หวังพระอันชนะแก่โมหมัจจรรย" "พระโพธิสัตว์ผู้จะหวัง

ตรัสเป็นพระชนะแก่พลมาร” และเพื่อจะสมความปรารถนาอันแรงกล้าพระเวสสันดรจึงครอง พระองค์อยู่ในศีลในธรรม และบำเพ็ญบารมีอย่างบริบูรณ์

๑.๒ บารมีของพระเวสสันดร

เนื่องจากเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดกนี้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้ง เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรผู้ยิ่งใหญ่ด้วยบารมีทั้ง ๑๐ ประการ คือ เนกขัมมบารมี วิริยบารมี เมตตา บารมี อธิษฐานบารมี ปัญญาบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี อุเบกขาบารมี สัจจบารมี และทานบารมี ดังความตอนหนึ่งใน ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระยาปรมาทนายสุนทร กล่าวว่า พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการบริบูรณ์ในที่สุดจึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในมหาชาติคำหลวง กวีได้เลือกใช้วิธีการโน้มน้าวใจในรูปแบบต่างๆ ในการสร้างสรรค์งาน เพื่อ แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรมีความประเสริฐอย่างยิ่งเพราะทรงเปี่ยมไปด้วยบารมีทั้ง ๑๐ ประการ ซึ่งมีทานบารมีเป็นบารมีที่สำคัญที่สุด ดังนี้

๑.๒.๑ ทานบารมี

ทานบารมี คือ การให้หรือการสละอย่างยิ่งยวด แยกตามระดับขั้นของ บารมีเป็น ๓ ขั้น คือบารมีขั้นปกติ เรียกว่า “ทานบารมี” ได้แก่ การสละให้ของนอกร่างกาย บารมี ขั้นจวนสูงสุด เรียกว่า “ทานอุปปบารมี” ได้แก่ การสละให้อวัยวะในตัวเอง เช่น บริจาคดวงตา บารมีขั้น ยิ่งยวดที่สุด เรียกว่า “ทานปรมัตถบารมี” ได้แก่ การสละชีวิต นอกจากนี้ยังแยกตามสิ่งที่ให้เป็น ๒ แบบ คือ “พาหิรทาน” การให้สิ่งภายนอก และเป็นอหัมมัตถิกทาน การให้สิ่งภายใน ได้แก่ การสละ ให้อวัยวะเลือดเนื้อชีวิต ตลอดจนยอมตัวเป็นทาสรับใช้เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น^{๑๔๔}

ในมหาชาติคำหลวง กวีใช้วิธีการต่างๆ เพื่อเสนอสารเรื่องทานบารมีใน ๓ ลักษณะ คือ ความสำคัญของทาน ความยินดีในทาน และความยิ่งใหญ่ของทาน ดังนี้

๑.๒.๑.๑ ความสำคัญของทาน วิธีการต่างๆ ที่กวีเลือกใช้ในการแปลแต่ง มหาชาติคำหลวงเป็นส่วนสำคัญในการโน้มน้าวให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้คุณค่าและความสำคัญ ของทาน ซึ่งในที่นี้คือ บุตรทาน กวีเลือกใช้การเน้นย้ำด้วยการเสนอเชิงปริมาณ การเปรียบเทียบ และการอธิบาย เพื่อสื่อสารว่าการบำเพ็ญบุตรทานมีความสำคัญต่อพระเวสสันดร เพราะเป็น หนทางที่จะทำให้พระองค์สามารถบรรลุถึงสรณะเพื่อชดเชยคือความเป็นพระพุทธเจ้า เข้าสู่นิพพาน

^{๑๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๒๔๐.

จนถึงขั้นสามารถช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์ได้ในที่สุด อีกทั้งการบำเพ็ญบุตรทานยังเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก พระเวสสันดรต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดในการที่จะบำเพ็ญให้สำเร็จเพื่อบรรลुरूความปรารถนาของพระองค์ ดังนี้

ทานสำคัญเพราะเป็นหนทางให้ได้สรรเพ็ชดาญาณ และนิพพาน
ความในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระเวสสันดรพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองแก่ชูชก พระองค์ได้ตรัสในลักษณะของ การอธิบายให้ข้อมูลว่าการบำเพ็ญบุตรทานของพระองค์เกิดขึ้นเนื่องจากพระองค์ปรารถนาในสรรเพ็ชดาญาณอันจะช่วยให้สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏพ้นทุกข์ ในความว่า

อม โถ พุราหุมน ปุคฺเตหิ เม สตกฺเขเนน สหสฺสกุเณน สดสฺสกุเณน
สพฺพญฺญตฺตญาณเมว ปิยตริ พฺรหฺมาหุรุษราชกัมีพฺรหฺมาสาสนคฺคณํ คุกรชฺชชุกา
จาย อํนํวํสรรเพชดาชานนํเปนนํทริก หนํงฺกนํกในสงสาร มีประมาณบ่น้อย ด้
ร็อยเทํพนนแสนทวิ กวํวํสองกุมารกุมาริณฺนีแล สดฺสตกฺเขย อทาลิ อํนํวํกุให้ราช
กุมารทังสอง ปองเปนนทานแกํ พฺรหฺมณผู้ห็นโหจ เพื่อประโยชน์แกํสรรเพชดา
ชาน อนนจะเอา สัตฺตวงสงสาร พ้นจากทุกข์นํน (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)

และเพื่อจะเน้นย้ำว่า บุตรทาน ที่พระเวสสันดรปรารถนาจะบำเพ็ญให้สำเร็จนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง กวีได้กล่าวซ้ำว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันเป็นทางที่จะนำพระองค์ไปสู่นิพพาน คือการหลุดพ้นจากห้วงทุกข์ ตลอดจนเป็นหนทางให้พระองค์สามารถนำสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นสังสารวัฏอันเป็นความทุกข์ได้ในหลายๆ ตอนด้วยกัน ได้แก่ ในกัณฑ์กุมาร เมื่อพระเวสสันดรทรงได้ฟังเรื่องความฝันของพระนางมัทรี ทรงรู้ด้วยพระญาณว่าเหตุการณ์ที่จะเกิดในวันพรุ่งนี้คือ จะมีมาจากมาเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับเพื่อขอพระราชกุมารทั้งสองเป็นบุตรทาน ซึ่งบุตรทานนั้นจะส่งผลให้พระองค์สามารถได้สรรเพ็ชดาญาณ ในตอนที่พระเวสสันดรได้ทอดพระเนตรเห็นพราหมณ์ผู้หนึ่งเดินทางมุ่งหน้าเข้ามายังที่ประทับของพระองค์ ทรงตรัสกับพระชาติด้วยความดีพระทัยว่า ความสุขสำราญจะเกิดแก่พระองค์ผู้หวังจะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ พระองค์จะได้สรรเพ็ชดาญาณ ตอนที่พระเวสสันดรทรงกำหนดค่าไถ่ตัวพระราชกุมารทั้งสองแล้ว เมื่อจะหลั่งน้ำเพื่อให้พระแม่ธรณีเป็นสักขีพยานในการบำเพ็ญบุตรทานของพระองค์ กวีก็ได้กล่าวซ้ำว่าพระเวสสันดรทรงปรารถนาสรรเพ็ชดาญาณ และตอนที่พระเวสสันดรทรงระงับความโกรธแค้นที่มีต่อชูชกเมื่อทรงเห็นการกระทำทารุณกรรมต่อพระราชกุมารทั้งสอง ความตอนนี้นำกล่าวว่าพระเวสสันดรทรงมีสติปัญญาพิจารณาได้ว่าเมื่อได้ให้

ลูกชายหญิงหรือภริยาแก่ผู้ขอไปแล้ว การจะทวงคืนย่อมเป็นสิ่งไม่สมควรสำหรับพระองค์ผู้ที่
ปรารถนาสรรเพ็ชดาญาณ

จากตัวอย่างที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าการที่วิกกล่าวซ้ำความ
ปรารถนาต่อสรรเพ็ชดาญาณของพระเวสสันดร เพื่อเป็นการเน้นย้ำว่าสรรเพ็ชดาญาณหรือญาณ
ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้มีความสำคัญมาก พระเวสสันดรทรงปรารถนาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
อันเป็นทางที่จะนำพระองค์ไปสู่นิพพาน คือการหลุดพ้นจากห้วงทุกข์ และเป็นหนทางให้พระองค์
สามารถนำสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นสังสารวัฏอันเป็นความทุกข์ได้ด้วย และกล่าวถึงความ
ปรารถนานิพพานของพระเวสสันดรในกัณฑ์วันประเวศน์ เมื่อพระเวสสันดรได้ครองเพศบรรพชิต
ตามความปรารถนาแล้ว ทรงมีความชื่นชมยินดีในความบริสุทธิ์ผ่องใสของเพศบรรพชิต พระองค์
เป็นสุขอย่างไม่สามารถหาสิ่งใดมาเปรียบได้ ยกเว้นแต่ความสุขอันเกิดจากนิพพานซึ่งจะสำเร็จได้
เมื่อพระองค์ได้สรรเพ็ชดาญาณ ในความว่า

ปพพชชา ที่แท้อันว่าบรรพชิต ทรงพิริยสิทธิสมาริ เม อธิคตา แลกุแกลิ่ง
ปรารถนาแล้ว แฝ้มมุทิลโทษนฤทุกข์ อโห สุขํ โยเปน สุขหนักหนา ปรมสุขุ
หาสุขอื่นอันจะเปรียบปานมิได้เท่า เว้นไว้แต่สุขในนฤพาน เมื่อใดกูได้ตรัสแก่สรร
เพ็ชดาญาณ ก็จักลุลากแล (กัณฑ์วันประเวศน์ หน้า ๙๐)

ตอนที่พระเวสสันดรตรัสเรียกพระชาติที่หนึ่งลงไปซ่อนในสระบัว พระองค์ทรงขอให้
พระราชกุมารทั้งสองเป็นดังสำเภอันมั่นคงแข็งแรงให้พระองค์ได้ข้ามพ้นสังสารวัฏอันเปรียบ
เหมือนมหาสมุทรไปยังดินแดนนิพพาน สถานที่ที่ปราศจากความทุกข์ที่เกิดเพราะการเกิดแก่
เจ็บตาย ในความว่า

ยาน นาวาเว เม โทธ อันว่าสองเจ้าหน่อองเยาว์ จงมาเปน สำเภแก่พ่อเทอญ
อนนบมิรู้โคลงรู้คล่อง ขี่ข้ามช่องสงสารเสมอ สมุทรนั้นน ชาติปาร์ ตรีสุตสามิ
อนนอาจเอาพ่อไปยงงนฤพานนคร ที่พื้นชาติชรามรณนฤทุกขนั้นน สนุ
ดาเรสุดสเมวกั พ่อก็จะขี่ข้ามโลกยประชา อิกเทพภพสวรรค์ โสดแลฯ (กัณฑ์
กุมาร หน้า ๑๑๕)

เมื่อทรงตรัสเรียกพระกัณหา พระเวสสันดรทรงตรัสว่า พระราชกุมารทั้งสองเป็น
ดังเรือที่ไม่หวั่นไหวเหมือนแผ่นดินอันมั่นคง นำพระองค์ผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ให้ข้าม

สังสารวัฏอันเปรียบเหมือนห้วงน้ำ พระองค์จะข้ามความแก่และความตายได้เพราะบุตรทาน คือ การบริจาคพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุก พระองค์จะได้ช่วยชาวสวรรค์และมนุษย์โลกไปสู่นิพพาน ในความว่า

ตุวิ อันว่าเจ้าผู้เกิดกลางองค์อกพอ อย่าให้ก่อเป็นนาน เอहि จงลูกสงสาร
เสด็จมาเร็วหนาเจ้า ปิยา เม ทานปารมี อันว่าเกล้าพระทานบารมี เป็นต้น ปิยา
เม พ่อรักพันแห่งสรรพทรัพย์ โหติ ก็มีอัประมาณในโลก จงเจ้ามาอุทรโยคทำ
พ่อเทอญ หทัย เมภิสัญเจก จงเจ้ามาดับทุกข์ที่ใหม่ อนนพราหมณร่ายไว้ กล่าว
เสมอไฟฟอกนี้ กโรถ วจน์ มม จงเจ้าเร่งมาทำ โดยคงคำพอกกล่าวนี้ ยานนาวา
เม โหถ สองเจ้าแพงเกตรา แก่พ่อผู้จะปรารถนาเป็นพระพุทธรูปนั้น อจลา ภวสา
ครา พยงแผ่นดิน บตรอาลข้ามสงสารเสมอ อรรถพนันน ขาติปาร์ ตรีสุตตามิ พ่อ
จะข้ามจากชรามรณชาติ ด้วยอำนาจทานสองกระษัตริย์นี้ อุทธริสุต พ่อก็จะยอ
สวรรค์มนุษย์โลกย สู่บทโมกษนฤพาน แลนาเจ้าฯ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๐)

หลังจากที่พระราชกุมารทั้งสองยอมขึ้นจากสระบัวที่หลบซ่อนแล้วก็ได้เข้ามานั่งแท่น
พระบาทพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงปลอบประโลมและตรัสถามพระชาติว่า พระชาติไม่รู้ถึง
ความปรารถนาที่จะบำเพ็ญทานอันเป็นกุศลในพระทัยของพระองค์หรือ และทรงย้ำความกับ
พระชาติว่าความมุ่งมั่นในการทำทานของพระองค์แรงกล้าเป็นอันมาก พระชาติควรช่วยให้พระองค์
บรรลุในสิ่งที่ทรงมุ่งหวังคือให้พระองค์ได้นิพพาน หลุดพ้นจากสังสารวัฏ ในความว่า

ตาดชาติ ก็ ตุวิ มม ทานจิตตภาวัน ชายาสิ คูกรเจ้าชาติมิรู้ฤา สภาพหฤทย
แห่งพ่อ อนนใคร่เกือกอกทำทาน อนนเปนการยกุศลนั้นน อชฌาสย เม มตุลถ
ปาเปหิ วตุวา จงเจ้าให้อภัยศรัยพ่อลูเสร็จ อนนจะเปนบำเหน็จนฤพาน
พันสงสารภพนี้ณเจ้า (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๐)

การกล่าวซ้ำถึงความปรารถนาในสรรพเพชดาญาณและความปรารถนานิพพานของ
พระเวสสันดรนี้ หลายครั้งมักปรากฏคู่กัน เนื่องจากการที่พระเวสสันดรจะถึงนิพพานได้
พระองค์จะต้องได้สรรพเพชดาญาณ คือต้องตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเสียก่อน การกล่าวซ้ำในส่วนนี้
ของกวีทำให้เกิดการเน้นย้ำถึงความสำคัญของนิพพาน ผู้รับสารรับรู้ได้นิพพานหรือการหลุดพ้น
จะทำให้สามารถข้ามพ้นจากความทุกข์อันเกิดจากความเกิดแก่เจ็บตายที่เรียกว่าสังสารวัฏได้

ดังนั้นบุตรทานจึงมีความสำคัญมากเนื่องจากจะเป็นหนทางทำให้พระเวสสันดรสามารถเดินไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า นิพพาน และได้ช่วยสรรพสัตว์ข้ามพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏตั้งความปรารถนาของพระองค์

ทานสำคัญเพราะเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากยิ่ง กวีใช้การเปรียบเทียบเพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านสามารถตระหนักถึงความสำคัญของบุตรทานได้มากขึ้น เนื่องจากบุตรทานนั้นไม่ใช่ทานที่จะกระทำได้ง่ายๆ แม้พระเวสสันดรจะทรงปรารถนาจะบำเพ็ญบุตรทานมากเพียงใด แต่การจะบำเพ็ญให้สำเร็จนั้น พระองค์ต้องฝ่าฟันกับความรูสึกหวั่นไหวอันเกิดจากความรักรักความสงสารพระราชกุมารทั้งสองอย่างยิ่งยวด ดังความในกัณฑ์กุมารเมื่อพระเวสสันดรได้มอบพระราชกุมารทั้งสองเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชกแล้ว ครั้นชูชกกระทำทารุณกรรมพระราชกุมารทั้งสองด้วยการผูกมัดและโบยตีต่อหน้าพระพักตร์ พระเวสสันดรจึงเกิดความทุกข์ในพระทัย ความตอนนีวกวีได้เปรียบความรู้สึกของพระเวสสันดรในฐานะพ่อว่า “บุตตานัน หิวโห ทุกข มนตีสองเสมอทาศ **พ่อพองขาดใจตาย แลลูกฮา**” และ “ยี่ กุมารา วิหตุญเร เด็กไคพรหมณตีดำ **พ่อ พองหัวว่าใจตาย**” (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๒)

การทอดพระเนตรเห็นความเจ็บปวดของสองกุมารที่ถูกชูชกทำทารุณกรรมด้วยการผูกมัดและโบยตี ทำให้พระเวสสันดรเกิดความทุกข์ด้วยสงสารพระกุมารทั้งสอง กวีเปรียบความรู้สึกของพระเวสสันดรในความตอนนี้ว่า พระเวสสันดรมีพระทัยร้อนเหมือนถูกไฟลามทั่วองค์ มีองค์สั่นเหมือนช้างตกมันเมื่อถูกราชสีห์วิ่งวนหลอกล่อกัดคาบไว้ หรือไม่ก็เหมือนพระจันทร์ดวงงามที่ถูกราหูบดบัง ความโศกเศร้าทำให้พระองค์ไม่อาจจะดำรงกายอยู่ได้ ดังความว่า

हत्यं मंसिं उद्धमहोसिं अन्वाहत्यपत्सुแห่งพระโพธิสัตว์ก็ร้อนผ่าว คือ
ไฟล่าวลามองค์ ท่านนั้นน โส โสเคน เกสรสีเหนคหิตมตุดวารโณ วिय ราหุมุเข
ปวิภูจนุโท วिय กมุปมาโนอันว่าพระโพธิสัตว์ก็มีองค์อ่อนสนั่นด้วยโสกสาหต
ดูจขอนนตกมนน แลราชสีห์พรหมาดได้ ครั้นนคาบไว้ด้วยดี ผิบมีดูจพระจันทร์
อนนอำไพรู แลเข้าในปากราหู โสคแล สกภาเวน สณญูเรตุ อสกุโกนุโด ธกัปมิ
อาจที่จะทรงพระองค์อยู่ได้ โสคเลอย” (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๕)

ยิ่งเมื่อทอดพระเนตรเห็นพระกุมารทั้งสองมีกายสั่นเหมือนไถที่กำลังถูกไถตี เพราะกลัวชูชก นอกจากพระเวสสันดรจะโศกเศร้าและสงสารสองกุมารแล้ว ยังทรงเกิดความรู้สึก

เจ็บแค้นต่อการกระทำของชุกอีกด้วย กวีให้ความตอมนี้น่าพระเวสสันดรเกิดความเจ็บปวด พระทัยมากจนไม่สามารถเปรียบเทียบได้ พระองค์หายใจติดขัดไม่สะดวก ทอดถอนพระทัย และกวีได้เปรียบว่าพระเวสสันดรมีน้ำตาไหลดังสายเลือด ในความว่า "อสุสูนิ โลहितวินทุนิ หุตวา เนติ เตหิ นิกขมีสุ อันว่าน้ำตาพระมหาสัตว์ไหลหลั่ง ถั่งเปนเลือด เตือดดูแดง แครงตกลงจาก พระเนตร ทงสอง บมิขาดโตด" (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๓๖)

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการให้ภาพพจน์เปรียบเทียบความรู้สึกของพระเวสสันดรผู้ซึ่งต้องเห็นลูกรักถูกทารุณกรรมด้วยการโบยตีต่อหน้าต่อตา พระองค์เกิดความทุกข์อย่างมากต่อเหตุการณ์นั้น เนื่องจากพระองค์ทรงรักสองกุมารอย่างยิ่ง ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจไปกับพระเวสสันดรในการอดกลั้น และความขมใจต่อความรักความสงสารพระโอรสพระธิดาอย่างมาก เห็นได้จากเมื่อพระชาติทูลพระเจ้ากรุงสญชัยเพื่อแก้ต่างต่อการที่พระเวสสันดรบริจาคน้ำตาทั้งสอง ว่ามิใช่จะไม่ทรงรู้สึกอะไรหากแต่พระเวสสันดรเองก็ทรงร้อร่นพระทัยทรงมีน้ำตาไหลหลั่งเป็นสีแดงเหมือนแสงดาวโรหิณีหรือแสงครึ่ง คือมีน้ำตาเหมือนสายเลือด ในความว่า

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนลิขสิทธิ์

อโถ อุณหิปี อสุสูสิ อนึ่งท้าวธดอโยใจใหญ่ ใครใจหลวงระลวงคือไฟ

ฟอกนั้นน โรหิณีเหวดตามุพกษิ อันว่าพระเนตรทงสอง บัดนี้หมองดูแดง ดูจแสง ดาวโรหิณี แลณท้าว ปิตา อสุสูนิ ปวดตุยิตี อันว่าพระราชนบิดา มีน้ำตาไหลหลั่ง พียงน้ำครึ่งแสงฉนน แลพ้อฮา" (กัณฑ์มหาราช หน้า ๑๓๔)

การเปรียบเทียบอันแสดงอารมณ์ความรู้สึกของพระเวสสันดรเมื่อทรงบริจาคน บุตรทาน แล้วทรงทอดพระเนตรเห็นการกระทำอันโหดร้ายทารุณของชุกต่อสองกุมาร ทำให้ผู้รับสารเกิดอารมณ์สะเทือนใจซาบซึ้งในความรักที่พระเวสสันดรมีต่อพระโอรสและพระธิดา และยิ่งซาบซึ้งสะเทือนใจเมื่อพระองค์ทรงระงับความรู้สึกอันเกิดจากความรักนั้นได้ในที่สุด อารมณ์สะเทือนใจของผู้อ่านอันเกิดจากการเปรียบเทียบนี้มีผลอย่างยิ่งต่อความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของทานที่พระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นปรารถนาจะบำเพ็ญให้สำเร็จ ทั้งนี้เพราะความปรารถนาที่ยิ่งใหญ่กว่าความรักพระโอรสพระธิดาคือการได้สำเร็จสรรพเพชฌัญญาอันเป็นทางที่จะนำพระองค์ไปสู่การหลุดพ้น ทั้งยังสามารถช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิดได้ในที่สุด ดังกล่าวข้างต้นนั่นเอง

๑.๒.๑.๒ พระเวสสันดรทรงยินดีในทาน กวีสื่อสารว่าพระเวสสันดรทรงมีความยินดีในทาน ในตอนที่พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นพราหมณ์ผู้เดินทางมาถึงที่ประทับของพระองค์ก็ได้ตรัสกับพระชาติว่าพระองค์ทรงยินดียิ่งที่ได้เห็นการมาของพราหมณ์เหมือนครั้งเมื่อพระองค์ยังอยู่ในเมืองเชตุคร กล่าวคือพระองค์จะได้บริจาคทานอีกครั้งหลังจากละกิจนั้นมาเป็นเวลานาน ในตอนนี้กวีเปรียบเทียบความยินดีของพระเวสสันดรว่า ความยินดีได้แผ่ไปจนทั่วร่าง เหมือนเวลาที่ได้อาบน้ำเย็นปริมาณมาก รคน้ำเย็นนั้นลงบนศีรษะของคนที่พักเดินทางมาจากที่ร้อน อันเป็นความสุขสำราญยิ่ง ในความว่า

นनुทิโย เมาะ โสมนสุโส อันว่าสุขสำราญ บาลกรมลหุทัย อภิกิริเร
 เมาะ องคปจุงเจ อภิกิริรนุติ ก็จับทราบไปทั่วศรียาพยพสพสรรพวงค์ มยุห์
 แห่งพ่อผู้ยวรางโมหมศรย แลกูผู้เจอรณูธรรม์นั้นน โสคแลฯ ฃมมาภิกคตตส
 สีเส สีตทกฆฏตตสสสุสา ภิสัญจนกาโล วิย ชาโตมุหิฯ สีตทกฆฏตตสสสุสาภิ
 ลัญจนกาโล วิย **ดุจกาลธโรตรตรง น้ำเย็นลงบนมือน้อย นับด้วยร้อยด้วย พนน**
กลอมอนนพยบพัน ปุริสสุสสีเส ล้นหล่อลงเหนือเกล้า ทำทั่วตนชายหนึ่ง
ชายหนึ่ง ฃมมาภิกคตตส ซึ่งมันมาแต่ร้อน **ซ่อนเข็ญใจใจใจ ปาโตมุหิ** คือได้สุข
 สำราญ ก็จะมีแก่พ่อผู้จะเอาสัตว์สงสารผู้ดับท ถนคดงธเอาสุธารสมาอรอาบ ทิน
 รอยพ่อจะได้ปราบบดสรรเพ็ชดาชานแลลูกษาฯ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๑)

ในตอนที่ชูชกเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดรเพื่อทูลขอพระราชทานพระราชกุมารทั้งสอง ชูชกได้พรรณนาขยายความเกี่ยวกับน้ำพระทัยของพระเวสสันดรว่ามีมากเปรียบดังแม่น้ำซึ่งเต็มไม่มีวันหมด การพรรณนาของชูชกดังกล่าวทำให้เห็นว่าน้ำพระทัยแห่งการทำทานของพระเวสสันดรจะสามารถช่วยชีวิตผู้อื่นได้เช่นเดียวกับแม่น้ำสามารถช่วยชีวิตฝูงสัตว์ฝูงคนที่ทรนทรายจากความหิวกระหายให้รอดตายและทำให้มีความสุข เมื่อพระเวสสันดรได้ทรงรู้ถึงเจตนาที่แท้จริงของชูชกว่ามาเพื่อขอบริจาคบุตรทานจากพระองค์ พระเวสสันดรก็เกิดความพึงใจ ทรงชื่นชมยินดีอย่างยิ่ง ความตอนนี้กวีเปรียบเทียบความชื่นชมยินดีในโอกาสที่จะได้บำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดรว่าเหมือนกับบุคคลที่ต้องการให้ทานแล้วได้ให้ถุงทองพันหนึ่งแก่ผู้มาขอ ดังความว่า

ดี สุตุวา มหาสตุโต โสมนสุสปโต หตุวา อันว่าพระมหาสัตว์ ครันน
 ได้ยื่นคำพราหมณ ค่งงันน ก็ชื่นชื่นชม มโนภิรมย โสคแล ปสชาติหตุเด
 สหสตุตตวิกิ รปนโต วิย พระโพธิสัตว์ดูชชายหนึ่งเปนต์ มีอทธยาศรจะไคร

ให้ทาน ก็ประดิษฐานอุททองพนนหนึ่ง ยืนซึ่งมือผู้มาขอ พึงพอใจกว่าชิ้นแล
(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๔)

และเมื่อได้ทรงบริจาคทานแล้วพระราชหฤทัยของพระเวสสันดรก็เต็มตื่น
ไปด้วยความสุขความยินดี ดังความว่า

มหาสตุโต ทานํ ทตฺวา อันว่าพระมหาสัत्व ครันนธให้สองราชกุมาร
ไปเป็นทานแก่พราหมณ แลแล้ว อโห สุทินุํ วัต เม ทานนฺติ ปีตีอุปฺปาเตตฺวา
ท้าวชก็เกิดปรีดาภิรมย ชมชื่นหื่นหรรษา ก็มีอภัยศรัยด้วยคำ ดงนี้ ดงจริง
อันว่าทานกุให้ด้วยดี เพื่อสองกุมารกุมาริภูรกันัก กูก็ชักให้เปันทานด้วยง่ายน้น
(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๓)

ตัวอย่างที่ยกมานั้นแสดงให้เห็นว่าทานนั้นแม้จะเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก แต่
พระเวสสันดรก็ทรงยินดีที่จะได้ทำทานและยังยินดีเมื่อได้ทำทานสมความปรารถนา นั้นเพราะ
พระองค์ทรงตั้งปณิธานปรารถนาต่อสิ่งที่เหนือไปกว่านั้นคือการเป็นพระพุทธเจ้า และการพาสรรพ
สัตว์ข้ามพ้นไปจากสังสารวัฏ

๑.๒.๑.๓ ความยิ่งใหญ่ของทาน นอกจากทานจะมีความสำคัญมากและ
สามารถสร้างความยินดีให้แก่พระเวสสันดรมากยิ่งขึ้นแล้ว วิธีการแปลของกวียังทำให้ผู้รับสารจะ
สามารถรับรู้ถึงความยิ่งใหญ่ของทานได้อีกด้วย ดังในตอนที่สรรพสิ่งถวายนมัสการและแสดงความ
สรรเสริญต่อการบริจาคบุตรทานอันเป็นทานที่กระทำได้ยากยิ่งของพระเวสสันดร หลังจากที่
พระองค์ได้ยกพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุกแล้ว ในความว่า

ตทา ทานเตเชน อุณฺนาเทนฺติ มหาปฐฺวี ในกาลเมื่อนั้น อันว่าพื้นแผ่นดิน
ห้ำหือไทร ก็ห้วนนไหวด้วยเดชทานพระนเรศราชฤทธิ สิทฺธิแล จตฺนุหุ
ตาทิกทวิโยชนสตสทสพฺพลา อัย มหาปฐฺวี มตฺตวรวารโณ วย คชฺ ชมานา
กมุปี อันว่าแผ่นดินกว้างทั้งทุกแดน อนนหนาได้หีบแสนสี่หมื่นโยชน
ประมาณ คาลปรตยตไหวห้วนนปนนคกว้าง ดุจช้างสารตมันมท เสียงสาหส
หเห็น ตแตร์นร็องนินนาท ชื่นชมสาธุการ ด้วยพระทานท่านแล มหาสาคโร
อุพฺพตฺติ อันว่าพระสาครคควิวควงง คล้ายๆ หลงงผกาแจรง ครแลงเลื่อนปนค

สิ้น ร้องก้องขึ้นชมทาน ด้วยบุญญาธิการท่านนั้น สีนรูปพุทธราชา สุเสทิต
 เวตตงกุโร วย โอนมิตวา อันว่าพญาเขาหลวง ทั้งปวงป็นปรีดิรพ อ่อนโอน
 สยบเสยงสาธการถวาย คุยออดหวายแลททายมาลนไฟนั้นแล วงคตปพพตาทิ
 มุโข อฏฐาสี ถวายนันมัสการ ยงสถานที่วงกฏ ที่พระคาบศบพิตร ท้าวช
 สถิตยอยู่นั้น สกโก เทวราชา อปโผฏฐี อันว่าพระอินทรอนนเป็นเจ้าแก่
 เทพยดา มหาคณครุฑ ทั้งพระพุทธรพาท ภาษาสัทธานยง สยงอนุโมทนา ชม
 กฤดาธิการทาน ท่านแล มหาพราหุมา สาธการมกาสี อันว่ามาพรหมกมล
 ยรยงก์ ท้าวชเสด็จหงษ์สี่หน้าร้องจ้ำสยงสาธการ สรรเสรอยพระราชาสาร
 ท่านนั้น สพเพ เทวา สาธการมกัสสู อันว่าผู้แมนมาหเมืองสวรรคกัถวายววัน
 ทนกราบเกล้า เท้าทั่วหมื่นโลกธาตุ ถวายกัมลาชมกุลาญชูลี คุศดีทานท่านแล
 ยาว พราหุมโลกา เอกโกลาหลั อโหสิ อันว่าโกลาหลแต่ผืนแผ่นดิน ฑลเท้าแทน
 พรหมโกย คาลอุโฆษครรชิต บพวนผิตเป็นดยด้วยกนนโสดแล ปฐวิสทุทน
 เทโว ตชชุนโต อันว่าอากาศเครง ลเวงลวบลคด้วยเมทนีย มีสัทสนยงกรยง
 รรม ประนมโอนโอนด แต่ท้าวผู้เป็น ศรีสคตพงษ องค์พุททางกูรบพิตรนั้นน
 (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)

มหาวิทยาลัยศรีปทุม สอนวิชาชีพ

จากตัวอย่างข้างต้น พระเวสสันดรได้รับการยกย่องสรรเสริญจากสรรพสิ่ง เนื่องจาก
 พระองค์ได้กระทำในสิ่งถูกต้องดีงาม เหตุอัศจรรย์ดังกล่าวทำให้ผู้รับสารรับรู้ว่าเป็นทาน
 ที่ยิ่งใหญ่เนื่องจากไม่ใช่ทานสามัญทั่วไปที่ใครจะกระทำได้ง่าย แต่บุตรทานนี้เป็นทานที่กระทำได้
 ยากมาก เมื่อพระเวสสันดรกระทำสำเร็จได้โดยมีความมุ่งหมายเพื่อสร้างความสุขให้แก่ผู้อื่นเป็น
 สำคัญ พระองค์จึงเป็นบุคคลสำคัญที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง

วิธีการต่างๆ ที่เลือกใช้ ได้แก่ การเสนอเชิงปริมาณด้วยการกล่าวซ้ำ การเปรียบเทียบ
 และการอธิบายให้ข้อมูล เป็นการเน้นย้ำและทำให้ผู้รับสารรับรู้ถึงความสำคัญของทานว่าเป็น
 หนทางนำพระเวสสันดรให้บรรลุสรรเพ็ชดาญาณหรือการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันสามารถจะ
 ช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นสังสารวัฏได้ในที่สุด การบำเพ็ญบุตรทานให้สำเร็จนั้นเป็นเรื่องที่ยากยิ่ง
 แต่เมื่อพระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นตั้งใจเต็มเปี่ยมและทำความมุ่งมั่นนั้นให้สำเร็จได้ ความยินดีจึง
 เกิดขึ้นแก่พระองค์ บารมีแห่งการบำเพ็ญบุตรทานนี้จึงเป็นเหตุให้พระองค์ได้รับการสรรเสริญจาก
 สรรพสิ่งในสามโลก

๑.๒.๒ อธิษฐานบารมี

อธิษฐานบารมี คือ ความตั้งใจมั่นที่จะประพฤติปฏิบัติดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายคือการบรรลुพระโพธิญาณ^{๑๔๕} ดังที่กล่าวไว้ในเรื่องทานบารมีว่าทานมีความสำคัญมากเพราะจะเป็นหนทางทำให้พระเวสสันดรได้สรรเพ็ชดาญาณเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต ได้ช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์และเดินทางไปสู่นิพพานในที่สุด ความสำคัญของทานนี้เองได้ทำให้พระเวสสันดรทรงมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าที่จะได้บำเพ็ญบุตรทาน แม้จะมีอุปสรรคใดๆ มาขวางกั้นโอกาสที่พระองค์จะได้บำเพ็ญบุตรทาน พระองค์ก็ไม่ละต่อความมุ่งมั่นอันแรงกล้านั้น ในกัณฑ์กุมาร กวีเสนอสารว่า พระเวสสันดรมีความตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการบำเพ็ญทานบารมี พระองค์ทรงรอคอยด้วยใจจดจ่อเมื่อมีโอกาสจะได้บำเพ็ญทานดังในกัณฑ์กุมาร หลังจากที่รู้ด้วยพระญาณว่าจะมีพราหมณ์มาขอบริจาคทานจากพระองค์ กวีได้กล่าวเปรียบเทียบการรอคอยพราหมณ์ของพระเวสสันดรว่าเหมือนชายคนหนึ่งที่อยู่อยากดื่มเหล้ามาก ให้ภรรยาของตนไปซื้อที่ตลาด แต่ต้องอดทนรอทั้งที่เกือบจะทนไม่ไหว ดังนี้

ปิปาสิตโต วีย สุราโสณุโฑ ตสุสาคนมมกุก์ โอลเณโต นิสีทิ พระโพธิสัตว์

เสด็จนั่งอยู่ท่า เสงแผลหายจากอันจะมาสู่พระองค์นั้นนฤ คือชายผู้หนึ่งมักกินเหล้า
แลเหล้ามีทันปาก อดอยากถ้ำดูทล ไซ้เมียตนไปตลาด ไล่จะขาดรอนๆ อยู่หนึ่งนฤ

(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๐)

การที่กวีเปรียบเทียบการรอคอยพราหมณ์ผู้ขอของพระเวสสันดรเหมือนการรอคอยการกลับมาจากตลาดของภรรยาของชายผู้อยากดื่มเหล้านี้ เป็นการเปรียบเทียบให้ผู้รับสารรับรู้ถึงความกระวนกระวายต่อการรอคอยนั้นได้ชัดเจนและประจักษ์ว่าพระเวสสันดรทรงมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าเพียงใด เมื่อได้โอกาสที่จะบำเพ็ญทานแล้ว เกิดอุปสรรคขึ้น พระเวสสันดรก็ได้ทรงใช้ปัญญาคิดหาหนทางในการที่จะได้บำเพ็ญทานนั้นให้สำเร็จลุล่วงด้วยความมุ่งมั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้น

ความตอนที่พระราชกุมารหลบหนีไปซ่อน พระเวสสันดรก็ทรงติดตามจนพบ ทรงเรียกหาพระราชกุมารทั้งสองซึ่งหลบหนีลงไปซ่อนในสระบัว ทรงตรัสว่าพระองค์รักพระราชกุมารทั้งสองยิ่งกว่าทรัพย์ใดๆ ในโลก ขอให้พระกุมารกุมาริจงช่วยดับความร้อนรุ่มในพระราชหฤทัยของ

^{๑๔๕} เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท (กรุงเทพฯ : มหาวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๓๔), ๕๑.

พระองค์และให้ทำตามพระองค์รับสั่ง คือให้ทั้งสองเป็นเรือที่นำพาพระองค์ข้ามพ้นจากสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดไปยังนิพพาน และเมื่อพระราชกุมารทั้งสองยอมออกจากที่ซ่อน พระเวสสันดรก็ได้ตรัสย้ำกับพระชาติอีกว่าความมุ่งมั่นในการทำทานของพระองค์แรงกล้ามาก พระองค์มีความปรารถนาจะบำเพ็ญทานซึ่งเป็นกุศล พระชาติสมควรช่วยให้พระองค์บรรลุในสิ่งที่ทรงมุ่งหวัง ซึ่งการที่พระองค์ได้พยายามใช้เหตุผลมาอธิบายกับพระชาติให้เห็นความสำคัญของ บุตรทานนั้น เนื่องจากพระองค์ไม่ต้องการเสียโอกาสที่พระองค์จะได้บำเพ็ญทานสมดังปรารถนา ของพระองค์

ในความตอนที่ทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกลงพื้นดิน กวีได้แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรมีความมุ่งมั่นปรารถนาต่อสรรเพ็ชดาณูอย่างยิ่ง โดยหลั่งน้ำทักษิโณทกลงบนพื้นดินให้พระชนนี เป็นพยานต่อการบริจาคบุตรทาน ความว่า

เอหิ วต โภ พุราหุณฺณํ คุกรพราหุณฺณํ จงอย่าขามแลมานี้ ทวัน สพุพฺพณฺตุต
 ญาณสุตฺต ปฏฺฐนฺนํ กตฺวา ธกฺกัํตั้งปรณิธานปรารถนา แก่สรรเพชดาณฺยกโยค
 อนนจะให้บพิทโมกษนฤพานนั้นน อุกทํ ปาเตตฺวา ธกฺกัํหล่อน้ำทักษิโณทก ตกลง
 มาด้วยดี ในชนมิตคนั้นน ปฐฺวี อนุนาเทนฺโต พุราหุณฺณสุตฺต ปิยปุตฺตทานํ อทาสี
 ธกฺกัํให้แผ่นดินจินจล ทววมณฺฑลจกรวาท ธกฺกัํให้สองสารแก่พราหุณฺณนั้นนฯ
 (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๑)

ในตอนที่ทรงระงับความโกรธแค้นที่มีต่อชุกเมื่อทรงเห็นการกระทำทารุณกรรมต่อ พระราชกุมารทั้งสอง ความตอนนี้กล่าวว่าพระเวสสันดรทรงมีสติปัญญาพิจารณาได้ว่าเมื่อได้ให้ ลูกชายหญิงหรือภริยาแก่ผู้ขอไปแล้ว การจะทวงคืนย่อมเป็นสิ่งไม่สมควรสำหรับผู้ที่ยุติธรรม สรรเพ็ชดาณู ในความว่า

ปุตฺเต วา ทตฺวา ลูกหญิงชายให้แล้ว ปิยภริยํ วา ทั้งเมียแก้วแก่นอนนสงวน
 อนนควรรักควรรไกร่ ยากนํ แก่จากผู้มาใฝ่ครางขอ อนฺตปฺปติ เมาะ ปุณฺณานฺตป
 โป แลจะพอกินແหนง แคลงที่จะคืนเล่า นโหติ ก็บมิควรแก่ผู้เฝ้าโพธิสัตว ผู้จะ
 หวงตรัสแก่สรรเพชดาณฺณ ในโลกนี้ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๒)

เห็นได้ว่าตัวอย่างที่ยกมานั้นล้วนแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่น ความพยายามในการ บำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดรทั้งสิ้น แม้จะมีอุปสรรคใดๆ มาขวางกั้นโอกาสที่พระองค์จะได้

บำเพ็ญบุตรทาน พระเวสสันดรก็ยังไม่วางมือละเลิกความมุ่งมั่นอันแรงกล้าของพระองค์ไปได้ กวีใช้การเพิ่มรายละเอียดว่าพระเวสสันดรมีความปรารถนาต่อสรรเพชญดาญาณและการนิพพาน และกล่าวซ้ำเพื่อเน้นย้ำความส่วนนี้บ่อยครั้ง เพื่อเสนอสารว่าพระเวสสันดรทรงตั้งมั่นในการบำเพ็ญบุตรทานอย่างยิ่ง เพราะบุตรทานมีความสำคัญเนื่องจากสามารถส่งให้พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด และสามารถช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์ได้

๑.๒.๓ เมตตาบารมี

เมตตา คือ ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ^{๑๔๖} ความตอนหนึ่งในมหาชาติคำหลวงกวีได้กล่าวถึงความมีเมตตาของพระเวสสันดรโดยเสนอสารด้วยการอธิบายให้เหตุผล ตอนที่พระเวสสันดรปฏิเสธคำขอของกษัตริย์เจตราชฎูร์ให้ทรงอยู่ครองราชย์สมบัติในนครเจตราชฎูร์ เพราะไม่ต้องการให้สองเมืองเกิดความขัดแย้งกัน ดังความว่า

น เม ฌนุโท มติ อตุถิ คุกรท้าวเจตราชกรุงกษัตริ ใจกูบมิใคร่เสวยสมบัติ
 สักอัน ราชชุตส อนุสาสิดุ เพื่อจะสอนราษฎรกรมีให้ขอบใจใครและขอบใจ
 ปพพาชิตตส รกฎสุมา สูอย่าปล่อยให้กินเมือง เขาก็จะจับหนีเนื่องนรินทร์ เจตปด
 ดา สุณาถ เม พวกฐรเจตราช จงมาฟังพระสาสนกุสนอง อตุฎฐา สิวโย อสุส
 พลทงสองสีพีราชฎูร์ ก็จะมาดเนื่อบาดใจฟูน พลคุดา เนคมา จ เย ไพร์ฟ้าขุนนาง
 ใหญ่ ชาวนาไร่ฤศยา ปพพาชิตตส รกฎสุมา เขาก็จะว่าพญานี้มีโทษ เราก็รู้
 โกรธจับหนี เจตา ชชชชชชชชชช บัดนี้ท้าวธรรมิหกหมั่น แลมาตั้งตั้งเปนนาย อสม
 โมทนียปี โว อสุส ความสหายสองเสนห์ ก็จะไม่ทนทนทำเจ็ญ อจจนตุ มม
 การณา เพราะกูเปนประเศยกปรตยันตเอกไอสวรรย์ ความซ้เลาะกนนั้นก็แรก ความ
 ประแกกกนนั้นก็จริน วิคุดโท เม น รุจจติ สองแผ่นดินดาลโกรธ บมิควรแก่ผู้จะ
 มล้างปลิโพภายใน อตุสตุ ภูณทณ โฆริ วิเคราะห์ใจเจ็บแสบ ก็จะเป็นเสี้ยนแปลบ
 ปลาบแทง สมบุหาโร อนบุปโก ก็จะทำดาวแยงยุทใหญ่ บช้าใส่สามาญ เอกสุส
 การณา มยุห์ เพราะกุดยวดาลโทษ ก็จะทำให้ชาวเจ้าโกรธแก่กนน หีเสยข พหูโก
 ชโน ต่างพลชั้นเช่นฆ่า หอกดาบกล้ากลางรงค์ ปฏิกคหิต ยี่ ทินนั เกรื่องบันจงช
 ประสาท กูก็รับด้วยอาตมศรัทธา สพพสุส อคุมิยี่ กตี่ ควรแก่เราผู้มาเปนแขก ย่อม

^{๑๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๓๒๕.

ดูแพกพิงชม อวรุทฐสิม ราชา พระราชบิดาสมพลไพร่ จับกุไปลงเมืองมา วงศ์ กจ
ฉามิ ปพุด ภูก็จะไปยังวงกาจล อยู่ตรมวนไพรพง (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๔)

จากข้อความข้างต้นแสดงถึงความมีเมตตากรุณาที่พระเวสสันดรทรงมีต่อราษฎรของ
นครทั้งสอง เพราะการที่พระองค์ถูกพระเจ้ากรุงสยชัยพระราชบิดาและชาวเมืองจับได้
ทรงพิจารณาว่าพระองค์มีอาจรับเป็นผู้ปกครอง และอยู่ในมาตุสนครอย่างสำราญได้ เพราะนั้นจะ
เป็นเหตุให้เกิดความบาดหมางระหว่างชาวเมืองขึ้น ในเมื่อพระองค์เป็นผู้มีโทษและถูกจับ อย่างไรก็ตาม
เสียพระองค์ก็ต้องเดินทางไปสู่เขาวงกต เพื่อป้องกันมิให้ชาวเมืองทั้งสองเกิดความบาดหมางกัน
จนเป็นชนวนไปสู่สงคราม

สารเรื่องเมตตา ยังปรากฏในหลายตอนด้วยกันเนื่องจากเป็นสารที่มีความสัมพันธ์กับ
สารเรื่องทานมาก เพราะถือเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นที่นำบุคคลไปสู่ความมุ่งหมายการทำทาน
กล่าวคือ หากพระเวสสันดรไม่ยึดหลักความเมตตากรุณา พระองค์คงไม่ยินดีในการทำทาน และ
ปรารถนาจะได้บำเพ็ญบุตรทานซึ่งเป็นทานอันยากยิ่ง ดังนั้นในมหาชาติคำหลวง กวีจึงเสนอสาร
เรื่องนี้อย่างชัดเจนด้วยการให้รายละเอียดและขยายความเปรียบแสดงถึงน้ำพระทัยอันมากยิ่งของ
พระเวสสันดร
ความในกัณฑ์ชูชก ตอนที่ชูชกถูกฝูงสุนัขของพรานเจตบุตรไล่ ด้วยความหวาดกลัวจึง
ได้ปีนขึ้นไปหลบบนต้นไม้ พลงร้องตะโกนถามหาผู้ที่สามารถบอกทางไปสู่ที่ประทับของพระ
เวสสันดร ความตอนนี กวีเปรียบเทียบพระเวสสันดรกับสิ่งต่างๆ ได้แก่ เหมือนแผ่นดิน เหมือน
แม่น้ำ และเหมือนต้นไม้ ที่มีประโยชน์ต่อคนและสัตว์ทั้งหลาย ดังนี้

พระเวสสันดรเหมือนแผ่นดินกว้างใหญ่เป็นที่อาศัยของสรรพสัตว์อย่างมีความสุข เป็น
ผู้ที่ไม่มีใครเปรียบ เป็นที่พึ่งของเหล่าโยก ความว่า

โย ยาจต์ ปติภูฐาสี พระแพศยันดรตนใด ฝูงเข็ญใจใจถึง ยาจกพิงสู่สั
ถาร ภูตานัน ธรณีริว ทำาวธนั้นนปานแผ่นกว้าง ทุกทวยอ้างอาศรัย ธรณูปม
มหาราช พระแพศยันดรดูจแผ่นหล้า สัตว์ถ้วนหน้าอยู่เย็นใจ โโก เม เวสสนุตร์
วิฑู ใครรู้แห่ง พระแพศยันดร บอกจงอรใจกู โย ยาจต์ คติ อาสี พระแพศยัน
ดรใครคู่ ยาจกสู่แสวงหา(กัณฑ์ชูชก หน้า ๘๑)

พระเวสสันดรเหมือนแม่น้ำใหญ่เป็นที่บรรจบของสายน้ำเล็กๆ เหมือนสระน้ำเย็นที่มีบัว
สวยงามมากมายน่าชื่นชม มีกลิ่นหอมจรจราย เหมือนบ่อน้ำใส ความว่า

สวนตีนว สาคโร คือสาครอย่างย่าน แม่น้ำนานองถึง อุทูปม มหา
 ราช อันว่าพระแพศยันดร อนนเสมอรัตนกรสรสินธุ์ โก เม เวศุสนุตร์ วิฑู ไครรู้
 แห่งเจ้าแผ่นดิน ชื่อพระนรินทรแพศยันดร อย่าให้กูให้หอนวานบอกรา กลุยาน
 ติฎฐ์ สุปีว์ ค่งฤด่งสระสโรช ทำช้อยโชติคชรชม มโนภิมย์สระสิดิ กษิตรีถดู
 งาม ปลูกตรีเกหิ สนุณนุ อัมภูชหลามเหลืออ่าน ทุกอย่างย่านยรรยงสินธุ์ ยุคต์
 กิณชกษเรณูนา อรพินธุ์บางบุชบบวมมาศ เกสรสาธูเสาวคนธ์ขจร รหูปม
 มหาราช อนี้คือพระแพศยันดรคาบศ พัยงรหฬไสสร (กัณฑ์ชุกท หน้า ๘๒)

และพระเวศันดรเหมือนต้นไม้นชนิดต่างๆ ทั้งอ่อนและแก่ที่เกิดขึ้นริมทาง เป็นดั่งต้นไม้
 ที่แผ่กิ่งก้านสาขาให้ร่มเงาบังแดดฝนแก่ผู้คนเหล่าสัตว์ทั้งหลายที่เดินทางไกลมาอย่างเหน็ดเหนื่อย
 ได้พักอาศัยอย่างสบาย ความว่า

โก เม เวศุสนุตร์ วิฑู ไครเห็นหรรษบอกข้าง ที่พระผู้สร้างสาธูจรรยา
 อสุสตุถัว ปเถ ชาต ค่งฤด่งโพพฤทษาถึงกว้าง เกิดแทบทางทงทวย สิดจ
 ฉาย มโนรม โบบยวรมรเรื่อยสรนุณนึเฉื่อยฉายา สนุทาน วิสเมนุทาน อาจโลม
 ลาเพ็โลกย์ อันร้อนโรคลำเค็ญ กิลนุทาน ปฎิกุคหิ เปนพำนักนึในราชฎร อันมล้ำ
 มารคจรัลจร ตฎูปม มหาราช อนี้คือพระแพศยันดรโพธิสัตว์ พัยงอัสฐวิศาล
 โก เม เวศุสนุตร์ วิฑู ไครรู้วานว่ารา ที่พระผู้เพ็ยฟ้าดินเกษม นิโครชัว ปเถ
 ชาต ค่งฤด่งไซรชเรอมชรอ้ออรท้อแทบทางเดอร สิดจฉาย มโนรม ร่มเย็น
 เมอลมีดเมฆ พัยงชลเศกเสบยใจ สนุทาน วิสเมนุทาน ทวยใดเดอรแดดร้อน ดับ
 ไซ้ช้อนกัลหัยหิว กิลนุทาน ปฎิกุคหิ ร่มเย็นฉิวเฉื่อยหล้า ถ้วนหน้าเหน็อย
 พำนักนอน ตฎูปม มหาราช อนี้คือพระแพศยันดรสันโดฐ พยงนึยโครชสูง
 สเบอย โก เม เวศุสนุตร์ วิฑู ไครรู้เฉลอยกุกถาว ที่ท้าวผู้คถาวคสังธรรม อมพ
 วย ปเถ ชาต ค่งฤด่งไม้ม่วงมาศ บแคล้วคลาสาทางเทอน สิดจฉาย มโนรม
 โบบงงเหอนหาวบด มีรชเรื่อยใจคน สนุทาน วิสเมนุทาน ทวยทูลพลหิวหอบ ให้
 ชุ่มชอบใจคึน กิลนุทาน ปฎิกุคหิ สบสัตว์ยืนย้งองอยู่ ดับร้อนสู่สโมสร ตฎูปม
 มหาราช อนี้คือพระแพศยันดรแมนมูรดิ พัยงพฤทษจรรยูเจอรอญผล โก เม
 เวศุสนุตร์ วิฑู ไครรู้หนแห่งไต้ อย่าไว้ว่าแก่ภูหนึ่งรา สาด วิช ปเถ ชาต ค่ง
 ฤด่งไม้มรงจจิตร อันอยู่ ชชิตทางเทา สิดจฉาย มโนรม ร่มเย็นเอาใจโลกย์ ลำไส

โภกโภกราง สนฺदानํ วิสเมนฺदानํ ทวยคนฺกรางซ็อนไซ้ ครั้นอยู่ได้แรงมา กิลนฺ
 ดานํ ปฏิกุคฺคิ ทัวประชาชนยาริ ได้ศุขสาธุสาทร ตถูปมํ มหาราชํ อนี้คือพระแพศ
 ยันดรใจกลี้ยง ประคองพิงศาลสวรรคค์ โก เม เวสฺสนฺตฺร วิฑู บอกลงทอนที่ร้อน
 ท้าวผู้ซ็อนจึงทำทาน ทุมํ วิย ปเถ ซาติ ดังฤา ดั่งไม้พินธุารเหลือแหล่
 หนุ่มแกไกล้มรคา สีตจฺฉายิ มโนรมํ ฉายร์มร์มร์รอน ชรอื่นอ่อนเอาใจ คนใด
 มามม่าว บให้ฝ่าแผเต กิลนฺदानํ ปฏิกุคฺคิ ยอดแสแท้ทวยสาขาย สบสัตว์ยากอยู่
 เสบอย ตถูปมํ มหาราชํ อนี้คือพระแพศยันดรลเหอยทุกขราษฎร์ พียงพฤกษา
 ชาติราชิ (กัณฑ์ชูชก หน้า ๘๑-๘๒)

การกล่าวเปรียบเทียบในความข้างต้น ชูชกกล่าวเพื่อชี้แจงว่าพระเวสสันดรที่ตนตามหา
 นั้นคือใคร มีคุณสมบัติอย่างไร การกล่าวถึงคุณสมบัติโดยการเปรียบเทียบในบางส่วนนี้จึงเป็น
 การเน้นย้ำว่าพระเวสสันดรมีคุณสมบัติอันประเสริฐมากมาย คือ พระองค์เป็นที่พึ่งพาอาศัยของทั้ง
 คนและสัตว์ เหมือนแผ่นดินกว้างใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยของคนและสัตว์ทั้งหลาย เหมือนแม่น้ำ
 สระน้ำ และเหมือนต้นไม้ทั้งหลายที่ขึ้นอยู่ริมทางเดินเป็นที่พักอาศัยให้ร่มเงาให้ความรื่นรมย์
 อบอุ่นสบายใจให้มีความสุขแก่คนและสัตว์ที่เดินทางมาอย่างเหน็ดเหนื่อย น้ำพระทัยอันประเสริฐ
 ของพระเวสสันดรนี้จึงสามารถช่วยเหลือคนและสัตว์ทั้งหลายได้มากมายเช่นนั้น

ในกัณฑ์กุมาร ชูชกได้สรรเสริญน้ำพระทัยของพระเวสสันดร โดยการเปรียบเทียบกับ
 แม่น้ำห้าสาขา ได้แก่ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู และมहि ที่มีน้ำมาก และไม่วันหมด ดังความว่า

ยถา วริวโห ปุโร สพุพกาลิ น ชียติ เอวนฺตํ ยาจิตาคณฺณี ปุตฺเต เม เทหิ
 ยาจิต๑ฯ ข้าแต่พระแพศยันดรราชฤษี ยถา วริวโห เมาะ ยถา อุกทวาโห ดั่ง
 ฤาดั่งงนทีแท้ท้าวคลลาวคล้ายคคก อนนบมิรู้บกรู้บ้าง วชฺชมาโน อนนมิรอด
 ปางคลล่าน ปญฺจสุ มหานทีสุ ในแม่น้ำน่านห้าประการ คงคายมุนาจิรวดี สรรภูม
 หิมหานที สงฺขาเตสุ อนนชกล่าวคือ ปรวาลคงคายมุนาจิรวดี สรรภูมหิมหานที
 เทียงหมั่นน แลแม่น้ำนั้นนโสด ปุโร เมาะ อุทเกน ปุโร อนนโจจจรรย ด้วย
 อุทกอนนอชีก สนฺทมาโน อนนนภุกาไหลหล่ง แถมถ่งมาบมิขาด อนวตฺต
 ตาทีโต อนนมิแต่อาที่อัทธา สมญาคืออินตัตต์ ชเนหิ แลทวยสบสัตว์ฝูงคน ปี
 ปาสิเกหิ อรรครนฺครหาย เครื่องจักตายลำบาก อดปากแห้งนักหนา ตํ นที
 อาคนฺตุวา ก็มายงแม่น้ำนั้นนบมิน้อย หนีด้วยร้อยด้วยพนน อุทกํ โอสิตฺยจิตฺวา
 โภยกนนตักเต็มใจ นทีใสสุทฺธชาติ หตุเถหิ วา ด้วยมือสาตเสนงโภยก็ดี ภาษ

เนหิ วา ด้วยให้ไทยกล่อม บางแห่งอมโชรมาอบ ปิวมาโน กินหลายคาบหลาย
คราน จียติ กับมีรู้อลารู้กลาส กับมีรู้อแปลนหาดเห็นทราย สพุพกาล์ กินต่อตายก็
มีรู้อลันรู้สุด ตูว อันว่าทำผู้จะหวงงเปน พระพุทฺธ ใจบริสุทธิ์หน่อไต้ น จียติ
ก็กับมีรู้อรู้รู้ออย ก็กับมีรู้อถ่อยรู้ถุด ทาเนน แลภาพระยศด้วยพระทาน ให้ด้วยหาญโถม
จ่าย ให้ด้วยง่ายบมคิด สพุพกาล์ เนานองนิตยทุกเมื่อ เพื่อถาแล้วว ค่งงนั้นน คุยห้
สทชาย ปูริตตตาย เหตุชหม่นนหม่นนกรุณา เอว เอว คุจนั่นนแลมหาราช (กัณฑ์
กุมาร หน้า ๑๑๓-๑๑๔)

การกล่าวเปรียบเทียบของชุกในความตอนนี้ กวีได้ขยายความเพิ่มให้มีความชัดเจนขึ้น
ว่าแม่น้ำห้าสาขามีน้ำมากหลังไหลไม่ขาดสาย เป็นประ โยชน์ต่อคนและสัตว์เป็นจำนวนมาก
สามารถใช้อาบใช้ดื่มกินได้อย่างไม่มีวันหมดสิ้นไป อันหมายถึงแม่น้ำทั้งห้านี้มีประโยชน์
มากมายมหาศาล เพื่อเปรียบกับน้ำพระทัยของพระเวสสันดรว่ามีมากและยังประโยชน์มากมาย
มหาศาลเช่นเดียวกัน

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าวิธีการต่างๆ ที่กวีเลือกใช้ ทั้งการเพิ่มรายละเอียด การขยาย
ความ การเปรียบเทียบและการกล่าวซ้ำว่าน้ำพระทัยของพระเวสสันดรสามารถเอื้อประโยชน์ได้
มากเหมือนแม่น้ำ เหมือนแผ่นดิน และเหมือนต้นไม้ ที่เอื้อประโยชน์มหาศาลต่อทั้งคนและสัตว์
ดังในตัวอย่างได้ทำให้สารเรื่องความเมตตาอันเป็นบารมีประการหนึ่งของพระเวสสันดรปรากฏชัด
และทำให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้ถึงความประเสริฐของพระเวสสันดรได้มากขึ้น

๑.๒.๔ ปัญญาบารมี

ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว ปรินหาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่ง
แยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ
ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง^{๑๔๗} ปัญญาบารมีจึงที่เกิดจากความรอบรู้ใน
ความแท้จริง ความรู้เข้าใจอย่างมีเหตุผล และความสามารถในการจัดการกับความรู้นั้นได้อย่าง
เหมาะสม ปัญญาบารมีของพระเวสสันดรแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ การหยั่งรู้และการใช้ปัญญา
เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา

^{๑๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๑๓๖.

พระเวสสันดรทรงมีญาณหยั่งรู้ ปรากฏในตอนที่พระนางมัทรีเข้าเฝ้าเพื่อให้ พระเวสสันดรทำนายฝัน พระเวสสันดรได้ทรงทราบด้วยญาณหยั่งรู้ของพระองค์ว่าในวันรุ่งขึ้นจะ มียากเดินทางมาเพื่อขอพระราชทานพระราชโอรสพระราชธิดาจากพระองค์ ดังความว่า

มหาสตุโต ตัม สุปินํ ปริกฤษ्हิตวา อันทว่าพระมหาสัตว์ก็พิจารณาความ ฝันเห็น แห้งนางผู้เป็นดาบสนีน้องท่านนั้นนฯ มยุหิ ทานปารมิโย ปเรสุสติ ฐก็ราพิงด่งนี้ อันทว่าทานบารมีตาอันอันจะลุแก่สรรเพชญ์ ก็จบเสร็จบริบูรณ์แก่ ภูโสศแล สว มํ ยาจโก อากนตุวา พรุกนี้เข้ายาก ก็จจะตกดินไต้เต้า เข้ามาสู่ สำนักนั้มียาเลอย ปุตุเต ยาจิสุสติ ก็จจะมาขอพระราชกุมาร ลูกสงสารภู ทง สองโสศแล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๐๘)

การใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหของพระเวสสันดร ด้วยญาณหยั่งรู้ เหตุการณ์ในอนาคตของพระเวสสันดร ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่าพระองค์ควรจะต้องเจรจาปล่อย ขวัญพระนางมัทรีให้คลายความเศร้าหมอง ดังความว่า

มทุที อสุสาเสตุวา อูยเยเชสุสามิติ จินุเตตุวา อันทว่าภูก็จจะโลมลาเพ นางพญา อย่าให้รู้้อทยาสรย ก็จจะส่งคืนไปเล่าเทอญ มทุที ตว ทุสุสยนทุพุโภช เนหิ จิตตํ อาลูติตํ ภวิสสุติ อันทว่าพระโพธิสัตว์ก็ใส่กลกล่าวกำหยด กยดแก่ นางพญา ด่งนี้ ดูกรเจ้าอันทว่าใจเจ้าเศร้า ด้วยที่นอนก้นนอนในดิน ด้วยที่กินก็ กินลูกไม้ ทงนางให้ได้ฝัน เปนบาปกรรมนี้เพื่อนันน มา ภายิติ ปโมเทตุวา เจ้าอย่าเกรงอย่ากลัว แม่มาลาผัวไปหาลูกเทอญฯ อสุสาเสตุวา อูยโยเชติ ครัน พระมหาสัตว์ใส่คำหวานสาลาสด โลมนางดาบสแลแล้ว แก้วก็ส่งคืนไปเล่าแล (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๐๙)

ในเหตุการณ์ตอนที่พระราชกุมารทั้งสองได้หนีไปหลบซ่อนเพราะเกรงกลัวภัย จากชุก เมื่อชุกไม่เห็นพระราชกุมารทั้งสองจึงกล่าวตำหนิพระเวสสันดรว่าพระองค์ไม่ตั้งอยู่ใน ความสัตย์ ตรีสว่าจะยกพระราชกุมารทั้งสองให้แก่ตนแต่กลับลอบส่งสัญญาณให้พระราชกุมาร ทั้ง สองหลบหนีไป เพื่อจะทรงแก้ไขปัญหานี้ กวีได้เพิ่มรายละเอียดแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรง ใช้ปัญญาในการพิจารณาหาร่องรอยของพระราชกุมารทั้งสอง เพื่อจะตามกลับมามอบแก่ชุกดังที่ ได้ตรัสไว้ ดังความว่า

ปลาตา ภวิสฺสนฺตติ จินฺเตตฺวา ธกัร่าพิง ด่งนึ อ้นว่าพระราชกุมารสอง
 กษัตริย์ รอยลอบลักหนี มีอย่าเลอย พุราหฺมณ มา จินฺตยิ ธกัมีเสาวนึด้วยงาม ดู
 กรพราหฺมณ มิเปนใดมิเปนใด ธอย่าร้อนใจ โสคฺเลอย อาเนสฺสามิ เต กุมารฺเต
 ไว้ฎจะหาสองกษัตริย์มาให้ เปนช่วงใช้ชีคิน เล่าเทอญ อุฎฐย ปิฎฐูปณณฺสาถ์
 คนฺตฺวา ท้าวธกัเสด็จผุดผาย คลายคลาไคลลุดจากอาสน ไปยงหลงคฤหา
 วาสนันน เตสั วนคณฺ ปรวิฎฐภาวึ ญตฺวา ท้าวธกัเห็นว่าสองนางงาม แล่น
 ติดตามกันไป เข้ายงท่าทุมไพโร โสคฺแล ปทวลญฺชานูสาเรณ โปกฺขรณฺธิตริ คนฺต
 วา ธกัค่อยไต่ตามโดยรอยทาง เห็นกระชางดินน้อย พิงคลาศค้อยคลาไป
 ดินนัสนใหม่บมิหมอง ล้าของยลจักร ลักขณเท่าถึงสำนักนิโฆษรณฺนัสน โสค
 แล อุทเท โอดิณฺณปทึ ทิสฺวา ก็เห็นรอยดินแล่น ผฝ้าลงในน้ำสระนัสน อุทกั
 โอริยฺห ชตา ภวิสฺสนฺตติ ญตฺวา ธกัหมายในหฤทย วารอยสองกษัตริย์ กลว
 แก่ชีชรอกขรงไป จะร่าอยู่ใน ทรพง บมีอย่าเลอย ตาต ซาลีติ ปกโกสิตฺวา
 คาลมาห ธกัรยกเจ้าชาลิกุมาร ก็มีพระราชโองการลห้อย กล่าวแก่อ่อนน้อยด้วย
 คาลาดงนึ (กัณท์กุมาร หน้า ๑๑๘)

มหาวิทยาลัยศรีปทุม นครสงวนลิขสิทธิ์

พระเวสสันดรทรงใช้ปัญญาพิจารณาเห็นร่องรอยพระบาทเล็กๆ ทรงคาดคะเน
 ว่า พระราชกุมารทั้งสองอาจเสด็จตามกันไป เข้าไปหลบยังพุ่มไม้ เสด็จต่อไปยังสระบัว และลงไป
 ซ่อนในสระบัว ด้วยพระปัญญาของพระองค์ทำให้ในที่สุดสามารถตามพระราชกุมารทั้งสองมา
 มอบให้แก่ชุกจนสำเร็จ นอกจากนี้พระเวสสันดรยังได้ใช้ปัญญาในการคิดพิจารณาถึงเหตุและผล
 เพื่อระงับพระทัยอันร้อนรุ่มของพระองค์เองจากความรักและสงสารพระราชโอรสพระราชธิดา
 รวมถึงความแค้นเคืองต่อการกระทำของชุก ดังความ ในกัณท์กุมาร เมื่อพระเวสสันดรอยู่ใน
 พระอาการ โสกเศร้าและ โกรธแค้นต่อชุกผู้กระทำทารุณกรรมพระราชกุมารทั้งสองต่อหน้า
 พระพักตร์จนถึงขั้นจะตามไปฆ่าชุกเพื่อเอาพระราชกุมารทั้งสองกลับคืน แต่เมื่อทรงตั้งสติได้จึง
 พระองค์ทรงพิจารณาด้วยปัญญาว่า หากบุคคลปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าตามธรรมเนียม
 ของพระโพธิสัตว์แต่ก่อน การให้บุตรทานหรือภรรยาทานแก่ผู้ขอไปแล้วและทวงคืนภายหลัง
 ย่อมไม่สมควรแก่พระโพธิสัตว์ผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังความว่า

สตนฺจ ชฺมมฺมณฺญา ย โก ทตฺวา อนฺตปฺปติ ฯ โก ปุคฺคโล อ้นว่าบุทล
 ผู้ใดนัสน โสค มาทิส อนนบงควรรสร้างสัโพธิจรยา ดงกฺมานึจรรล้า อนุญา

เมาะ ชานิดวา อนนพรั่าพรั่าตรีส สวภาพอรรถธรรมอุดม แห่งปรถมโพธิ
 สัตวทั้งหลายๆ ปุตเต วา ทตวา ลูกหญิงชายให้แล้ว ปิยกริย วา ทั้งเมียแก้ว
 แก่นอนนสงวน อนนควรรักควรรใคร่ ยากานัน แก่ยากผู้มาฝึครางขอ อนุตป
 ปติ เมาะ ปจฺจนฺตปโป และจะพอกินแห่ง แคลงที่จะคืนเล่า น โหติ ก็บมิควร
 แก่ผู้เผ่าโพธิสัตว ผู้จะหวังตรีสแก่สรรเพชดาญาณ ในโลกนี้ (กัณฑ์กุมาร
 หน้า ๑๓๒)

พระเวสสันดรได้ทรงพิจารณาเห็นถึงหลักการของพระโพธิสัตว์ในอดีต คือ
 พระโพธิสัตว์แต่ก่อนนั้น หากไม่ได้ให้ทานห้าประการ คือ ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต ลูก และเมีย อัน
 เป็นมหาบริจาคทานแล้วได้เป็นพระพุทธเจ้านั้นไม่เคยมีปรากฏในโลกนี้ พระเวสสันดรจึงทรง
 ดำเนินพระองค์เองว่า ในเมื่อพระองค์ได้มอบพระราชกุมารทั้งสองแก่ชูชกแล้ว พระองค์ไม่ควรที่จะ
 โศกเศร้าเพราะความรักความสงสาร หรือแค้นเคืองต่อการกระทำของชูชกจนอยากตามไปฆ่าชูชก
 เสียก็เป็นเรื่องไม่สมควรอย่างยิ่ง ดังความว่า

โศ กิร ตสุมี ขณ โพธิสตฺตทานิ ปเวณี อนฺตฺสฺตริ ดงงได้ยในกษณนั้น
 อันว่าพระโพธิสัตวก็ค้ำนี้ รำพึงถึง บุรพปรเพณโพธิสัตว อนนค้ำบัดนี้ที่จะให้
 ทานทั้งหลาย โสคแลฯ ตโต สพฺเพสํ โพธิสตฺตทานิ อันว่าพระโพธิสัตวก็รำพึง
 ดงงนี้ อันว่าพระโพธิสัตวแต่ก่อน อนนบ่อนให้ทาน ห้าประการหากบ่อนได้
 โสคเลอย ธนปริจจาค คือให้ทรัพย์อนนประมาณ เปนทานนั้นน องคปริจจาค
 คือองคพายพสพสรรพวงค์ แลชวางให้เปนทาน โสคแล ชีวปริจจาค คืออาตม
 ชีวิต แลชปลิดให้เปนทาน ดงงนี้ ภิรยปริจจาค คือเมียอนรัก แลชชกให้เปน
 ทาน นิวได้ ปุตฺตปริจจาค คือลูกอนนเสมอหน่วยตาทั้งสอง แลชปองให้เปน
 ทานนั้นนฯ อิม ปณฺจ มหาปริจจาค อปริจจิตฺวา แม้โพธิสัตวทั้งหลายบ
 มิได้ให้ มหาปริตยาคทานห้าประการนี้ไว้ พุทฺธภูตปฺพุพา นาม นตฺถิ และจะได้
 เปนพระพุทธอุดมเสร็จ สรรเพชญ์ชาณกบ่อนมีมานในโลกนี้ฯ อหปี เตส
 อพฺกนฺตเร อนุปฏิญฺโฐ พันนฺถุนี้ก็เข้าในแล้ว ก็แห่ง พระโพธิอนนอุบัติทง
 หลาย แต่ก่อนนั้นนฯ มยา ปุตฺตตฺติโร อทตฺวา อันว่า ครั้นนบมิได้ปรสารทอา
 ตมบุตรหญิงชายหมายเปนทาน นิวได้ น สกฺกา พุทฺธเรน ตฺถวิญฺติ จินฺเตตฺวา
 กุก็บมีอาจที่จะได้เปนพระ ชนแแก่เบญจพิชมาร ผลาญกิเลสสหัสที่ขั้ทได้
 โสคเลอย ก็ ปน ตฺว เวสฺวนฺตฺร ปเรสํ ทาสตฺถย ทินฺนํ ปุตฺตทานิ ทุกฺขภาวํ น

ชานาลี พระโพธิสัตว์ก็กล่าวแก่พระองค์ดังนี้ ดูกรเจ้าแพศยนนทร อนนว่า ท่านดงญา แลบมีรัฐสภาพลุกตบทั้งสองอนนรัก แลชักให้เป็นค่าตกข้าชาติเขนใจ แก่คนใครผู้อื่นผู้ไกล แลมีเหตุทว่ามิเป็นทุกข์ ดงนี้ โย พุราหมณฺ์ อุนุพนริตฺวา ชีวิตกฺขย์ ปา เปสฺสามิติ สลฺยญฺ์ อุนุปาเตตฺวา ท่านก็มาคําริหฺตริในเหตุดงนี้ ว่ามาทฺจะตามพราหมณฺ์จได้ แลอย่าไว้ชีวิตมณน ด้วยความอนนดับศุขทุกฺข์ แห่งลูกทงสองดงนี้ฯ ทานํ ทตฺวา ปจฺจนาตฺไป นาม สติ รม โมน โหตีติ จินเตตฺวา อันว่าให้ท่านดงนี้แล้วแลจะกินแห่ง สํแดงในหัวใจ ก็บมิควรในพระองค์ท่านโสศ เอิ อุตฺตานํ ปรีภาสิตฺวา พระมหาสัตว์ก็คิดยณคํานยนพระองค์ เพื่อจะให้กงบูรพประเพณี พระศรีพุทฺธางกูรแต่ก่อนนั้นฯ สเจ เอโส กุมาริ มารเอสฺสติ พระโพธิสัตว์ก็รำพึงดงนี้ อันว่าพราหมณฺ์ ฝิมันจะพิฆนาญฺ์ พระราชกุมารทั้งสองให้วอดวาย หายชีวิตรณิกดิวิไลฯ (กัณท์กุมาร หน้า ๑๓๒-๑๓๓)

การเพิ่มรายละเอียดในเหตุการณ์ต่างๆ ของกวี ได้ทำให้ผู้รับสารสามารถรับรู้ได้ว่าพระเวสสันดรทรงเป็นผู้มีปัญญามาก ทรงมีปัญญาในการหยั่งรู้สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตซึ่งเป็นความสามารถเฉพาะของบุคคล ทั้งยังทรงใช้สติปัญญาของพระองค์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อระงับความทุกข์ร้อนในพระทัยของพระองค์เอง และระงับเหตุที่จะกลายเป็นสิ่งขัดขวางโอกาสในการบำเพ็ญทานบารมีให้สำเร็จลุล่วง

๑.๒.๕ วิริยบารมี

วิริยะ คือ ความเพียร ความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นๆ ด้วยความพยายาม มีความเข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดอย^{๑๔๘} “วิริยะ” เป็นธรรมข้อหนึ่งในบารมี ๑๐ หมายถึง ความเพียร ความแกล้วกล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอดสาหะ ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่^{๑๔๙} ในมหาชาติคำหลวง กวีเสนอสาร ความเพียร ของพระเวสสันดรในกัณท์วนประเวศน์ โดยเพิ่มความว่าการที่ต้นไม้นี้ต่างๆ น้อมกิ่งลงมานั้นเพราะบุญแห่งพระเวสสันดรผู้ทรงไว้ซึ่งความเพียร ในความว่า

^{๑๔๘} เรื่องเดียวกัน, ๑๖๐.

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, ๒๓๕.

อจ เณร วัต โลกสุมี ดั่งจริง ปางเป็นเหตุทุกทางเทศมีมา อพภูต์ โลม
 หัสน์ เกษาแสงงสยบกริณี มีมริคฤาแลมามี เวศสนตรสุส เตเชน ด้วยพิริยพระ
 พำห์ ท้าวผู้ฝ่าพลมาร ไม้ตระการรยรรมบุญท้าวข่มก็โอนเอน อ่อนแลฯ (กัณฑ์
 วนประเวศน์ หน้า ๕๘)

ความเพียรของพระเวสสันดรยังสามารถพิจารณาได้จากความในตอนที่กำลังกล่าวถึงพระองค์
 พร้อมด้วยพระนางมัทรี และพระราชกุมารทั้งสองเสด็จไปสู่เขาวงกตโดยใช้ระยะทางไกล ซึ่งใน
 มหาชาติคำหลวงก็ได้ขยายความเป็นระยะทางที่ไกลมาก ดังความว่า “มนุสสา ทูเรติ วทนติ
 อันว่ามนุษย์ทั้งหลาย จึงจะกล่าวท้าวทูล แต่พระนเรนสูรว่า ดั่งนี้ บพิตร อันว่าเขาวงกต
 ประมาณ อยู่ทุรัสสถานกว่าขึ้นแลฯ” (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๕๖) กล่าวซ้ำในความว่า “เต จตุตา
 โร ยตุติยา อันว่ากระษัตริย์ที่พระองค์องนาถฯ คนตุวา เสด็จแล้วคลาคลาไป ที่นมทุขาน์ เมาะ
 ทูรมคค์ ทิศมารคอันไกลพันพิไลลิ่วลิ่ว” (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๕๕) และในความว่า “ทู
 วงกตปพพโต บพิตรอันว่าเขาวงกตอยู่ไกล แต่นี้ไปลิ่วลิ่วแล มคฺคสุส อุโกสุ ปสุเสส ในสองข้างทาง
 ท่อง ยังชั้นนช่องวงกต วิวิธผลธาริโน ไม้มีผลต่างๆ ย้อยอย่างสูงไสทุกแห่งไสด” (กัณฑ์วน
 ประเวศน์ หน้า ๕๖) แม้เมื่อกษัตริย์เจตราชูร์ได้ทูลขอให้ทรงครองราชย์สมบัติอยู่ในมาตุลนคร
 พระองค์ทรงปฏิเสธเพราะไม่ต้องการเป็นเหตุให้เกิดความบาดหมางระหว่างสองแคว้น ซึ่งสามารถ
 พิจารณาได้อีกอย่างหนึ่งว่าเนื่องจากพระองค์ทรงมีความเพียรเพื่อที่จะเสด็จไปถึงเขาวงกต โดย
 ให้เหตุผลว่าในเมื่อทรงถูกเนรเทศจากเมือง พระองค์จึงควรที่จะใช้ชีวิตด้วยการเจริญภาวนาอยู่ใน
 ป่าหิมพานต์มากกว่า

การให้รายละเอียดแสดงให้เห็นความยากลำบากต่างๆ ของพระเวสสันดร
 พระนางมัทรีและพระราชกุมารทั้งสอง เพื่อเสนอสารว่าพระเวสสันดรทรงมีความเพียรในการที่จะ
 เสด็จไปถึงเขาวงกตโดยไม่หวั่นไหวต่อความยากลำบาก แม้จะต้องเสด็จโดยระยะทางทุรกันดาร
 และไกลมากด้วยพระบาท พระองค์ก็ได้ขอร้องที่จะเสด็จไปถึงจุดมุ่งหมาย เพื่อพระองค์จะได้
 ครองเพศบรรพชิต ใช้ชีวิตด้วยการเจริญสติภาวนา นอกจากนี้ก็ยิ่งเพิ่มรายละเอียดแสดงให้เห็นว่า
 การอยู่ในเพศบรรพชิตนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย แต่พระเวสสันดรจะต้องทรงมีความเพียรอย่างยิ่ง ในการ
 รักษาชีวิตให้อยู่ในศีลในธรรม พระองค์ต้องครองตนอยู่ด้วยความไม่ประมาทและจำเป็นจะต้อง
 เจริญวิปัสสนา เพื่อสำรวจจิตอย่างสม่ำเสมอ ดังคำที่กษัตริย์เจตราชูร์ตรัสแนะนำพระองค์ไว้ว่า

ตุเมห อ้นว่าเจ้าผู้จะไกลคลาสา ปราศจากดูข้าไปนาน ปณฺณสาถ์ อพา
 เปตฺวา ครั้นธสร้างบรรณศาลสำฤทธิ ยาเปตฺวา จงรักษาชีวิตโดยชอบ

ธรรม กรรมกถิตถาวนาภาพ อุณาจริยาย ด้วยลุลลาภแสวงหาสรรพอาหาร
 รบศ อปฺปมตฺตา จงเจ้ากฐศรคตครองศีลสาธุ ท้าวธออย่ามีประมาทสักอัน อีหค
 เมาะ อารทฺทวริยา หุคฺวา จงท้าวททรงพิริย พิภรรษนาเนาณิช ตั้งใจจิตรโค
 สดม ตศฺส ปณฺณสาลาย ในอาศรมสนุกนิ อย่ารู้มีทุกข์สักอัน พ้อฮา (กัณท์วัน
 ประเวศน์ หน้า ๖๗)

การเพิ่มรายละเอียดและการขยายความในมหาชาติคำหลวงของกวี เป็นวิธีการที่นำเสนอ
 ให้ผู้รับสารรับรู้ว่าจะพระเวสสันดรทรงมีความเพียรพยายามมากเพื่อจะไปให้ถึงยังจุดมุ่งหมาย
 ปลายทางของพระองค์ อันได้แก่เขาวงกตสถานที่ที่พระองค์จะได้ใช้เป็นที่ประทับขณะครองเพศ
 บรรพชิต รักษาพระองค์ให้อยู่ในศีลในธรรม

๑.๒.๖ เนกขัมมบารมี

เนกขัมมบารมี คือ การออกบวช ความปลื้มตัวปลื้มใจจากกาม^{๑๕๐} ในมหาชาติ
 คำหลวง ผู้รับสารสามารถรับรู้ว่าจะพระเวสสันดรทรงมีบารมีข้อนี้ในเหตุการณ์ตอนที่พระเวสสันดร
 ทรงสละความเป็นกษัตริย์ของพระองค์เพื่อครองเพศบรรพชิต อาศัยในอาศรมที่พระวิสากรรม
 เนรมิตไว้ในป่าหิมพานต์ ทรงเห็นคุณค่าของการออกบวชว่าเป็นทางที่พระองค์จะได้รับรักษาตนให้
 มั่นอยู่ในศีลในธรรม พระองค์จะได้เจริญวิปัสณาตั้งจิตให้ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ทรงเห็น
 ความประเสริฐในเพศบรรพชิต และมีพระทัยยินดียิ่งเมื่อได้ครองเพศบรรพชิต ดังความว่า

ปณฺณสาลทวาริ วิริตุวา ปวิสิตุวา ธกัเบิกิโยทวารบรรณสาล เข้าไปบออยู่
 เลอย ขคฺคณฺจ ฌนฺณจ อปเนตฺวา ธกัปลคปลงกัพลพระขรรค์ แลกุทันชาวุฐไว้
 ที่นั่นน สากุทํ โอมุณฺจิตฺวา ธกัผลัดแผลงแครงเครื่องอันบริสุทธี ทุขฐุพรรณ
 ออกแล รตฺตวากจิริ นิวาเสตฺวา ธกัทรงผ้าฝาดรายตวากจิร เครื่องทรงศีลเปน
 ดาบสแล ชฎามณฺทลั พนฺธิตุวา ธกัฟังพาดอชินะจรรณหนั่งป่า เปลื้องพระพาหุ
 ข้างเดียวออกแล แล้วท้าวธกัทรงชฎามณฺทล ถวลพัตรบริสุทษนั้นน อิติเวสิ
 คเหตุวา ธกัเอาเพศบรรพชิต เปนฤาสีทธีสิฤุทษิแล กตฺตรทณฺฑํ อาทาย ปณฺณ
 สาลโต นิภุขมิตุวา ธกัทายทัณท์จจรคบทออก สุนอกบรณสาลาลยนั้นน ธกั

^{๑๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ:
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๒๓๕.

เกิดปริศนารมย์ ซึ่งชมบรรพชิตเพศ อันพิเศษสุทธานัน๑ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๖๕)

นอกจากนั้นพระองค์ยังออกกฎระหว่างพระองค์กับพระนางมัทรีขึ้นว่าไม่ควรพบปะกัน ในเวลาไม่ควร เพราะอาจเป็นทางทำให้เกิดศีลวิบัติขึ้น เนื่องจากผู้ครองตนอย่างบรรพชิตนั้นไม่ควรข้องเกี่ยวกับสตรี ทั้งยังปฏิบัติตามกฎที่ทรงบัญญัติขึ้นนั้นอย่างเคร่งครัด ดังความว่า

โพธิศตฺโตปิ ตํ วรํ ยาจิ ส่วนพระภรรดาธิราช ก็พร้ายาจนแต่เจ้ามัทรี
อันมีประการ ดั่งนี้ ฤทเท มฤทิ มยํ อโศ ปญฺญาช ปรพฺพชิตานาม คุกรเจ้ามัทรี
จำเดิมแต่นี้ไป อันว่าเราอาศัยแก่บรรพชิต อันอุกฤษฐสัญญา บมีจุลาจลตักสิ่ง
เลย อิตฺถิ จ นาม พุราหุมจริยสุส มลํ ชื่อว่าวรรณดา ย่อมให้เปนศิลาวิบัติ แก่ผู้
จะครองบรมมิตตภาวนา แห่งบรรพชากรรมนั้นน ตฺวํ อโศ ปญฺญาช อกาล
มม สนฺตํ มา อัจฉนาหิติ จับเดิมแต่นี้ไป จงเจ้าอย่าไคลคลามาสู่สู่ไซ้การ
สถานสำนึ่งที่นี่ (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๑)

กวีใช้วิธีการเพิ่มรายละเอียดในทั้งสองเหตุการณ์ดังที่ยกตัวอย่างมานี้ ทั้งความที่แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงสละเพศกษัตริย์ของพระองค์เพื่อออกบวช รักษาพระองค์อยู่บนทางของบรรพชิตผู้อยู่ในศีลในธรรม ละเว้นจากเรื่องทางกามารมณ์ โดยการข้องเกี่ยวกับสตรีอันจะเป็นเหตุทำให้เกิดศีลวิบัติขึ้น ทำให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้ว่าพระเวสสันดรทรงเปี่ยมด้วยบารมีที่เรียกว่า เนกขัมมะบารมีอย่างแท้จริง

๑.๒.๗ ศีลบารมี

ศีล คือ ความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ไม่ผิดศีลธรรม^{๑๕๑} “ศีล” อันเป็นธรรมข้อหนึ่งในบารมี ๑๐ หมายถึง การรักษากายวาจาให้อยู่ในหลักความประพฤติที่เป็นแบบแผนแห่งภาวะของตน ความประพฤติที่ถูกต้องดีงามถูกต้องตามระเบียบวินัย^{๑๕๒} กวีเสนอสารว่าพระเวสสันดรเป็นผู้มีศีลอย่างเด่นชัดในกัณฑ์วนประเวศน์ ตอนที่พระองค์ทรงสละเครื่องทรงกษัตริย์เปลี่ยนเป็นเครื่องทรงแบบฤาษีเพื่อจะรักษาศีลอยู่ในเพศบรรพชิต และให้ความในความตอนต่อมามีว่าพระเวสสันดรทรงมีความยินดีในเพศบรรพชิตของพระองค์อย่างยิ่ง อย่างไม่อาจหา

^{๑๕๑} เรื่องเดียวกัน, ๑๗๔.

^{๑๕๒} เรื่องเดียวกัน, ๒๓๕.

สุขใดมาเปรียบนอกเสียจากสุขจากการนิพพาน ในส่วนนี้ก็วิชายความว่าพระเวสสันดรทรงเดิน
จงกรมไปมา เพื่อตั้งจิตเจริญภาวนาอยู่ตลอดเวลา ดังความว่า

อโห สุขํ ปรมสุขํ ปพพชชา เม อธิคตาสี ๗ โภธิสตุโต อันว่าพระโพธิ
สัตว์ ผู้จะหวังตรัสเป็นพระ ชนะแก่พลมาร อุทาน อุทานนุโต ฐก็มีพระราช
โองการชื่นชม อิติ เป็นปฐมดั่งนี้ ปพพชชา ที่แท้อันว่าบรรพชิต ทรงพิริยสิทธิ
สมาธิ เม อธิคตา แลกุแก่ล้างปรารถนาแล้ว แฝวมุทิลโทษนฤททุกข์ อโห สุขํ โอ
เป็นสุขหนักหนา ปรมสุข หาคุขอื่นอันจะเปรียบปานมิได้เท่า เว้นไว้แต่สุขใน
นฤพาน เมื่อใดกุได้ตรัสแก่สรรเพ็ชดาญาณ ก็ละลูกาแล จงกม อารุห ฐก็เสด็จ
ขึ้นเหนือฟ้างพื้นภูมิจงกรม ชมที่จะภาวนากษิณกรรมนั้นน อปราปร จงกมิทวา
ฐก็จงกรมไปมา ตั้งเอกรรคตจิตทุกเมื่อแล (กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า ๗๐)

นอกจากนั้น กวียังเสนอสารว่าพระเวสสันดรทรงครองศีลรักษาความประพฤติ
อยู่ในความถูกต้องดีงาม ด้วยการเพิ่มรายละเอียดการปรับเปลี่ยนความบางส่วนในตอนที่พระองค์
ทรงตั้งกฎกับพระนางมัทรีว่า ในเมื่อพระองค์ทรงครองเพศบรรพชิต การอยู่ร่วมกับสตรีจะทำให้
พระองค์ผิดศีล ดังนั้น ต่อจากนี้พระนางมัทรีไม่ควรมาเฝ้าพระองค์ในเวลาที่ไม่ควรอีก แสดงถึง
ความเป็นผู้อยู่ในศีลอย่างเคร่งครัดของพระองค์ ความเคร่งครัดต่อการรักษาศีล ของพระเวสสันดร
ถูกเน้นย้ำให้เด่นชัดอีกครั้งเมื่อพระนางมัทรีเสด็จมาเข้าเฝ้าพระองค์ในเวลากลางคืน เพื่อจะให้ทรง
ทำนายฝัน ในตอนต้นนั้นพระเวสสันดรมิทรงทราบเจตนาของพระนางมัทรีจึงกล่าวตำหนิพระนางว่า
พระนางได้ทำในสิ่งที่ไม่สมควร ขัดต่อกฏกติกาทรงตั้งไว้ ดังความว่า

ภทเท อมหากํ กตีกวตฺตํ ภินทิตฺวา ท้าวฐก็มีพระเสาวนีย์ ดุกรนางพญา อัน
ว่าความกตฤดีกา แต่สองราแรกทรงพรต กำหนดว่าใช้กาลบมิพพาน ไปมาสู่
สถานดั่งฤตา แลนางบมิอยู่ในธรรมอันสัตย์ แลมาตัดความบริคนเสียนี่ว่าสิ้น
กสุมา อกาเล อาคตาสี ดั่งฤตาแลเข้ามา ในเวลาอันใช้กาล ใช้ความจะสงสารแล
มาสู่กุเขียด ดั่งนี้ฯ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๐๘)

การที่พระเวสสันดรทรงตำหนิพระนางมัทรีได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรักษาศีล
อย่างเคร่งครัด ทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท สามารถรักษาความประพฤติที่ถูกต้องดีงามไว้ได้
ตามระเบียบแบบแผนและสภาวะแห่งความเป็นบรรพชิตของพระองค์ วิธีการต่างๆ ที่กวีเลือกใช้

ได้แก่การเพิ่มความ การขยายความ การปรับเปลี่ยนรายละเอียด หรือแม้แต่การคงความ ทำให้ผู้รับสารรับรู้ได้ว่าพระเวสสันดรทรงตั้งตนอยู่ในศีลด้วยการประพฤติตนอยู่ในระเบียบที่ถูกต้อง ดึงมาอย่างเคร่งครัดเหมาะสมแก่การยกย่องสรรเสริญ

๑.๒.๘ สัจจบารมี

สัจจะ สามารถแยกความหมายออกเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) **ความจริงมี ๒** ได้แก่ สมมุติสัจจะ(ความจริงโดยสมมติ)เช่น คน พ่อค้า ปลา แมว โตะ แก้ว และ ปรมัตตสัจจะ (ความจริงโดยปรมัตต) เช่น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๒) **ความจริง คือ จริ่งใจ** ได้แก่ ชื่อสัตย์ พูดจริง และ ทำจริง^{๑๕๓} หลักธรรมเรื่องสัจจะในที่นี้หมายถึง ความซื่อสัตย์จริงใจ ซื่อตรง พูดจริง ทำจริง อันเป็นบารมีข้อหนึ่งในทศบารมี^{๑๕๔} ในมหาชาติคำหลวง กวีเพิ่มความว่าพระเวสสันดรทรงรักษาสัจจะ ในตอนที่ ชูชกก้าวตำหนิพระองค์ว่า เป็นผู้ส่งสัญญาณให้พระราชกุมารทั้งสองหนีไป ดังความว่า

คำ สุตวา มหสดโตปี กมปิโต หุตวา อันว่าพระมหาบุรุษรัตน **ผู้อยู่ในสัตตวาที** ฟังความชืพราหมณพ้อ ถ้ำตัดก้อหยนนอยาบ ก็มีมนศดาปตรคกกว่า ชื่นแล ปลาตา ภวิสฺสนตติ จินฺเตตฺวา ธกัร่าพิง ดงนี้ อันว่าพระราชกุมารสอง กษัตริย์ รอยลอบลักหนี มีอย่าเลอย พุราหมณ มา จินฺตยิ ธกัรมีเสาวนึด้วยาม ดู กรพราหมณ มิเปนใดมิเปนใด รอย่าร้อนใจ โสคเลอย อาเนศฺสามิ เต กุมารเถติ วั กูจะหาสอง กษัตริยมาให้ เปนช่วงใช้ชีคิน เล่าเทอญ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๘)

ความตอนนี้กวีได้เพิ่มความว่า พระเวสสันดรเป็น “ผู้อยู่ในสัตตวาที” คือ ทรงพูดจริง ไม่ได้กลับกลอกเหมือนดังคำตำหนิของชูชก ว่า “อันว่าคนจรจาลิ้นล่าย กล่าวสองฝ่ายให้ดูดี และจะ ปานพญาชื ในโลกบมิโสคเลอยฯ” การแสดงความเป็นผู้ตั้งอยู่ในสัจจะของพระเวสสันดรในตอนนี่ คือการที่พระองค์ตรัสบอกชูชกมิให้กังวล เพราะพระองค์ยินดีที่จะตามหาพระราชกุมารทั้งสองมา มอบแก่ชูชกดังคำที่ได้ตรัสไว้

^{๑๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๒๖๗.

^{๑๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๒๓๘.

๑.๒.๕ ชั้นดีบารมี

ชั้นดีบารมี คือ ความอดทน อดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบ^{๑๕๕} “ขันติ” ความอดทน ความทนทานของจิตใจ ความสามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล และแนวทางความประพฤติหรือการปฏิบัติที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบ ไม่ลุอำนาจกิเลส^{๑๕๖} ในมหาชาติคำหลวง กวีได้คงความโดยการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางส่วนเพื่อเสนอสารว่าพระเวสสันดรทรงมีชั้นดีบารมีให้ชัดเจนขึ้น โดยกล่าวถึงพระเวสสันดรทรงอดทนอดกลั้นต่อความโศกเศร้าและความเกลียดแค้นชุกข์ผู้กระทำทารุณกรรมพระราชกุมารทั้งสองอันเป็นพระราชโอรสพระราชธิดาที่พระองค์ทรงรักยิ่ง โดยใช้ “สติ” และ “ปัญญา” ในการควบคุมจิตใจและทรงพิจารณาถึงเหตุผลอันควรหรือไม่ควร ดังความในเหตุการณ์ที่พระเวสสันดรทรงหวนไหว้ด้วยความสงสารพระราชกุมารทั้งสองและเจ็บแค้นต่อชุกข์ที่กระทำทารุณกรรมพระราชกุมารทั้งสองต่อหน้าพระพักตร์ พระองค์จึงคิดจะตามไปฆ่าชุกข์เสียแล้วนำพระราชกุมารทั้งสองกลับคืนเพื่อคลายความโศกเศร้าของพระองค์ แต่ในที่สุดพระองค์ก็สามารถดำรงสติของพระองค์ไว้ ทรงคิดได้ว่าการกระทำนั้นไม่สมควร ดังความว่า

อถสุต กุมารเรสุ สีนเหน เอวิ ปริวิตกโก อุทปาทิ เมื่อนั้นอันว่าความ
 ดำริหระบิตรงนี้ กเกอดแก่พระมหาสัตว์ เพื่อกำหนดแก่พระราชกุมารทั้งสอง
 โสคแล พุราหุมโณ มม ปตุเต อติวิย วิหะเทติ อันว่าพราหมณ์นี้ มนนไปบย
 บีทา สองเสนหาลูกพะงาgurบานีฯ โสกั สณญาเรตุ อสกุโกนุโต อันว่ากูเพื่อ
 มีอจที่จะทลโสกกำเดา เผากกลางอกกูได้ โสคเลอยฯ พุราหุมณั อนุพนฐิตวา มา
 กุจะผาดผงสร้างไปด้วยนับ จับจิกครยิกเอาชีพราหมณ์นี้ โสคเทอญ ชีวิตกขยั
 ปาเปตวา กูก็จะฆ่าด้วยพระขรรค์ กูก็จะพนนด้วยดาบ อย่าให้พราหมณา
 บบยนลูกกู โสคเทอญ อาเนสุสามิ เต กุมารติ กูก็จะเอาลูกรักกูทั้งสอง จาก
 จำนองจำนำมนนมา จงสำงโสกากู โสคเทอญ ตโต อภูฐานเมตติ กุมารานั ปิพนั
 อติทุกขั ถัดนั้นน อันว่าพระโพธิสัตว์ ก็ดำรัสตรงนี้ อันว่าความลำบากแห่งพระ
 ราชกุมาร ก็เป็นภารทุกขัชุกข์มาถึงกูจริง โสคแลฯ ทานั ทตวา ปจจนา อนุ ตปโป
 นาม สติ ฆมมึ น โหตีติ จินุเตตวา อันว่าให้ทานตรงนี้แล้วและจะคิดคืนเอา ก็บ
 มิควรแก่กูผู้เผ่าโพธิสัตว์แต่ก่อนก็บห่อนเห็น โสคเลอย (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๓๒)

^{๑๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๖๕.

^{๑๕๖} เรื่องเดียวกัน, ๒๓๕.

พระเวสสันดรทรงดำริว่าความลำบากของพระราชกุมารทั้งสองนั้นมิใช่ภาระของพระองค์ ในเมื่อพระองค์ได้พระราชทานพระราชกุมารทั้งสองเป็นบุตรทานแก่ชูชกไปแล้ว การจะเอาคืนย่อมไม่สมควรแก่พระองค์ ผู้เป็นเผ่าพงศ์แห่งพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์แต่ก่อนก็มีได้กระทำการนั้น คือเอาทานที่ได้ให้แล้วคืน การที่กวีคงความตอนนี้อยู่โดยเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วนเพื่อจะเสนอสารว่าพระเวสสันดรทรงใช้ความอดทนอดกลั้นต่อความ โศกเศร้าและความ โกรธแค้นของพระองค์ โดยมีสติเป็นเครื่องมือในการระงับสภาวะทางอารมณ์นั้น พระองค์จึงมิได้กระทำการใดๆ ไปในทางที่ไม่สมควร จากนั้นจึงใช้ปัญญาในการใคร่ครวญถึงเหตุผลและความ ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

๑.๒.๑๐ อุเบกขาบารมี

อุเบกขาบารมี หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบ สม่่าเสมอ เทียงธรรม และดำรงอยู่ในธรรม ไม่เอนเอียงหรือหวั่นไหวไปด้วยความยินดียินร้าย ชอบชังหรือแรงเข้าชวนช่วยใดๆ^{๑๕๗} กวีเสนอสารว่าพระเวสสันดรทรงตั้งตนอยู่ในอุเบกขา ในกัณฑ์กุมาร หลังจากที่ทรงตั้งสติและใช้ปัญญาพิจารณาความถูกต้องเหมาะสมในการกระทำต่างๆ ของพระองค์ คือเมื่อทรงพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองแก่ชูชกแล้ว ไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะทรงเอาคืน เพราะจะทำให้พระองค์ไม่อาจบรรลุความปรารถนาในสรรพคุณญาณได้ ความส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าเมื่อพระองค์ทรงใช้ปัญญาพิจารณาแล้ว พระองค์ก็สามารถตั้งใจเป็นกลาง วางเฉยต่อสิ่งทั้งปวง สามารถดำรงพระองค์อยู่ด้วยความสงบได้ ดังความว่า

ทินนกาลโต ปฏฐาย มม กิณฺจึ น โหติ จัปฺเตอมแต่กาลกุให้พระราช
กุมารทงสองเปนนทาน อันว่าความอนนจะเปนนราคาตคยคสยคทุกขทังล หากบ
มิได้แห่งตนกุโสดเลอยๆ ทพุหิ สมทานิ อธิฏฐาย นิสีทิ ธกัตั้งงปรณิธาน
อริษถานหมั่นนมิคลาในพระอาตมาบพิตรนั้นน ปณฺณสาลโต นิกุขมิตุวา ธกั
เสด็จออกมาจากบรรณศาลาลยนั้นน ปาสาณผลเก สวณฺณปฏฺฐิมา วิย นิสีทิ ธจึ
เสด็จแพนงเชิง ค้ากองคอคาช ในสิลาบาตรสถาน แทบทวารบรรณศาลา จุจสุ
พรณนาลงการ์ อนนณถมานนถุมิตร รุปรจิตรนั้นนฯ (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๓๓)

^{๑๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๒๔๐.

ในตอนทีพระเวสสันดรทรงพิจารณาได้ว่าพระองค์ทรงหวั่นไหว และเกิดทุกข์เมื่อได้เห็นชุกกกระทำทารุณกรรมพระราชกุมารทั้งสอง ด้วยเหตุเพราะพระองค์ทรงรักในพระราชกุมารทั้งสองอย่างยิ่ง แต่พระองค์ควรมีใจตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ดังความว่า

โส อิมิ เอวรูปิ ทุกขิ ลินเहन โทเสน ชาติ อันทว่าพระโพธิสัตว์รำพึง
 ดงนี้ อันทว่าทุกขอนนบมิบังควร กำสรวุเสวอยอยู่รบบม ปรรมก็เกิดแก่กุนัก
 เหตุเพราะกูรักพระราชกุมารทงสอง โสคแลฯ น อญญน การณน ทุกขนี้บ
 มิเกิดด้วยปรการณ ความรำคาลอนนอื่นเลอย ตสุมิ ลินหิ ออกวา อันทว่ากู
 อย่างบังเกิดลินหา แก่สองพงาเอารสนี้ โสคเลอยฯ มชฺมตเตเนว ภวิตพุพิ พิง
 กุตำรงอาตมภาพจงได้ และจะทำใจอุเบกขา แก่สองพงาพ้อเทอญฯ(กัณฑ์กุมาร
 หน้า ๑๓๗)

ความตอนนี้นอกจากจะกล่าวถึงการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาของพระเวสสันดรแล้ว กวียังให้ความกล่าวถึง “อุเบกขา” เมื่อพระเวสสันดรทรงดำริว่าพระองค์ควรตั้งใจมั่นทำใจเป็นกลาง วางเฉยต่อความรักในพระราชกุมารทั้งสอง และความเกลียดแค้นชิงชังในต่อชุกกผู้กระทำทารุณกรรมบุคคลที่พระองค์ทรงรัก เมื่อทรงวางเฉยต่อรักและชิงชังได้แล้วพระองค์จึงเป็นผู้ปราศจากทุกข์ และสามารถดำรงพระองค์อยู่ในภาวะแห่งความสงบบริสุทธิ์ได้

เนื่องจากมหานาคาคำหลวงเป็นเรื่องของพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้าย ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระชาติที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญพระบารมีครบทั้ง ๑๐ ประการบริบูรณ์ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น และกวีแปลแต่งเวสสันดรชาดกโดยแสดงบารมีเหล่านั้นอย่างครบถ้วน แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า ในบรรดาบารมีทั้งหมดนั้น ทานบารมี ยังคงเป็นบารมีหลักของมหานาคาคำหลวง เนื่องจากพระเวสสันดรทรงปรารถนาสรรเพ็ชดาญาณเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง หนทางที่จะทำให้พระองค์บรรลุความมุ่งหวังนั้นได้ก็คือ การบำเพ็ญบุตรทาน บริจาคพระราชกุมารทั้งสองให้แก่ชุกก เรื่องมหานาคาคำหลวงจึงเสนอให้เห็นว่าพระองค์มุ่งมั่นอย่างยิ่งที่จะได้บำเพ็ญบุตรทาน แม้จะมีอุปสรรคเกิดขึ้นแต่พระองค์ก็ได้คิดจะล้มเลิกความตั้งพระทัยของพระองค์ การที่กวีใช้วิธีการต่างๆ ทำให้บารมีอื่นๆ ชดช้นแต่บารมีอื่นๆ ก็เพียงทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนให้พระเวสสันดรบำเพ็ญบุตรทานได้สำเร็จได้แก่ บารมีที่เกิดขึ้นก่อนทานบารมี คือ “เมตตาบารมี” พระเวสสันดรทรงเปี่ยมไปด้วยน้ำพระทัยทรงปรารถนาดีต่อผู้อื่น เมตตาจึงเป็นบารมีพื้นฐานที่ทำให้พระเวสสันดรทรงยินดีต่อการให้

"ศีลบารมี" และ "เนกขัมมบารมี" พระเวสสันดรทรงดำรงพระองค์อยู่ในศีลในธรรม การออกบวชเป็นบรรพชิต ทรงรักษาตนอยู่ด้วยความสงบ ไม่ประมาทต่อการใช้ชีวิต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น "อริยฐานบารมี" และ "วริยบารมี" พระเวสสันดรทรงมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยสรรพสัตว์จากห้วงทุกข์ในสังสารวัฏ และมีความเพียรพยายามเพื่อเดินทางไปถึงยังจุดมุ่งหมายของพระองค์โดยปราศจากความย่อท้อ และหมั่นเจริญสติภาวนาเพื่อเอื้อประโยชน์สุขให้แก่ผู้อื่น "สัจจะบารมี" พระเวสสันดรทรงรักษาสัจจะที่ให้ไว้กับชุกกทำให้ทรงหาเหตุผลที่จะทำให้พระราชกุมารทั้งสองเห็นด้วยกับการบำเพ็ญบุตรทานของพระองค์ และบารมีที่เกิดหลังการบำเพ็ญทานบารมี คือ "ปัญญาบารมี" "ขันติบารมี" "อุเบกขาบารมี" พระเวสสันดรทรงใช้สติปัญญาในการไตร่ตรองคิดหาเหตุและผลของปัญหา เพื่อดับความทุกข์ความร้อนรุ่มในพระทัยของพระองค์เอง จนสามารถอดกลั้นต่อสิ่งชั่วร้ายทางอารมณ์ รวมถึงสามารถวางเฉยต่อทุกสิ่งทุกอย่างได้ในที่สุด จะเห็นได้ว่า "ทานบารมี" เป็นบารมีที่สำคัญที่สุดในชาดกเรื่องนี้ ในมหาชาติคำหลวงกวีจึงให้ความสำคัญสำคัญของทานบารมีไว้ โดยเลือกใช้วิธีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจแบบต่างๆ เน้นย้ำให้ความสำคัญของทานบารมีเด่นชัดขึ้น และสามารถโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารคล้อยตามได้ในที่สุด

บทท้าวเวสสันดรชาดก สวรรค์ลิขสิทธิ์

๒. คุณธรรมที่บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติสมตามฐานะของตน

๒.๑ **ธรรมของผู้ปกครอง** กวีได้เพิ่มรายละเอียดอันแสดงให้เห็นว่าผู้ปกครองที่ราษฎรต้องการนั้นจะต้องมีธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกครอง เรื่องธรรมของผู้ปกครองนี้จึงปรากฏอยู่ในหลายๆ ตอนในมหาชาติคำหลวง ได้แก่ ในกัณฑ์วนประเวศน์เมื่อท้าวเจตราชทูลขอให้พระเวสสันดรประทับอยู่ในเมืองเจตราชูร์ก่อน ในขณะที่พวกตนจะเดินทางไปเฝ้าพระเจ้าสุทนต์ยังเมืองเชตุคร เพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่พระเวสสันดร ในเรื่องที่พระเวสสันดรไม่ได้มีความผิด ความตอนนี้นำคำกษัตริย์เจตราชูร์ได้ทูลขอให้พระเวสสันดรอยู่ครองแผ่นดิน ปกครองประชาชนชาวเจตราชูร์ด้วยธรรม ดังความว่า

อิเชว ตาว อจฺจสฺส บพิตรเชอญเสด็จในสถานนี้ก่อน เพื่อตู่ข้าอ่อนเห
นพระองค์ เจตรภูเร รเถสภ เชอญท้าวธมาทรงธรมิต ลัยงกษิตศรโดยธรรม์
ยาว เจตา ตสฺส คมิสฺสนฺติ กวาพลพรรคชวเจตลุประเทศท้าวสุทนต์ ญญ
สนฺตีกิ ยาจิตุ เพื่อจะไปถวายนมัสการกราบเกล้า ขอโทษเจ้าใจบุญ นิหฺมาเปตุ
มหาราช เพื่ออย่าให้ท้าวฟู่นไฟโกรธ จงรู้ว่าท้าวธมาโทษบมิได้สักอัน (กัณฑ์
วนประเวศน์ หน้า ๖๓)

เมื่อสดับฟังคำกล่าวของเหล่ากษัตริย์เจตราชแล้ว พระเวสสันดรจึงตรัสห้ามไม่ให้กษัตริย์เจตราชกระทำการตามความมุ่งหมาย เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าการกระทำดังกล่าวจะเป็นเหตุให้พระเจ้าสญชัยประสบความเดือดร้อนได้ เนื่องจากการตัดสินใจผิดของพระเวสสันดรนั้น พระเจ้าสญชัยไม่ได้ตัดสินใจด้วยความเห็นของพระองค์เพียงผู้เดียวแต่พระองค์ต้องรับฟังความเห็นของราษฎรด้วย หากเหตุการณ์กลายเป็นว่าพระเจ้าสญชัยยกโทษให้แก่พระเวสสันดร อาจทำให้ราษฎรพากันเกือวโงธและร่วมกันขับพระเจ้าสญชัยก็เป็นได้ ทั้งยังอาจจะเป็นสาเหตุให้เกิดการสู้รบทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เหล่ากษัตริย์เจตราชเมื่อได้ฟังคำของพระเวสสันดรเกิดเข้าใจในเจตนารมณ์ของพระองค์ดีแล้วจึงทูลเชิญให้พระเวสสันดรอยู่ปกครองเมืองเจตราชญ์แทนการกลับไปเมืองเชตุคร ความตอนนี้ได้กล่าวไว้ว่า หากพระเวสสันดรอยู่ปกครองเมืองเจตราชญ์ พระองค์ยอมปกครองราษฎรโดยธรรมพร้อมทั้งจะสั่งสอนธรรมให้แก่ราษฎรด้วย ในความว่า

เต ราชานอ อ่าหฺสู อั้นดั้นนอันว่าท้าวเจตราชทั้งหลาย ก็ถวายนมัสการ ก็ทูลสารด้วยคาถา ดังนี้ สจเ อเสา ปวตเตตถ บพิตร แม้พระบาทมิไป ยังเชตุคราลัยกินเกล้าใช้ รัฎฐุสุมิ รัฎฐวาทนํ หฤทัยท้าวชอุทัยค ย่อมลี้ยงโลก โดยธรรม อีเชว รชช การเหที เชอญชเสวอยไอสวรรยสมบัติ ในเจตราชญ์บ้านบรมนทล (กัณฑ์วนประเวศ หน้า ๖๓)

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้ผู้รับสารสามารถรับรู้ได้ว่า ลักษณะของผู้ปกครองที่ราษฎรต้องการคือ ผู้ปกครองที่ใช้ธรรมะเป็นหลักในการปกครอง ซึ่งธรรมที่ใช้ในการปกครอง หรือ ทศพิธราชธรรมนี้ก็ได้กล่าวถึงไว้ในหลายตอนด้วยกัน ได้แก่ ในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระเวสสันดรจะพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองแก่ชุก พระองค์ได้ตรัสกับชุกว่า ถ้าชุกพาพระราชกุมารทั้งสองไปถวายต่อพระเจ้ากรุงสญชัย พระองค์จะต้องมอบรางวัลให้แก่ชุกผู้นำ พระราชกุมารทั้งสองไปถวายอย่างแน่นอน โดยให้เหตุผลว่าเนื่องจากพระเจ้ากรุงสญชัยทรงเปี่ยมด้วยทศพิธราชธรรม ดังความว่า

อิเม กุมารเ ทิสฺวาน คุกรพราหมณ ครันนพระสญชยผ่านเกล้า เหนหน้าอ่อนเจ้าเอารส พอนี้ มนุชเเก ปียภาณเเน สองกล่าวกลัยงเกล้าใจพงสย ในสวน ยิงแล รมเม ฐโต มหาราชา ท้าวรมีสุจริต ทรงทศพิทราชธรรมทุกเมื่อใส่ ลีวิน รัฎฐวาทนโน บำเพ็ญผลพบบล้า ถ้วนหน้าอยู่เย็นใจ โสดใส่

ลพฺฐา ปิตี โสมนสุสฺสึ ครันนได้หฺลนราษ ท้าวระจขมสารุสฺสรเสรอยุชึ กว่ชึน
แล พหึ ทสฺสติ เต ธนฺนุติ ลึงสินมาครนณ ท้าวระจึจะรางวัลพรหมณ
โสคแลฯ (กัณท์กุมาร หน้า ๑๑๖-๑๑๗)

จากความในตัวอย่างจะเห็นว่า การที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมเป็นนิ
แก่ผู้ได้ปกครองทั่วหน้า ทำให้ผู้ได้ปกครองทุกคนอยู่อย่างมีความสุข ทศพิธราชธรรมจึงเป็นธรรมอัน
สำคัญที่ผู้ปกครองพึงยึดถือปฏิบัติ เพื่อก่อความสุขให้แก่ผู้ได้ปกครอง ซึ่งทศพิธราชธรรมนี้ก็ได้อีก
กล่าวถึงกัณฑ์นครกัณฑ์ เมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยปรารถนาจะให้พระเวสสันดรครองราชย์สมบัติต่อ
จากพระองค์ มหาชาติคำหลวงให้ความตอนนี่ว่า การที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยจะมอบราชสมบัติให้แก่
พระเวสสันดรเพราะเป็นพระราชประเพณีของการสืบสันตติวงศ์ ให้รักษาวาประชาด้วย
ทศพิธราชธรรม ดังความว่า

อุตโน ทุกฺขหฺรณคฺคึ ปุคฺคํ ยาเจนุโต อิมํ คาถมาห ท้าวระจึจะอัญเชย
ลูกพงาพญาธรรม์ เพื่จะให้ถวัลยราชประเพณี สืบสันตติศรีสุริยวงษ์ดำรงโลกา
กร ผงรด้วยทศพิธราชธรรม์ บนนเทาทุกข์แห่งองค์พระบิดุราช (กัณฑ์นคร
กัณฑ์ หน้า ๒๐๑)

"การปกครองนั้น ต้องมีธรรมเป็นบรรทัดฐาน ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองต้องมี
ธรรมประจำใจ ใช้อำนาจหน้าที่โดยธรรม จึงจะเกิดความเป็นธรรมในสังคม...นำสังคมไปสู่
เป้าหมายหรือทิศทางที่ถูกต้องและปลอดภัยได้"^{๑๕๘} ด้วยกลวิธีการแปลแบบเพิ่มรายละเอียดและ
การกล่าวซ้ำหลายครั้ง "ธรรม" จึงถูกเน้นย้ำให้ชัดเจนขึ้นว่าเป็นสิ่งที่กษัตริย์หรือผู้มีอำนาจในการ
ปกครองคนจำนวนมากจำเป็นต้องยึดถือปฏิบัติเป็นนิ ผู้ปกครองคนนั้นจึงจะได้รับความชื่นชม
สรรเสริญจากผู้ได้ปกครอง "ทศพิธราชธรรม" เป็นหนึ่งในหลักธรรมของผู้ปกครองอัน
ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑. ทาน การให้ คือ การสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง
ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ๒. สีล ความประพฤติดีงาม คือ สำรวม
กายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณให้เป็นอย่างดี และเป็นที่เคารพนับถือของ
ประชาราษฎร์ ๓. ปริจจาคะ การบริจาค คือ การสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน
เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ๔. อาชวระ ความซื่อตรง

^{๑๕๘} พิชุร มลิวัลย์, หลักธรรมสำหรับการปกครอง, กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, ๒๕๒๕, หน้า ๑๕.

คือ ชื่อตรงทรงศัศย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน ๕. **มัททวะ** ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองศ์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงที กิริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดีแต่มีขาดความยำเกรง ๖. **ตปะ** ความทรงเดช คือ แผลเผือกเลศค้นหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยัสจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญมุงมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ ๗. **อักโกธะ** ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราดลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียกรรม มีเมตตาประจําใจ ให้ระวังความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง ๘. **อวิหิงสา** ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีบูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง ๙. **ขันติ** ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายนำเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกขู่ข่มด้วยคำเลียดสีถากถางอย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม ๑๐. **อวิโรหนะ** ความไม่คลาดธรรมดา คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิตินธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติกให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป^{๑๕๕} แม้เนื้อความในมหาชาติคำหลวงที่ศึกษานี้จะไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดว่า ทศพิชราชธรรมประกอบด้วยธรรมใดบ้าง แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าธรรมดังกล่าวคือสารอีกประการที่กวีต้องการสื่อให้เกิดการรับรู้ โดยใช้วิธีการกล่าวซ้ำ ทำให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจกระจ่างชัดว่า หากผู้ปกครองใช้ธรรมะในการปกครองประชาชนแล้ว ประชาชนย่อมอยู่ดีมีสุข

จากตัวอย่าง การที่กษัตริย์เจตราชญ์ยินดีที่จะยกเมืองของตนให้พระเวสสันดรครอง ย่อมแสดงให้เห็นความเชื่อมั่นศรัทธาที่มีต่อองค์พระเวสสันดรว่า หากพระองค์ได้ครองเมืองแล้ว พระองค์จะต้องปกครองโดยนำเอาธรรมที่เรียกว่าทศพิชราชธรรมมาเป็นเครื่องมือในการปกครอง เนื่องจากทศพิชราชธรรมมีสาระธรรมสอดคล้องกับบารมีธรรม ๑๐ ประการที่พระเวสสันดรทรงยึดถือปฏิบัติ นอกจากนี้การที่กวีเปลี่ยนความให้พระเจ้ากรุงสญชัยกล่าวถึงทศพิชราชธรรมแทนการกล่าวถึงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ควรสรรเสริญนั้น สันนิษฐานว่าอาจเป็นความพยายามของกวี

^{๑๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒๖-๓๒๗.

ที่จะเสนอว่ากษัตริย์กับพระโพธิสัตว์เป็นบุคคลที่มีสถานะเท่าเทียมกันเนื่องจากยึดถือปฏิบัติธรรมที่สอดคล้องกันดังกล่าวนั่นเอง

๒.๒ ความกตัญญูกตเวทิตะ ผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทิตะ คือ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน หรือรู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^{๑๖๐} สามารถแยกความหมายออกได้เป็น ๒ ส่วน ได้แก่ กตัญญู คือ รู้คุณท่าน และ กตเวทิตะ คือ ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน ซึ่งความกตัญญูกตเวทิตะโดยขอบเขต แยกได้เป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูกตเวทิตะต่อตนเองเป็นส่วนตัวอย่างหนึ่ง และกตัญญูกตเวทิตะต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดี เกื้อกูลแก่ส่วนรวมอย่างหนึ่ง^{๑๖๑} ในกัณฑ์กุมาร ตอนที่พระชาติตัดสินใจขึ้นจากสระบัวที่หลบซ่อนตัวจากพระเวสสันดรและชูชก เหตุที่ทำให้พระองค์ยอมออกจากที่ซ่อนเพราะคิดว่าพระองค์เป็นลูกแม้ออกจากที่ซ่อนแล้วจะได้รับโทษทัณฑ์ถึงสิ้นชีวิตก็ตาม แต่ก็ไม่ควรที่จะขัดขืนหลบอยู่แล้วปล่อยให้พระเวสสันดรผู้เป็นพระราชบิดาซึ่งมีพระคุณถูกชูชกผู้หยาบซำกล่าวตำหนิ ดังความว่า

ดี สุตวา กุมารโ พราหมโณ มั ยถาจี กโรติ ส่วนเจ้าชาติกุมารก็รำพึง
คงจึงพราหมณนี้ดีแลมนนจักทำทัณฑ์ ถึงสิ้นกรรมก็ดีถูกกับมือจะให้พระราช
ฤๅษีผู้ผ่านเข้าเจ้าผู้บังเกิดหวอ กลววแกภัยพราหมณค่า ช่างเจ้าร้ายรำทำ
โทษ โดยกริ้วโกรธใจมนน โสคเทอญฯ ปิตรา สทุธิ เทวกถา น กถ กูก็จบมิ
พึงจรรจาเปน สอง สนองคำพระราชฤๅษี ผู้มีพระคุณแก่กู่นันน โสคเลอย
(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๑๕)

การตัดสินใจของพระชาติดังข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูของพระชาติซึ่งมีต่อพระเวสสันดร เพราะการที่พระชาติยอมแม้จะต้องสิ้นชีวิตก็เพียงเพื่อรักษาเกียรติของพระราชบิดาเอาไว้ไม่ให้ชูชกทำหยาบซำได้ว่าได้ตามใจนั้นถือเป็นวิธีปฏิบัติตามหลักอันควรที่ผู้เป็นลูกควรปฏิบัติต่อบิดามารดาผู้ซึ่งมีพระคุณยิ่ง นอกจากนี้ พระชาติยังแสดงความกตัญญูที่เด่นชัดในเหตุการณ์ที่พระองค์ร้องขอให้พระกัณหาได้อยู่กับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีดั้งเดิม โดยให้เหตุผลว่าเพื่อไม่ให้พระนางมัทรีต้องร้อนรนใจ ดังความว่า

^{๑๖๐} เรื่องเดียวกัน, ๖๗.

^{๑๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๒.

ศิวี อันว่าพระนเรนทรผ่านเผ้า เทหิ เซอญพนหวเจ้าชประสาท มี่ เอเว แต่
 น้อยนารถชาติ พุราหุมนสุส แก่พราหฺมนศีเผ้ายักษ อหิ อันว่าข้าผู้จะหวาง
 ฟ่านักนิในพระบาท ไททริราชทรงธรรม คมิศุสามิ รอยเปน กรรบบาปข้า ก็จจะ
 คอยก้มหน้าไปตามพราหฺมน อยิ กณฺหา อันว่านางนงรามราชกัณหาลลาใจหนุ่ม
 หนา โทศุ จงให้อยู่เผ้าพระบาท อิธ เอเว ชานเ ในอวาศพระกฤฎิ จงอย่าให้
 พระแม่มีตรีลึงโลศรา (กัณท์กุมาร หน้า ๑๒๖)

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่าพระชาติทรงมีความกตัญญูรู้คุณต่อพระราชบิดาและพระราช
 มารดา ทั้งยังแสดงกตเวทิตอบแทนคุณทั้งสองพระองค์ด้วยการยอมเป็นทาสของชูชกเพื่อให้
 พระเวสสันดรสมความปรารถนา ทั้งยังระลึกถึงทุกข์ของพระนางมีตรีพระราชมารดา และหาทาง
 ปลดเปลื้องความทุกข์ให้ คือเมื่อทรงเห็นว่าไม่ได้เห็นพระกัณหาจะนำความทุกข์ใจมาให้
 พระนางมีตรี พระชาติก็ได้ขอแก่พระเวสสันดรให้พระกัณหาได้อยู่ใกล้ชิดพระนางมีตรี

นอกจากนี้ กวียังแสดงให้เห็นว่าพระชาติเป็นผู้มีความกตัญญู ในตอนที่พระองค์
 ใช้ปัญญาแก้ต่างให้พระเจ้ากรุงสญชัยและเหล่าอำมาตย์เข้าใจในการบำเพ็ญบุตรทานของ
 พระเวสสันดร เมื่อต่างเกิดความข้องใจและไม่เห็นด้วยต่อการบำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดร
 เพราะไม่คิดว่าผู้เป็นพระราชบิดายังอยู่ในเพศบรรพชิตจะยอมพระราชทานพระราชกุมารทั้งสอง
 อันเป็นเชื้อสายกษัตริย์แก่ขอทานได้อย่างไร ดังนั้นเพื่อให้พระเวสสันดรถูกตำหนิและถูกลบหลู่
 พระเกียรติพระชาติจึงแก้ต่างว่า เมื่อเสด็จประทับในป่าหิมพานต์นั้นพระเวสสันดรไม่มีข้าทาส
 ม้า ช้าง หรือสิ่งใดที่จะพระราชทานได้เลย นอกจากพระราชกุมารทั้งสอง ดังนั้นพระเวสสันดรจึง
 ทุกข์ไม่น้อยเมื่อได้พระราชทานพระองค์กับพระกัณหาแก่ชูชก พระเวสสันดรทรงมีน้ำพระเนตร
 หลั่งเป็นสายเลือด ด้วยการแก้ต่างให้แก่พระเวสสันดรนี้ กวีได้เพิ่มรายละเอียดโดยใช้ความเปรียบ
 ว่าพระชาติเป็นเสมือนมหาบุรุษที่มีฤทธิ์เดชมากดังพระวิษณุ ใช้แขนค้ำยันเขาพระสุเมรุไม่ให้ไหว
 เอนด้วยแรงลม ในความว่า

“วาทาภิตตสุส สิเนรุโน อคฺตโน พาหุณา อุปตฺถมฺเภนฺโต วิย อิมิ คาทมาห
 เจ้าก็จะกล่าวกนนพระบิดา จากความพันโลกาประภาช คุณดั่งพระมหาบุรุษ
 ราชผู้มีฤทธิ์ เงื่อนพระพิษณุ เอาพระพาหุค้ำรง ให้คงพระเมรุราช อนนอาจให้
 ยั้งอยู่ อนนลมพัดอยู่หพนนภา เจ้าก็ ลลิกผดุงบให้เชร ก็ผดเค็นบให้ชรวด”
 (กัณท์มหาราช หน้า ๑๒๓)

เนื่องจากทรงเข้าพระทัยดีว่าพระเวสสันดรจะมีเหตุผลที่สำคัญอย่างไรจึงทรงมอบพระองค์และพระกนิหาเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุก ดังนั้นเมื่อพระเวสสันดรได้รับคำดำหนิจากพระเจ้ากรุงสญชัย ทั้งถูกเหล่าอำมาตย์ลบลู่พระเกียรติเพราะไม่เห็นด้วยในการบำเพ็ญบุตรทาน พระชาติจึงทำหน้าที่ของพระราชโอรส ปกป้องพระเกียรติของพระเวสสันดรด้วยการแก้ต่างว่าสิ่งที่พระเวสสันดรได้กระทำลงไปนั้นล้วนมีเหตุผล และไม่ใช่ว่าสิ่งที่ไม่ดีแต่อย่างใด

วิธีการแปลแต่งของกวี ทั้งการเพิ่มรายละเอียดและการใช้ความเปรียบดั่งตัวอย่างข้างต้น ได้เน้นย้ำให้ผู้รับสารเห็นว่าพระชาติมีความกตัญญูทวนเวียนซึ่งเป็นธรรมที่ผู้อยู่ในฐานะบุตรพึงมี ดังที่พระชาติกล่าวไว้ว่าพระองค์ไม่ควรปล่อยให้พระเวสสันดรผู้บังเกิดเกล้าต้องถูกคุณหมิ่นพระเกียรติ และได้อุทิศพระองค์เพื่อให้ความปรารถนาของพระเวสสันดรพระบิดาสำเร็จความกตัญญูนี้เอง ทำให้พระชาติได้รับการสรรเสริญว่ายิ่งใหญ่ดุจดังพระวิษณุ

๒.๓ ความเสียสละ ในหมวดธรรมที่เรียกว่า “ขรวาสธรรม ๔” ธรรมข้อ ๔ คือ “จาคะ” มีความหมายว่า ความเสียสละ คือการสละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ในมหาวาติคำหลวง กวีคงความ โดยปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางส่วนในเหตุการณ์ เพื่อเสนอสารว่าพระราชกุมารทั้งสอง โดยเฉพาะพระชาติทรงมีความเสียสละ เพื่อความสุขของบุคคลอันเป็นที่รัก ดังความในกัณฑ์กุมาร หลังจากได้รับพระราชทานพระราชกุมารทั้งสองจากพระเวสสันดรแล้ว ชุกก็ได้พาพระราชกุมารทั้งสองออกไป พลังก็โบยตีพระราชกุมารสองพี่น้องอย่างโหดเหี้ยม ตอนนี่กวีได้คงความว่าพระราชกุมารทั้งสอง ต่างเอาตัวเองมารับการโบยตีแทนอีกฝ่าย และปรับเปลี่ยนรายละเอียดในเหตุการณ์เล็กน้อยให้เห็นภาพที่พระราชกุมารที่ผลัดกันเอาตัวไปบังอีกฝ่ายไว้ ชัดเจนขึ้น ดังความว่า

เตลี ปหตฐฐาน นิชชติ เมื่อนั้นนกลงสองกษัตริย์อ่อนคือสำลี ครันน
พราหมณดีก็ปริเปนเลือดแล โลहितานิ ปคฺชมรฺนฺติ อันว่าเลือดสองกุมารก็ไหล
ออกสรสรง เมื่อเจ้าชุกตามตีทุกคาบนั้นน ปหฺรณฺกานฺเล อณฺณมณฺณสุส ปิณฺธุ
เทนฺติ เมื่อมนตีเจ้าผู้พี่ให้น้องหญิงเอาหลงนี้มาป้อง เมื่อมนตีเจ้าผู้น้องใส่
พี่ชายเอาหลงนี้มากั้นน ถ้อยรองวัลวายฟาด เพื่อสองราชกุมารแก่กัน โสคแล
(กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๔)

พระราชกุมารทั้งสองต่างขอมเจ็บตัว เพื่อกันให้อีกฝ่ายรอดพ้นจากการโอบยตี แสดงให้เห็นชัดว่าทั้งสองขอมมีความรักและเห็นใจกันและกันเป็นอย่างยิ่งจึงขอมเสียดสละปกป้อง อีกฝ่ายจากความเจ็บปวด นอกจากนี้หลังจากวิงหนีชูชกกลับมาเฝ้าพระเวสสันดรอีกครั้ง พระชาติ ได้ร้องขอให้พระกัณหาได้มีโอกาสอยู่กับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีดังเดิม เพราะยังเป็น เด็กหญิงเล็กๆ เมื่อไม่เห็นพระมารดาคงจะคร่ำครวญด้วยความทุกข์มาก ทั้งยังปรารถนาให้พระ เวสสันดรและพระนางมัทรีมีความสำราญ ส่วนพระองค์จะยอมไปกับชูชกเพียงผู้เดียวแม้ว่าจะต้อง พบเจอกับความทุกข์ยากอย่างไรก็จะอดทน ความตอนนี้นอกจากแสดงให้เห็นความกตัญญูของ พระชาติดังได้กล่าวในสารเรื่องความกตัญญูแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าพระชาติทรงเสียดสละความสุข ส่วนตนเพื่อบุคคลที่รักทั้งสามคือ พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระกัณหาด้วย ในความว่า

อิเชว อัจฉตุ กณหา อันว่านางน้องนารถกัณหา จงอยู่ด้วยพระราชมารดา
ก่อนรา น สา ชานาติ กิส มิณฺจึ น้อยๆ ขยววจลำบาก เพราะรับรู้ความยากความ
ทุกข์ ในโลกยนี้ มิควิ ชีรสมตฺตาชฺญา หินาว กนฺทติ ฯ เทว ข้าแต่ท้าวผู้สร้างส
โพธิ์ อนนจะหวงโปรดสัตว์ทั้งหลาย ...อัย กณฺหา อันว่าอ่อนน้อมนารถ กัณ
หา พงาขวัญนี้ นานาพอ มาตริ อปฺปสุสนฺติ ครันนบมิเห็นหน้าหน้าแม่มัทรี กณ
ทิตฺวา พยงพาศบธารีนองเนตร สุตฺติตฺวา มริสฺสตี ยสุมา มีหฤทัยแห่งเหตุใด
แล จะตายแล ตสุมา การณา เหตุการณ์นั้นนแท้ข้าจึงทูล ตฺว อันว่าพระนเรนสูร
ผ่านเฝ้า เทหิ เชอญพนหาวเจ้าธประสาท มเ เอว แต่น้อยนารถชาติ พ
ราหฺมณฺสฺส แก่พราหฺมณเฝ้ายกษ อหิ อันว่าข้าผู้จะหวงพำนักนิในพระบาท
ไพธิราชทรงธรรม คมิศฺสามิ รอยเปนกรรมบาปข้า ก็จะไม่คอยก้มหน้าไปตาม
พราหฺมณ อัย กณฺหา อันว่านางนงรามราชกัณหาแลลาใจหนุ่มหน้า โหตุ จงให้
อยู่เฝ้าพระบาท อิธ เอว ชาน ในอวาศ พระะกุฎี จงอย่าให้พระแม่มัทรีถึงโลด
รา (กัณท์กุมาร หน้า ๑๒๖)

๒.๔ ธรรมเนียมของผู้ครองเรือน หลักธรรมอันเป็นหลักยึดถือปฏิบัติที่บุคคลในฐานะ ความสัมพันธ์ต่างๆ พึ่งปฏิบัติต่อกัน เรียกว่า ทิศ ๖^{๖๒} กล่าวถึงหลักที่ภรรยาพึงปฏิบัติหรือ

^{๖๒} ทิศ ๖ ประกอบด้วย ๑)ทิศเบื้องหน้า (ปรัตติมทิศ) ได้แก่ บิดามารดา ๒)ทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) ได้แก่ ครูอาจารย์ ๓)ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) ได้แก่ สามเณรภรรยา ๔)ทิศเบื้องซ้าย (อุตฺตรทิศ) ได้แก่ มิตรสหาย ๕)ทิศเบื้องล่าง (เหนือภูมิทิศ) ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน ๖)ทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ) ได้แก่ พระสงฆ์ สมณ พราหฺมณ. (พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม), ๒๕๔๕.

อนุเคราะห์ต่อสามี ด้วยการจัดงานบ้านให้เรียบร้อย สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ไม่นอกใจ รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ และขยัน ไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง ในมหาชาติคำหลวง กวีได้กล่าวถึงหญิงสองคนที่ได้ปฏิบัติสิ่งอันสมควรในฐานะภรรยา ได้แก่ พระนางมัทรีและนางอมิตตดา โดยกวีใช้กลวิธีการแปลเติมความในเหตุการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับพระนางมัทรีและนางอมิตตดา แสดงให้เห็นว่าหญิงทั้งสองมีลักษณะของภรรยาที่ประพฤติปฏิบัติเหมาะสมตามหลักอันพึงปฏิบัติต่อสามี คือให้ความเคารพยำเกรง ยินดีในความเป็นผู้นำของสามี ทั้งทำหน้าที่ปรนนิบัติจัดการงานบ้านงานเรือนแบ่งเบาระต่างๆ ของสามี อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ได้แก่

พระนางมัทรี ได้แสดงให้เห็นคุณธรรมของสตรีที่มีฐานะภรรยา ด้วยการปฏิบัติตนเป็นผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพระเวสสันดรราชสวามี ไม่ว่าจะในยามที่พระราชสวามีเสวยสุขอยู่ในพระราชนิเวศน์ หรือยามที่ประสบกับความยากลำบากเมื่อถูกเนรเทศไปอยู่ป่า โดยไม่เพิกเฉยต่อสุขทุกข์นั้นๆ ได้ เนื่องจากพระนางทรงยึดถือและปฏิบัติตามหลักอันสตรีควรยึดถือปฏิบัติ ดังความที่กล่าวไว้ในทนต์กัณฑ์ว่า

ยา ทลิตุที ทลิตุทสุส กานดาโคใจยุคคี ร่วมทุกข์ได้ด้วยผัว อทุธา
อทุธสุส กิตฺติมา ผัวสุขตัวสุขตาม ความชอบก่อปรกฤตยากยรม ตเว เทวา
ปัสสนุนิต เทพล้ำทนต์ทุกห้อง ช้องเขยรอยศหญิงนั้นน ทุกกร หิ กรโรติ สาสง
โคหันนข้าให้คำ เหตุหาผู้ทำทนต์มนนยาก...กถิ นุ ดาส หทัย สุขรา วต อิตฺติโย
ยา สามีเก ทุกจิตมหิ สุขมิจฺจนฺติ อุตฺตโน ฯ ยา สามีเก ทุกจิตมหิ อันว่าหญิงที่
งหลายโคในเมื่อผัวลำบาก สุขมิจฺจนฺติ ย้ายากหยากอยู่สุข เสพสรนุกนี้ แต่
ตนสุขรา วต อิตฺติโย หญิงนั้นนคนใจกรด้าง มล้างคุณผัวเผ่า กถิ นุ ดาส
หทัย ด่งด่านชรเหล่าหญิงนั้นนโสด ใจแห่งโหดนนี้แลฤฯ (กัณฑ์ทนต์
กัณฑ์ หน้า ๔๕)

ดังนั้นเมื่อพระเวสสันดรตั้งมั่นต่อการเสด็จไปครองเพศบรรพชิต ณ เขาวงกต พระนางมัทรีจึงยินดีตามเสด็จไปด้วย โดยมีได้เกรงกลัวต่อความยากลำบาก ทั้งยังคอยทำหน้าที่ปรนนิบัติพระเวสสันดรอย่างเต็มกำลัง ดังในตอนที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระราชกุมารทั้งสองเสด็จถึงยังมาตุลยนคร ขณะพระเวสสันดรทรงประทับอยู่นอกเมือง พระนางมัทรีได้ทำหน้าที่บีบนิ้วคณาย ในความว่า "อถสุส ปาเทสุ รุชฺชํ ปุณฺชิตฺวา เมื่อนั้นนางก็ลูบคณายาพระบาทแห่งสมเด็จพระนรนาถนายก เสียโสดแล ปาเท สมฺพาหิตฺวา เจ้าก็ลูบคณายาพระบาทบรมบพิตรนั้นนฯ" (กัณฑ์วันประเวศน์ หน้า ๖๐) พระนางมัทรีเป็นผู้คอยสนับสนุนกิจใดๆอันเป็นความปรารถนาของ

พระเวสสันดรให้สำเร็จลุล่วง ดังความตอนที่พระเวสสันดรได้ครองเพศบรรพชิตแล้วพระองค์ทรงตั้งกติการะหว่างพระองค์กับพระนางมัทรีขึ้นว่าทั้งสองพระองค์มิได้อยู่ร่วมกันเช่นสามีภรรยาอีกแล้ว ดังนั้นพระนางจึงจำเป็นต้องตำรวม ไม่เฝ้าพระองค์ในเวลาที่ไม่สมควร พระนางมัทรีทรงเข้าพระทัยในข้อกำหนดของบรรพชิตตามเจตจำนงของพระเวสสันดรจึงกล่าวรับว่าชอบแล้ว ดังความว่า

ควํ อโธ ปฏฐาย อกาลม มม สนฺตํ มา อากฺขมาหํติ จับเดิมแต่นี้ไป จง
เจ้าอย่าไคลคลา มาสู่ตูไซ้การ สถานสำนึ่งพินี้ สา สาธุติ สมฺปฏฺิจฺฉิ อํนนาจ
พระญา ก็รับ พระกฤษฏีกากำหนด แห่งพระดาบสว่าสาธุแลฯ (กัณท์วน
ประเวศน์ หน้า ๗๑)

การที่พระนางมัทรีทรงเห็นชอบกับข้อกำหนดของพระเวสสันดรนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่ตั้งเสริมให้พระเวสสันดรอันอยู่ในเพศบรรพชิตมีความบริสุทธิ์สัมฐานะของบรรพชิต คือไม่มีความมัวหมอง นอกจากนี้ พระนางมัทรียังทำหน้าที่ปรนนิบัติ แบ่งเบาภาระอื่นๆ เพื่อให้พระเวสสันดรราชกุมารได้ปฏิบัติวัตรของบรรพชิต ด้วยการขอเป็นผู้ออกไปหาอาหารมาถวายพระเวสสันดร และเป็นอาหารสำหรับพระองค์และพระราชมารทั้งสองเอง ในความว่า

อดสุสา มทุที มหาสตุตฺตสุส วริ ยาจิ อํนคํบํนํนจํมํทริก็ขอพฺรแต่พระ
โพธิสัตฺว พระแพศยันดรดงนี้ เทว ตูเมหฺ ผลิตฺตฺถายํ อรณฺญํ อคฺนฺตฺวา
บพิตรเชอญท้าวธออย่าพนประเวศน์ เหตุจะเดอรหาผลิตฺตฺถายํ สักสิ่งอันเลอยพ้อ
สา ปฺตฺเต คเหตุวา อิเชว โทถ จงบพิตรค้อยครองเอารส สติดยในอาศรมบทนี้
โสคเทอญ อหฺ ผลิตฺตฺ อหาริสฺสามิติ วัตุข่าจวน ผลิตฺตฺมาเปนภักษฺ บำเรอรัภษ
แต่พระบาทเทอญ ตโธ ปฏฐาย สา อรณฺญโธ ผลิตฺตฺ อหาริตฺวา จับเดิมแต่นันน
ไป นางก็เข้าสู่พนาลัยเลมล่า อุตสาหแสวงหาลูกไม้ใหญ่่น้อยได้แต่ปานันน ตโย
ชเน ปฏิชคฺคิ เจ้าก็เอามาบำเรอเผยอภักษแต่ภักษคาย แลสองราชเอารสนันนฯ
(กัณท์วนประเวศน์ หน้า ๗๑)

ส่วนในฐานะมารดาพระนางมัทรีก็ได้ละเลย อันจะเห็นได้ว่าการที่พระนางทำหน้าที่เป็นผู้ออกไปแสวงหาอาหารนั้นนอกจากเพื่อถวายแก่พระเวสสันดรแล้ว ส่วนหนึ่งก็เพื่อเลี้ยงดูพระราชมารทั้งสองด้วย นอกจากนี้ความในตอนหนึ่งยังได้กล่าวไว้หลังจากตื่นบรรทมในยามเช้า

แล้ว ก่อนจะออกไปหาอาหารในป่า พระนางมัทรียังปฏิบัติจัดการภารกิจงานต่างๆ ด้วยความเรียบร้อย ได้แก่การจัดเตรียมน้ำดื่ม น้ำอาบแก่พระเวสสันดร เก็บกวาดอาศรมที่ประทับ นำพระราชกุมารทั้งสองไปฝากไว้กับพระเวสสันดร ครั้นเมื่อเข้าป่าหาอาหารแล้ว เมื่อถึงเวลาเย็นพระนางก็กลับมาสู่อาศรม ทรงจัดการอาบน้ำให้แก่พระราชกุมารทั้งสอง ดังความว่า

มทุที เทวี ปาโตวภูชยา ส่วนเจ้ามัทรีก็นิยสาสน ลุกจากอาสนที่นั้ง
นอนนั้นนแล ทนตกภูชฺฐ ทตวา นางก็ถวายน้ไม่เสวอยพระทนต์ เปนบังคลแก่
ท่านแล ปาณียปริโกชนีย อุกฤษฺฐเปตวา นางก็ตคแต่งพระทีกเสวอยเสร็จสรรพ
ลำดับพระทีกสรง บนนจงอบโอช ด้วยคนโรสรุบบนุยนันน มุโขทก อหริต
วา เจ้าก็เอน้ำชำระสระพระภักดร ปริกฤษฺฐพระลาลาด มาถวายน้แก่พระราชฤย
สิทธีแล อสฺสสมปทํ ลมมชฺชิตวา เจ้าก็ชำระอังกรกวาด สถานาวาศอาศรม
บทันน เทว ปุตเต ปิตุ สนตติเก ญฺเปตวา แล้วนางก็ไว้วางพระราชเอารส ใน
สำนักนิพระดาบศบพิตรนั้นน ปจฺฉิ ขณิตติญจ อาทาย องฺกุสฺหตวา อรณฺญ
ปวิสิตวา แลมีมือกู่ กุณิแลขอขุดรง ก็ท่องยงไปรกันดาร เอมูลผลาหารใน
พนาถิ เต็มกุณินางนารณันน สายณฺหสมเย อรณฺญโต อาคนฺตวา ในกาลเมื่อ
สายหา เจ้าก็มาแต่ป่ายง ลำพงงพระกฤษฺฐี ดั่งง่าแล ปณฺณศาลายิ ผลาผลานิ
ฐฺเปตวา เจ้าก็ดํกผลาอนนหาได้ ไว้ในบรรณศาลานันนแล ฌหาตวา ปุต
เต ฌหาเปสิ ครั้นเช้าเล่าเจ้าก็สรงสนาบบน อาบพระราชเอารสแก่แม่ันน
(กัณฑ์วันประเวศน์ หน้า ๗๑-๗๒)

ทั้งนี้ ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นคุณสมบัติอันงามของพระนางมัทรีได้จัดการปรนนิบัติพระเวสสันดรอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของพระนางในฐานะมารดาที่ไม่ละเลยต่อการดูแลรักษาเลี้ยงดูบุตรอย่างดีอีกประการหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบว่านางอมิตตดาแม้จะเป็นตัวละครที่เป็นต้นเหตุให้ชุกเดินทางไปขอพระชาติและพระกัณหาจากพระเวสสันดร ทำให้พระราชกุมารทั้งสองได้รับการทารุณกรรมอย่างโหดเหี้ยมจากชุก แต่เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ก่อนที่นางจะถูกเหล่านางพราหมณ์รุมด่า จะเห็นได้ว่านางอมิตตดาเองก็เป็นภรรยาที่ถือได้ปฏิบัติต่อชุกผู้เป็นสามีอย่างไม่ขาดคบพร่องเช่นกัน จนได้รับความชื่นชม ตามความที่เหล่าพราหมณ์หนุ่มกล่าวว่า

อมิตตตาปนา สมมา พุราหุณฺณ ปฏิชุคฺคิ อํนํวํอมิตฺตํคํอํยํบํเรอเชอ
 ภัคฺคํงานพราหฺมณหน้กม้กํเออ งานพราหฺมณเบอมน้กํสํบมอจเยยชฺฐํทํคคฺคํ
 แก่พราหฺมณ ผคฺจโดยตามทุกเมือแล (กัณท์ชุกก หน้า ๘๓)

ตามคำกล่าวของเหล่าพราหฺมณหนุ่มทำให้เห็นความเป็นผู้ตามที่คอยปรนนิบัติรับใช้
 ชุกกผู้เป็นสามีอย่างไม่เที่ยงทั้งงานหนักงานเบา และไม่มีพฤติกรรมคบชู้แสดงถึงความจงรักภักดีต่อ
 สามี ทั้งยังกล่าวซ้ำอีกว่าการปรนนิบัติบำเรอชุกกของนางอมิตตตานั่น เหมือนการปรนนิบัติบำเรอ
 ผู้เป็นเจ้าของเป็นนาย หรือครูอาจารย์ ในความว่า

อํยํ อมิตฺตตาปนา มหฺลลคฺคพุราหฺมณฺณ สมมา ปฏิชุคฺคิ จิงพราหฺมณฺ
 บํวาทงหลายกัรํฟิงคังนึ อํนํวํอมิตฺตา มํนํบํเรอรัคฺษาพราหฺมณเถํ คฺจ
 บํเรอแก่เจ้าแก่ครู แลไปคฺคิรบานึ คฺจมเห อมฺเหสุ กิ ปมชฺชถาติ เขาก็ทํว
 กล่าวแก่เมียเขาคังนึ อํนํวํอสฺทงหลายคังงถาแลมาเยยสะเพลละสแพละ
 เอะแอะแลมาลิมคฺคํ สฺมุคฺคแม่สฺมุอมิตฺตา อํนํมํนํบํเรอรัคฺษาฝักกล้วยอบนํนํน
 อุตฺตโน ภัริยาโย คฺชเชนติ เขาก็คํารนคํารม แก่พราหฺมณฺทงหลาย ความโด
 อยเขากัคํดํแลฯ (กัณท์ชุกก หน้า ๘๓)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่านางอมิตตตาปฏิบัติต่อชุกกอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และถือเป็นการปฏิบัติที่ผู้เป็นสามีคิดว่าภรรยาเหมาะสมแล้ว ดังนั้นเหล่าพราหฺมณหนุ่มจึงพากันดำเนินภรรยา
 ตนซึ่งได้ละเลยต่อการปฏิบัติชอบนั้น อีกทั้งยังพากันเรียกร้องให้ภรรยาของตนเอานางอมิตตตาเป็น
 แบบอย่าง

๓. ความเชื่อเรื่องกรรม

กรรม คือ การกระทำอันประกอบด้วยเจตนา ไม่ว่าจะ เป็นทางกาย ทางวาจา หรือทาง
 ใจก็ตาม โดยสามารถจำแนกตามมูลเหตุ ได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) กรรมที่เกิดจากมูลเหตุที่ดี
 เรียกว่า กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา การกระทำที่
 ไม่ได้เกิดจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ส่งเสริมคุณภาพชีวิตจิตใจ และ ๒) กรรมที่เกิด
 จากมูลเหตุที่ชั่ว เรียกว่าอกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่

เกิดจากปัญญา การกระทำที่เกิดจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต^{๑๖๓}

ในมหาชาติคำหลวง กวีได้ใช้วิธีการขยายความและการกล่าวซ้ำเพื่อสื่อสารเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรรม โดยกล่าวถึงบุญซึ่งเป็นกุศลกรรม เมื่อต้องการให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นในชีวิตก็จะกล่าวว่า ขอให้ผลบุญที่ตนได้เคยกระทำไว้ส่งผลให้สิ่งนั้นๆ เป็นไปตามที่ต้องการ และกล่าวถึงบาปกรรมซึ่งเป็นอกุศลกรรม ในเหตุการณ์ที่ตัวละครหนึ่งๆ ต้องประสบกับความทุกข์ยาก และให้เหตุผลว่าความทุกข์ยากที่ตนต้องประสบนั้นอาจเป็นเพราะบาปกรรมใดๆ ที่ตนได้เคยกระทำไว้ได้แก่ในนครกัณฑ์ ตอนที่พระนางมัทรีได้พบกับพระราชกุมารทั้งสองอีกครั้ง หลังจากชุกพราภ พระราชกุมารทั้งสองไปจากพระนาง ด้วยความยินดีพระนางจึงกล่าวว่าพระนางนั้นปรารถนาอย่างยิ่งที่จะได้พบกับพระราชกุมารทั้งสอง ซึ่งการที่ได้พบพระราชกุมารทั้งสองสมความปรารถนานี้จะเป็นผลมาจากกุศลกรรมที่พระนางได้เคยกระทำไว้ ดังความว่า

อหิ อันทว่าตวตนมแม่ณีฐานเจ้า ฅณฺทลสายินี เมาะ ภูมียิ สยนสีลส แม่ยอม
กลิ้งเกล้าเกลือกกลางดิน นอนปรดิทินเปนอาสน์ กามา เมาะ ปฏฐยมนา คุยหิ
เมาะ คุมหากิ แม่กียอมปรารถนาขอสม สองเสวยรมยลูกแก้ว เอกกตุดี เมาะ
เอกโทชนิ กตุวา แล้วแม่ก็กินอาหารแลวนนแลคาบ อานน้ำดาทุกวนน นิจจ
เมาะ สพุพกาลิ ปุเร กรรมแต่ก่อนทุกเมื่อ หิ เพื่อฤาแลว่าดงนนั้นแล อาสิ เมาะ
อโหสิ ก็มีทยงแท้แลนาอ่อนเอารส จึงมาสมสองเยาวยศลุกรักราช ด้วยอำนาจ
กุศลผลแม่กทำมานี้ลูกหา (นครกัณฑ์ หน้า ๒๐๕)

หลังจากพระนางมัทรีได้พบพระราชกุมารทั้งสองสมปรารถนาแล้ว ดังนั้นเพื่อให้พระแก่พระราชกุมารทั้งสองพระนางมัทรีจึงขอให้อำนาจบุญกุศลที่พระนางและพระเวสสันดรได้ทรงกระทำไว้ ส่งให้พระราชกุมารทั้งสองไม่แก่ไม่ตาย และได้ยู่สืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลต่อไปในความว่า

อโถปี ตั มหาราชา อนึ่งอันทว่าพระบาทสญชยปุเจ้ากัดี แลออกนาง
สบรรยศิศรีผู้ญ่านน สลชโย อภิรกขตุ จงออกท้าวรมาบริรักษสองเสมอ
จักขุจอมสวาคินิ ยักิณฺจิดุติคิตุ ปุณฺญู บุญใดน้อยหนึ่งบ้าง แม่สืบสั่งแสงมานี้

^{๑๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๖๐.

ลูกฮามยหิ เจว ปิตุ จ เต บุญใดท้าวผู้พ่อ รั้งเกือกทำกรรม นี้นำเจ้า สพเพน
 เตน กุสเลน ด้วยกุศลกรรม ทงขึ้น สรที่นทพรทำมานี้ ลูกฮา อชฺชโร คุวิ อม
 โร ภว จงสองเจ้าอย่ารู้เฝ้ารู้ตาย อยู่สืบสายพระญาติ ด้วยอำนาจพระพร พระ
 แม่ณี (นครกัณฑ์ หน้า ๒๐๕)

ดังได้กล่าวในตอนต้นว่า กรรมประกอบด้วย กรรมดีที่เรียกว่ากุศลกรรม มีความเชื่อว่า หากผู้ใดประกอบกรรมดี ย่อมได้รับผลตอบแทนเป็นสิ่งที่ดี แต่สำหรับผู้ที่ประกอบกรรมชั่ว ที่เรียกว่าอกุศลกรรม ผลย่อมแสดงออกในทางตรงกันข้าม อันทำให้ผู้ได้รับผลแห่งกรรมชั่วนั้นเป็นทุกข์ ดังนั้นเมื่อบุคคลปรารถนาในสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็มักร้องขอให้ผลแห่งกรรมดีที่ตนได้ทำไว้บันดาลให้ตนสมความปรารถนา ดังตัวอย่างข้างต้น พระนางมัทรีปรารถนาความเจริญในด้านต่างๆ แก่ชีวิตของพระราชกุมารทั้งสอง จึงกล่าวขออำนาจแห่งบุญอันเป็นกุศลกรรมที่พระนางและพระเวสสันดรได้ทรงทำไว้ได้ส่งผลแก่พระราชกุมารทั้งสองตามความปรารถนาของพระนาง แต่หากเมื่อใดที่บุคคลประสบสิ่งที่ทำให้ชีวิตเป็นทุกข์ เพื่อปลอบประโลมตนหรือให้เหตุผลกับสิ่งที่ตนประสบอยู่ บุคคลมักกล่าวว่า “บาป” หรือ “บาปกรรม” ซึ่งในที่นี้คือ อกุศลกรรม ที่ตนได้เคยทำไว้บันดาลให้เป็นไป จึงจำเป็นต้องปล่อยวางกับสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงหนีกรรมแห่งกรรมพิน ดังในกัณฑ์ทศพร เมื่อนางฟ้าผู้สติรู้ว่าตนจะต้องลงมาเกิดในเมืองมนุษย์ ด้วยความสงสัยพระนางจึงทูลถามพระอินทร์ว่า พระนางได้ทำบาปใดไว้หรือจึงถูกลงโทษเช่นนั้น ในความว่า “ก็ ปาปี่ อันว่าบาปคำนี้เง้ออันใด มยา ปกดี แลข้าธดังใจจงกทำโทษ ตว สนฺตฺเถ ในสำนักนิจเจ้ากุโสดสาหัสแห่งท้าว บุรินทเทเวศรนี้ฯ” (กัณฑ์ทศพร หน้า ๑๐)

เนื่องจากนางฟ้าผู้สติคิดว่าการที่ต้องจุติมาเกิดในโลกมนุษย์เป็นบทลงโทษ พระนางจึงทูลถามพระอินทร์ว่าพระนางได้ทำบาปซึ่งเป็นสิ่งผิดใดไว้ ดังนั้นเมื่อพระอินทร์ได้สดับฟังคำของนางฟ้าผู้สติแล้ว พระองค์จึงตรัสอธิบายเหตุว่า พระนางไม่ได้มีบาปกรรมใดๆ เลย หากแต่เพราะบุญของพระนางทำให้พระนางต้องจุติจากสวรรค์ ดังความว่า “น เจว เต กตฺ ปาปี่ อันว่าพิบัติบาปคำนี้ แลเจ้าจะกทำในเมืองนี้ก็บมีนีนำเจ้าฯ ...บุญญฺ เต ปริกฺขิณฺ บุญแห่งเจ้าจักนาส จากอวาสเวียงอินทร์ พิกพใส่” (กัณฑ์ทศพร หน้า ๑๑)

คำว่า “บาป” และ “บาปกรรม” ซึ่งในที่นี้มีความหมายถึงการกระทำชั่ว หรือที่เรียกว่า “อกุศลกรรม” ดังกล่าวข้างต้นนั้น พบว่ากวีกล่าวซ้ำในหลายตอนด้วยกัน ได้แก่ กัณฑ์ชุกท ตอนที่นางพราหมณ์ริมน้ำทอนางอมิตตดานั้น พวกนางได้สันนิษฐานว่าเหตุที่ให้นางอมิตตดาได้สามีแก่ อาจเป็นถูกพ่อแม่ญาติสาปแช่งหรือเพราะบาปร้ายแรงที่นางเคยทำไว้เมื่อนานมาแล้ว คือ นาง

อาจจะเลียดต่อการบูชาไฟ ไม่ให้ความเคารพยำเกรงหรือเบียดเบียนนักบวชผู้ทรงศีล อันเป็นบาปหนักส่งผลให้นางได้สามีเป็นคนแก่ ในความว่า

อมิตตา นุนเต มาตา คังจจริงแม่มีงบยนมิงถาณเจ้า ถาว่ายายย่าเถ่ามีงชง
 ช่งถา อมิตโต นุน เต ปิตา ถาว่าพ่อมีงบยงปลุกให้เป็น คน ทงดาตนมีงก็
 ไสเสีย โสคถา เย ตั ซินณสสุ ปาทำสุ พงชามิงเยียบาป ก็มาให้มีงลัมสพาบ
 แก่พราหมณนี้ เอวี่ ทหริย์ สตี โนมมลากงามสามสี่ เนื้อแก่งถิดำแดง พี่เฮอย
 อหิตั วต เต ญาติ บาปหลงแรงถาณเจ้า ยยวปู้เป่ามีงทำ โทษถา มนุคยีสู รโห
 กตา ความขำเขซบชี่ ในวัดที่ครธาน ปล่ยวนั้น เย ตั ซินณสสุ ปาทำสุ บนาน
 เขาจับจู้ ในมีงเอาเถ่าปู้เปนผว คังจจริง...นหิ นุน คุยหี่ กลุยาณี คังจจริง พันธุ์ปู้
 ป่า ยายย่าน้ำลูงตามิง แม่ถา ปิตา มาตา จ โสภณ ทงน้ำป้ามีงแม่ พวกพ้อง
 แพร่โชรหมชัง ช่งแล อญญู ภคุดาริ วินุทีสุ เขาบหวงให้ผวบ่าว มาให้แก่
 ชีพุกฟ่าว โปกลวง ตุกลยคนี้ เย ตั ซินณสสุ ปาทำสุ รอยเขาลวงสม่อม แลมา
 ให้แก่บาคค่อมขวลทรรูป ถาชอบนา เอวี่ ทหริย์ สตี เปนสาวสันทัดสงยมพร
 ยม รรยมปากเปรมตรู โสคแล พุยัญญุนเต นามยี่ ยยวแม่บูชาผีแก้คำ กเถ่าพรา
 มากิน ก่อนถา ออกตี อคคิหุดตัก ปริดิทินนางบไหวไฟ ไดแต่หลังมาถา ณเจ้า เย
 ตั ซินณสสุ ปาทำสุ จึงญาติกาคุมมือฝาก แลบมีขันหมากไหว้มาถา กล่าวนี
 เอวี่ ทหริย์ สตี คิดโถมงามทางเทศ เกล้าเกลียงเกษดกดำ คือญี่ สมณ พุราหม
 ณ นุน รอยมีงบยาศีน้ำหนวด นักบวชด้วยดบัสวี แต่ก่อนถา พุราหมจริย
 ปรายเน อันมีศีลมรรยาตกร ท่านนั้นนลยวธรรม ทุกเมื่อโสค สา ตูว์ โลก
 อภิสสสิ รอยบยบรพชิตชีเถ่า ฐผู้เปนเจ้าแจ่มใจอารย พิเศษนั้นน สีสวนเต
 พหุสสุเต ปรีชาญาณเปรมปราษญู ฐูบรมมถรทรงศีล ฐุทชนั้น ยา ตูว์ วสสิ
 ซินณสสุ บาปเพรงชิ่งข่มเจ้า จึงแม่มาได้ผวเถ่าเวว่าแก่ แก่นี่ (กัณท์ชุก
 หน้า ๗๔-๗๕)

กัณท์กุมาร ตอนที่พระเวสสันดรจะปลอบประโลมพระนางมัทรีให้หายกังวลเกี่ยวกับ
 ฝันร้าย พระองค์ได้ตรัสว่าเหตุที่ทำให้พระนางฝันร้ายเพราะพระนางมีพระทัยเศร้าจากความไม่
 สะดวกสบาย ต้องนอนบนดิน กินแต่ผลไม้ อีกทั้งความฝันนั้นเกิดเพราะบาปกรรมบังคาล จึงไม่
 จำเป็นต้องเกรงกลัว ดังความว่า

มฤที ตว ทศสยทพุโกชเนหิ จิตต์ อาลุตติ ภวิสสุติ อันว่าพระโพธิสัตว์ ก็
ใส่กลกล่าวกำหนด กยดแก่นางพญาด่งนี้ ดูกรเจ้าอันว่าใจเจ้าเศร้า ด้วยที่นอนกั
นอนในดิน ด้วยที่กินก็กินลูกไม้ ทงนางให้ไ้ได้ฝน เป็นบาปกรรมนี้เพื่อนัน
มา ภายดี ปโมเทตวา เจ้าอย่าเกรงอย่ากลัว แม่มาลาผิวไปหาลูกเทอญฯ (กัณฑ์
กุมาร หน้า ๑๐๕)

เมื่อพระชาติถูกชุกทวารุณกรรมด้วยการ โบายตัวอย่างหนัก พระองค์จึงทรงคิดว่านั้นอาจ
เป็นผลแห่งกรรมที่เคยกระทำไว้จึงจำเป็นจะต้องยอมรับ ในความว่า

“ตทา ยั พุราหุมนโณ กามา ช่างทำได้โดยโกรธ เจ้าทำโทษโดยกรรม ก่อน
เทอญ วิถีณาตุ หนาตุ วา แม่มนขำมนนชาย จกั่มหน้าตายโดยบาปแล” (กัณฑ์
ชุก หน้า ๑๒๕)

และได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องนี้ต่อพระเวสสันดรในตอนขอพระราชทานโอกาสให้
พระกัณหาได้อยู่กับพระเวสสันดรและพระนางมีทรัดังเดิม ส่วนพระองค์ยินยอมไปกับชุกแต่โดย
ดี ด้วยจะทรงคิดว่าบาปกรรมที่ได้ทรงกระทำไว้ ความว่า

ตว อันว่าพระนเรนสูรผ่านเฝ้า เทหิ เซอญพนหรวเจ้าชประสาท มเ เอว แต่
น้อยนารถชาติ พุราหุมนสุส แก่พราหมณศีเฝ้ายักษ อหิ อันว่าข้าผู้จะหวงพำนัก
นิในพระบาท ไทธิราชทรงธรรม คมิสุสามี รอยเปน กรรมบาปขำ ก็จะไม่คอยกั
หน้าไปตามพราหมณ อยั กณหา อันว่านางนงรามราชกัณหาลลาใจหนุ่มหน้า
โหตุ จงให้อยู่เฝ้าพระบาท อิธ เอว ชาน ในอวาศพระชะกุฎี จงอย่าให้พระแม่มีท
ริลิ่งโลตรา (กัณฑ์กุมาร หน้า ๑๒๖)

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า กวีกล่าวซ้ำเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรรม โดยใช้คำว่า
“บุญกรรม” และ “บาปกรรม” เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของการกระทำว่าเป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่อง
ไปสู่ออนาคต เนื่องจากสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลหนึ่งๆ ล้วนเป็นผลมาจากการกระทำ หรือ กรรม
ทั้งสิ้น หากกระทำความดีที่เรียกว่ากุศลกรรม ผลแห่งกรรมดีจะเป็นบุญส่งผลให้ประสบแต่สิ่งที่ดี มี
ชีวิตอันเป็นสุข หากกระทำความชั่วที่เรียกว่าอกุศลกรรม ผลแห่งกรรมชั่วจะเป็นบาปส่งผลให้ประสบ
สิ่งที่ไม่ดี ทำให้ชีวิตตกต่ำไม่มีความสุข

อย่างไรก็ตาม ในมหาชาติคำหลวงแม้ว่ากวีจะไม่ได้กล่าวถึงกรรมและผลของกรรมอย่างเป็นรูปธรรมนัก นอกจากกล่าวเพียงเป็นข้อสันนิษฐานของตัวละครเท่านั้นว่าสิ่งใดๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเป็นผลสืบเนื่องมาแต่กรรมหรือการกระทำของตน แต่การที่กวีเลือกกล่าวซ้ำเรื่องกรรมบ่อยครั้ง อันเป็นวิธีการเสนอเชิงปริมาณนี้มีผลให้ความหมายของ "กรรม" ในบริบทต่างๆ นี้ถูกเน้นย้ำให้มีความสำคัญมากขึ้น สื่อให้ผู้รับรู้อารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรรมของกวี และอาจส่งต่อความคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรรมที่สืบทอดอยู่ในสังคมไทยได้ในอีกระดับหนึ่งด้วย

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บทที่ ๖

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาและเปรียบเทียบวิธีการในการแปลแต่งเรื่องมหາชาติคำหลวง วิเคราะห์วิธีการที่ทำให้เกิดการรับรู้สารในการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง และสารที่ได้รับจากวิธีการเหล่านั้น โดยเลือกศึกษาและเปรียบเทียบเฉพาะกัณฑ์ที่เป็นความเก่าแก่แต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจำนวน ๗ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร วนประเวศน์ ชูชก มหาพน กุมารมหาราช และนครกัณฑ์ โดยใช้ต้นฉบับมหาชาติคำหลวงเปรียบเทียบกับเวสสันดรชาดกในอรรถกถาหมานิบาตชาดก

๑ สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาในด้านวิธีการแปลแต่งของกวี พบว่ากวีใช้วิธีการ ๓ วิธีการในการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง ได้แก่ ๑. การเพิ่มความ แบ่งเป็น การเพิ่มความใหม่ และการขยายความ ๒. การเปลี่ยน แบ่งเป็น การเปลี่ยนความและการเปลี่ยนรายละเอียด ๓. การตัดความ โดยวิธีการที่กวีเลือกใช้มากที่สุดคือวิธีการเพิ่มรายละเอียด โดยเฉพาะการเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระเวสสันดร รองลงมาคือกลวิธีการขยายความ กวีให้ความสำคัญกับการขยายความเปรียบว่าพระเวสสันดรเหมือนสิ่งต่างๆ ที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้อื่นอย่างมหาศาล วิธีการที่ใช้น้อยที่สุดคือวิธีการตัดความโดยกวีจะเลือกตัดความเพื่อเน้นให้ความอื่นๆ มีความสำคัญเด่นชัดมากขึ้น วิธีการที่กวีเลือกใช้ไม่ได้ทำให้โครงเรื่องของเวสสันดรชาดกเปลี่ยนไป แต่จะส่งผลให้มหาชาติคำหลวงมีเนื้อความที่ชัดเจนและมีความสมเหตุสมผลมากกว่าในต้นฉบับ

การศึกษาวิธีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจของกวี พบว่ากวีเลือกใช้วิธีการต่างๆ เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร เพื่อถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของกวี ทำให้ผู้อ่านเกิดการรับรู้สารต่างๆ ตามเจตนาของกวี พบว่ากวีใช้วิธีการสื่อสาร ๓ แบบ ได้แก่ ๑. การเปรียบเทียบ ๒. การเสนอเชิงปริมาณ ด้วยการกล่าวซ้ำและการหลากคำ ๓. อธิบายด้วยการให้ข้อมูลและให้รายละเอียดแสดงความสมเหตุสมผล ทั้งนี้วิธีการต่างๆ ที่กวีใช้เพื่อการสื่อสารเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่ทำให้ผู้รับสารสามารถรับรู้คุณค่าหรือความหมายอันเป็นสารตามเจตนารมณ์ของกวีได้อย่างดี

จากการศึกษาวิธีการแปลกับวิธีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจของกวี พบว่ากวีต้องการเสนอสาร ๓ ประเด็น คือ ๑. พระเวสสันดรคือผู้ประเสริฐเปี่ยมด้วยบุญบารมี เนื่องจากทรงมีความสำคัญในฐานะผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ผู้เสียละลาภยศเพื่อมุ่งมั่นจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และเพื่อจะสำเร็จความมุ่งหวังพระเวสสันดรจึงบำเพ็ญบารมีจนครบ ๑๐ ประการ ได้แก่ ทานบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี เนกขัมมะบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี อุเบกขาบารมี และสัจจะบารมี กวีเลือกใช้วิธีการแปลต่างๆ โดยถ่ายทอดว่าพระเวสสันดรบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการอย่างไรบ้าง โดยยังคงให้ความสำคัญกับเรื่องทานบารมีซึ่งเป็นบารมีหลักของชาดกเรื่องนี้มากที่สุด ๒. คุณธรรมต่างๆ ที่บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติตามฐานะแห่งตน ประกอบด้วย หลักธรรมของกษัตริย์ ความกตัญญูกตเวที ความเสียสละ การครองเรือน และ ๓. ความเชื่อเรื่องกรรม

๒. อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาการแปลแต่งมหาชาติคำหลวง จะเห็นได้ว่ากวีใช้วิธีการที่หลากหลายในการแปลแต่ง ได้แก่ การเพิ่มความใหม่ ซึ่งเป็นการให้ความใหม่ที่ไม่ปรากฏในความเดิม การขยายความ ซึ่งเป็นการใส่รายละเอียดต่างๆ ด้วย คำ ข้อความ หรือประโยค ทำให้เกิดความเข้าใจได้กระจ่างชัดมากขึ้น การเปลี่ยนความ ซึ่งเป็นการใช้ความใหม่มาแทนที่ความเดิม อาจมีความหมายใกล้เคียงกับความเดิมหรือแตกต่างจากความเดิมอย่างสิ้นเชิงก็ได้ การเปลี่ยนรายละเอียด การปรับเปลี่ยนรายละเอียดเพียงบางส่วนในความหนึ่งๆ เพื่อเน้นย้ำรายละเอียดสำคัญและสื่อความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น การตัดความ ซึ่งเป็นการตัดเพื่อเน้นให้ความที่คงอยู่มีความเด่นชัดมากขึ้น และเพิ่มความสำคัญมากขึ้น

มหาชาติคำหลวงแปลแต่งขึ้นจากความพยายามรักษาเรื่องมหาชาติไว้ไม่ให้เสื่อมสูญด้วยการแปลแบบเรียบเรียง มีการเพิ่มเติมความ หรือปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเรื่องเพียงบางส่วน แต่ด้วยวิธีการเหล่านี้กวีจึงยังคงรักษาความตามโครงเรื่องเดิมไว้ได้มากที่สุด ทั้งนี้ จากวิธีการเปลี่ยนความทำให้พบว่า กวีมีความพยายามสืบต่อความคิดบางอย่างตรงตามพุทธประวัติ คือการที่กวีได้เปลี่ยนความจากพระเวสสันดร "ทรงหลังน้ำลงในมือชูชก" เป็น "หล่อน้ำทักษิโณทก ตกลงมาด้วยดีในธรณีดล" ซึ่งตรงกับความคิดเรื่องการหลังน้ำลงพื้นดินเพื่อให้พระแม่ธรณีเป็นพยานในการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ในอดีตครั้งพระองค์ถือพระชาติเป็นพระเวสสันดร อันเป็นความตอนหนึ่งในพุทธประวัติ

ในด้านวิธีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ จะเห็นได้ว่า กวีเลือกใช้วิธีการสื่อสารหลัก ๓ แบบด้วยกัน คือ การเสนอเชิงปริมาณ การเปรียบเทียบ และการอธิบาย โดยในการเสนอเชิง

ปริมาณนั้นจะประกอบไปด้วย การกล่าวซ้ำ และการหลากคำ อันเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงคุณค่า และความหมายบางอย่างที่กล่าวซ้ำนั้น ด้วยการกล่าวถึงบ่อยๆ อย่างซ้ำๆ **วิธีการกล่าวซ้ำ** ที่พบ ได้แก่ กล่าวซ้ำว่าพระเวสสันดรปรารถนาสรรเพชญดาญาณและนิพพานอย่างยิ่ง พระเวสสันดร เหมือนกับพระปัจเจกพุทธเจ้า พระเวสสันดรเป็นผู้มีบุญ และกรรมเป็นเหตุของสิ่งต่างๆ และกล่าวซ้ำในความหมายว่าพระพุทธรูปเจ้าและพระเวสสันดรเป็นบุคคลสำคัญอันได้รับความเลื่อมใสศรัทธา จากคนจำนวนมาก และ **วิธีการหลากคำ** ได้แก่ การหลากคำเรียกตัวละครต่างๆ เพื่อแสดงลักษณะ และคุณสมบัติต่างๆ ของตัวละครนั้น โดยแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ การใช้กลุ่มคำเรียกแทน และการใช้พระนาม "เวสสันดร" ประกอบกับส่วนขยาย **การเปรียบเทียบ** อันจะเป็นการให้น้ำหนัก กับคุณค่าหรือความหมายบางอย่างในเรื่อง หรือเน้นอารมณ์ความรู้สึกของเรื่องรวมถึงอารมณ์ สะเทือนใจของผู้รับสารให้เด่นชัดขึ้น ได้แก่ เปรียบเทียบเพื่อเน้นย้ำให้เห็นความประเสริฐของพระ เวสสันดร เพื่อแสดงว่าพระเวสสันดรมีวัตรปฏิบัติอันเป็นแนวทางเดียวกับพระพุทธรูปเจ้า **การอธิบาย** ประกอบด้วย การให้ข้อมูล ได้แก่ การให้ข้อมูลว่าพระเวสสันดรมีความชอบธรรมต่อ การบริจาคบุตรทาน และการให้รายละเอียด อันเป็นการแสดงความถูกต้องเหมาะสมหรือความ สมเหตุสมผลของการกระทำ หรือต่อเหตุการณ์

จากการศึกษาวิธีการแปลกับวิธีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจของกวี จะเห็นว่าวิธีการ แปลแต่งมหาชาติคำหลวงประกอบด้วยลักษณะทางวรรณศิลป์อย่างมาก เป็นลักษณะการแปลแต่ง ที่แสดงฝีมือทางการประพันธ์ของกวีสมคำยกย่องว่าเป็นวรรณคดีที่แต่งดีมาก ตามที่ได้กล่าวแล้วใน บทแรกๆ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งการแปลแต่งที่มากด้วยลักษณะทางวรรณศิลป์นี้เป็นส่วนหนึ่ง ที่มีผลให้ผู้รับสารสามารถรับรู้คุณค่าบางอย่างตามความมุ่งหมายของกวีง่ายขึ้น เนื่องจากผู้รับสาร จะเกิดความประทับใจส่งผลให้เกิดความคิด ความเชื่อคล้อยตามความหมายที่กวีเจตนาสื่อสาร ได้มาก

ในประเด็นเกี่ยวกับสารในมหาชาติคำหลวง พบว่าสารที่กวีพยายามนำเสนอผ่าน วิธีการต่างๆ ในการแปลแต่งสามารถจำแนกออกเป็นส่วนใหญ่ว่าได้ ๓ ประเด็น คือ ๑) จาก วิธีการอันหลากหลายทำให้ผู้รับสารรับรู้ถึงบุญบารมีของพระเวสสันดร อันเป็นตัวละครเอกของ เรื่องพระเวสสันดรเป็นบุคคลที่มีความสำคัญเนื่องจากมีชาติกำเนิดที่สูงส่ง แต่เพราะมุ่งหวังจะได้ ตรีสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าพระองค์จึงบำเพ็ญบารมีต่างๆ โดยเฉพาะทานบารมีเป็นสำคัญ เพื่อใช้เป็น หนทางนำพระองค์ไปสู่จุดมุ่งหมาย ได้แก่ **ทานบารมี** พระองค์เห็นความสำคัญของทานว่าจะเป็ นหนทางนำพระองค์ไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า พระองค์จึงมุ่งมั่นเพื่อจะได้บำเพ็ญบุตรทาน เมื่อมีโอกาสได้กระทำพระองค์จึงเกิดความยินดี และได้รับการสรรเสริญจากสามโลกเนื่องจากสิ่งที่ พระองค์มุ่งหวังนั้น ไม่เพียงเพื่อตัวของพระองค์เองแต่เพื่อความสุขความหลุดพ้นจากการเกิดแก่เจ็บ

ตายของสัตว์โลกอื่นๆ *อิฐฐานบารมี* พระเวสสันดรมีความปรารถนาและตั้งพระทัยมั่นต่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นิพพาน และช่วยสรรพสัตว์ข้ามพ้นสังสารวัฏอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ *เมตตบารมี* พระเวสสันดรทรงเปี่ยมไปด้วยน้ำพระทัยจนเป็นที่ยอมรับสรรเสริญจากสรรพสิ่ง *ปัญญาบารมี* พระเวสสันดรทรงมีพระปรีชาญาณยังรู้สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและสามารถใช้ปัญญาเป็นเครื่องแก้ไขปัญหา *สัจจบารมี* พระเวสสันดรทรงรักษาคำพูดของพระองค์และแสดงให้เห็นประจักษ์ในความจริงข้อนี้ *วิริยบารมี* กวีเสนอให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงตั้งมั่นอยู่ในความเพียรด้วยความพยายามที่จะเดินทางไปสู่เขาวงกตให้จงได้โดยไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก *เนกขัมมบารมี* พระเวสสันดรทรงสละความเป็นกษัตริย์ของพระองค์เพื่อออกบวชรักษาศรัยของพระองค์อยู่ในศีลในธรรม *ศีลบารมี* กวีเสนอให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท สามารถรักษาความประพฤติที่ถูกต้องดีงามไว้ได้ตามระเบียบแบบแผนและสภาวะแห่งความเป็นบรรพชิตของพระองค์ *ขันติบารมี* พระเวสสันดรทรงยับยั้งความหวั่นไหวในพระทัยได้ด้วยการใช้สติและปัญญาควคุม พิจารณาถึงเหตุผลของสิ่งใดๆ ที่เกิดขึ้น *อุเบกขาบารมี* พระเวสสันดรทรงวางเฉยกับสิ่งที่เกิดขึ้นได้หลังจากทรงใช้สติปัญญาไตร่ตรองถึงเหตุและผลของสิ่งนั้นๆ ๓) จากวิธีการอันหลากหลาย กวีได้เสนอให้เห็นว่า บุคคลต่างๆ นั้นล้วนมีคุณธรรมที่พึงยึดถือปฏิบัติสมตามฐานะของตนทั้งสิ้น ได้แก่ *ธรรมของผู้ปกครอง* กวีเสนอว่าผู้ปกครองควรตั้งมั่นอยู่ในธรรมและใช้ธรรมในการปกครอง เพื่อที่ราษฎรจะได้อยู่เย็นเป็นสุขถ้วนหน้า *ความกตัญญูทุกเวที* กวีเสนอว่าบุตรพึงรู้คุณและตอบแทนคุณบิดามารดา *ความเสียสละ* กวีเสนอว่า ผู้ที่อยู่ร่วมกัน มีความรักใคร่ปรองดองกันจะแสดงความเสียสละให้อีกฝ่ายได้โดยไม่คำนึงถึงโทษภัยที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง *การครองเรือน* กวีเสนอว่า ภรรยาที่ดีควรแก้คำยกย่องชื่นชม พึงปฏิบัติต่อสามีด้วยความเคารพยำเกรง เป็นแม่บ้านแม่เรือน ไม่นอกใจ และทำหน้าที่สนับสนุนส่งเสริมกิจการของสามี และ ๔) *ความเชื่อเรื่องกรรม* กวีนำเสนอว่าความทุกข์ยากลำบากในชีวิตเกิดจากได้เคยกระทำความอันเป็นบาปไว้ในอดีต และกรรมดีจะเกิดเป็นบุญส่งผลให้สมความปรารถนาในอนาคต ทั้งนี้จากสารต่างๆ ในมหากาฬาคำหลวงที่กวีเสนอผ่านวิธีการต่างๆ พบว่า ทานบารมีของพระเวสสันดรเป็นสารที่สำคัญที่สุดในมหากาฬาคำหลวง วิธีการแปลแต่งของกวีจะทำให้สารอื่นๆ เพิ่มความเด่นชัดขึ้นโดยมิได้ลดทอนความสำคัญของทานบารมีลงแต่อย่างใด

อนึ่ง ผู้วิจัยมีข้อสังเกตบางประการจากวิธีการแปลแต่งของกวี คือ นอกจากสารสำคัญของเรื่องและสารอื่นๆ ที่กวีใช้วิธีการต่างๆ ให้มีความเด่นชัดขึ้นนั้น ยังพบความพยายามในการสอดแทรกสาระบางอย่างนอกเหนือไปจากความคิดความเชื่อในทางพุทธศาสนา ได้แก่ เมื่อกล่าวถึงสภาพภายในเมืองเจตราชฎูร์ กวีได้เพิ่มความพรรณนาถึงบรรยากาศในเมืองว่าเป็นเมืองที่มีความมั่งคั่ง มีความสุข มีข้าวมก มีสุรามากแล้ว ยังมีผู้คนมาก ทั้งชาวจีน จาม พราหมณ์ ชาว

และรามัญ ในอาณาเขตเมืองประกอบไปด้วยผู้คนทั้งไทยและเทศ มีทั้งพวกพ่อค้าที่ปรารถนาความสำเร็จ คนจนก็ได้สิ่งที่ต้องการตามความปรารถนา เป็นเมืองที่มีความเจริญมากมีแก้ว เงิน และทองมาก เป็นที่โจษจันว่าเนืองแน่นไปด้วยผู้คนต่างที่ต่างถิ่น ผู้คนขายหญิงส่งเสียงอื้ออึง ทั้งบริบูรณ์ด้วยอาหารคือเนื้อและปลา ประชาชนมีความสุข และต่างพากันกล่าวถึง การเพิ่มความส่วนนี้ น่าจะเป็นความพยายามในการสอดแทรกสภาพความเป็นอยู่ในเมือง เป็นการบรรยายถึงสภาพบางประการเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพบ้านเมืองในสมัยที่กวีแปลแต่งเรื่องนี้ขึ้น กวีอาจมุ่งหมายเพิ่มความเป็นอยู่ชุกชวาไปในเนื้อเรื่องเพื่อเหตุผลบางประการ

ในความตอนหนึ่งของกัณฑ์ชุกชก กวีได้เพิ่มความระบือถึงบุคคลอันมีความเกี่ยวข้องกับนางอมิตตดาในฐานะญาติ ว่า ได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า และรวมถึง น้ำ มิได้หมายถึงเพียงพ่อกับแม่อันเป็นลักษณะการให้ความสำคัญในระบบเครือญาติหรือครอบครัวขยายในสังคมไทย ที่ผู้ใหญ่ผู้อาวุโสในครอบครัวที่จะสามารถมีอิทธิพลต่อชีวิตบุคคลหนึ่ง ไม่ได้มีเพียงพ่อแม่ หากแต่ประกอบด้วยบุคคลอื่นๆ ด้วย ดังที่เหล่าญาติของนางอมิตตดาอาจมีผลต่อชีวิตคู่ของนางอมิตตดา กับ ชุกชกตามข้อสันนิษฐานของเหล่านางพราหมณี

เหตุการณ์ตอนที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยจัดกระบวนทัพเพื่อเดินทางไปรบเสด็จพระเจ้าเวสสันดรกับพระนางมัทรีในป่าหิมพานต์ ในกัณฑ์มหาราช กวีได้เพิ่มความ ขยายให้เห็นความยิ่งใหญ่ของกระบวนอันประกอบด้วย กองช้าง กองม้า กองรถ พลเดินเท้า ทำให้เห็นความงดงามพร้อมกับความแข็งแกร่ง ของกระบวน การพรรณนาให้เห็นรายละเอียดต่างๆ ที่ปรากฏในกระบวนทัพของพระเจ้ากรุงสุโขทัยนี้ อาจพิจารณาได้ว่า กวีคงจะเทียบเคียงมากับรูปแบบกระบวนที่กวีได้สัมผัสมาจากประสบการณ์ตรงของตัวเอง ซึ่งก็คือในสมัยของกวี รูปแบบการจัดกระบวนใหญ่ในพระราชวังอาจมีลักษณะเช่นเดียวกันกับที่กวีนำมาถ่ายทอดไว้ในงานประพันธ์ก็เป็นได้

การศึกษาวิธีการแปลและวิธีการสื่อสารของกวี ทำให้เห็นว่ากระบวนกรที่จะทำให้เกิดการรับรู้สารนั้นมีลักษณะอย่างไรบ้าง นอกจากนี้การที่พบหลักฐานว่าในสมัยต่อมายังคงปรากฏว่า พุทธศาสนิกชนยังคงให้ความสำคัญกับเรื่องมหาชาติ ดังข้อความในจารึกต่างๆ กล่าวถึง ความเชื่อถือศรัทธาอันเกิดจากเรื่องนี้ ตลอดจนมีการสร้างสรรค์เรื่องมหาชาติขึ้นในสำนวนอื่นๆ หลายสำนวน เช่น ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมมิกาพย์มหาชาติ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีรายยาวมหาเวสสันดรชาดก สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง(หน) และในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรายยาวมหาเวสสันดรชาดก พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นต้น ย่อมแสดงให้เห็นได้ว่า เรื่องของพระเวสสันดรและเรื่อง "ทาน" ยังคงความสำคัญและอยู่ในความคิดความเชื่อของพุทธศาสนิกชนไทยอย่างแนบแน่นมาโดยตลอด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ามหาชาติคำหลวงเป็นวรรณคดีสำคัญเรื่องหนึ่งที่ทำหน้าที่

กล่อมเกลาน้ำมันน้ำวให้คนในสังคมยึดมั่นในการทำทาน หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และอาจเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นมั่นคง ประชาชนมีความสุข อันเป็นความมุ่งหมายหนึ่งของกวีผู้แปลแต่ง

๓ ข้อเสนอแนะ

ยังมีวรรณกรรมพุทธศาสนาจำนวนมากที่มีวิธีการแปลแต่งที่น่าสนใจ ผู้วิจัยขอแนะนำให้มีการศึกษาการใช้ภาษาเพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านเกิดการรับรู้คุณค่าและความหมายอันเป็นความคิด ความเชื่อ และทัศนคติของกวีที่ถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมเหล่านั้น เพื่อให้ทราบถึงความสอดคล้องกันระหว่างวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมของกวีและบริบททางสังคมในช่วงสมัยที่กวีสร้างสรรค์งานขึ้น

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรรณิการ์ อัสวครเดชา. การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, บรรณาธิการ. วรรณกรรมสมัยอยุธยา ฉบับถอดความ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๕.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ผู้จัดพิมพ์. ประชุมจารึก ภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗).

จิระพรชัย บุญยเกียรติ. ศาสตร์การแปล : รวมบทความเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : โครงการศูนย์การแปล คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

จุฑาทพรัตน์ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

จุมพล รอดคำดี. สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ชลดา เรืองรัถยลิจิต. วรรณคดีอยุธยาตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล. กรุงเทพฯ : โครงการผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ชินวราลีวัฒน์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง. มหานิบาตชาดก ทศชาดก ฉบับชินวรา. กรุงเทพฯ : กองบัญชาการทหารสูงสุด : กรมตำรวจ, ๒๕๓๒.

เชวง จันทระเขตต์. การแปลเพื่อการสื่อสาร. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

ญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมเด็จพระสังฆราช, สมเด็จพระ และจักรกฤษณ์ ดวงพิตรา. ทศบารมี ทศพิชราชธรรม. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๕.

คณัย ไชยโยธา. ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคอาณาจักรอยุธยา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๖.

ดวงตา สุพล. ทฤษฎีและกลวิธีการแปล. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาอังกฤษ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

เดชาดิศร, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. โคลงโลกนิติ. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.

ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปัญญาสาตกฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระ
นคร:กรมศิลปากร, ๒๔๕๕.

ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยากับพระวิจารณ์ของสมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพ. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

เทพมณี(วิลาส ญาณวโร), พระ. ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า: มุนีนารถที่ปณี. กรุงเทพฯ: คณะ
สังคมศาสตร์เพื่อความผาสุกของสังคม, ๒๕๓๔.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพฯ :
มหาเถรสมาคม, ๒๕๓๔.

ชนิด อยู่โพธิ์. ตำนานเทศน์มหาชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๑.

นพมาศ ทรเวคิน. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

บรรจบ บรรณรุจิ. พระโพธิสัตว์ในนิยายเถรวาท. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๒๕.

ประมะ สดเวทิน. หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ประคอง นิมนานเหมินท์. มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

ประชากิจจักร (แจ่ม บุนนาค), พระยา. พงสาวดารโยนก. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๖.

ปานฉาย ฐานธรรม. สื่อสารด้วยการแปล. กรุงเทพฯ : มายิกสำนักพิมพ์, ๒๕๓๗.

พญาลีไทย. ไตรภูมิภคหรือไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ:องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๕.

พรหมคุณากรณ์(ป.อ. ปยุตโต), พระ. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๔๕๕.

พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๔ ภาคที่ ๓. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปีแห่งพระราชจักรีวงศ์
กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. การเมืองในประวัติศาสตร์ยุคสุโขทัย-อยุธยา. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖.

มณีปิ่น พรหมสุทธีรักษ์. **มณีปิ่นนิพนธ์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

มณฑนา เกียรติพงษ์. **มหาชาติคำหลวง : วิเคราะห์รูปแบบ คำประพันธ์ เนื้อหา และรูปศัพท์**.

เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๕.

รอง ศยามานนท์, พลตรี ดำเนียร เลชะกุล และวิลาสวศ์ นพรัตน์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรี**

อยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๖.

ลิลิตยวนพ่าย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๒.

วาสนา จันทร์สว่าง และทัศนีย์ อินทรสุขศรี. **การสื่อสารเพื่อชีวิต**. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์,

๒๕๓๒.

วไลพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. **จิตวิทยาพุทธศาสนา**. ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะ

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๔.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิเคราะห์**. พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๘.

วิจิตรธรรมโกศล, พระครู. **กะเทาะเปลือกเวสสันดร**. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, ๒๕๓๖.

วิศิษฐ์ ปิ่นทองวิชกุล. **ภาพลักษณ์พระพุทธเจ้าในสมัยวิกตอเรีย : กรณีศึกษาวินิพนธ์ "The Story of Gautama Buddha and His Creed : An Epic (1871) ของ Richard Phillips,"** (งานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์ยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

ศิริพร จิตะฐาน. **ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๓๒.

ศิลปากร, กรม. **คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับ**

หลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

_____. **มหาชาติคำหลวง**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๖.

_____. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรม

ศิลปากร, ๒๕๔๐.

สมพร มั่นตะสุตร. **วรรณกรรมสังคมและการเมือง**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

สวนิต ฆมาภัย. **การสื่อสารของมนุษย์**. กรุงเทพฯ : ๖๘ การพิมพ์, ๒๕๒๖.

สัญญาวี สายบัว. **หลักการแปล**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

สินชัย กระบวนแสง และพวงเพชร สุรัตน์กวีกุล. **การศึกษาสภาพสังคมสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ.**

๑๙๕๓-๒๐๑๒). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒.

สุชาติ พงษ์พานิช. การเขียนเพื่อการสื่อสาร. กรุงเทพฯ:พัฒนศึกษา, ๒๕๓๖.

สุพรรณิ ปิ่นมณี. การแปลขั้นสูง. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการ

ปกครอง. กรุงเทพฯ:สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๒๖.

สุรัตน์ ตรีสุกต. หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา,

๒๕๕๐.

สุวรรณ สดาอานันท์. "ความขัดแย้งทางศีลธรรมในอุดมการณ์โพธิสัตว์ : ศึกษากรณีพระ

เวสสันดรชาดก." ใน ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

เสฐียร โภเศษ(พระยาอนุমানราชชน). วัฒนธรรมกับประเพณีต่างๆ ของไทย. กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า,

๒๕๐๖.

_____. ชาติ ศาสนา วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๑๕.

อาคม พิฒยะ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์. รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์ ศรีรามเทพนคร.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.

อรทัย ชื่นมณุษย์. จิตวิทยาสังคมขั้นสูง. กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๙.

อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท. การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

วิทยานิพนธ์

กุลนิจ คณะฤกษ์. "การศึกษาว่าขบวนการเวสสันดรชาดกพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม

พระปรมาธิบดีชินโรส." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒.

เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, "พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลีและวรรณคดีไทย." วิทยานิพนธ์

ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

- ทองดี ปิงใจ. “พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมในอาณาจักรอยุธยาสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๑๕๕๑-๑๖๑๑).” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๑.
- ธัญพงศ์ จอมพารา. “การศึกษาลิขิตมหาชาติ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.
- ประพจน์ อศววิรุฬหการ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
- ผ่องศรี ยอดสกุล. “มหาชาติเมืองเพชรบุรี สำนักวัดเกาะ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๑.
- พรทิพย์ ชังธาดา. “รายชวามหาเวสสันดรชาดก : การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและศิลปะการประพันธ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒.
- มณี พยอมยงค์. “การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๕.
- ลลิตา ศิริเจริญ. “อสังการในมหาชาติคำหลวง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- วชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์. “ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในรายชวามหาเวสสันดรชาดก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สमान โഴ๊ะเหม. “มหาชาติฉบับเมืองเพชร กัณฑ์ ชูชก : การศึกษาเชิงวิเคราะห์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.
- ลัญญา จิระเกียรติ. “การศึกษามหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๑.

สุนันท์ อัญชลินุกูล. "การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สุวนีย์ ชวนสนิท. "วิเคราะห์รายชวามหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

ศรีบุญญา ขวัญทอง. "การวิเคราะห์บทพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

อนุภา อัสวปียานนท์. "การศึกษามหาเวสสันดรชาดกฉบับท้องถิ่นอีสานจากต้นฉบับวัดกลางโคกคือ จังหวัดกาฬสินธุ์." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

อัญชลี ถิรเนตร. "กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า."

วิทยานิพนธ์ นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

อุทัยวรรณ นิยมมี. "คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

อุไรวรรณ รัตนพันธ์. "มายาคติในโฆษณาครีมหน้าขาวสำหรับผู้หญิงของไทยปี ๒๕๕๐."

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการสื่อสารและการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒.

บทความ

ณรงค์ พ่วงพิศ. "พุทธศาสนากับการเมืองในประวัติศาสตร์ไทยบางตอน" วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ ๕, ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๒๓) หน้า ๓๐-๔๕.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. "พระปัญญาบารมีของพระเวสสันดร." วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ ๒๗, ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑): ๑๐-๒๑.

พจนานุกรม

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

_____. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง. กรุงเทพฯ :
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕.

ภาษาอังกฤษ

T.C., Ham. *Relational Metaphors and Divine Omniscience in The Hebrew Bible.*

Dallas, Texas : Dallas Theological Seminary, 2007.

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล นางสาวจุฑารัตน์ ไชยสวัสดิ์
ภูมิลำเนา ๘๑ หมู่ ๒ ตำบลทุ่งใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ๙๐๑๑๐

ประวัติการศึกษา

พุทธศักราช ๒๕๔๖ สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย วิชาโททัศนศิลป์
จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
พุทธศักราช ๒๕๔๕ ศึกษาต่อในระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์